

LIETUVOS RESPUBLIKOS
ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJA

MOKINIAI, DALYVAUJANTYS NEFORMALIAJAME ŠVIETIME

TYRIMO ATASKAITA

Tyrimą atliko:

Prof.dr. Jonas Ruškus (tyrimo vadovas)
Vytauto Didžiojo universitetas

Dr. Dainius Žvirdauskas
Vytauto Didžiojo universitetas
Kauno m. „Purienų“ vidurinė mokykla

Doc.dr. Vilija Stanišauskienė
Kauno technologijos universitetas

2008 m.

TURINYS

IVADAS. METODOLOGINĖ TYRIMO APIBRĖŽTIS	6
A. KAS TIRIAMA? Objektas ir tyrimo klausimai. Objekto operacionalizacija	6
B. KAIP TIRIAMA? Trianguliacija. Focus grupės metodas – žvalgomasis tyrimas. Struktūruota apklausa raštu	9
C. KUR TIRIAMA? Reprezentatyvumas. Focus grupių imtis. Apklauso imtis. Organizavimas.....	14
1. NEFORMALIAUS UGDYMO SAMPRATA. POLITINIS, TEORINIS IR PATIRTINIS TYRIMO KONTEKSTAS.....	18
1.1. Neformalus švietimas strateginiuose švietimo dokumentuose.....	18
1.2. Neformaliojo švietimo tyrimai	21
1.3. Neformaliojo švietimo konceptualizavimas	23
1.3.1. Socialinis dalyvavimas: socializacija ir individuacija.....	23
1.3.2. Aštuoni intelekto tipai – įvairiapusiškos asmenybės bruožai.....	25
2. NEFORMALIOJO ŠVIETIMO VEIKLOS: FAKTINIS DALYVAVIMAS, INFORMUOTUMAS, INTERESAI	29
2.1. Bendri užsiėmimų lankomumo duomenys.	29
2.2. Bendras užsiėmimų lankomumo reitingas.....	37
2.3. Bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų lankomumas.....	48
2.4. Neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų lankomumas.	51
2.5. Bendrojo lavinimo mokyklų ir neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų lankomumo gretinimas	57
2.5.1. Užsiėmimų lankomumas	57
2.5.2. Pedagogų sudėtis	63
2.6. Moksleivių ir jų tėvų informuotumas apie užsiėmimų pasiūlą	67
2.7. Moksleivių ir jų tėvų interesai neformaliojo švietimo veikloms.....	70
3. EMPIRINĖ NEFORMALIAUS ŠVIETIMO SEMANTIKOS IŠPLĖSTIS	77
3.1. Žvalgomojo tyrimo paskirtis	77
3.2. Neformalaus švietimo empirinė semantika: indikatoriai ir kategorijos	78
3.3. Neformalaus švietimo empirinė semantika: kategorijų reitingai.....	88
4. NEFORMALIOJO ŠVIETIMO TIKSLŲ VERTINIMAS	94
4.1. Tėvų nuomonių analizė	94
4.2. Bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių nuomonių analizė	100
4.3. Neformaliojo švietimo įstaigų moksleivių nuomonių analizė.....	107
4.4. Bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų nuomonių analizė.....	111
4.5. Neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovų nuomonių analizė	115
4.6. Apibendrintas neformaliojo švietimo tikslų vertinimas, nuomonių lyginamoji analizė	119

5. NEFORMALIOJO ŠVIETIMO PROBLEMŲ VERTINIMAS	125
5.1. Tėvų nuomonių analizė	125
5.2. Bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių nuomonių analizė	127
5.3. Neformaliojo švietimo įstaigų moksleivių nuomonių analizė.....	130
5.4. Bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų nuomonių analizė.....	131
5.5. Neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovų nuomonių analizė	131
5.6. Apibendrintos neformaliojo švietimo tikslų struktūros identifikavimas, nuomonių lyginamoji analizė.....	132
6. NEFORMALIOJO IR FORMALIOJO ŠVIETIMO SANTYKIO VERTINIMAS	135
6.1. Tėvų nuomonių analizė	135
6.2. Bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių nuomonių analizė	137
6.3. Neformaliojo švietimo įstaigų moksleivių nuomonių analizė.....	138
6.4. Bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų nuomonių analizė.....	139
6.5. Neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovų nuomonių analizė	140
6.6. Tėvų, moksleivių, užsiėmimų vadovų nuomonių lyginamoji analizė.....	141
7. SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ MOKSLEIVIŲ, NEPASITURINČIŲ ŠEIMŲ IR RIZIKOS GRUPĖS ŠEIMŲ MOKSLEIVIŲ PADĖTIS	143
IŠVADOS	146
REKOMENDACIJOS	156
LITERATŪRA	161
PRIEDAI	162
1 priedas. Tyrimo instrumentai	
2.1 priedas Bendri užsiėmimų lankomumo duomenys	
2.2 priedas. Bendras užsiėmimų lankomumo reitingas	
2.3 priedas. Bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų lankomumas	
2.4 priedas. Neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų lankomumas	
2.6-2.7 priedai. Moksleivių ir jų tėvų informuotumas apie užsiėmimų pasiūlą ir interesai	
3.2 priedas. Focus grupių kategorijos	
4.1 priedas. Neformaliojo švietimo tikslai: demografiniai vertinimo duomenys	
5 priedas. Neformaliojo švietimo problemos: demografiniai vertinimo duomenys	
5.6 priedas. Neformaliojo švietimo problemų analizė	
6 priedas. Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykis: demografiniai vertinimo duomenys	

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

2.1.1 pav. Užsiėmimų grupių lankomumo reitingas 1-4 klasėse	33
2.1.2 pav. 5-12 klasių mokiniai pagal užsiėmimų lankomumą (gegužės mėnuo).....	36
2.2.1 pav. Užsiėmimų reitingas pagal tris mokinių pasirinkimus	41
2.2.2 pav. Neformaliojo švietimo veiklos pagal lyčių pasiskirstymą jose	46
2.2.3 pav. Neformaliojo švietimo veiklos pagal lyčių pasiskirstymą tarp jų	47
2.3.1 pav. 5-11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal užsiėmimo mokykloje pasirinkimą	48
2.3.2 pav. Mokyklinių užsiėmimų reitingas pagal lankomumą. Mokyklų duomenys	49
2.3.3 pav. Mokyklinių užsiėmimų reitingas pagal valandų skaičių. Mokyklų duomenys	50
2.4.1 pav. Neformaliojo švietimo įstaigų mokinių veiklų (pirmojo ir antrojo pasirinkimų) lankomumo reitingas	52
2.4.2 pav. Neformaliojo švietimo veiklų reitingas. Neformaliojo švietimo įstaigų duomenys	54
2.5.1.1 pav. 5-11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal užsiėmimų vietą ir pasirinkimą	58
2.5.1.2 pav. 5-11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal pirmąjį užsiėmimo pasirinkimą ir užsiėmimo vietą	59
2.5.1.3 pav. 5-11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal antrąjį užsiėmimo pasirinkimą ir užsiėmimo vietą	60
2.5.1.4 pav. 5-11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal trečiąjį užsiėmimo pasirinkimą ir užsiėmimo vietą	61
2.5.2.1 pav. Užsiėmimų grupių pasiskirstymas pagal pedagogų nurodytą darbo krūvį neformaliojo švietimo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose	63
2.5.2.2 pav. Valandų pasiskirstymas pagal pedagogų nurodytą darbo krūvį neformaliojo švietimo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose.....	64
2.5.2.3 pav. Bendrojo lavinimo neformaliojo švietimo pedagogų kuruojamų mokinių skaičius.....	65
2.5.2.4 pav. Neformaliojo švietimo įstaigų pedagogų kuruojamų mokinių skaičius	65
2.5.2.5 pav. Pedagogų pasiskirstymas pagal lytį neformaliojo švietimo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose	65
2.5.2.6 pav. Pedagogų pasiskirstymas pagal amžių neformaliojo švietimo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose.....	66
2.5.2.7 pav. Pedagogų pasiskirstymas pagal pedagoginę kvalifikaciją neformaliojo švietimo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose.....	66
3.3.1 pav. Kategorijų reitingas pagal bendrą svarbumą	90
3.3.2 pav. Kategorijų reitingas pagal individualią patirtį.....	91
3.3.3 pav. Kategorijų reitingas pagal reikšmingumą	92
3.3.4 pav. Kategorijų reitingas pagal realizavimą.....	93
4.1.1 pav. Neformaliojo švietimo tikslų svarbos reitingas: tėvų vertinimas	97
4.1.2 pav. Neformaliojo švietimo tikslų patirties reitingas: tėvų vertinimas	88
4.1.3 pav. Neformaliojo švietimo tikslų realizavimo lygmuo: tėvų vertinimo indeksas.....	89
4.2.1 pav. Neformaliojo švietimo tikslų svarbos reitingas: bendrojo lavinimo mokyklų mokinių vertinimas	94
4.2.2 pav. Neformaliojo švietimo tikslų patirties reitingas: bendrojo lavinimo mokyklų mokinių vertinimas.....	95
4.2.3 pav. Neformaliojo švietimo tikslų realizavimo lygmuo: mokinių vertinimo indeksas	96
4.3.1 pav. Neformaliojo švietimo tikslų svarbos reitingas: neformaliojo švietimo įstaigų mokinių vertinimas.....	108
4.3.2 pav. Neformaliojo švietimo tikslų patirties reitingas: Neformaliojo švietimo įstaigų mokinių vertinimas	109
4.3.3 pav. Neformaliojo švietimo tikslų realizavimo lygmuo: neformaliojo švietimo įstaigų mokinių vertinimo indeksas	110
4.4.1 pav. Neformaliojo švietimo tikslų svarbos reitingas: bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų mokinių vertinimas	112
4.4.2 pav. Neformaliojo švietimo tikslų patirties reitingas: bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų vertinimas	113
4.4.3 pav. Neformaliojo švietimo tikslų realizavimo lygmuo: bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų vertinimo indeksas	114
4.5.1 pav. Neformaliojo švietimo tikslų svarbos reitingas: neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovų vertinimas.....	116
4.5.2 pav. Neformaliojo švietimo tikslų patirties reitingas: neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovų vertinimas.....	117
4.5.3 pav. Neformaliojo švietimo tikslų realizavimo lygmuo: bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų vertinimo indeksas	118
4.6.1 pav. Neformaliojo švietimo tikslų svarbos reitingas: bendras visų dalyvių vertinimas	122
4.6.2 pav. Neformaliojo švietimo tikslų patirties reitingas: bendras visų dalyvių vertinimas	123
4.6.3 pav. Neformaliojo švietimo tikslų realizavimo lygmuo: bendras visų dalyvių vertinimo indeksas.....	124
5.6.1 pav. Neformaliojo švietimo esminių problemų grupių vertinimas	134

LENTELIŲ SARAŠAS

A1 lentelė. Nuomonių, patirties ir interesų struktūruotų klausimynų struktūra ir respondentai	11
A2 lentelė. Faktų pusiau struktūruotų klausimynų struktūra ir respondentai.....	11
2.1.1 lentelė. Užsiėmimų lankomumo reitingas, taip pat pasiskirstymas pagal užsiėmimo vietą ir vaikų lytį	30
2.1.2 lentelė. Mokinių procentinis pasiskirstymas į užsiėmimus pagal lytį ir klases.....	34
2.1.3 lentelė. 5-11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal klases ir lankomų užsiėmimų kiekį	36
2.2.1 lentelė. 5-11 klasių mokinių lankomų užsiėmimų lankomumo reitingas.....	38
2.3.1 lentelė. Užsiėmimų grupių pasiskirstymas pagal mokinių skaičiaus pokyčius nuo mokslo metų pradžios iki pabaigos	51
2.4.1 lentelė. Neformaliojo švietimo įstaigų mokinių veiklų pasirinkimas pagal lytį.....	53
2.4.2 lentelė. Užsiėmimų grupių reitingas pagal juos lankančių mokinių lytį. Neformaliojo švietimo įstaigų duomenys	55
2.4.3 lentelė. Užsiėmimų grupių reitingas pagal juos lankančių mokinių amžių. Neformaliojo švietimo įstaigų duomenys	56
2.4.4 lentelė. Užsiėmimų grupių reitingas pagal mokėjimą už užsiėmimą. Neformaliojo švietimo įstaigų duomenys	57
2.5.1.1 lentelė. Užsiėmimų pasirinkimas mokykloje ir neformaliojo švietimo įstaigoje pagal mokinių pažangumą	62
2.5.1.2 lentelė. Du užsiėmimus lankančių mokinių pasiskirstymas tarp mokyklos ir neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų	62
2.6.1 lentelė. Mokinių ir jų tėvų informuotumas apie užsiėmimų pasiūlą jų aplinkose	67
2.6.2 lentelė. Užsiėmimų pasiūlos reitingas: respondentų nuomonė	69
2.7.1 lentelė. Mokinių ir jų tėvų interesai: užsiėmimų reitingas	71
2.7.2 lentelė. Mokinių ir jų tėvų interesai: neformaliojo švietimo veiklų reitingų gretinimas	76
5.1.1. lentelė. Neformaliojo švietimo problemų reitingas: tėvų vertinimas	125
5.2.1 lentelė. Neformaliojo švietimo problemų reitingas: mokinių vertinimas.....	128
5.3.1 lentelė. Neformaliojo švietimo problemų reitingas: neformaliojo švietimo įstaigų mokinių vertinimas	130
5.4.1 lentelė. Neformaliojo švietimo problemų reitingas: bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų vertinimas.....	131
5.5.1 lentelė. Neformaliojo švietimo problemų reitingas: neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovų vertinimas.....	132
5.6.1 lentelė. Neformaliojo švietimo problemų reitingas: bendras dalyvių vertinimas.....	133
6.1.1 lentelė. Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio vertinimas intelekto rūšių požiūriu: tėvų vertinimas.....	136
6.2.1 lentelė. Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio vertinimas intelekto rūšių požiūriu: bendrojo lavinimo mokyklų mokinių vertinimas	138
6.3.1 lentelė. Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio vertinimas intelekto rūšių požiūriu: neformaliojo švietimo įstaigų mokinių vertinimas	139
6.4.1 lentelė. Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio vertinimas intelekto rūšių požiūriu: bendrojo lavinimo mokyklos užsiėmimų vadovų vertinimas	140
6.5.1 lentelė. Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio vertinimas intelekto rūšių požiūriu: neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovų vertinimas	141
6.6.1 lentelė. Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio vertinimas intelekto rūšių požiūriu: visų respondentų bendras vertinimas	142

ĮVADAS. TYRIMO UŽDUOTIS IR METODOLOGINĖ APIBRĖŽTIS

Kas tiriama?

Objektas ir tyrimo klausimai

2007 metais grupė dviejų Lietuvos universitetų, Vytauto Didžiojo ir Kauno technologijos, tyrėjų atsiliepė į Švietimo ir mokslo ministerijos kvietimą atlikti tyrimą apie vaikų dalyvavimą neformaliojo švietimo veiklose, veiklų kokybę, ir, po konkurso, buvo pakviesti atlikti šį tyrimą. Tyrimas buvo atliktas 2008 sausio – rugpjūčio mėnesiais, o rugsėjo mėnesį Švietimo ir mokslo ministerijai įteikta tyrimo ataskaita.

Tyrimas atliktas remiantis visomis socialinio tyrimo tradicijomis: buvo apsibrėžiamas tyrimo objektas, dalykas, tikslas, numatomi tyrimo uždaviniai, siekiama kuo didesnio reprezentatyvumo, atlikta tyrimo objekto operacionalizacija, taikomi ir derinami tarpusavyje kiekybiniai ir kokybiniai tyrimo metodai, panaudojami įvairūs šaltiniai, konstruojami keli tyrimo instrumentai, racionalizuojamas tyrimo organizavimas ir procedūros, interpretuojami duomenys.

Tyrimo pradžioje buvo apsibrėžiami ir tikslinami tyrimo objektas, dalykas ir tikslas, nusakantys tyrimo kryptį, turinį, esmę:

Objektas:

Lietuvos neformaliojo švietimo būklė ir plėtotės galimybės.

Tyrimo dalykas:

Lietuvos neformaliojo švietimo kokybės vertinimas remiantis politinėmis strateginėmis nuostatomis, socialinio dalyvavimo (socializacijos ir individuacijos) teoriniu konceptu, neformaliojo švietimo faktais bei subjektyviomis neformaliojo švietimo paslaugų gavėjų ir teikėjų nuomonėmis ir patirtimis.

Tikslas:

Pasiremiant Lietuvos švietimo strategijoje įvardijamu neformaliojo švietimo tikslingumu bei socialinio dalyvavimo konceptu, nustatyti realius neformaliojo švietimo būklės duomenis, identifikuoti neformaliojo švietimo kokybę įvertinat neformaliojo švietimo dalyvių (mokinių, mokinių tėvų, specialių poreikių vaikų, mokytojų, mokyklų vadovų) poreikius, interesus bei galimybes ir parengti neformaliojo švietimo plėtotės Lietuvoje gaires.

Tyrimo tikslui įgyvendinti tam tikrais etapais buvo realizuoti tyrimo uždaviniai.

1. Apklausti bendrojo lavinimo mokyklų mokytojus, mokyklų vadovus, neformaliojo švietimo įstaigų mokytojus, vadovus bei šių įstaigų steigėjus, siekiant atsakyti į šiuos tyrimo klausimus:

- Kokia dalis pradinė, pagrindinė, vidurinė mokyklų, gimnazijų mokinių dalyvauja neformaliajame švietime mokykloje ir neformaliojo švietimo įstaigoje?
- Ar pradinės, pagrindinės, vidurinės mokyklos pilnai patenkina mokinių poreikius papildomam ugdymui?
- Kokios neformaliojo švietimo formos yra populiariausios tarp pradinės, pagrindinės, vidurinės mokyklos mokinių?
- Kokios problemos kyla mokykloms tenkinant mokinių papildomo ugdymo poreikius?
- Kokios mokyklos galimybės tenkinti neformaliojo švietimo poreikius (mokytojai, lėšos, patalpos, mokinių skaičius ir pan.)?
- Kokie vaiko mokykloje ir neformaliojo švietimo įstaigoje teikiamo neformaliojo švietimo paslaugų teikimo pliusai ir minusai?

2. Apklausti bendrojo lavinimo mokyklų vyresnių klasių mokinių ir jaunesnių klasių mokinių tėvus, siekiant atsakyti į šiuos tyrimo klausimus:

- Ar tenkina neformaliojo švietimo įstaigoje teikiamų neformaliojo švietimo paslaugų įvairovė ir kokybė?
- Kokios galimybės tenkinti neformaliojo švietimo poreikius gyvenamojoje vietoje (mieste, rajono centre, kaime, mokykloje)?
- Kokios pakraipos papildomos veiklos (užsiėmimų, klubų ir t.t.) pasigendama ir kokių reikėtų?
- Mokykloje ir neformaliojo švietimo įstaigoje teikiamų neformaliojo švietimo paslaugų pliusai ir minusai, paslaugų kokybės skirtumai.

3. Apklausti bendrojo lavinimo mokyklų mokytojus, mokyklų vadovus, specialiųjų poreikių vaikus auginančius tėvus, nepasiturinčių šeimų mokinių tėvus, neformaliojo švietimo įstaigų mokytojus, vadovus bei šių įstaigų steigėjus, siekiant atsakyti į šiuos tyrimo klausimus:

- Kaip turėtų būti užtikrinamas neformaliojo švietimo paslaugų prieinamumas specialiųjų poreikių turintiems mokiniams?
- Kaip turėtų būti užtikrinamas neformaliojo švietimo paslaugų prieinamumas nepasiturinčių ir rizikos grupės šeimų mokiniams?

4. Parengti išsamią tyrimo ataskaitą, kurioje pagrįstas tyrimo instrumentarijus, atlikta tyrimo duomenų analizė ir interpretacija, suformuluotos tyrimo išvados ir rekomendacijos bei viešai pristatyti tyrimo rezultatus.

Objekto operacionalizacija

Remiantis politiniais strateginiais Europos sąjungos ir Lietuvos dokumentais, taip pat socialinio dalyvavimo teoriniu konceptu bei tyrimo pirmajame etape žvalgomojo tyrimu surinkta empirine informacija buvo atlikta tyrimo objekto operacionalizacija. Operacionalizacijos procedūra siekiama detalizuoti, konkretizuoti tyrimo objektą, jį struktūruojant atskleisti jo detalų turinį, taip pasirengti tyrimo instrumentų kūrimui bei duomenų struktūravimui. Socialinio dalyvavimo konceptas, kaip teorinis tyrimo pagrindas pasirenkamas dėl to, kad atitinka Lietuvos švietimo strategijoje nurodomus neformaliojo švietimo tikslus (mokinių saviraiškos, socialinio aktyvumo, pažinimo, gebėjimų ugdymo ir t.t.), be to, paaiškina šiuolaikinės visuomenės keliamų iššūkių ir individo saviraiškos bei pilietiškumo santykį. Socialinis dalyvavimas susideda iš tokių esminių charakteristikų kaip individuacija ir socializacija. Individuacija numano tokių asmenybės savybių plėtojimą kaip: saviraiška, orumas, pasitikėjimas savimi, lyderystė ir kitos asmenybės savybės, stiprinančios individo asmens tapatumą. Socializacija numano tokių asmenybės savybių plėtojimą kaip: kooperatyvumas, konfliktų sprendimas, veikla komandoje, atsakingumas ir kitos asmenybės savybės, stiprinančios individo visuomeninį tapatumą. Šiomis ir kitomis socialinio dalyvavimo charakteristikomis yra operuojama tyrime kaip neformaliojo švietimo kokybės indikatoriais.

Tyrimo ataskaitoje vertinama šių indikatorių būklė (pagal skirtingų respondentų pozicijas, raiškos ypatumus, neformaliojo švietimo formas, mokyklos tipą ir pan.), poreikis bei interesas plėtoti šiuos indikatorius kaip neformaliojo švietimo turinį ir kryptingumą. Socialinis dalyvavimas tiriamas dviem būdais: respondentų klausiami apie socializacijos ir individuacijos požymių svarbą ir patirtį neformaliajame švietime. Šie požymiai ir jų santykis bus esminiai nusakant neformaliojo švietimo kokybės būklę ir plėtotės galimybes.

Klausimynuose taip pat gretinami formalusis ugdymas ir neformalusis švietimas, taip siekiama įvertinti formaliojo ir neformaliojo švietimo santykį keliant darbinę hipotezę apie tai, kad švietimo vartotojai neformaliajam švietimui skiria ne mažiau reikšmės nei formaliajam.

Klausimyno turiniui sudaryti (indikatoriams išskirti) papildomai pasitelkta Intelektu tipų įvairovės teorija. Jos autoriaus Harvardo universiteto profesoriaus H. Garnerio (1983) nuomone, visavertė asmenybė galima ugdant ne tik matematinį ir lingvistinį, bet visą intelektą

spektrą. Muzikos supratimas ir kūrimas, mąstymas vaizdais, igudės kūno panaudojimas saviraiškai, jautrus gamtos reiškinių stebėjimas, savo ir kitų žmonių jausmų bei motyvų supratimas, galų gale būties klausimų suvokimas ir atsakymų į juos paieška, pagarba žmogaus gyvybei ir gyvenimui, – visi šie gebėjimai ne mažiau svarbūs asmenybės pilnatvei, nei mokėjimas suvokti tekstą ar loginius ryšius. Kiekvienam iš 8-ių intelekto tipų klausimyne pateiktas vienas klausimas.

Klausimyne pateikiami klausimai apie neformaliajame švietime patiriamus sunkumus. Indikatoriai parinkti pagal žvalgomojo tyrimo – focus grupių – duomenis.

Neformaliojo švietimo paslaugų vartotojų taip pat klausiama apie tai, ką jie žino apie jų aplinkose esančius įvairaus tipo užsiėmimus. Taip patikrinamas realių ir potencialių vartotojų žinojimo apie paslaugas lygmuo, taip pat klausiama apie jų interesus vieniems ar kitiems užsiėmimams. Uždaro tipo klausimus papildo atviro tipo klausimai. Tikimasi, kad respondentų atsakymai leis įvertinti informuotumo lygį, interesų neformaliajam švietimui (užsiėmimams) gamą, o taip pat interesų realizavimo lygį.

Klausimynuose pateiktus klausimus taip pat galima grupuoti pagal tai, kiek jie yra orientuoti į kokybines neformaliojo švietimo charakteristikas (turima galvoje švietimo dalyvių interesai ir bendrieji ugdymo tikslai), o kiek – į kiekybines (turima galvoje užsiėmimai, faktinis jų išsidėstymas kognityvinėse ir socialinėse erdvėse). Operacionalizacija detalai perteikiama klausimyne, skirtame neformaliojo švietimo dalyviams (1 priedas).

Kaip tiriama?

Trianguliacija

Ypač šiame tyrime buvo svarbus klausimas apie tai, kaip surinkti tinkamą ir patikimą informaciją apie neformaliojo švietimo kokybę ir veiksmingumą. Tyrime pasirinktas kompleksinis analizės kelias. Tyrimo kompleksiskumas pasireiškia trianguliacijos principo įgyvendinimu pritaikant kelis duomenų rinkimo ir apdorojimo metodus (focus grupė, struktūruota ir pusiau struktūruota apklausa, kokybinė turinio ir statistinė analizė), skirtingus duomenų šaltinius (skirtingas imtis) bei derinant švietimo strategijos ir teorines (socialinio dalyvavimo, intelekto tipų) nuostatas.

Focus grupės metodas – žvalgomasis tyrimas

Pagrindiniu tyrimo metodu pasirinkta struktūruota ir pusiau struktūruota visų neformaliojo švietimo dalyvių apklausa raštu. Vis dėlto, tikintis geriau pasirengti tyrimo objekto pažinimui, tyrimo instrumentų konstravimui ir duomenų interpretavimui buvo atliktas žvalgomasis

tyrimas. Žvalgomojo tyrimo tikslas yra surinkti kuo daugiau ir kuo įvairesnių neformaliojo švietimo realybės požymių. Kitaip tariant, siekiama išplėsti ir detalizuoti neformaliojo švietimo semantiką, remiantis empiriniais, dalyvių patirties požymiais. Tam buvo panaudotas focus grupių metodas. *Focus* grupėse dalyvavusiems įvairiems neformaliojo švietimo grupių reprezentantams (mokiniam, mokinių tėvams, mokytojams, mokyklų vadovams) buvo sudaryta galimybė išreikšti savo patirtis, nuomones, interesus, lūkesčius bei vertinimus. Focus grupėje būdavo prašoma išsakyti neformaliojo švietimo privalumus (pliusus) ir trūkumus (minusus). Iš viso per penkis grupių susitikimus buvo išsakyta 169 neformaliojo švietimo privalumai ir 127 trūkumai. Visi privalumai ir trūkumai tyrėjų buvo sugrupuoti, taikant turinio analizės principus, pagal semantinį panašumą. Duomenys, požymiai ir kategorijos analizuoti aprašomosios statistikos būdu taikant vidurkių reitingavimo metodą. Dar daugiau, grupių dalyviai turėjo įvertinti visus išsakytus teiginius ranginės skalės būdu dvejopai: pagal individualią patirtį ir bendrą reikšmingumą. Todėl papildomai buvo nustatomas individualios patirties ir bendro reikšmingumo santykis taip įvertinant esminius skirtumus tarp šių požymių raiškos. Focus grupių medžiaga buvo naudinga dvejopai:

- ⇒ Empiriniu pagrindu geriau atskleistas ir interpretuotas neformaliojo švietimo konstruktas, neformaliojo švietimo būklė ir plėtotės galimybės;
- ⇒ Empirine medžiaga papildyti neformaliojo švietimo kokybės vertinimo kiekybiniai instrumentai – struktūruoti klausimynai.

Struktūruota apklausa raštu

Kaip minėta, pagrindinis tyrimo metodas buvo struktūruota apklausa raštu. Klausimyno turinį ir struktūrą sudarė žvalgomojo tyrimo ir aukščiau aprašytos operacionalizacijos procedūros gauta požymių sistema. Kiekvienai respondentų grupei buvo parengti atskiri devyni klausimynai, turintys bendrų ir unikalių indikatorių (klausimų). Atsakymai į klausimus pateikti ranginės skalės forma (vienur – trijų, kitur – penkių rangų forma). Pagal indikatorių tikslingumą bei klausimų bei atsakymų formas galima išskirti du klausimynų tipus:

- ⇒ Nuomonių, patirties ir interesų klausimynai (A1 lentelė, 1 priedas);
- ⇒ Faktų klausimynai (A2 lentelė, 1 priedas).

A1 lentelė

Nuomonių, patirties ir interesų struktūruotų klausimynų struktūra ir respondentai¹

Instrumentai	Sociode- mografija	Diagnostinės sritys						Požymių skaičius iš viso (n)
		Neformaliojo švietimo		Formalus vs neformalusi s švietimas	Sunkumai	Galimybių žinojimas	Interesai	
		Reikšmė	Patirtis					
1. Klausimynas bendrojo lavinimo mokyklų mokiniams	6	25	25	8	19	64	64	211
2. Klausimynas neformaliojo švietimo įstaigų mokiniams	6	25	25	8	19	64	64	211
3. Klausimynas mokinių tėvams	7	25	25	8	19	64	64	212
4. Klausimynas bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovams	4	25	25	8	19			81
5. Klausimynas neformaliojo švietimo įstaigų užsiėmimų vadovams	4	25	25	8	19			81

A2 lentelė

Faktų pusiau struktūruotų klausimynų struktūra ir respondentai

Instrumentai	Lankomi užsiėmimai	Neformaliojo švietimo įstaigų charakteristikos	Popamokinės veiklos valandų ir vaikų pasiskirstymas
6. Mokinių užsiėmimų lankomumo klausimynas (2-6 klasėms)	2		
7. Mokinių užsiėmimų lankomumo klausimynas (6-12 klasėms)	2		
8. Švietimo skyrių neformaliojo švietimo specialistų klausimynas		3	
9. Mokyklų ir neformaliojo švietimo įstaigų vadovų klausimynas			4

- ✓ Frontalinė - duomenys apie į imtį patekusių mokyklų (N=26) visus 1-11 klasių mokinius (N_{5-11 kl.}=7321). Tai leidžia tikėtis pakankamo reprezentatyvumo, kadangi informacija pateikta apie visus klasių mokinius, o informacija apima visą realią klasės dalyvavimo struktūrą.

¹ Pilka spalva žymi tai, kad diagnostinė sritis yra įtraukta į atitinkamą klausimyną, baltas langelis – kad nėra įtraukta. Skaičius langelyje žymi indikatorius skaičių.

- ✓ Tikslinė – duomenys apie į imtį patekusių mokyklų (N=26) dalį 6-11 klasių mokinius (N=961). Tikslinės apklausos objektas buvo ne užsiėmimų lankomumo statistika (kas buvo frontalinės apklausos objektas), o neformaliojo švietimo veiklų tikslai ir patirtis. Tačiau tikslinės apklausos duomenys leido kiek praplėsti informaciją ir apie užsiėmimų lankomumo statistiką.

Apklausos duomenų apdorojimui pasitelktos statistinės analizės procedūros: aprašomoji statistika (procentai, vidurkiai, dažniai), neparametriniai testai (Kruskal-Wallis ir ANOVA), faktorinė analizė.

Nestruktūruota apklausa žodžiu

Siekiant sužinoti kaip turėtų būti užtikrinamas neformaliojo švietimo paslaugų prieinamumas specialiųjų poreikių turintiems mokiniams, taip pat nepasiturinčių šeimų mokiniams ir rizikos grupės šeimų mokiniams, buvo pasirinktas apklausos žodžiu (interviu) tyrimo metodas. Interviu buvo atliekamas arba telefonu, arba gyvai bendraujant su respondentais. Nestruktūruotos apklausos žodžiu būdu buvo aprašomos specialiųjų poreikių ir rizikos grupių šeimų vaikų patirtys neformaliajame švietime. Nestruktūruotos apklausos kelias pasirinktas dėl to, kad tokių vaikų situacijos ir jų vertinimai būna nestandartiniai, sunku numatyti situacijų ir vertinimų įvairovę, įvairias prasmes. Todėl pasirinktas pokalbio būdas. Bendrojo lavinimo mokyklų ir neformalių švietimo institucijų atstovų interviu metu respondentams buvo užduodami šie klausimai:

- ✓ Ar Jūsų įstaigą lanko specialiųjų poreikių mokiniai? Jei taip, kaip Jūsų įstaigoje sudaromos sąlygos specialiųjų poreikių vaikams lankyti neformaliojo švietimo būrelius? Kaip turėtų būti užtikrinamas neformaliojo švietimo paslaugų prieinamumas specialiųjų poreikių turintiems mokiniams?
- ✓ Ar Jūsų įstaigą lanko nepasiturinčių šeimų vaikai? Kaip Jūsų įstaigoje sudaromos sąlygos nepasiturinčių šeimų vaikams lankyti neformaliojo švietimo būrelius? Kaip turėtų būti užtikrinamas neformaliojo švietimo paslaugų prieinamumas nepasiturinčių šeimų mokiniams?
- ✓ Ar Jūsų įstaigą lanko rizikos grupės šeimų vaikai? Kaip Jūsų įstaigoje sudaromos sąlygos rizikos grupės šeimų mokiniams lankyti neformaliojo švietimo būrelius? Kaip turėtų būti užtikrinamas neformaliojo švietimo paslaugų prieinamumas rizikos grupės šeimų mokiniams?

Nepasiturinčių šeimų mokinių tėvų interviu metu respondentams užduodami klausimai:

- ✓ Ar gaunate socialinę paramą iš valstybės? Ar Jūsų vaikas lanko neformaliojo švietimo užsiėmimą mokykloje ar už jos ribų? Jei taip, kokį būrelį lanko? Kiek šis būrelis Jums kainuoja per mėnesį? Ar Jūsų vaikui patinka lankyti šį būrelį? Ko, Jūsų nuomone, šiam būreliui trūksta? Kaip manote, kokį būrelį Jūsų vaikas dar pageidautų lankyti? Ar buvo taip, kad Jūsų vaikas norėjo lankyti kurį nors būrelį, tačiau negalėjo, nes už jo lankymą labai brangiai reikia mokėti?

Nepasiturinčių šeimų vaikų interviu metu respondentams užduodami klausimai:

- ✓ Ar gaunate socialinę paramą iš valstybės? Ar Jūs lankote neformaliojo švietimo būrelį mokykloje arba už jos ribų? Jei taip, kokį būrelį lankote? Kiek šis būrelis Jums kainuoja per mėnesį? Ar Jums patinka lankyti šį būrelį? Ko, Jūsų nuomone, šiame būrelyje trūksta? Ką Jūs dar pageidautumėte lankyti? Ar buvo taip, kad Jūs norėjote lankyti kurį nors būrelį, tačiau negalėjote, nes už jo lankymą labai brangiai reikia mokėti?

Rizikos grupės mokinių interviu metu respondentams užduodami klausimai:

- ✓ Ar Jūs lankote neformaliojo švietimo būrelį mokykloje ar už jos ribų? Jei taip, kokį būrelį lankote? Ar Jums patinka lankyti šį būrelį? Ko, Jūsų nuomone, šiame būrelyje trūksta? Ką Jūs dar pageidautumėte lankyti?

Rizikos grupės mokinių tėvų interviu metu respondentams užduodami klausimai:

- ✓ Ar Jūsų vaikas lanko neformaliojo švietimo būrelį mokykloje ar už jos ribų? Jei taip, kokį būrelį lanko Jūsų vaikas? Ar Jam patinka lankyti šį būrelį? Ko, Jūsų nuomone, šiame būrelyje trūksta? Ką Jūsų vaikas dar pageidautų lankyti?

Duomenys analizuoti pateikiant respondentų atsakymus ir juos interpretuojant.

Ekspertinių vertinimų metodas

Tyrimo duomenų patikimumui užtikrinti buvo panaudotas ekspertinių vertinimų metodas. Jau atlikus tyrimą ir parengus tyrimo ataskaitą, buvo pasitelkti išoriniai ekspertai. Ekspertais laikomi didelę patirtį turintys įvairūs neformaliojo švietimo dalyviai, kurie buvo paprašyti kritiškai įvertinti tyrimo ataskaitą. Ekspertams elektroniniu paštu buvo išsiųsti parengtos ataskaitos egzemplioriai, kiekvienas jų individualiai įvertino tyrimo rezultatus. Ekspertai pateikė bendrąjį tyrimo vertinimą, taip pat detalizavo savo pastabas, papildė išvadas ir pasiūlymus. Ekspertų pastabos integruotos į ataskaitą, tyrimo rezultatų pateikimą: analizę, išvadas ir rekomendacijas. Ataskaitos tekste nurodoma, kad vieną ar kitą pastabą pateikė ekspertas, tačiau nedetalizuojama pastabą pateikusio eksperto pavardė.

Kur tiriama?

Reprezentatyvumas

Tyrimo organizavimo planas numatė kuo aukštesnį vieno iš socialinio tyrimo kokybės mato - reprezentatyvumo – pasiekimo laipsnį. Remiantis žemiau išvardintais ir sąlyginai pavadintais argumentais galima teigti, kad neformaliojo švietimo kokybės tyrime buvo pasiektas pakankamai aukštas reprezentatyvumo laipsnis.

⇒ Teritorinis reprezentatyvumas – iš kiekvienos apskrities apklausoje dalyvavo bent po dvi mokyklas, viena – iš apskrities centro, kita – rajono. Didžiųjų apskričių imtyse buvo daugiau nei dvi mokyklos. Taip pat apklausoje dalyvavo neformalių švietimo institucijų užsiėmimų vadovai ir užsiėmimus lankantys mokiniai iš įvairių Lietuvos apskričių. Papildomai, buvo prašoma visų Lietuvoje registruotų vaikų neformaliojo švietimo institucijų vadovų pateikti vadovaujamos mokyklos duomenis.

⇒ Institucinis reprezentatyvumas – į imtį patekusi mokykla buvo nagrinėjama kiek įmanoma išsamiau. Buvo siekiama susidaryti išsamų ir visuminį atskiros mokyklos ir apibendriną Lietuvos mokyklos vaizdą. Teritorinis ir institucinis reprezentatyvumas nurodo, kad didelis respondentų vaikų ir pedagogų skaičius buvo pasiektas ne dideliu mokyklų išsibastymu siekiant padengti kiek įmanoma didesnę Lietuvos teritoriją, o dideliu respondentų išsibastymu vienoje įstaigoje. Didinant įstaigų skaičių, atitinkamai mažėja respondentų iš vienos įstaigos, todėl iškyla pavojus, kad respondentų struktūra neatspindės realios švietimo dalyvių struktūros. Tarkime, jei į mokyklą pateks iki 10 klausimynų, tikėtina, kad jie bus padalinti respondentams pagal vieną ar du požymius, tačiau jei į mokyklą pateks kelios dešimtys klausimynų, tikėtina, kad jie bus padalinti respondentams pagal daugiau nei vieną ar du kriterijus ir labiau atspindės realų švietimo dalyvių pasiskirstymą pagal įvairius požymius. Šis klausimynų platinimo būdas leidžia turėti ne tik tikslesnį apibendrintą teritorinį būklės vaizdą, tačiau ir institucinį būklės vaizdą, o tai sudaro galimybes daryti tipinių ir ypatingų atvejų (institucijų) analizes.

⇒ Tipologinis reprezentatyvumas - Į imtį pateko įvairių tipų bendrojo lavinimo mokyklos: 5 gimnazijos, 5 vidurinės ir 5 pradinės mokyklos, 10 pagrindinių bendrojo lavinimo mokyklų bei 10 neformaliojo ugdymo institucijų.

⇒ Statistinis reprezentatyvumas – į imtį pateko dideli skaičiai neformaliojo švietimo dalyvių: 9650 6-11 klasių mokinių, 280 1-4 klasių vadovų (kurie pateikė duomenis apie 4200 1-4 klasių mokinių užsiėmimų lankomumą) statistinei (lankomumo) informacijai surinkti, 1248 6-11 klasių mokinių kokybės vertinimui surinkti, 940 mokinių tėvų, 550 neformaliojo švietimo

pedagogų bendrojo lavinimo mokyklose, 28 bendrojo lavinimo mokyklų vadovai, 140 neformaliojo švietimo pedagogų neformaliojo švietimo institucijose, 400 neformaliąsias švietimo institucijas lankančių mokinių, bei 253 neformalių švietimo institucijų vadovai.

Focus grupių imtis

Penkios žvalgomojo tyrimo focus grupės buvo atliktos, maloniai mokyklos vadovams ir dalyviams sutikus, skirtinguose Lietuvos miestuose ir mokyklose:

1. Šiaulių Juventos pagrindinėje mokykloje; dalyvavo 8 mokytojai, 10 mokinių ir 5 mokinių tėvai.
2. Kauno Veršvų vidurinėje mokykloje; dalyvavo 8 mokytojai, 19 mokinių ir 11 mokinių tėvų.
3. Marijampolės muzikos mokykloje; dalyvavo 8 mokytojai, 16 mokinių, direktoriaus pavaduotojas ugdymui ir mokyklos direktorius.
4. Aukštadvario vidurinėje mokykloje; dalyvavo 8 mokytojai, 16 mokinių ir direktoriaus pavaduotoja ugdymui.

Struktūruotos apklausos imtis

Išsiųsti 12696 klausimynai į 28 mokyklas. Klausimynai grįžo iš 26 mokyklų (grįžtamumo iš mokyklų kvota buvo labai aukšta, net 92,85%). Tokią aukštą grįžtamumo kvotą lėmė tiesioginis bendravimas su mokyklomis, sukurta bendradarbiavimo atmosfera. Apklausos imtį sudarė 280 užsiėmimų lankomumo klasės anketų 1-4 klasių vadovams (grįžo 211 užpildytų klausimynų, grįžtamumo kvota 75,36%), 1248 klausimynų, skirtų 6-11 klasių mokiniams (grįžo 961 užpildytas klausimynas, grįžtamumo kvota 77%), 9650 mokinių užsiėmimų lankomumo anketų 5-11 klasių mokiniams (grįžo 7321 užpildytas klausimynas, grįžtamumo kvota 75,9%), 940 klausimynų mokinių tėveliams (grįžo 751 užpildytas klausimynas, grįžtamumo kvota 79,9%), 550 mokykloje esančių užsiėmimų vadovams skirtų klausimynų (grįžo 427 užpildyti klausimynai, grįžtamumo kvota 77,64%), 28 klausimynai mokyklų vadovams (grįžo 24 užpildyti klausimynai, grįžtamumo kvota 85,71%). Iš mokyklų sugrįžo 9695 užpildyti klausimynai (grįžtamumo kvota 76,36%).

Į 10 Lietuvos neformaliojo švietimo institucijų išsiųsta 540 klausimynų užsiėmimų vadovams ir užsiėmimus lankantiems mokiniams. Buvo išsiųsta 400 klausimynų neformaliojo švietimo institucijose užsiėmimus lankantiems mokiniams (grįžo 357 užpildyti klausimynai, grįžtamumo kvota 89,25%) ir 140 klausimynų neformaliojo švietimo įstaigų užsiėmimų

vadovams (grįžo 113 užpildytų klausimynų, grįžtamumo kvota 80,7%). Viso paštu išsiųsti 13236 klausimynai, iš kurių 10165 sugrįžo užpildytų, bendra klausimynų grįžtamumo kvota 76,8%. Elektroninės formos klausimynai buvo parengti ir elektroniniu paštu išsiųsti 253 neformaliojo švietimo įstaigų vadovams, iš kurių užpildyti grįžo tik 37.

Atvirų interviu imtis

Specialiųjų poreikių ir rizikos grupių vaikų situacijai tirti pasitelkti: 12-os Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų vadovai ir vadovų pavaduotojai, socialiniai pedagogai ir mokytojai, klasių vadovai, 4 nepasiturinčių šeimų vaikai ir jų tėvai, 3 rizikos grupės mokiniai ir jų tėvai, Kauno „Moksleivių laisvalaikio rūmų“ direktorė, Kauno Jaunųjų turistų centro direktorius, Marijampolės muzikos mokyklos direktorius, Kauno miesto švietimo ir ugdymo skyriaus vyr. specialistė, bei savivaldybės socialinių reikalų skyriaus specialistai. Trys rizikos grupės mokiniai, du vaikinai (septintokas ir devintokas) ir viena mergina (devintokė), davė interviu apie savo neformaliojo švietimo situacijas. Interviu sutiko dalyvauti tik dvi rizikos grupės vaikų mamos ir dvi nepasiturinčių šeimų mamos.

Ekspertų grupės imtis

Galutiniam tyrimo rezultatų ekspertavimui dalyvavo šie išoriniai ekspertai:

1. Kauno „Purienų“ vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotojas ugdymui (atsakingas už neformaliojo švietimo organizavimą) Ramūnas Kazakevičius.
2. Šiaulių miesto savivaldybės Švietimo skyriaus vedėjo pavaduotoja (kurioje organizavime neformaliojo švietimo organizavimą) Asta Lesauskienė.
3. Kauno miesto savivaldybės Kultūros ir švietimo departamento, švietimo ir ugdymo skyriaus, švietimo organizavimo poskyrio vyriausioji specialistė Vida Kučiauskienė.
4. Kauno „Purienų“ vidurinės mokyklos mokinių prezidentė, 11 klasės moksleivė Agnė Grigaitytė.
5. Marijampolės muzikos mokyklos direktorius Gytis Širvinskas.

Organizavimas

Pagal sudarytą visų Lietuvos mokyklų sąrašą buvo atrinktos mokyklos, kurios buvo pakviestos dalyvauti tyrime. Tik tos mokyklos, kurios buvo motyvuotos ir sutiko dalyvauti, buvo pakviestos į tyrimo imtį. Tyrimo instrumentų perdavimas, jų platinimas, pildymas, rinkimas ir grąžimas pas tyrėjus buvo vykdomas tyrėjams ir mokyklų atstovams nuolat tarpusavyje kontaktuojant ir derinant. Kiekvienai mokyklai buvo parengtas paketas, kurio

turinį sudarė prašymas atlikti tyrimą, Švietimo ir mokslo ministerijos pažyma apie atliekamą tyrimą, apklausos pravedimo instrukcija, atgalinio siuntimo vokas su apmokėtomis pašto išlaidomis ir tyrimo klausimynai. Toks lygiavertis, skaidrus ir išsamus komunikavimas su mokyklomis leido tyrėjams užmegzti konstruktyvų dialogą.

Mokyklų dalyvavimo motyvacijai pastiprinti tyrėjai įsipareigojo kiekvienai to pageidaujančiai įstaigai pateikti individualią mokyklos ataskaitą. Dėl to tyrime dalyvavusios švietimo įstaigos galėjo gauti realias tyrimo naudas. Kiekvienai tyrime dalyvavusiai švietimo įstaigai buvo pateikti jų konkrečios įstaigos duomenys, apibendrinti greta kitų (anonimiškų) mokyklų duomenų. Tokiu būdu, mokykla ne tik sužinojo išsamų savo mokyklos būklės vaizdą, tačiau gali palyginti jį su kitų Lietuvos mokyklų situacija. Atitinkamai mokyklos pagrįstai galės plėtoti savo institucijos neformaliojo ugdymo strategijas.

1. NEFORMALIOJO UGDYMO SAMPRATA. POLITINIS, TEORINIS IR PATIRTINIS TYRIMO KONTEKSTAS

1.1. Neformalusis švietimas strateginiuose švietimo dokumentuose

Neformalusis ugdymas yra sudėtinė Lietuvos švietimo sistemos dalis, kurios veikla reglamentuojama šiais dokumentais:

- *LR Švietimo įstatymu* (Nauja įstatymo redakcija nuo 2003 m. birželio 28 d.: Nr. IX-1630, 2003-06-17, Žin., 2003, Nr. 63-2853);
- *Valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatomis* ((patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. liepos 4 d. nutarimu Nr. IX-1700);
- *Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija* (patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. gruodžio 30 d. įsakymu Nr. ISAK-2695);
- *Vaikų ir jaunimo socializacijos programa* (patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 23 d. nutarimu Nr. 209).

Iki 2003 m. (naujos LR Švietimo įstatymo redakcijos) neformaliojo švietimo sąvoka nebuvo aiškiai apibrėžta, o *Lietuvos Švietimo koncepcijoje* įvardijamas papildomas ugdymas savo pobūdžiu yra artimas neformaliajam ugdymui.

Neformaliojo vaikų švietimo koncepcijoje neformalusis vaikų švietimas apibrėžiamas kaip kryptinga veikla, padedanti vaikui įgyti kompetencijos, tapti sąmoninga asmenybe, sugebančia atsakingai ir kūrybingai spręsti savo problemas ir aktyviai veikti visuomenėje bei prisitaikyti prie kintančios aplinkos. *LR Švietimo įstatymo* 16 straipsnyje apibrėžiama neformaliojo vaikų švietimo paskirtis – tenkinti mokinių pažinimo, lavinimosi ir saviraiškos poreikius, padėti jiems tapti aktyviais visuomenės nariais.

Valstybinėse švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatose akcentuojama švietimo – formaliojo ir neformaliojo - misija „padėti asmeniui suvokti šiuolaikinį pasaulį, įgyti kultūrinę bei socialinę kompetenciją ir būti savarankišku, veikliu, atsakingu žmogumi, norinčiu ir gebančiu nuolat mokytis ir kurti savo bei bendruomenės gyvenimą“. Šiame dokumente teigiama, kad „Lietuvos švietimas yra grindžiamas pagrindinėmis tautos, Europos ir pasaulio kultūros vertybėmis: asmens nelygstamos laisvės ir orumo, artimo meilės, prigimtinių žmonių lygybės, žmonių laisvių ir teisių, tolerancijos, demokratinių visuomenės santykių teigimu. Švietimas ugdo asmens nusistatymą ir gebėjimą remtis šiomis vertybėmis savo gyvenime ir veikloje“.

Vaikų ir jaunimo socializacijos programoje akcentuojamas neformaliojo ugdymo vaidmuo realizuojant užimtumo, prevencijos ir edukacines programas, sąlygojančias sėkmingą vaikų ir jaunimo socializaciją, ugdančias jų kultūrinę brandą, pilietiškumą, socialinius įgūdžius, saviraišką, gebėjimus ir polinkius.

Neformaliojo vaikų švietimo tikslas, kaip deklaruojama *Neformaliojo vaikų švietimo koncepcijoje*, yra per kompetencijų ugdymą formuoti asmenį, sugebantį tapti aktyviu visuomenės nariu, sėkmingai veikti visuomenėje, padėti tenkinti pažinimo, lavinimosi ir saviraiškos poreikius.

Neformaliojo vaikų švietimo uždaviniai: ugdyti ir plėtoti vaikų kompetencijas per *saviraiškos* poreikio tenkinimą; ugdyti pilietiškumą, tautiškumą, demokratišką požiūrį į pasaulėžiūrų, įsitikinimų ir gyvenimo būdų įvairovę; lavinti gebėjimą kritiškai mąstyti, rinktis ir orientuotis dinamiškoje visuomenėje; spręsti socialinės integracijos problemas: mažiau galimybių turinčių (esančių iš kultūriškai, geografiškai, socialiai – ekonomiškai nepalankios aplinkos ar turinčių specialiųjų poreikių), ypatingų poreikių (itin gabių ir talentingų) vaikų, iškritusių iš švietimo sistemos integravimas į visuomeninį gyvenimą, socialinių problemų sprendimas; padėti spręsti integravimosi į darbo rinką problemas.

Rezultatas, į kurį orientuotas neformalusis vaikų švietimas, yra *kompetencijos* (dokumentuose jos apibūdinamos kaip mokėjimai atlikti tam tikrą veiklą, remiantis įgytų žinių, įgūdžių, gebėjimų, vertybinių nuostatų visuma), skirstomos į keturias pagrindines sritis:

- *asmeninės* – savęs pažinimas, savistaba, pasitikėjimas savimi, savęs vertinimas, savianalizė, saviraiška, sveika gyvensena, atsakomybė už savo veiksmus;
- *edukacinės (mokymosi)* – savarankiškas mokymasis bei informacijos valdymas, mokymasis visą gyvenimą, informacijos gavimas, jos analizavimas bei panaudojimas, mąstymo lankstumas (loginis, kritinis-probleminis, kūrybinis);
- *socialinės* – bendravimas ir bendradarbiavimas, darbas komandoje, demokratinių struktūrų ir procedūrų išmanymas, sprendimų priėmimas, konfliktų sprendimas lygių galimybių įsisąmoninimas, ekologinė savimonė;
- *profesinės* – specifinių sričių žinios gebėjimai ir įgūdžiai, supratimas apie šiuolaikinę darbo rinką, požiūris į veiklos kokybę.

Kaip deklaruojama *Neformaliojo vaikų švietimo koncepcijoje*, neformaliajame vaikų švietime laikomasi šių principų:

- *aktualumo* principo – neformaliojo švietimo siūlomų veiklų pasiūla skirta socialinėms, kultūrinėms, asmeninėms, edukacinėms, profesinėms ir kitoms kompetencijoms ugdyti;
- *demokratiškumo* – mokytojai, tėvai ir vaikai yra bendro ugdymosi proceso kūrėjai, kartu identifikuoja poreikius.
- *prieinamumo* – sudaromos visos sąlygos vaiko kompetencijoms ugdytis per pasirinktą veiklą. Siūlomos veiklos ir mokymosi būdai yra prieinami visiems vaikams pagal amžių, išsilavinimą, turimą patirtį nepriklausomai nuo socialinės padėties;
- *individualizavimo* – ugdymas individualizuojamas pagal kiekvienam vaikui reikalingą kompetenciją, atsižvelgiant į jo asmenybę, galimybes, poreikius ir pasiekimus;
- *savanoriškumo* – vaikai laisvai renkasi švietimo teikėją, tinkamiausias veiklas kompetencijoms ugdyti, dalyvauja jose savo noru ir niekieno neverčiami.

Neformaliojo vaikų švietimo teikėjai yra neformaliojo vaikų švietimo mokyklos, kurių pagrindinė veikla yra neformalusis švietimas, formaliojo švietimo mokyklos, turinčios teisę dirbti pagal neformaliojo vaikų švietimo programas ir laisvieji mokytojai.

Neformaliojo vaikų švietimo programoms finansuoti iš valstybės ir savivaldybių biudžetų palaipsniui imamas taikyti mokymo lėšų skyrimo vienam vaikui principas. Formuojamas neformaliojo vaikų švietimo krepšelis, kuris vaikams suteikia lygias galimybes pasirinkti ugdymo įstaigą, programą, o neformaliojo švietimo teikėjams – gauti lėšų neformaliajam vaikų švietimui.

ES dokumentuose *non-formal (ir informal) education* minimas, kai kalbama apie suaugusiųjų mokymąsi bei tokiu būdu įgytų kompetencijų įteisinimą. Vaikų ir jaunimo neformaliojo ugdymo vieningi visai Europai tikslai ir gairės šiuo metu yra rengiami ir bus patvirtinti 2011 m. Strasbūre Europos Parlamento ir visų Europos šalių švietimo ir mokslo ministrų. 2008 m. balandžio mėn. Vilniuje vyko tarptautinė neformaliojo ugdymo konferencija „Europos formulė: šiandienos kompetencijos rytdienos sėkmei“ (dalyvavo švietimo proceso dalyviai iš beveik trisdešimties šalių). Tai pirmoji iš keturių tarptautinių konferencijų, kurios iki 2011 m. vyks skirtingose Europos šalyse. Jų tikslas – įvertinti visų Žemyno regionų situaciją, atsižvelgiant į Rytų, Centrinės ir Vakarų Europos politinius, kultūrinius kontekstus, pasidalinti patirtimi ir suformuoti vieningus neformaliojo ugdymo tikslus ir gaires.

1.2. Neformaliojo švietimo tyrimai Lietuvoje

Lietuvos mokslininkai įvairiais aspektais tyrinėjo neformalųjį vaikų ugdymą bei jam artimas, su juo susijusias sritis. Kadangi sąvoka „neformalusis ugdymas“ dokumentuose, o ir mokslo darbuose įsigalėjo tik po 2003 m., dažniausiai įvardijama popamokinė veikla, papildomas ugdymas ir užimtumas. Mokslininkai neformalųjį ugdymą nagrinėja socializacijos kontekste (M. Barkauskaitė, 2001, G. Kvieskienė, 2000, 2003, 2005), analizuoja jo formas ir būdus (S. Dapkienė, 2000, I. Ramanekienė, 2002, Ratkus, 2000, D. Survutaitė, 2004), tačiau daugiausiai mokslo darbų yra skirta konkrečios neformaliojo ugdymo srities (muzikos, dailės, sporto ir kt.) giliai analizei (K. Kaluinaitė, 2002, A. Kurienė, 2002, R. Makarskaitė, 1998, B. Narkevičienė, 2000, R. Pečeliūnas, 2001, J. Tilindienė, 2000 ir kt.).

Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerija nuo 2000 m. inicijavo visą eilę tyrimų, atskleidžiančių skirtingus neformaliojo švietimo aspektus: jo sąnaudų ir prieinamumo, popamokinės veiklos veiksmingumo, jaunimo dalyvavimo visuomeninių organizacijų ir savivaldos veikloje ir kt.

2006 m. atliktas tyrimas „Neformaliojo vaikų švietimo sąnaudos ir prieinamumas“ (vadovė G. Kvieskienė, VPU). Šiuo tyrimu siekta pagrįsti neformaliojo vaikų švietimo krepšelio įvedimo poreikį ir prielaidas, kuriomis neformaliojo švietimo sistemos aprūpinimas vadovaujantis krepšelio principu būtų racionali priemonė įveikti šio ugdymo netolygumą, aptarti neformaliojo ugdymo bendrojo lavinimo institucijose galimybes ir pasiūlyti neformaliojo švietimo kaip socioedukacinės paslaugos kiekvienam vaikui modelį.

Šis tyrimas atskleidė neformaliojo vaikų švietimo institucijų *tinklo nepakankamumą* (neformaliojo švietimo mokyklos sutelktos savivaldybių centruose, mažai jų – mažesniuose miesteliuose ir kaimo vietovėse); neformaliojo švietimo sistemoje dalyvaujančių vaikų *kiekybinio pasiskirstymo netolygumą* (nuo 3 iki 68 proc. skirtingose savivaldybėse); *skirtingą neformaliojo švietimo finansavimą*, pažeidžiantį vaiko teises į vienodos apimties neformaliojo švietimo paslaugas (vidutiniškai skiriama 2075 Lt vienam neformaliojo švietimo mokyklos ugdytiniui ir tik 355 Lt bendrojo lavinimo mokyklos ugdytinio neformaliam švietimui; miesto tipo savivaldybių mokyklinio amžiaus vaikams skiriamos neformaliojo švietimo lėšos beveik dvigubai viršija rajono tipo savivaldybės skiriamas lėšas). Tyrimo metu nustatyta, kad muzikos mokyklų mokinių ugdymo kaštai apie 2,5 karto viršija kitų ugdymo krypčių kaštus, o tėvų piniginiai įnašai tesudaro tik 8 proc. nuo savivaldybių skiriamos pinigų sumos.

2004 m. atliktas tyrimas „Jaunimo dalyvavimas visuomeninių organizacijų ir savivaldos veikloje“ (G. Bužinskas, T. Tamošiūnas, VPU), kuriuo siekta nustatyti 16 – 24 m. jaunimo dalį,

dalyvaujančią visuomeninių organizacijų ir savivaldos veikloje, atskleisti jų politinio pasyvumo / aktyvumo veiksnius bei mokinių dalyvavimo savivaldos ir jaunimo organizacijose įtaką socializacijos procesams.

Tyrimas parodė, jog nors vienoje savivaldos ar jaunimo organizacijoje dalyvauja lygiai ketvirtadalis Lietuvos jaunimo, dauguma dalyvauja mokymosi vietos savivaldoje, laisvalaikio draugijose, mokinių organizacijose, studentų asociacijose. Tyrime dalyvavę mokiniai pripažino, jog veikla savivaldos institucijose ir visuomeninėse organizacijose daro teigiamą įtaką jų bendravimo įgūdžių lavėjimui, jie turi galimybę geriau išreikšti save, auga jų pasitikėjimas savimi. Pagrindinė problema, išskylanti jaunimo organizacijose dalyvaujantiems mokiniams, - laiko stygius bei visuomeninės veiklos derinimas su mokymusi, o pagrindinės nedalyvavimo priežastys yra informacijos trūkumas bei įdomių užsiėmimų stoka.

2003 m. atliktas tyrimas „Popamokinės veiklos veiksmingumas“ (atliko S. Ignatavičius, S. Matakaitė, I. Šutinienė, T. Tamošiūnas, VPU), kurio tikslas buvo išanalizuoti popamokinės veiklos organizavimą, būklę ir ją lemiančius veiksnius. Tyrimo rezultatai patvirtino, jog mokinius dalyvauti popamokinėje veikloje skatina saviraiškos ir interesų realizavimo poreikis, o taip pat poreikis įgyti žinių bei rengtis būsimai profesijai. Kaip problema išryškėjo užklasinių veiklų naujumo, įvairovės stoka, organizaciniai nesklandumai bei per didelis krūvis mokykloje, trukdantis užsiimti popamokine veikla. Tyrimu nustatyta didelė šeimos socialinio ir kultūrinio kapitalo įtaka mokinių dalyvavimo popamokinėje veikloje motyvams bei aktyvumui: itin svarbus yra tėvų požiūris į vaikų užimtumą bei tėvų galimybės mokėti už užsiėmimus. Popamokinės veiklos organizatorių požiūrį į galimus problemų sprendimo būdus nusako šie lūkesčiai: finansavimo didinimas, kvalifikuotų specialistų pritraukimas į mokyklas, pavėžėjimo galimybių išplėtimas, valandų, skirtų papildomam ugdymui, skaičiaus didinimas, lankstesnis mokymo krūvio reguliavimas, nemotyvuotų mokinių motyvacijos didinimas, valandų skaičiaus auklėtojų darbui didinimas, mokytojų entuziastų skatinimas, nuolatinių mokinių poreikių tyrimų plėtra.

2001 m. VPU Sociologinių švietimo tyrimų laboratorijoje atliktas tyrimas „Papildomas ugdymas mokinių socializacijos kontekste“, kurio tikslas buvo atskleisti papildomo ugdymo formų įvairovę ir kaitos tendencijas bei nustatyti mokinių poreikius ir pasitenkinimą. Nustatyta, kad mokiniai yra iš esmės patenkinti papildomo ugdymo užsiėmimais, tačiau pasigenda objektyvesnio mokytojų elgesio, didesnio tarpusavio pasitikėjimo bei laisvumo santykiuose su jais. Nors tik trečdalis mokinių nurodė, kad popamokinė veikla atitinka jų poreikius, skatina įsijungti į mokyklos gyvenimą ir išvengti žalingų įpročių, apie pusę mokinių ši veikla pažadina naujas idėjas ir net dviem trečdaliams sudaro galimybes

pabendrauti su bendraamžiais. Tyrimo rezultatai atskleidė mokytojų kompetencijos stoką papildomo ugdymo organizavimo srityje, o taip pat informacijos apie papildomo ugdymo renginius trūkumą, organizatorių „prisirišimą“ prie gilių tradicijas turinčių renginių bei naujovių vengimą, per menką papildomo ugdymo valstybinį finansavimą.

1.3 Neformaliojo švietimo konceptualizavimas

1.3.1. Socialinis dalyvavimas: socializacija ir individuacija

Socialinis dalyvavimas nurodo į tai, kaip individas yra įsitraukęs į grupės ir bendruomenės veiklas ir siekius sąmoningo įsipareigojimo keliu. Socialinis dalyvavimas reiškia įvairiausias situacijas, kur kiekvienas dalyvis kooperuojasi tam, kad konstruotų, reflektuotų ir vykdytų bendrus siekius. Socialinis dalyvavimas numano įgalinimą. Įgalinimas reiškia, kad žmogus pats priima sprendimus savo gyvenimo įvykiuose, pats apsisprendžia, derina savo sprendimus su kitų žmonių sprendimais. Jei žmogui sprendimai yra primetami, jei jis nepriima sprendimų, tuomet tai nėra dalyvavimas, nėra ir įgalinimas, o priespauda. Akivaizdu, kad demokratinė visuomenė siekia kuo didesnio piliečių, taip pat ir vaikų dalyvavimo, įsitraukimo į grupių ir bendruomenių veiklas, sąmoningo sprendimų priėmimo, visų piliečių galių. Antai į vaiką orientuoto ugdymo teorijos, kurias įtikinamai Lietuvoje aprašė ir aktyviai propagavo A.Juodaitytė (2004) akcentuoja, kad ugdymo galios turi ir gali būti perduodamos pačiam vaikui. Kitaip tariant, ugdymą turi orientuoti ne išankstiniai standartai, o vaiko interesai. Pedagoginiai sprendimai yra pedagogo dialogo su vaiku rezultatas. Taip galima tikėtis aktyvaus vaiko įsitraukimo į ugdymo procesus, taip pat ir atsakomybės. Kad tai yra įmanoma, įrodė Allexanderio Neillo, žymaus škotų psichologo ir pedagogo, įkurta ir sėkmingai veikusi *Summer Hill* mokykla. Socialinis dalyvavimas yra ne tik apsisprendimas ir sąmoningumas (čia reikėtų sekti P.Freire (2000) koncepcija), tačiau ir socialinis daugiapriklausomybiškumas, t.y. dalyvavimas kuo įvairesnėse socialinio gyvenimo formose, kuo įvairesniuose socialiniuose institutuose. Neformalusis švietimas yra socialinio dalyvavimo vieta *par excellence*, kadangi būtent čia vaikai ugdo savo socializacijos, t.y. bendradarbiavimo, konfliktų sprendimo gebėjimus, taip pat ugdo ir savo individuaciją, t.y. saviraiškos, lyderystės, kūrybiškumo gebėjimus.

Socializacijos terminas vartojamas siekiant apibrėžti tai, kaip žmogus išmoksta elgtis taip, kaip iš jo tikisi visuomenė. Kad žmogus galėtų išgyventi, gyventi ir dirbti kartu su kitais, žmonės privalo perimti tam tikras bendras vertybes ir elgtis atitinkamai pagal jas. Tokios vertybės ir elgesys išmokstamas bendraujant su kitais žmonėmis. Įpročiai, nuostatos, vertybės yra išmokstamos netiesiogiai, socializacijos procese. Šeimoje vyksta pirmoji socializacija, čia

žmogus išmoksta higienos ir sveikatos įpročių, čia padedami lytiškumo, kalbos ir kalbėjimo pagrindai, taip pat vertybės. Didelė socializacijos dalis tenka bendraamžių bendravimui, taip pat bendravimui su pedagogais. Socializacija tiesiogiai priklauso nuo bendruomenėje puoselėjamos kultūros, pilietinio dalyvavimo. Kokios yra dalyvavimo, bendradarbiavimo tradicijos aplinkose, tokias vertybes perima ir vaikas. Svarbi socializacijos dalis yra konfliktų sprendimas. Konfliktai yra natūrali žmonių bendravimo forma. Vaikai nuo mažumės patiria įvairiausių konfliktų. Ko gero, visi psichologai teigs, kad ne pats konfliktas kaip faktas, tačiau jo sprendimai yra svarbiausia. Neformalusis švietimas yra ta vieta, kur vaikai, padedami suaugusiųjų, turi galimybes mokytis įvertinti abipusius šalių interesus, ginčų sprendimo įgūdžių, taip išsaugoti draugiškus tarpusavio santykius. Žaidimas taip pat yra bazinė socializacijos forma, yra žinoma, kad mažai težaidęs vaikas mažiau išvysto savo socializaciją. Žaisdamas vaikas išmoksta įvairių vaidmenų, laikytis taisyklių, siekti individualių ir bendrų tikslų, Neformalusis švietimas yra ta vieta, kur vaikai gali žaisti, bendrauti ir dalyvauti ne formaliose ugdymo aplinkose, o natūraliuose vienu ar kitų veiklų kontekstuose, veiklų, dažnai inicijuotų pačių vaikų. Sėkminga socializacija numano išipareigojantį įvairiose dalyvavimo formose individą, mokantį išreikšti savo ir atstovauti grupės interesus, susitarti ir bendradarbiauti dėl bendro intereso, siekti socialinio teisingumo ir didesnio bendruomenės solidarumo.

Individuacija, tai A.Schopenhauerio, C.G.Jungo ir kitų naudotas terminas, žymintis asmens unikalumą, savitumą, tapsmą pačiu savimi, laisvu nuo išorinių įtakų. Tai ir gebėjimas būti santykiyje su kitu, net ir konfliktiniame, ir jame neprarasti savęs². Individuacija yra individo, asmenybės (savi)kūros ir savirealizacijos kelias. Individuacija yra socializacijos antonimas, tačiau glaudžiai su ja susijęs. Individuacija neįmanoma be paties individo išitraukimo iš savo tapsmą, apsisprendimo. Individuacija reiškia įgalintą individą, ir, priešingai, įgalintas individas liudija apie aukštą individuaciją. Įgalinimas prasideda, kai individai žino, kad jie turi teisę, o taip pat ir gebėjimą spręsti jiems iškilusias problemas, kai jie tiki, kad jų turimi įgūdžiai ir galimybės leis jiems sėkmingai veikti. Individuacija gali vykti kartu su socialine grupe, tada individuacijos subjektas tampa grupės lyderiu, kūrėju, arba priešingai, individas susvetimėja socialinės grupės atžvilgiu, pasirenka kitą saviraiškos kelią. Individuacija yra toks procesas, kurio dėka išmokstama patiems kurti savo gyvenimus. Tai savitas savo potencialo maksimizavimas, panaudojimas, išpildymas. Asmens tapatumas, o tuo pačiu ir individuacija

² Individuacijos santykis su socializacija yra nagrinėjami Ruškaus J. Ir Mažeikio G. knygoje „Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija“ (2008). Šiame skyriuje panaudota šios knygos medžiaga, tyrime vadovautasi čia pateikta socialinio dalyvavimo, socializacijos ir individuacijos samprata.

prasideda tada, kai individas yra traktuojamas kaip subjektas, gebantis kurti individualų santykį su aplinka. Aukšto individuacijos laipsnio žmogus yra savarankiškas, pats gali spręsti ir pasirinkti. Individuacija yra žmogaus orumo ir garbingumo prielaida.

Individuacija akcentuoja saviraiškos galimybes. Individuacijos procesą gerai stimuliuoja kūrybinė, meninė veikla. Žinoma, meninės veiklos įgūdžius reikia pradėti vystyti dar ankstyvoje vaikystėje ir šis meninio ugdymo procesas dar nėra susijęs su individuacijos procesu, o tik sukuria prielaidas jam. Tačiau brandi meninė veikla, siekianti originalumo, naujumo, leidžianti sau peržengti egzistuojančias konvencines normas neišvengiamai yra susijusi su stipria individuacija. Individuacijos procesas taip pat būtinas laisvai pilietinei asmens saviraiškai. Čia taip pat, kaip ir meninio ugdymo atveju, reikalingas tam tikras parengiamasis pilietinis ugdymas ir dalyvavimo įgūdžiai. Tačiau brandus pilietinis dalyvavimas yra susijęs su savo išskirtinės nuomonės išsakymu ir kovojimu dėl šios nuomonės, požiūrio teisę būti demonstruojamai. Toks pilietinis elgesys būtinai numato individuacijos procesą.

1.3.2. Skirtingi intelekto tipai – įvairiapusiška asmenybė

Intelektas – tai protas, sugebėjimas mokytis ir išmokti, susivokti naujose situacijose, atskleisti reiškinių ryšius. Egzistuoja du požiūriai į intelekto struktūrą. Vieni mokslininkai (Č. E. Spiran (1863-1945)), teigia, kad intelekto struktūroje galima išskirti bendruosius gabumus, kurie reiškiasi bet kurioje individo veikloje bei lemia bet kurio intelekto testo rezultatus. Pagal kitą sampratą intelektas – tai atskirų, vienas nuo kito nepriklausančių sugebėjimų visuma (XX a. JAV psichologai L. L. Terstonas, E. L. Tornadaikas ir kt.) (Psichologijos žodynas, 1993). Pastarąją sampratą išplėtojo JAV psichologas H. Gardneris, daugiau nei 20 metų tyrinėjęs intelekto struktūrą bei išskyręs septynis pagrindinius intelektus: verbalinį, muzikinį, loginį - matematinį, erdvinį, kinestezinį, vidinį ir tarpasmeninį.

- Lingvistinis intelektas – tai jautrumas žodžių prasmei, jų tvarkai sakinyje, žodžių garsams, ritmui ir skaitymui, jų pajėgumui pakeisti nuotaiką, įtikinti ar perteikti informaciją. Labai išvystyto šios rūšies intelekto apraiška – poeto ir rašytojo naudojami niuansai.
- Muzikinis intelektas – tai gebėjimas jautriai reaguoti į besikeičiančius garsus, išskirti instrumento skambesį melodijoje, mėgautis improvizuojant ir žaidžiant su muzikos garsais.
- Loginis – matematinis intelektas – gebėjimas manipuluoti abstrakčiais simboliais, gerai spręsti loginius galvosūkius, ieškoti priežasties ir pasekmės ryšių.

- Erdvinis intelektas – tai gebėjimas gerai manevruoti erdvėje, konstruoti ar įsivaizduoti trimačius objektus bei jų projekcijas, interpretuoti diagramas, žemėlapius ir kt.
- Kinestezinis intelektas – tai tobulas savo kūno suvokimas ir valdymas, gebėjimas tyrinėti liečiant, judant.
- Egzistencinis intelektas – tai gebėjimas pažinti save, paaiškinti savo ir kitų žmonių mintis, jausmus, emocijas, nusipiešti tikslų savo psichologinį portretą, ieškoti atsakymų į būties klausimus.
- Tarpasmeninis (socialinis) intelektas – tai gebėjimas įvairias būdais bendrauti su kitais sudėtingoje socialinėje aplinkoje.

Visi minėtieji intelektai skirtingai reiškiasi žmogaus veikloje, bet dažniausiai dominuoja du – trys intelektai. Intelektas nėra pastovus. Žmogus gali išlavinti savo protinius gebėjimus. Ypatingai intelektinių galių lavinimui svarbi mokymosi veikla (kūną laviname sportuodami, intelektą – mokydamiesi).

Kiekvieno žmogaus dominuojantis intelekto tipas (ar kelių jų kombinacija) sąlygoja jam tinkamų mokymosi būdų įvairovę. Kas būdinga žmogaus mokymosi ar kitai veiklai, jei dominuoja vienas ar kitas intelekto tipas? Kaip plėtoti įvairių tipų intelekto galias?

Jei dominuoja *lingvistinis* intelektas, žmogus lengviausiai priima ir įsisavina žodinę informaciją, gali fiksuoti įvairius kalbos niuansus, stilių bei atpažinti kalboje išreikštą nuotaiką. Toks žmogus labai sklandžia kalba reiškia mintis, jo žodynas yra turtingas, jis mėgsta skaityti, jam patinka rašyti bei žaisti žodžių žaidimus. Mokantis tokiems žmonėms patariama naudoti daugiau rašytinės ir šnekamosios kalbos pratimų, skaityti knygas, užsirašinėti kylančias mintis, aiškinti savo idėjas kitiems. Verbalinį intelektą galima plėtoti, pasakojant įvairias istorijas, žaidžiant žodžių žaidimus, atliekant žodyno turtinimo pratimus, sprendžiant rebusus ir kryžiažodžius, dalyvaujant debatuose bei diskutuojant.

Jei dominuoja *muzikinis* intelektas, žmogus yra jautrus balso tonui, tembrui ir ritmui, emocinei muzikos jėgai, gali būti labai dvasingas. Mokantis, tokiems žmonėms patariama kurti savo daineles, susijusias su mokomąja medžiaga, naudoti muziką kaip atsipalaidavimo ir vaizduotės skatinimo priemonę. Muzikinį intelektą galima plėtoti grojant įvairiais muzikos instrumentais, dainuojant, mokantis barokinės muzikos fone, integruojant muziką į kitas disciplinas, kuriant muziką kompiuteriu.

Jei dominuoja *loginis - matematinis* intelektas, žmogus geba išvelgti įvairių reiškinių loginę struktūrą, mėgsta tikslumą, jam patinka abstrakčiai mąstyti, skaičiuoti, jis mėgsta dirbti

kompiuteriu. Toks žmogus žavisi gerai organizuota veikla. Mokantis, loginis - matematinis intelektas naudojamas grupuojant užduotis logine, tvarkinga seka, atsekant ryšius tarp mokomosios medžiagos dalių. Loginį - matematinį intelektą galima plėtoti žaidžiant matematinius žaidimus, analizuojant ir interpretuojant duomenis, kompiuteriu braižant diagramas, schemas ir kt., įvairias veiklas atliekant nuosekliai, žingsnis po žingsnio.

Jei dominuoja *erdvinis* intelektas, žmogui būdingas mąstymas vaizdais, jis jaučia visumą, gerai piešia, tapo, lipdo, lengvai skaito žemėlapius, schemas, diagramas, turi gerą vaizdinę atmintį, ypatingai tiksliai skiria spalvas. Mokantis, erdvinis intelektas naudojamas, kuomet žiūrėti mokomieji filmai, skaidruolės, modeliai, analizuojamos schemas, diagramos, plakatai, braižomi minčių žemėlapiai. Siekiant plėtoti erdvinį intelektą, patariama kurti simbolius, piešti diagramas ir žemėlapius, integruoti daile su kitomis disciplinomis, žiūrėti ir kurti filmus, naudoti periferinius simbolius (įvairius ženklus ir plakatus ant sienų), keisti sėdėjimo vietas klasėje, spalvomis išryškinti esminius dalykus.

Jei dominuoja *kinestezinis* intelektas, žmogus itin gerai jaučia savo kūną, jo puikūs refleksai, jis greitai išmoka naują judesį, pastebi judančius objektus, mėgsta liesti ir dažniausiai yra auksinių rankų meistras. Tokiems žmonėms patinka vaidinti, jie yra jautrus fizinei aplinkai, atsimeina tai, kame realiai dalyvavo, o ne tai, ką girdėjo ar tik matė. Mokymosi procese kinestezinis intelektas taikomas žaidžiant judrius dalykinius žaidimus, kuriant vaidybines situacijas, dažnai darant pertraukėles, nuolat keičiant sėdėjimo vietą. Mokomąją medžiagą patariama kartoti bėgant, einant ar pan. Labai gerai mokantis naudoti modelius, konstruoti iš lego kaladėlių ir kitokių detalių, tiesiog spragsėti pirštais, ploti delnais, šokinėti, lipti ir pan.

Jei dominuoja *egzistencinis* intelektas, žmogui būdingas jautrumas savo vertybėms, savo jausmų, pranašumų ir trūkumų pažinimas, puikus savęs, savojo tikslo suvokimo pojūtis, intuicija, vidinė motyvacija, polinkis į savianalizę bei individualizmas. Mokydamasis toks žmogus turėtų atrasti studijuojamo dalyko svarbą vidiniam tobulėjimui, emocionaliai įsijausti, skirti laiko savirefleksijai, rašyti mokymosi dienoraštį, mokytis savarankiškai, kai tik tai įmanoma. Vidinis (asmeninis) intelektas plėtojamas savo jausmus ir nuojautas aprašant dienoraštyje, studijuojant savarankiškai, dažniau elgiantis kitaip nei visi.

Jei dominuoja *tarpasmeninis (socialinis)* intelektas, žmogus lengvai užmezga kontaktą ir bendrauja su žmonėmis, gerai derasi, suvokia kito žmogaus ketinimus, mėgsta būti draugijoje, turi daug pažįstamų. Jam patinka grupinė veikla. Jis dažnai tarpininkauja sprendžiant konfliktus, domisi socialinėmis situacijomis. Tarpasmeninis (socialinis) intelektas panaudojamas, kai mokomasi bendradarbiaujant su grupės nariais, diskutuojama mokomojo

dalyko klausimais. Siekiant plėtoti tarpasmeninį (socialinį) intelektą, reikia atlikti įvairias užduotis kartu su komandos nariais (ypač tinka projektinė veikla), praktikuoti bendravimo pertraukėles, kurti situacijas, kuriose būtina užmegzti kontaktus su nepažįstamais žmonėmis, padėti kartu besimokantiems.

Vėlesniuose edukologijos mokslininkų darbuose (Ch.Watkins, E.Carnell, C.Lodge, P.Wagner ir kt.) kartu su visais H.Gardnerio įvardytais intelekto tipais analizuojamas dar vienas - natūralistinis intelekto tipas. Jis apibūdinamas kaip ypatingas artimumas natūraliai aplinkai, gamtos reiškinių pajautimas ir supratimas, organiškas savęs kaip gamtos dalies suvokimas.

Tokia žmogaus intelekto traktuotė atskleidžia formalios švietimo sistemos ribotumą: mokykloje orientuojamasi į loginio – matematinio bei verbalinio intelekto ugdymą ir vertinimą, tuo tarpu nemažiau svarbioms kitoms intelekto sritims (vidiniam, muzikiniam, kinesteziniam intelektui) menkai teskiriama dėmesio.

2. NEFORMALIOJO ŠVIETIMO VEIKLOS: FAKTINIS DALYVAVIMAS, INFORMUOTUMAS, INTERESAI

2.1. Bendri užsiėmimų lankomumo duomenys

1-4 klasių mokinių dalyvavimo neformaliojo švietimo veiklose duomenis pateikė klasių auklėtojai. 5-11 klasių bendrojo lavinimo mokyklų mokinių užsiėmimų lankomumo duomenis pateikė patys mokiniai. Atlikta dviguba mokinių apklausa, frontalinė (N=9650) ir tikslinė. Analizuojant užsiėmimų lankomumą labiau remtasi frontalinės apklausos duomenimis, kadangi tikslinės apklausos paskirtis buvo ne užsiėmimų lankomumo statistika, o neformaliojo švietimo veiklų tikslai ir patirtis. Gauti duomenys gali kelti nevienareikšmiškas mintis apie neformaliojo švietimo esamą būklę ir galimas plėtotės perspektyvas. 1-4 klasių mokinių duomenis pateikė klasių auklėtojai (N=211).

Žvalgomojo tyrimo metu pastebėta, jog pradinį klasių mokiniai turėjo sunkumų pildydami anketas, pateikdami duomenis apie save, savo lankomus užsiėmimus. Todėl, kaip minėta, 1-4 klasių mokinių duomenis pateikė klasių auklėtojai. Pateiktų duomenų išeities taškas buvo ne atskiri vaikai, o neformaliojo švietimo veiklos - užsiėmimai. Todėl 1-4 klasių duomenų pateiktis kiek skiriasi nuo 5-11 klasių (frontalinės ir tikslinės) duomenų pateikties. 5-11 klasių anketas pildė patys mokiniai, todėl jų duomenyje išeities taškas yra ne užsiėmimai (kaip 1-4 klasių), o mokinyš. Todėl pateikiant 5-11 klasių mokinių duomenis, operuojama atramos taškais: realiu mokinių skaičiumi bei santykinu užsiėmimų pasiskirstymu. Tuo tarpu 1-4 klasių atveju operuojama tik procentiniu užsiėmimų pasiskirstymu. Todėl, priešingai nei 5-11 klasių atveju, analizuojant 1-4 klases neįmanoma pasakyti, kiek vaikų rinkosi kiek ir kokių užsiėmimų.

Didžioji dalis vaikų (63,7%) užsiėmimus lanko mokykloje ir tik 36,3% - neformaliojo švietimo įstaigose. Pradinį klasių vaikai lanko labai įvairius užsiėmimus, tarp kurių populiariausi yra sporto, šokių, dainavimo, dailės, dramos, folkloro ir kt. (2.1.1. lentelė). Pradinį klasių užsiėmimų registracija, tuo pačiu ir analizė, pagal veiklų tipus yra gana sudėtinga, nes neretai neformaliojo švietimo veiklos persidengia, veiklų turinys yra įvairiapusiškas, riba tarp veiklų (pavyzdžiui, šokių ir sporto) yra nežymi arba visai jos nėra. Yra gerai, kad neformaliojo švietimo veiklos nėra labai specializuotos, vaikams yra pasiūloma įvairiapusiška veikla, jie, išbandydami įvairias neformaliojo užimtumo formas, gali atrasti ir sustiprinti savo interesus bei gabumus. Vis dėl to, tai kelia tam tikras neformaliojo švietimo realybės, todėl ir tyrimo problemas. Veiklų tipų persidengimas lėmė, kad duomenys tapo nereprezentatyvūs, nesužinota apie realią ir tikslią užsiėmimų įvairovę, tik apie apibendrintą. Tai pastebėjo ir ekspertai: *rodant muzikos srities pavienes specializacijas (pvz. fortepijonas,*

kanklės, smuikas) ir muziką atskirai, lentelė tampa neinformatyvi. Siekiant informatyvumo, turėtų būti išskirtos visos muzikinės specializacijos (kas šiame tyrime neturėtų būti labai aktualu), arba visos specializacijos būtų subendrintos į muziką. Tą patį galima pasakyti ir apie sportą ir sporto šakas atskirai. Kituose paveiksluose (pvz. 2.1.1.) rašoma sportas, muzika. Kyla natūralus klausimas, ar čia sportas pvz., be krepšinio, ar muzika pvz., be kanklių. Kitas ekspertas: „Vertinant būrelių lankomumo reitingus (2.1.1) daug dubliavimosi jų klasifikacijoje. Pvz., atskirai išskirti: sportas, krepšinis, futbolas, kvadratas, šachmatai ir kt., bet visi jie telpa po vienu pavadinimu „sportas“. Lygiai tas pats ir su kitomis būrelių rūšimis. Respublikoje yra bendras susitarimas dėl būrelių profilio. Pakeitus būrelių klasifikaciją turbūt iš esmės keistųsi ir jų reitingai“. Tačiau, kaip minėta, tai problema, kurios nenumatė tyrėjai ir kuri egzistuoja neformaliojo švietimo realybėje: neretai, ypač pradinėse klasėse, užsiėmimų veiklos nediferencijuojamos pagal tipus, todėl gaunasi tipų persidengimai. Šie duomenų rinkimo trūkumai atskleidė dar vieną neformaliojo švietimo pokyčių kryptį: būtina sutvarkyti neformaliojo švietimo veiklų tikslų klasifikavimą ir registravimą, kad surenkama informacija būtų informatyvi. Todėl tyrėjų pateikta lentelė nevertintina kaip reprezentuojanti, tačiau tik kaip iliustruojanti užsiėmimų įvairovę ir atskleidžianti užsiėmimų klasifikavimo neformaliojo švietimo praktikoje problemą.

2.1.1 lentelė

Užsiėmimų lankomumo reitingas, taip pat pasiskirstymas pagal užsiėmimo vietą ir vaikų lytį

Užsiėmimo pavadinimas	n	%	Užsiėmimo pasiskirstymas pagal vietą		Užsiėmimo pasiskirstymas pagal lytį	
			Neformaliojo švietimo įstaigoje	Mokykloje	Berniukai	Mergaitės
			%	%	%	%
Sportas	554	9,1	12,5	87,5	68,4	31,6
Šokiai	515	8,4	26,9	73,1	23,1	76,9
Dainavimas	427	7,0	11,5	88,5	21,1	78,9
Dailė	411	6,7	30,9	69,1	28,7	71,3
Drama/teatras	335	5,5	6,3	93,7	39,4	60,6
Folkloro	250	4,1	0,4	99,6	43,6	56,4
Informacinės technologijos	229	3,7		100	56,8	43,2
Keramika/skulptūra	217	3,5	6,9	93,1	44,7	55,3
Muzika	217	3,5	96,3	3,7	35,5	64,5
Krepšinis	189	3,1	69,8	30,2	87,8	12,2
Futbolas	188	3,1	44,7	55,3	99,5	0,5
Galvosūkių	155	2,5		100	45,2	54,8
Choreografija	143	2,3	13,3	86,7	43,4	56,6
Baseinas	140	2,3	100		57,1	42,9

Užsiėmimo pavadinimas	n	%	Užsiėmimo pasiskirstymas pagal vietą		Užsiėmimo pasiskirstymas pagal lytį	
			Neformaliojo švietimo įstaigoje	Mokykloje	Berniukai	Mergaitės
			%		%	
Buities darbai/technologijos	131	2,1	6,1	93,9	14,5	85,5
Anglų kalba	107	1,7	1,9	98,1	45,8	54,2
Drąsūs, stiprūs, vikrūs	107	1,7		100	52,3	47,7
Matematika	105	1,7	6,7	93,3	54,3	45,7
Gamtininkai	104	1,7	13,1	86,9	51,0	49,0
Šachmatai/šachkės	99	1,6	6,1	93,9	73,7	26,3
Jaunimo organizacija	99	1,6		100	55,6	44,4
Liaudies šokiai	96	1,6	19,6	80,4	41,7	58,3
Literatai	93	1,5	1,1	98,9	40,9	59,1
Verslo pagrindai	92	1,5		100	50,0	50,0
Saugaus eismo/Jaunųjų policininkų	91	1,5		100	67,0	33,0
Miškininkai	88	1,4		100	45,5	54,5
Kvadratas	81	1,3		100	72,8	27,2
Aerobika	79	1,3		100		100
Sveikatingumo/sveikos gyvensenos užsiėmimas	63	1,0	3,2	96,8	38,1	61,9
Klasikiniai šokiai	52	0,8	40,4	59,6	36,5	63,5
Origamis	51	0,8		100	49,0	51,0
Lietuvių kalba	49	0,8		100	61,2	38,8
Sportiniai šokiai	39	0,6	61,5	38,5	28,2	71,8
Žurnalistai	36	0,6		100	38,9	61,1
Karate	35	0,6	80,0	20,0	91,4	8,6
Gimnastika	31	0,5	25,8	74,2	48,4	51,6
Floristika	28	0,5	3,6	96,4	32,1	67,9
Skautai	26	0,4	19,2	80,8	46,2	53,8
Stalo tenisas	26	0,4	76,9	23,1	80,8	19,2
Piešimas/tapyba	24	0,4	4,2	95,8	16,7	83,3
Liaudies amatai	22	0,4	50,0	50,0	36,4	63,6
Raiškūs skaitymas	22	0,4		100	45,5	54,5
Siuvinėjimas	21	0,3		100		100
Kanklės	20	0,3	60,0	40,0	5,0	95,0
Lėlių teatras	19	0,3	5,3	94,7	47,4	52,6
Lengvoji atletika	17	0,3	5,9	94,1	35,3	64,7
Užimtumo grupė	14	0,2		100	50,0	50,0
Modeliavimo	13	0,2	30,8	69,2	100	
Jaunimo organizacija prieš žalingus įpročius	13	0,2		100	69,2	30,8
Rankinis	12	0,2	100		41,7	58,3
Fortepijonas	11	0,2	100		18,2	81,8
Badmintonas	11	0,2	27,3	72,7	54,5	45,5

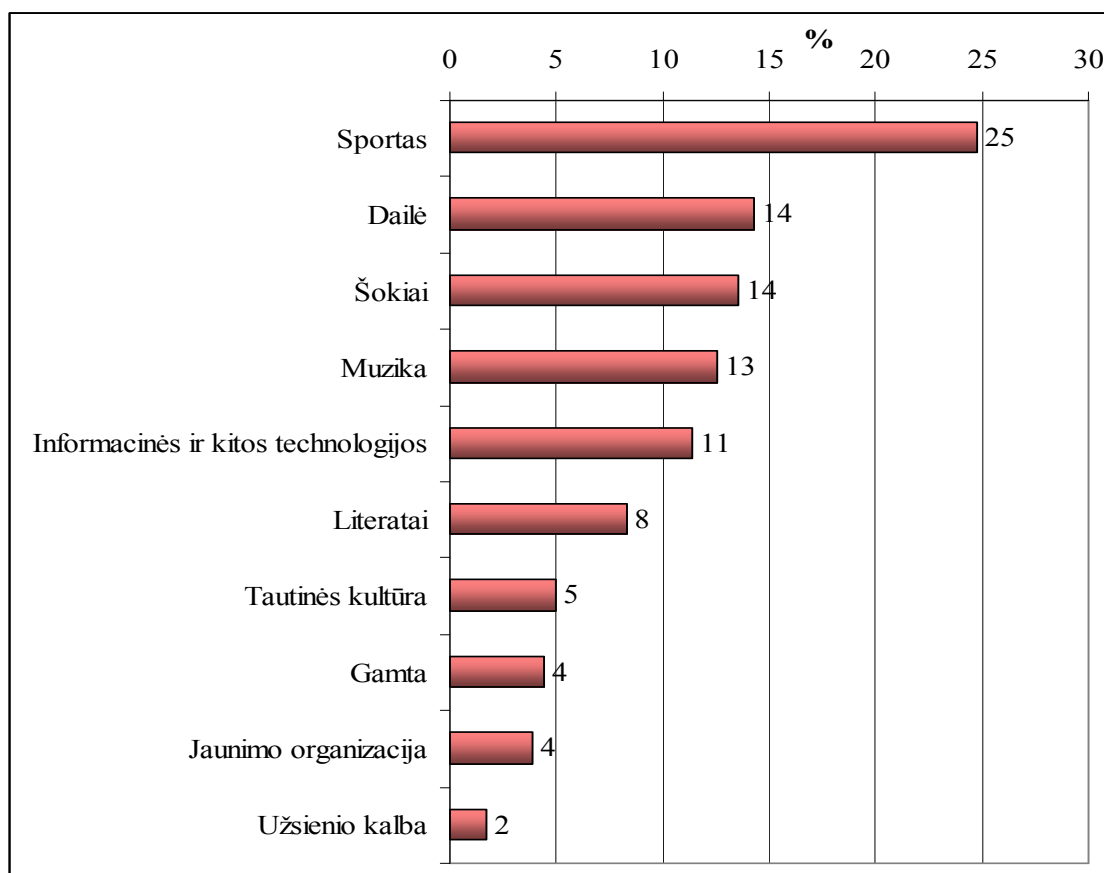
Užsiėmimo pavadinimas	n	%	Užsiėmimo pasiskirstymas pagal vietą		Užsiėmimo pasiskirstymas pagal lytį	
			Neformaliojo švietimo įstaigoje	Mokykloje	Berniukai	Mergaitės
			%		%	
Saviraiška	11	0,2	27,3	72,7	54,5	45,5
Ateitininkai	9	0,1		100	33,3	66,7
Akordeonas	8	0,1	100		75,0	25,0
Dziudo	6	0,1	100		83,3	16,7
Alpinizmas	6	0,1	100		100	
Lauko tenisas	5	0,1	100		40,0	60,0
Imtynės	5	0,1	100		100	
Smuikas	5	0,1	100			100
Dailusis čiuožimas	4	0,1	100			100
Dizainas	4	0,1	75,0	25,0		100
Orientavimosi sportas	3	0,0		100	33,3	66,7
Boksas	3	0,0	100		100	
Kovinė sporto šaka	3	0,0	100		66,7	33,3
Dviračių sportas	2	0,0	100		100	
Tinklinis	2	0,0	50,0	50,0		100
Jodinėjimas žirgais	1	0,0	100			100
Pučiamieji instrumentai	1	0,0	100		100	
Kraštotyra	1	0,0		100		100
Slidinėjimas	1	0,0	100			100
Beisbolas	1	0,0		100	100	
Šaudymas	1	0,0	100		100	
Bendras santykis:			36,3	63,7	47	53

Analizuojant, kokius užsiėmimus lanko mokiniai (2.1.1 lentelė), visų pirma į akis krinta stebinanti užsiėmimų įvairovė: nuo tradicinių dailės, šokių ir panašių užsiėmimų iki tokių veiklų kaip origamis, floristika, beisbolas, saviraiška ir pan. Tai yra požymis, jog mokyklose bei neformaliojo švietimo institucijose dirba kūrybingi pedagogai, gebantys pasiūlyti mokiniams įdomių programų, nesusijusių su formaliuoju švietimu. Deja, anketose įrašyti apibendrinti užsiėmimų pavadinimai (sportas, muzika, šokiai ir pan.) neleido pateikti tikslaus užsiėmimų įvairovės paveikslo. Tikėtina, kad net užsiėmimai, kuriuose įvairios, pavyzdžiui, sportinės veiklos persidengia, gali turėti tikslesnius pavadinimus, pavyzdžiui, „fizinės kultūros“ ar „įvairiapusiško sportavimo“, tuomet bus aiškiau, kas slypi už apibendrintų pavadinimų.

Vis dėlto pirmoje vietoje pagal populiarumą yra sporto užsiėmimai (2.1.1 lentelė). Pradinėse klasėse dar labai nediferencijuojamas sportas pagal jo rūšis, sporto užsiėmimuose atliekamos įvairių rūšių sportinės veiklos. Tai, kad sporto veiklos yra populiariausios (2.1.1 pav.), gali būti pagrįstai traktuojama kaip neformaliojo švietimo privalumas. Sporto veiklose vaikai gali

ugdyti kinestezinį intelektą, taip pat judrumo savybes bei sveiką gyvenimo būdą, ypač tai svarbu nesveikam gyvenimo būdai (mažiau judesio, daugiau greito maisto) vis daugiau užimant vietos žmonių gyvenimuose. Kita vertus, tai, kad sportas užima 25 % visų neformaliojo švietimo veiklų, rodo, kad kitoms veikloms, tai pat manytina svarbioms, tenka mažesnė neformaliojo švietimo veiklų dalis. Pavyzdžiui, jaunimo organizacijoms tenka tik 4 %, tai reiškia, kad pilietinis vaikų dalyvavimas ir pilietiškumo ugdymas neformaliojo švietimo struktūroje tėra trečiaeilis. Analogišką išvadą galima padaryti ir apie ekologinio supratimo, tautinės kultūros užsiėmimus – jų vieta neformaliojo švietimo dalyje yra ištis menka.

Užsienio kalbos užima labai mažai vietos neformaliojo švietimo veiklų visumoje, tik 2 %, tačiau tai suprantama, kadangi užsienio kalbų mokymas yra formaliojo švietimo pratęsimas. Vis dėl to, jei užsienio kalbų mokymasis būtų sujungtas su kitais užsiėmimais, kad ir ta pačia muzika, galų gale, sportu ar informacinėmis technologijomis, t.y. atrasti ir įgyvendinti tarpdalykiniai (neformaliojo švietimo veiklų) ryšiai, galima būtų tikėtis didesnio tėvų ir vaikų intereso užsienio kalbų mokymuisi neformaliojo švietimo struktūroje.

2.1.1 pav. Užsiėmimų grupių lankomumo reitingas 1-4 klasėse (N=4034)

2.1.2 lentelėje aiškiai matosi, kaip vaikai pasiskirsto į užsiėmimus pagal lytį ir klases. Beveik pusė berniukų renkasi sportą nuo pat pirmos iki ketvirtos klasės. Daug berniukų renkasi informacines ir kitas technologijas, dėmesys joms išlieka iki ketvirtos klasės. Tuo tarpu berniukų šokių pasirinkimas mažėja sulig kiekviena aukštesne klase. Ketvirtoje klasėje šokiai užima tik 6 % berniukų neformaliojo švietimo veiklų, nors pirmoje klasėje užėmė 12 % (mergaičių šokių lankomumas irgi mažėja, beveik per pusę). Įdomu tai, kad mergaitės sportuoja mažiau, nei šoka, muzikuoja ar užsiima daile, tačiau jų interesas sportui auga sulig kiekviena klase.

2.1.2 lentelė

Mokinių procentinis pasiskirstymas į užsiėmimus pagal lytį ir klases (%)

Užsiėmimų grupės	Berniukai				Mergaitės			
	Klasė							
	1	2	3	4	1	2	3	4
Šokiai	12	11	9	6	26	19	13	16
Sportas	33	33	37	43	9	10	14	21
Muzika	6	9	6	6	17	23	15	12
Dailė	11	8	11	9	21	13	22	18
Informacinės ir kitos technologijos	12	12	14	15	7	8	12	10
Tautinės kultūra	5	4	4	5	6	7	3	6
Gamta	4	5	4	4	3	8	4	4
Literatai	7	11	9	4	6	8	14	7
Jaunimo organizacija	8	2	5	6	5	1	2	5
Užsienio kalba	1	4	1	1	1	3	1	2
Viso:	100	100	100	100	100	100	100	100

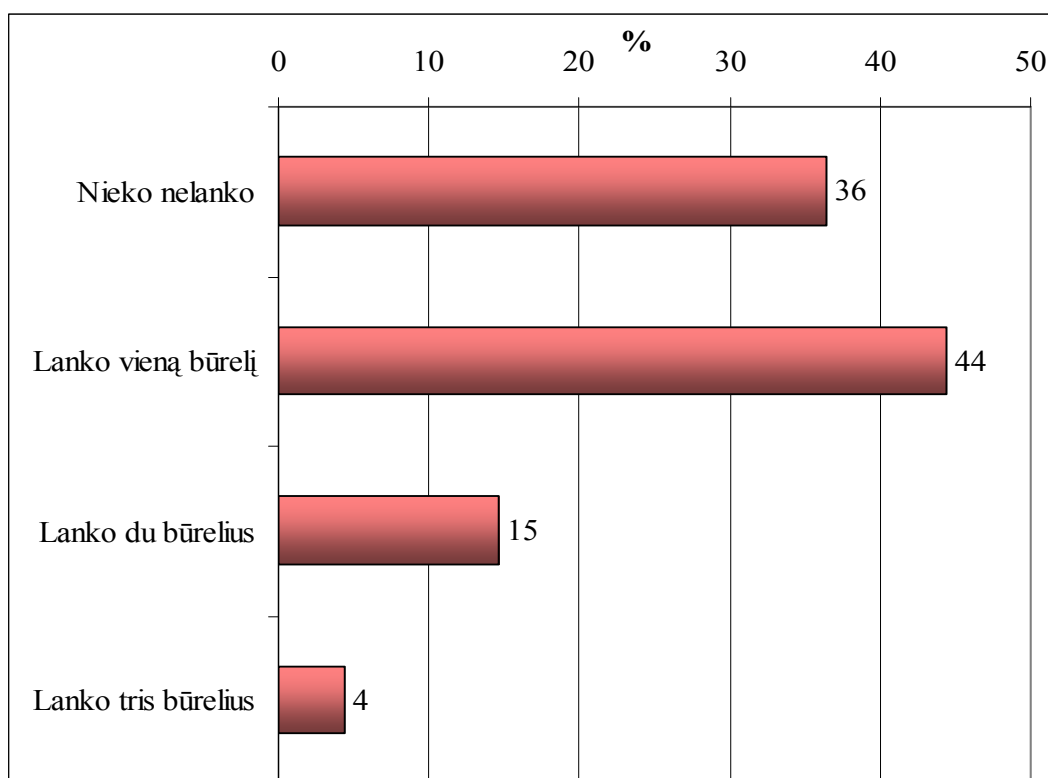
Šokius labiausiai lanko pirmos ir ketvirtos klasės mergaitės, mažiausiai - ketvirtokai berniukai (2.1.2 lentelė). Sportas lankomiausias ketvirtokų berniukų, o mažiausiai lankomas pirmokių ir antrokių mergaičių. Muzika lankomiausia antrokių mergaičių, mažiausiai – pirmokų berniukų (praktiškai visų pradinį klasių berniukų). Dailė lankomiausia trečios ir ketvirtos klasės mergaičių, mažiausiai – antrokų berniukų. Informacinės technologijos pirmos ir antros klasės mergaitės domina mažiausiai, tačiau trečioje ir ketvirtoje klasėse pagal lankomumą jos aplenkia berniukus. Tautinės kultūros užsiėmimus labiau lanko mergaitės, tačiau ketvirtoje klasėje nemažai ir berniukų. Analogiškai tautinės kultūros tendencijoms yra gamtos užsiėmimai. Literatų veiklas mėgsta mergaitės, ypač trečios klasės. Jaunimo organizacijas labiausiai lanko pirmos ir ketvirtos klasės vaikai (ir berniukai, ir mergaitės). Sunku pasakyti, kodėl antra ir trečia klasės tuo nepasižymi. Užsienio klabos populiariausios antroje klasėje. Tuomet, kai vaikai išmoksta skaityti ir rašyti gimtąja kalba, tikėtina, tėvai susirūpina vaikų

užsienio kalbų žinojimu, didina spaudimą mokyklai, reikalaudami papildomų ugdymo valandų užsienio kalboms.

5-11 klasių mokiniai duomenis pateikė patys apie save. Jų duomenys rodo, kad net 36% nelanko jokio užsiėmimo (2.1.2 pav.). Čia reikia stabtelėti ir prisiminti, kad apklausa buvo atlikta gan vėlyvą pavasarį, gegužės mėnesį. Galėjo taip atsitikti, kad mokslo metų pradžioje nelankančių užsiėmimų vaikų procentas buvo mažesnis, kad rudenį daugiau vaikų lankė užsiėmimus nei artėjant mokslo metų pabaigai. Kad vaikų skaičius užsiėmimuose yra linkęs mažėti artėjant vasarai, rodo mokyklų vadovų pateikti duomenys (2.3.1 lentelė).

36% jokio užsiėmimo nelankančių vaikų skaičius yra ištis labai didelis, nors galima daryti prielaidą, kad metų pradžioje nelankančių užsiėmimų vaikų skaičius buvo mažesnis, tačiau jis išaugo iš neformaliojo švietimo sistemos iškritus tam tikram skaičiui vaikų. Tikslinės imties duomenys rodo, kad užsiėmimų nelanko 21 % 5-11 klasių mokinių. Tačiau frontalinės imties duomenys (36 % jokio užsiėmimo nelankančių vaikų) laikytini labiau atitinkančiais realią situaciją, nes tikslinės apklausos objektas buvo ne užsiėmimų lankomumo statistika, o neformaliojo švietimo tikslų svarba ir patirtis, neformaliojo švietimo problemos, formaliojo ir neformaliojo švietimo santykis, informuotumas apie pasiūlą ir interesai. Todėl reikia manyti, kad nemažai vaikų iš viso nepildė šių anketų priskirdami jas tik užsiėmimus lankantiems vaikams. Todėl tik dalis nelankančių vaikų pildė tikslines anketas, kas, savo ruožtu, leido daryti papildomas lyginamąsias analizes.

Faktas, kad net 36 % 5-11 klasių mokinių balandžio mėnesį nelanko jokio užsiėmimo, net jei metų pradžioje šis skaičius buvo mažesnis, kelia susirūpinimą. Akivaizdu, kad šis jokių užsiėmimų nelankančių vaikų procentas yra per didelis. Šis faktas suponuoja diskusiją apie tai, kaip paskatinti mokinius aktyviau dalyvauti neformaliojo švietimo veiklose, kaip padidinti neformaliojo švietimo veiklų patrauklumą. Dar daugiau, šis pakankamai aukštą mokinių neužimtumo lygį rodantis faktas leidžia kelti diskusinius klausimus dėl neformaliojo švietimo vertės ir legitimacijos, t.y. apie reglamentuotą neformaliojo švietimo pripažinimą ir įvertinimą. Tai, kad neformaliojo švietimo veiklų pasirinkimas yra paliktas laisvai mokinių valiai, kelia abejonę dėl švietimo politikos veiksmingumo. Turėtų būti inicijuota švietimo dalyvių diskusija su neformaliojo švietimo politikos formuotojais dėl reglamentuoto ir daugiau ar mažiau privalomo mokinių dalyvavimo neformaliojo švietimo veiklose. Privalomumą čia nereikėtų suprasti kaip prievartą, tačiau kaip tam tikrą dalyvavimo veiklose reglamentavimą ir įvertinimą vaiko pasiekimų *portfolio*, kuris gali turėti įtakos tolesnei karjerai, suteikti privalomų profesinės karjeros konkurencinėse situacijose.

2.1.2 pav. 5-12 klasių mokiniai pagal užsiėmimų lankomumą (gegužės mėnuo) (N=7321)

Matoma labai ryški tendencija, kad kuo aukštesnė klasė, tuo mažiau vaikų belanko užsiėmimus, nesvarbu, kiek užsiėmimų anksčiau jie bebūtų lankę: daugėja tų, kurie visai nelanko, mažėja tų, kurie lanko vieną ar kelis užsiėmimus (2.1.3 lentelė).

2.1.3 lentelė

5-11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal klases ir lankomų užsiėmimų kiekį (N=7321)

Užsiėmimų grupė	Klasė						
	5	6	7	8	9	10	11
	%						
Niekolanko	28	25	36	37	40	44	52
Vieną užsiėmimą	50	52	46	46	40	40	33
Du užsiėmimus	17	16	15	13	15	13	12
Tris užsiėmimus	6	7	3	4	4	3	4

Remiantis šiais duomenimis, galima kalbėti apie labai neigiamą reiškinį - iškritimą iš neformaliojo švietimo sistemos. Su kiekviena klase, nuo 6-os klasės, mažėja užsiėmimus lankančių, auga užsiėmimų nelankančių vaikų skaičius. Tai tikrai tyrėjams buvo netikėtas atradimas, iškritimo iš neformaliojo švietimo sistemos priežastys nebuvo tyrimo objektas, todėl apie jas galima kalbėti tik labiau hipotetiniame lygmenyje. Akivaizdu, kad ką tik prieš tai paminėtas dalyvavimo neformaliojo švietimo veiklose motyvavimo klausimas yra esminis. Kodėl neformaliojo švietimo sistema vaikui bręstant praranda patrauklumą, kodėl mokiniai praranda motyvaciją? Tikėtina, kad formaliojo ugdymo krūvis yra didelis ir su kiekviena klase

linkęs didėti, todėl mokiniai, orientuoti į gerus pažymius, kaip tolesnių studijų ir karjeros garantą, nebespėja dalyvauti neformaliojo švietimo veiklose. Tyrėjų plėtojama hipotezė yra apie tai, kad neformaliojo švietimo veiklos turi būti labiau vertinamos, joms turi būti suteikiamas aiškus, legitimus ir reglamentuotas pripažinimas, vertė, nauda. Be to, mažai remiamos pačių vaikų inicijuotos neformaliojo švietimo veiklos. Šie duomenys ir jų interpretacijos suponuoja apie kitus tyrimus, įvertinančius mokinių neformaliojo švietimo dalyvavimo interesų ir pasirinkimų veiksnius bei lankomumo dinamiką (pasirinkimų trajektorijas).

Diskusinių minčių kelia ir neformaliojo švietimo veiklų lankomumo statistika. Kaip matyti 2.1.2 pav., beveik pusė vaikų (44 %) lanko vieną užsiėmimą, tik 15 % - du užsiėmimus ir 4 % - net 3 užsiėmimus. Merginos labiau nei vaikinai dalyvauja užsiėmimuose, nelankančių jokio užsiėmimo vaikų yra daugiau (visai jokio užsiėmimo nelanko 41 % vaikų ir 33 % merginų). Du ir tris užsiėmimus taip pat lanko labiau merginos nei vaikinai (atitinkamai 18 % ir 11 %, 6 % ir 3 %).

Tikslinės bendrojo lavinimo mokyklų mokinių imties (N=7321), į kurią įeina tiek lankantys mokyklinius užsiėmimus, tiek esančius už mokyklos ribų, duomenys kiek praplečia frontalinės imties duomenis. Yra tendencija, kad dailės, intelekto lavinimo, literatų, jaunimo organizacijų, tautinės kultūros užsiėmimus lanko puikiai ir gerai besimokantys vaikai. Sporto ir muzikos lankomumas nepriklauso nuo mokinių pažangumo. Tuo tarpu informacinių ir kitų technologijų užsiėmimus labiau lanko žemesnius pažymius gaunantys vaikai. Be to, yra tendencija, kad kuo mažesnis mokinio pažangumas, tuo jo neformaliojo švietimo veiklų lankomumas yra menkesnis. Nestebima ryškesnių užsiėmimų lankomumo tendencijų pagal geografinės vietoves.

2.2. Bendras užsiėmimų lankomumo reitingas

Visi pirmuoju, antruoju ir trečiuoju numeriu mokinių anketoje įrašyti užsiėmimai buvo sudėlioti pagal dažnumą. Tokiu būdu sudaryti užsiėmimų lankomumo ar populiarumo reitingai. Lankomumo reitingas parodė, kad Lietuvoje, kaip ir galima tikėtis, krepšinis yra mokinių neformaliojo švietimo veikla numeris vienas (2.2.1 lentelė).

Sudėjus krepšinio lankymą kaip pirmą, antrą ir trečią pasirinkimus, paaiškėja, kad iš viso krepšinis užima apie 7,4 % viso neformaliojo 5-11 klasių mokinių švietimo, jį lanko per 8 % visas neformaliojo švietimo veiklas lankančių vaikų, iš jų 15 % - berniukų (pirmas, antras ir trečias pasirinkimas atitinkamai 19 %, 17 % ir 10 %)! Toks išreikštas krepšinio populiarumo fenomenas gali turėti bent dvi interpretacijas.

Viena interpretacija gali būti apie profesionalaus krepšinio istorinių tradicijų ir dabartinių pasiekimų galią Lietuvos visuomenės sąmonei. Yra natūralu, kad visuomenė, o ypač jaunimas, turi savo idealus, kurie dažniausiai yra sportininkai. Popkultūros įtaka visuomenės elgsenai yra neišvengiama. Popkultūra, kurioje be sportininkų tam tikrais visuomenės idealais gali būti dainininkai, kino aktoriai, TV žvaigždės ir pan. Tad natūralu, kad „krepšinio šalyje“ mokinių pasirinkimo prioritetas yra krepšinis. Taip toliau tęsiamos tradicijos, patys vaikai ir jaunuoliai sukuria naujus, kone istorinius, įvykius. Antai šiemet lietuvių krepšininkai ir krepšininkės dalyvavo daugelyje tarptautinių svarbių varžybų ir visur užėmė labai aukštas, prizines, vietas.

Kita, priešinga, interpretacija, gali būti apie tai, kad vienos neformaliojo švietimo formos ryškus dominavimas visuomenės kultūroje ir sąmonėje apriboja mokinių pasirinkimo galimybes, nes tiek vaikų interesus, tiek veiklų pasiūla tampa determinuojami visuomenės stereotipo. Dominuojantis stereotipas vaikus verčia rinktis tik šią vieną, o ne kitą neformaliojo švietimo rūšį, mažai tenumanant ir teįvertinant, kad yra kitų puikių neformaliojo švietimo rūšių, galbūt labiau atitinkančių vaiko ir jaunuolio interesus ir gebėjimus ar aplinkos resursus.

Interpretaciją apie krepšinio užsiėmimo pasirinkimo stereotipiškumą sustiprina lytiškumo aspektas: berniukai daug dažniau nei mergaitės renkasi krepšinį (pirmuoju, antruoju ir pasirinkimu atitinkamai 86 % ir 14 %, 64 % ir 36 %, 70 % ir 30 %, o pagal vaikų skaičių – tik apie 2 % visų neformaliojo švietimo veiklas lankančių mergaičių - pirmas, antras ir trečias pasirinkimas atitinkamai 2 %, 1 % ir 2 %)! Moterų krepšinis, nors taip pat turi asmenybes, tradicijas ir tarptautinius laimėjimus, nėra Lietuvoje populiarius (tai galima spręsti pagal tuščias tribūnas per varžybas, moterų komandų pergalių vertinimą, TV transliacijoms skirtą laiką ir t.t.).

2.2.1 lentelė

5-11 klasių mokinių lankomų užsiėmimų lankomumo reitingas (N=4611)

eil. nr	Pirmojo pasirinkimo užsiėmimo pavadinimas	n	%	Antrojo pasirinkimo užsiėmimo pavadinimas	n	%	Trečiojo pasirinkimo užsiėmimo pavadinimas	n	%
1	Krepšinis	432	9,37	Dainavimas	154	9,69	Dainavimas	45	9,20
2	Dailė	324	7,03	Krepšinis	138	8,68	Muzika (muzikos mokykloje)	34	6,95
3	Šokiai	302	6,55	Šokiai	97	6,10	Dailė	31	6,34
4	Dainavimas	276	5,99	Dailė	81	5,09	Šokiai	22	4,50
5	Drama/teatras	178	3,86	Muzika (muzikos mokykloje)	72	4,53	Krepšinis	21	4,29
6	Sportas	175	3,80	Sportas	64	4,03	Jaunimo organizacija	18	3,68
7	Muzika	163	3,54	Drama/teatras	56	3,52	Drama/teatras	17	3,48
8	Futbolas	157	3,40	Futbolas	47	2,96	Sportas	16	3,27
9	Lengvoji atletika	132	2,86	Gitara	39	2,45	Skautai	14	2,86
10	Mušamieji instrumentai	104	2,26	Skautai	36	2,26	Kvadratas	13	2,66

eil nr	Pirmojo pasirinkimo užsiėmimo pavadinimas	n	%	Antrojo pasirinkimo užsiėmimo pavadinimas	n	%	Trečiojo pasirinkimo užsiėmimo pavadinimas	n	%
11	Jaunimo subkultūrų šokiai	86	1,87	Informacinės technologijos	36	2,26	Tinklinis	11	2,25
12	Jaunimo organizacija	84	1,82	Baseinas	35	2,20	Gitara	11	2,25
13	Skautai	82	1,78	Anglų kalba	35	2,20	Žurnalistai	11	2,25
14	Baseinas	81	1,76	Kvadratas	35	2,20	Anglų kalba	10	2,04
15	Buities darbai/ technologijos	73	1,58	Jaunimo organizacija	32	2,01	Matematika	9	1,84
16	Kvadratas	73	1,58	Jaunimo subkultūrų šokiai	31	1,95	Pučiamieji instrumentai	8	1,64
17	Liaudies šokiai	67	1,45	Liaudies šokiai	25	1,57	Buities darbai/technologijos	8	1,64
18	Fortepijonas	66	1,43	Fortepijonas	25	1,57	Folkloro	8	1,64
19	Gitara	66	1,43	Matematika	22	1,38	Informacinės technologijos	8	1,64
20	Karate	65	1,41	Lengvoji atletika	21	1,32	Turizmas	8	1,64
21	Matematika	63	1,37	Jaunieji šauliai	17	1,07	Literatai	7	1,43
22	Informacinės technologijos	61	1,32	Tinklinis	15	0,94	Jaunimo subkultūrų šokiai	6	1,23
23	Šaudymas	54	1,17	Pučiamieji instrumentai	15	0,94	Lengvoji atletika	6	1,23
24	Sunkioji atletika	51	1,11	Keramika/skulptūra	14	0,88	Futbolas	6	1,23
25	Sveikatingumo/sveikos gyvenenos užsiėmimas	48	1,04	Sunkioji atletika	13	0,82	Orientavimosi sportas	6	1,23
26	Žurnalistai	47	1,02	Saugaus eismo/Jaunųjų policininkų	13	0,82	Jaunieji šauliai	6	1,23
27	Aerobika	42	0,91	Karate	12	0,75	Baseinas	5	1,02
28	Tinklinis	41	0,89	Kraštotyra	12	0,75	Karate	5	1,02
29	Stalo tenisas	41	0,89	Žurnalistai	12	0,75	Sunkioji atletika	5	1,02
30	Anglų kalba	38	0,82	Jaunimo organizacija prieš žalingus įpročius	12	0,75	Liaudies instrumentai	5	1,02
31	Pučiamieji instrumentai	36	0,78	Orientavimosi sportas	11	0,69	Grožio studija (modelių agentūra)	5	1,02
32	Kultūrizmas	36	0,78	Folkloro	11	0,69	Liaudies šokiai	4	0,82
33	Lietuvių kalba	36	0,78	Miškininkai	11	0,69	Dziudo	4	0,82
34	Folkloro	34	0,74	Drąsūs, stiprūs, vikrūs	11	0,69	Dizainas	4	0,82
35	Dziudo	31	0,67	Sveikatingumo/sveikos gyvenenos užsiėmimas	11	0,69	Sveikatingumo/sveikos gyvenenos užsiėmimas	4	0,82
36	Rankinis	31	0,67	Istorija	11	0,69	Stalo tenisas	4	0,82
37	Informacinės ir kitos technologijos	31	0,67	Aerobika	10	0,63	Geografija	4	0,82
38	Imtynės	31	0,67	Dizainas	10	0,63	Fortepijonas	3	0,61
39	Literatai	30	0,65	Šachmatai/šaškės	9	0,57	Keramika/skulptūra	3	0,61
40	Irkavimas	28	0,61	Stalo tenisas	9	0,57	Šachmatai/šaškės	3	0,61

Krepšinis populiarus visose tirtose mokyklos klasėse (nuo penktos iki vienuoliktos), tačiau nevienodai populiarus pagal gyvenamą vietovę: labiausiai krepšinį pirmu pasirinkimu renkami rajonų centrų ir miestelių vaikai (59 %), gerokai mažiau (21 %) – didelių apskrities centrų (per 100 tūkst. gyv.); dar mažiau – kaimuose (15 %) ir santykinai visiškai mažai – mažesniuose (iki 100 tūkst. gyv.) apskričių centruose. Įdomus faktas, kad krepšinio užsiėmimą lankantys mokiniai, santykinai, lyginant su kitomis neformaliojo švietimo veiklomis, labai dažnai antruoju užsiėmimu renkami futbolą (išimtinai vaikinai) arba muziką muzikos mokykloje (labiau vaikinai nei merginos!, 64 % ir 36 %). Visais atvejais (pirmuoju, antruoju, trečiuoju pasirinkimu) krepšinis labiau lankomas bendrojo lavinimo mokykloje nei neformaliojo

švietimo įstaigoje (atitinkamai: 57% ir 43%, 68% ir 32%, 76% ir 24%). Tai požymis, kad krepšinis vis dėl to nėra orientuotas tik į profesionalių įgūdžių ugdymą, bet yra svarbus ir bendrojo užimtumo prasme. Tačiau akivaizdu, kad krepšinis yra Lietuvos berniukų neformaliojo švietimo Meka.

Deja, mokiniai ne visada anketose įrašydavo savo lankomą neformaliojo švietimo veiklą konkrečiai ir tiksliai. Todėl veiklos persidengia, ir neįmanoma vertinti, pavyzdžiui, įrašą „šokiai“, „sportas“, „muzika muzikos mokykloje“, ar net „dailė“ ir „dainavimas“. Dėl nevienodo užsiėmimų pateikties anketose abstraktumo laipsnio bei persidengimų, sunku užsiėmimų reitingą laikyti ypač tikslu, todėl sunku ir tiksliai jį interpretuoti. Dėl šių priežasčių visiškai neįmanoma buvo analizuoti tokios populiaros veiklos kaip šokiai ar muzika (fortepijonas, pučiamieji ir kiti instrumentai).

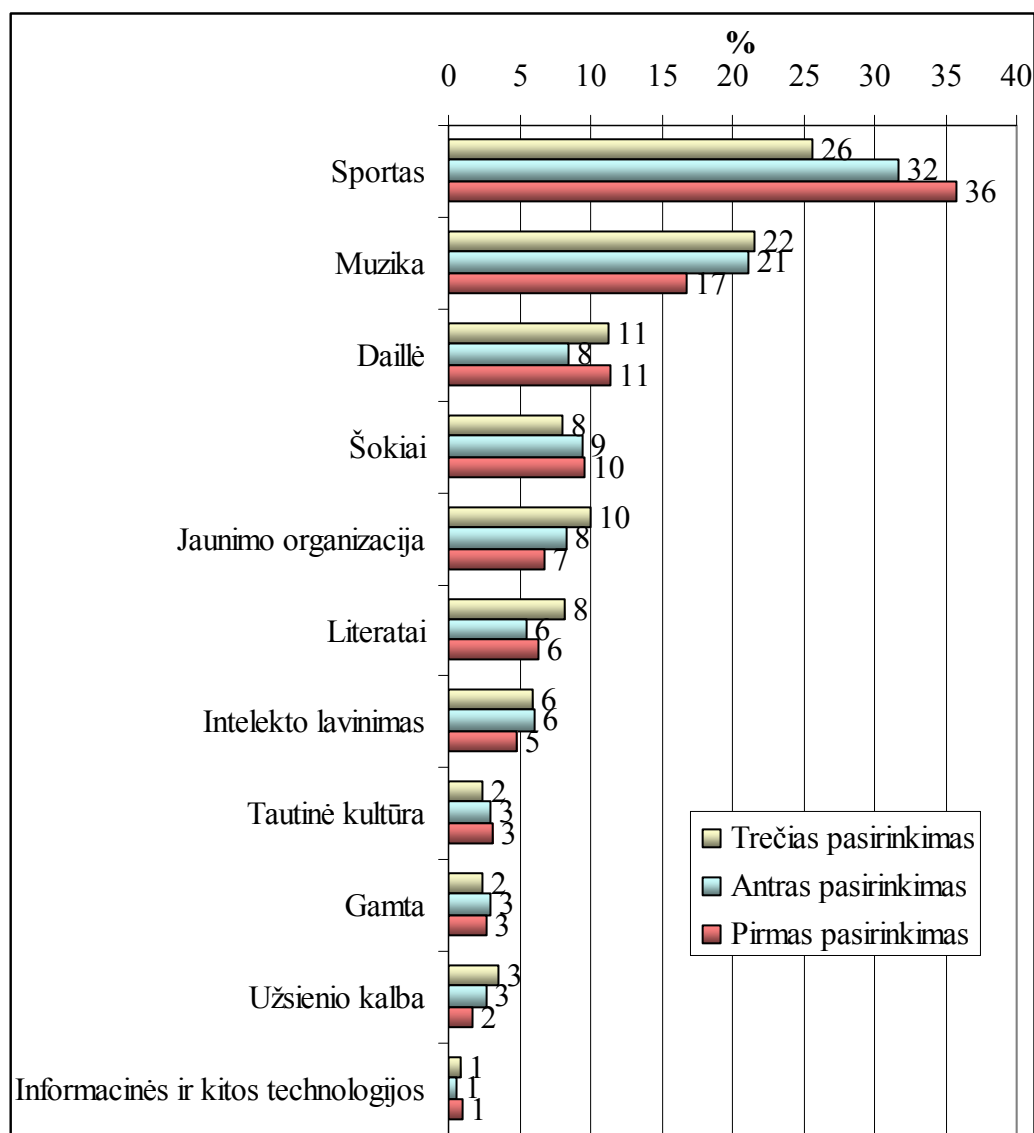
Vis dėl to dainavimas ir dailė yra gana konkrečios veiklos. Tikėtina, kad dailės turinį sudaro piešimo, tapybos, koliažo ar panašios veiklos, o dainavimo – individualaus ir chordinio dainavimo veiklos. Dainavimas ir dailė yra kitos dvi pagal populiarumą reitingo viršuje esančios neformaliojo švietimo veiklos (taip vertinama pagal pirmąjį pasirinkimą, nes antrąjį ir trečiąjį pasirinkimą turi gerokai mažesnis vaikų procentas).

Dainavimą lanko apie 7 % mokinių, dainavimas užima per 8 % viso neformaliojo švietimo pasirinkimo (pirmas, antras ir trečias pasirinkimas atitinkamai 6 %, 10 % ir 9 %). Lytiškumo aspektas čia taip pat labai svarbus: berniukų lanko apie 3 %, o mergaičių – apie 11 %. Dainavimas populiariausias rajonų centruose ir miesteliuose (66 %), mažiau populiarus – dideliuose apskrities centruose (18 %), ir mažai – mažesniuose apskrities centruose ir kaimuose (9 % ir 7 %). Dainavimas labiausiai lankomas 6-9 klasėse. Mokykloje dainavimą lanko apie 55 % vaikų, o už mokyklos ribų – apie 45 %.

Dailę lanko apie 6 % mokinių, ši veikla užima apie 6 % viso neformaliojo švietimo pasirinkimo (pirmas, antras ir trečias pasirinkimas atitinkamai 7 %, 5 % ir 6 %). Lytiškumo aspektas čia taip pat svarbus: berniukų lanko apie 4 %, o mergaičių – apie 7 %. Dailė labiausiai populiari rajonų centruose ir miesteliuose (64 %), mažiau – dideliuose apskrities centruose (19 %), ir mažai – mažesniuose apskrities centruose ir kaimuose (5 % ir 12 %). Dailė labiausiai lankoma jaunesnėse (5-6) klasėse. Kuo aukštesnė klasė, tuo mažiau dailė lankoma. Mokykloje dailę lanko apie 57 % vaikų, o už mokyklos ribų – apie 43 %.

Labiau sistemiškas neformaliojo švietimo veiklų vaizdas yra analizuojant užsiėmimų grupes (užsiėmimai sugrupuoti pagal panašias veiklas). Pagal pirmąjį pasirinkimą (beje, kaip ir

antrąjį bei trečiąjį pasirinkimus) neformaliojo švietimo sistemoje labai stipriai dominuoja sporto užsiėmimai (2.2.1 pav.).

2.2.1 pav. Užsiėmimų reitingas pagal tris mokinių pasirinkimus (N=4649)

Sportas populiarus tarp visų klasių mokinių ir pirmuoju, ir antruoju, ir trečiuoju pasirinkimu. Populiarus visose gyvenamosiose vietovėse, visuose mokyklų tipuose, visose klasėse. Labai ryškiai, per pusę, sporto veiklose dominuoja berniukai. Santykinai, lyginant su merginomis, iš visų lankančių sporto užsiėmimus vaikinai sudaro 61 %, o merginos – 39 % (pirmu, antru ir trečiu pasirinkimuose vaikinai ir merginos atitinkamai 72 % ir 28 %, 59 % ir 41 %, 53 % ir 47 %) (2.2.1 pav.). Daugiau kaip pusė visų vaikų lanko sporto užsiėmimus (53 %) ir mažiau kaip penktadalis - merginų (18 %) (visi trys pasirinkimai) (2.2.1 pav.).

Labiau vaikai sporto užsiėmimus lanko neformaliojo švietimo įstaigoje, mažiau – mokyklos ribose. Tik pagal trečiąjį pasirinkimą sportas labiau lankomas mokykloje nei neformaliojo

švietimo įstaigose. Tai teigiamai vertintinas požymis, rodantis, kad vaikai mokyklose turi galimybę pasportuoti net lankydami kitus, ne sporto, užsiėmimus. Sportas labiau nei bet kuri kita veikla yra dominuojanti papildomų pasirinkimų požiūriu. Pasirinkę sporto užsiėmimą vaikai mažiau nei vaikai, pasirinkę kitas veiklas, besirenka papildomas veiklas (tik 23 %). Sporto užsiėmimą pasirinkę vaikai, daug rečiau nei vaikai, pasirinkę kitas veiklas, renkasi ir daugiau papildomų užsiėmimų (tik 23 %). Be to, antruoju ir trečiuoju pasirinkimu taip pat dažniausiai būna sportas. Šis faktas leidžia įvardinti sporto hegemonijos reiškinių neformaliojo švietimo srityje, berniukų populiacijoje. Dar kartais sporto užsiėmimus lankantys vaikai renkasi muzikos ir dailės veiklų, šiek tiek – kitų veiklų.

Vis dėlto sporto dominavimas kitų veiklų atžvilgiu gali būti traktuojamas bent dvejopai. Viena vertus, gerai, kad sportas – fizinės kinestezinės veiklos lavinimas – yra populiarus, nes tai puiki atsipalaidavimo priemonė, labai tinkama, nes formalusis švietimas daugiausia vyksta fizinio kinestezinio pasyvumo sąlygomis – vaikai didžiąją dalį laiko sėdi. Kita vertus, neformaliojo švietimo veiklos mokykloje yra pasiskirsčiusios gana netolygiai, t.y. labai stipriai dominuoja vienos veiklos, o kitų veiklų beveik nėra. Tuo tarpu vaikų interesai yra labai įvairūs, kur sportas nebūtinai dominuojantis (žr. 2.3. skyrių). Šios tendencijos gali kelti klausimą, ar tikrai vaikų, o ne kiti interesai formuoja pasiūlą?

Muzika yra tvirtoje antroje vietoje taip pat pagal visus – pirmąjį, antrąjį bei trečiąjį - mokinių pasirinkimus (2.2.1 pav.). Muzika populiari tarp visų klasių mokinių, ir pirmuoju, ir antruoju, ir trečiuoju pasirinkimu. Muzika populiari visose gyvenamosiose vietovėse (gal kiek mažiau kaime), visuose mokyklų tipuose, visose klasėse. Jei sportas, ypač populiariausiasis krepšinis, labiau tenka vaikinams nei merginoms, tai muzikoje dominuoja merginos. Santykinai, lyginant su vaikiniais, merginos sudaro 84 %, o vaikinai – tik 16 % iš visų lankančių muzikos užsiėmimus (pirmu, antru ir trečiu pasirinkimuose merginos ir vaikinai atitinkamai 72 % ir 28 %, 85 % ir 25 %, 81 % ir 19 %). Daugiau kaip penktadalis visų merginų dalyvauja muzikos veiklose (23 %), o vaikinų – kiek daugiau kaip dešimtadalis (13 %). Įdomu tai, kad muzika yra populiari visose klasėse, tačiau pagal trečiąjį pasirinkimą yra linkusi labai „augti“. Tai reiškia, kad mokiniai bręsdami atranda savyje muzikinius talentus ir interesus, įsijungia į papildomą muzikinį savęs ugdymą. Šis faktas yra labai reikšmingas, liudijantis apie pakankamai didelį ir augantį vaikų interesą muzikai, vadinasi, būtina plėtoti muzikinio švietimo galimybes. Manytina, kad sudarius galimybes vaikams patiems inicijuoti muzikinio švietimo užsiėmimus, atsirastų jaunimo muzikos užsiėmimų, kuriuose vaikai ir prasmingai praleistų laiką, ir ugdytų savo muzikinį intelektą. Reikia manyti, kad muzikinis švietimas yra dar tikrai neišnaudotų galimybių ir mokinių, pedagogų bei politikų kūrybai čia yra dar labai

daug erdvės. Juolab, kad kol kas muzika, kaip ir sportas, yra determinuotas lytiškumo asketu, tik, priešingai nei sporte, muzikoje dominuoja merginos. Tikėtina, kad vaikinai taip pat gali turėti didelį interesą muzikai, tik pasiūlą reikia formuoti labiau orientuojantis į jų aktualius poreikius, į jaunimo subkultūroms įdomų žanrą. Be to, reikia atkreipti dėmesį, kad muzika labiau kultivuojama neformaliojo švietimo įstaigoje, todėl mokykla dar tikrai turi neišnaudotą galimybių muzikiniam švietimui savo viduje plėtoti. Akivaizdu, jog tai susiję su neformaliojo švietimo finansavimu, kadangi muzikos priemonės kainuoja. Tačiau neturėtų sąlyginai nedidelis finansinis trūkumas tapti muzikinio švietimo galimybių ribojimu, atitinkamai, vaiko nedalyvavimo švietimo veiklose skatinimu. Muzikos užsiėmimus lankantys vaikai labai linkę koncentruotis vien tik į muziką, o papildomų interesų turi sąlyginai mažai. Duomenys rodo, kad dažniausias muziką lankančių vaikų antrasis ir trečiasis užsiėmimo pasirinkimas yra muzika (jei ne, tai sportas ar šokiai). Sportas ir muzika yra veiklos, kurios labiausiai koncentruoja vaikų interesus.

Dailė ir šokiai – taip pat populiarios neformaliojo švietimo veiklos, nepriklausomai nuo klasės, vietovės, mokyklos tipo, tiesa, taip pat labai stipriai determinuotos. Dailė ir šokiai populiarios tarp visų klasių mokinių, ir pirmuoju, ir antruoju, ir trečiuoju pasirinkimu. Populiarios visose gyvenamosiose vietovėse, visuose mokyklų tipuose, visose klasėse. Merginos dailę ir ypač šokius lanko labiau nei vaikinai. Santykinai, lyginant su vaikinais, merginoms šokiai tenka 84 %, o vaikinams – tik 16 % (pirmu, antru ir trečiu pasirinkimuose merginos ir vaikinai atitinkamai 83 % ir 17 %, 84 % ir 16 %, 85 % ir 15 %). 12 % visų merginų lanko šokius, ir tik 4 % visų vaikinių. Santykinai, lyginant su vaikinais, merginoms dailė tenka 63 %, o vaikinams – 27 % (pirmu, antru ir trečiu pasirinkimuose merginos ir vaikinai atitinkamai 68 % ir 32 %, 74 % ir 16 %, 76 % ir 15 %). 12 % visų merginų ir 8 % visų vaikinių lanko šokius. Dailė tarp kitų veiklų atrodo labiausiai subalansuota veikla lyčių požiūriu. Dailės ir šokių užsiėmimai vyksta labiau už mokyklos, nei mokyklos ribose. Dailės veiklas lankantys vaikai, panašiai kaip ir sporto veiklas lankantys, yra susikongregavę labiausiai į savo pirmąjį (šiuo atveju, dailės) pasirinkimą. Tai rodo, kad sporto ir dailės užsiėmimus pasirinkę vaikai yra labiausiai susikongregavę ties šiuo savo interesu ir mažiausiai savo interesus padalinę įvairioms veikloms. Tai rodo sporto ir dailės užsiėmimus lankančių vaikų didesnę nei kitus užsiėmimus lankančiųjų kryptingumą neformaliojo švietimo požiūriu. Jei dailės užsiėmimus lankantys vaikai vis dėl to renkasi papildomas veiklas, dažniausia tai būna sportas, muzika arba šokiai. Šokius lankantys vaikai yra kiek mažiau kongregavęsi į šokius, jie savo interesus dar padalina sportui, muzikai ir jaunimo organizacijoms. Galbūt šias interesų koncentracijos tendencijas galima paaiškinti kiekvieno

vaiko skirtina intelekto struktūra: muzika, dailė ir kita meninė veikla sudaro sąlygas atskleisti bei ugdo konkrečius (vieno tipo) gabumus, tuo tarpu šokiai reikalauja integruoti kelis intelekto tipus (kinestezinį, muzikinį ir tarpasmeninį).

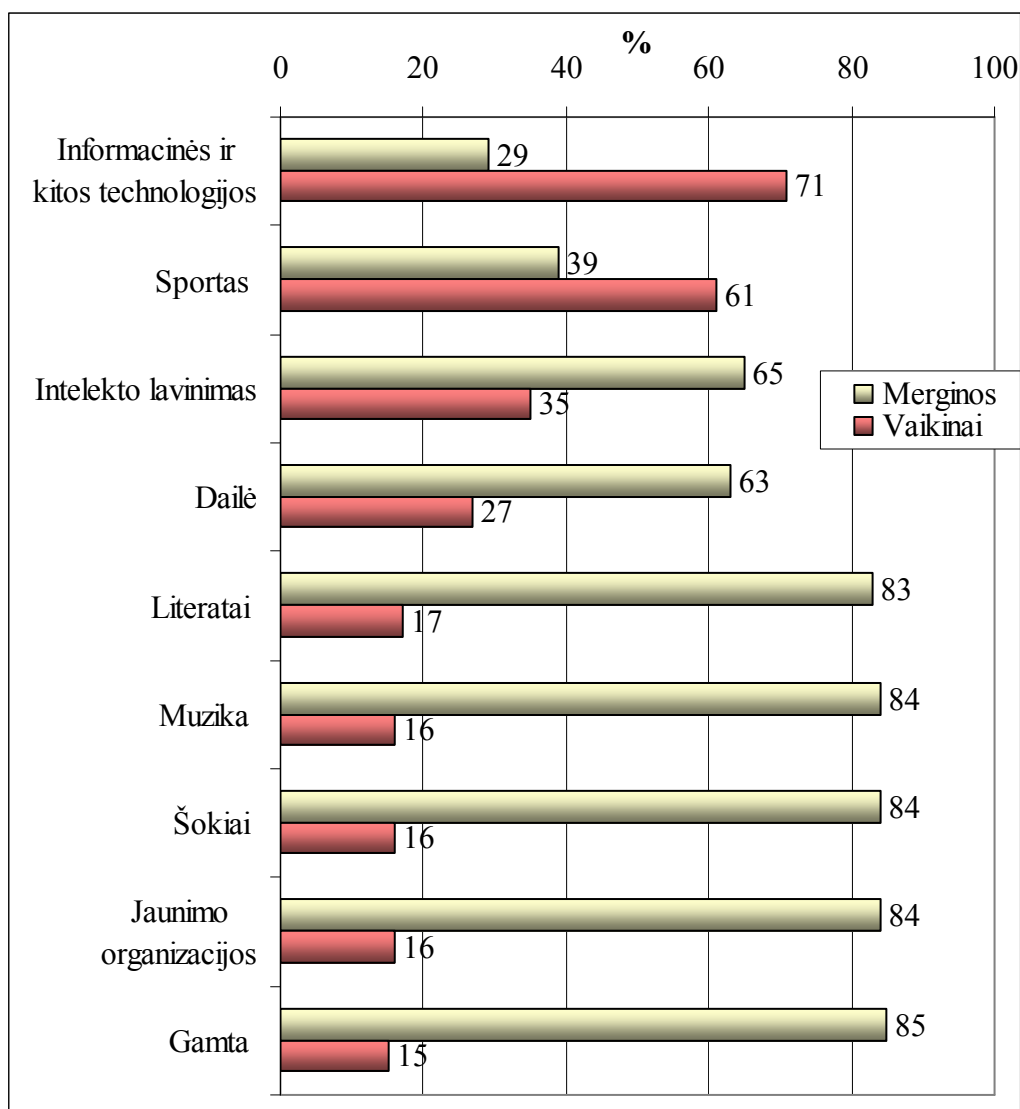
Jaunimo organizacijos dėl ryškios pilietinio ugdymo misijos yra įdomus neformaliojo švietimo segmentas. Jaunimo organizacijos yra sąlyginai patrauklios kaip antrasis arba trečiasis neformaliojo švietimo veiklos pasirinkimas. Būtent kaip antras ar trečias pasirinkimas dalyvavimas jaunimo organizacijose turėtų būti skatinamas ir remiamas. Interesas dalyvauti jaunimo organizacijose išauga vyresnėse klasėse (tai sietina su būtent tam amžiaus tarpsniui būdingu poreikiu burtis į grupes bei „pakeisti pasaulį“), todėl akivaizdu, kad jaunimo organizacijų galimybės turėtų būti aktyviai propaguojamos, juolab, kad tai aiškiai susieta su nacionalinės švietimo strategijos nuostatomis ugdyti mokinių pilietiškumą. Būtent tokiose organizacijose mokiniai įgyja realius praktinius pilietinio dalyvavimo įgūdžius. Deja, jaunimo organizacijose dideliuose miestuose dalyvaujama mažiau nei miesteliuose ar kaimuose. Vienas ekspertas priduria: *Problema yra ir su jaunimo organizacijomis. Ar jos yra nepopuliarios, gal jų veikla netinkamai pateikiama. Vaikai pradžioje lyg susidomi, o po nustoja lankyti.* Socialinės pilietinės veiklos galimybės yra žymiai įvairesnės dideliuose miestuose. Vadinas, dalyvavimo jaunimo organizacijose plėtotė yra išties neišnaudota galimybė ypač dideliuose miestuose. Stebima tendencija, kad ir ši veikla determinuota lytiškumo požiriu: dominuoja merginos. Iš visų lankančiųjų jaunimo organizacijas merginos sudaro 84 %, o vaikinai – tik 16 % (pirmu, antru ir trečiu pasirinkimuose merginos ir vaikinai atitinkamai 70 % ir 30 %, 76 % ir 24 %, 80 % ir 20 %). 10 % visų merginų ir 6 % visų vaikų lanko jaunimo organizacijas. Jaunimo organizacijas lankantys vaikai sąlyginai dažnai turi ir kitų interesų, dažniausias antras ir trečias užsiėmimas yra sportas. Yra ir taip, kad jaunimo organizacijas lankantys vaikai dalyvauja ne vienoje, o dvejose organizacijose.

Literatai - taip pat merginų ryškiai dominuojama neformaliojo švietimo veikla. Santykinai, lyginant su vaikiniais, merginoms literatūrinės veiklos tenka 83 %, o vaikinams – tik 17 % (pirmu, antru ir trečiu pasirinkimuose merginos ir vaikinai atitinkamai 79 % ir 21 %, 83 % ir 17 %, 87 % ir 13 %). 9% visų merginų lanko literatų veiklas, ir tik 3 % visų vaikų. Literatai – veikla vienodai populiari tarp visų klasių mokinių, visuose mokyklų tipuose, visose klasėse. Įdomi tendencija, kad literatų veiklos labiau populiarios mažose geografinėse vietovėse (kaimuose, miesteliuose) nei didelėse (dideliuose miestuose). Šis faktas leidžia plėtoti prielaidas apie humanitarinės kultūros geografinį netolygumą, kai provincijos labiau nei centrai yra palankesnė terpė humanitarinėms veikloms. Literatai turi savo vietą tarp kitų neformaliojo švietimo veiklų. Tai gana specifinė – humanitarinio tipo – tačiau didelė

saviraiškos ir kūrybinį potencialą turinti veikla, be to, tai ryškiai mokyklinė, o ne neformaliojo švietimo įstaigos veikla. Tai yra reali ir toliau palaikytina mokyklose veikla, ypač reikalinga vaikams, siekiantiems prasmingo laisvalaikio praleidimo, be to labai naudinga pačioms mokykloms. Vaikai gali parengti įvairias mokyklą miesto, miestelio ar rajono bendruomenėje reprezentuojančias kūrybines veiklas. Literatūrą užsiėmimus lankančios vaikai sąlyginai labiausiai (lyginant su kitais užsiėmimais lankančiais vaikais) turi ir kitų interesų, dažniausias antras ir trečias užsiėmimas yra sportas, taip pat neretai – muzika.

Intelektu lavinimo, gamtos, tautinės kultūros, užsienio kalbų mokymasis, informacinės ir kitos technologijos – tai veiklos, gerokai populiarumu nusileidžiančios kitoms neformaliojo švietimo veikloms (renkasi iki 5 % mokinių). Numanomos didesnės šių veiklų galimybės, juolab, kad jas kol kas vaikai renkasi tikrai sąlyginai mažai. Jei intelekto lavinimo ar užsienio kalbų mokymo nedidelis populiarumas paaiškinamas tuo, kad daugiau ar mažiau atkartoja formaliojo švietimo atitinkamas veiklas, tai gamtos, tautinės kultūros, informacinių ir kitų technologijų mokymosi veiklos tikrai turi dideles galimybes. Čia būtina kalbėti apie didesnes materialines, kitokio motyvavimo priemones, ypač šias veiklas suderinant su jaunimo turimais interesais, subkultūromis. Gamtos veiklas galima atlikinėti realiuose ekologiniuose floros ir faunos stebėjimo žygiuose, tautinę kultūrą galima sėkmingai derinti su šiuolaikine (panaudojant, pavyzdžiui, grupių „Žalvarinis“, „Kitava“ ir pan. populiarumą ir kurti jų muziką atkartojančią ar kitą tautinę muziką interpretuojančias mokinių grupes), informacines ir kitas technologijas – taip pat įsiklausant į jaunimo interesus. Čia reikalingas ir strateginis suvokimas, ir sprendimai, ir pedagogų motyvacija, ir lėšos, ir įsiklausymas į jaunimo interesus, ir politinis bei administracinis palaikymas. Santykinai, lyginant su vaikiniais, merginų ir vaikų santykis gamtos užsiėmimuose yra 85 % ir 15 %, intelekto lavinimo – 65 % ir 35 %, informacinių ir kitų technologijų – 29 % ir 71 %).

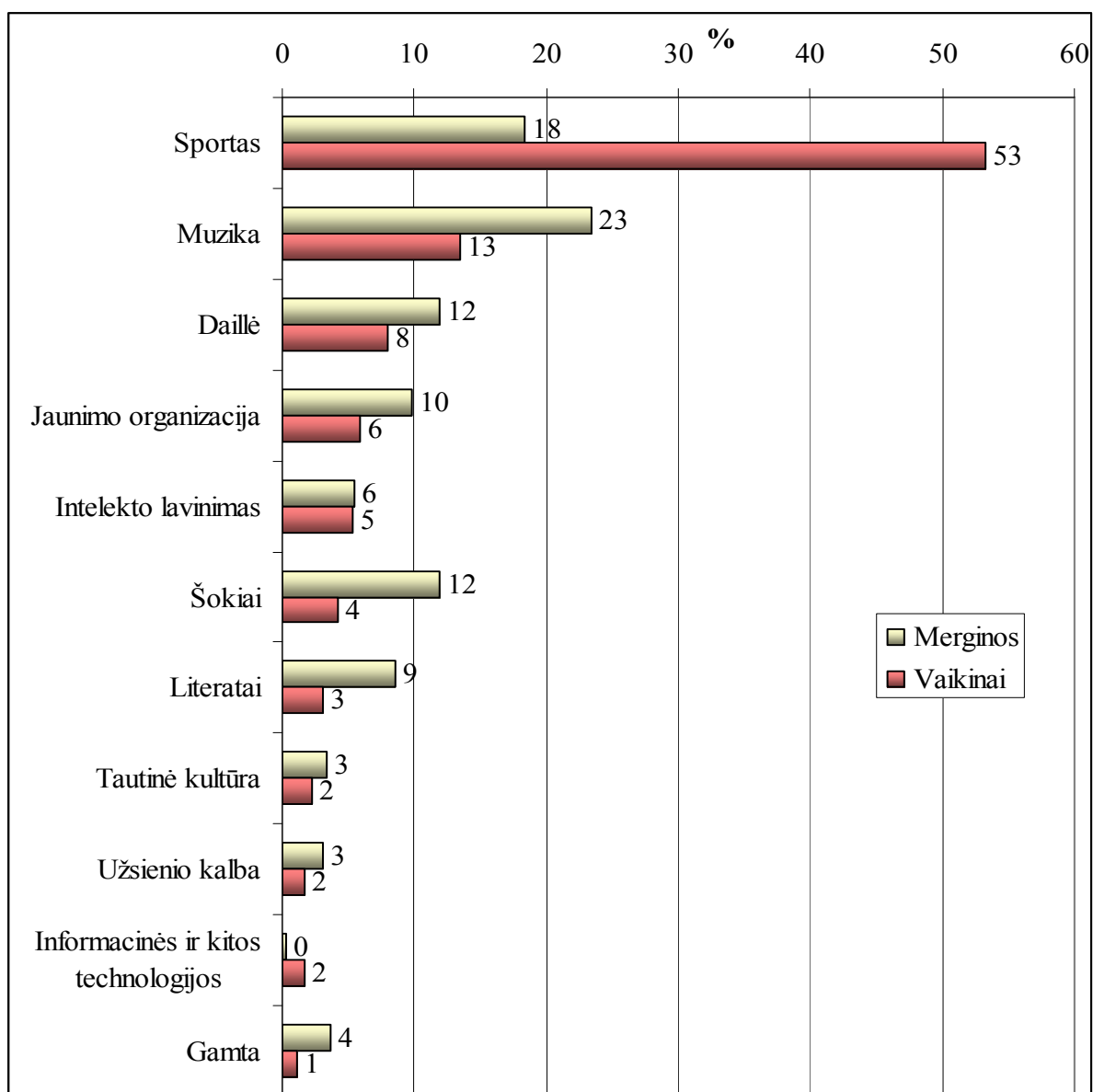
Vienas ekspertas taip paaiškina neformaliojo švietimo veiklų pasitrinkimo dinamiką: *Pradinukai daugiausia lanko tradicinius būrelius, nes tokie jie veikia mokyklose. Kuomet vaikas dar nėra savarankiškas, o tėvai neturi galimybės vežioti jo po skirtingas neformaliojo ugdymo įstaigas, jam tenka apsiriboti tuo, ką siūlo mokykla. Vėliau atsiranda problema, kad nuo mažesniųjų klasių lankęs tik sportą ar šokių, vaikas nustoja domėtis neformaliojo švietimo alternatyvomis. Dažniausiai tik pereina iš mokyklos būrelio į aukštesnio lygio neformaliojo ugdymo įstaigą ir pasilieka ties tuo pačiu užsiėmimu.*

2.2.2 pav. Neformaliojo švietimo veiklos pagal lyčių pasiskirstymą jose

Atskiro dėmesio vertas lytiškumo reiškinys neformaliajame švietime. 2.2.2. paveikslas vaizduoja, kaip berniukai ir mergaitės pasiskirsto veiklų viduje. Tuo tarpu 2.2.3. paveikslas vaizduoja, kaip berniukai ir mergaitės pasiskirsto veiklų tarp skirtingų veiklų.

Neformaliojo švietimo veiklos yra stipriai lytiškai determinuotos: vaikinai faktiškai tik sportuoja (ypač žaidžia krepšinį) ir užsiima informacinėmis ir kitomis technologijomis, o merginos – tik muzikuoja, šoka, dainuoja, dalyvauja jaunimo organizacijose. Beje, merginų populiacija labiau subalansuota nei vaikinų – jos gerokai tolygiau pasiskirsčiusios po įvairaus tipo užsiėmimus nei vaikinai, kurių pasiskirstymas yra labai netolygus, koncentruotas į vieną, o ne įvairias veiklas. Jei diskriminacija čia būtų ne per stiprus žodis, tai ne merginos, o vaikinai yra tam tikroje rizikos grupės diskriminacijos požiūriu. Vaikinų pasirinkimai labiau apspręsti lytiškumo stereotipų.

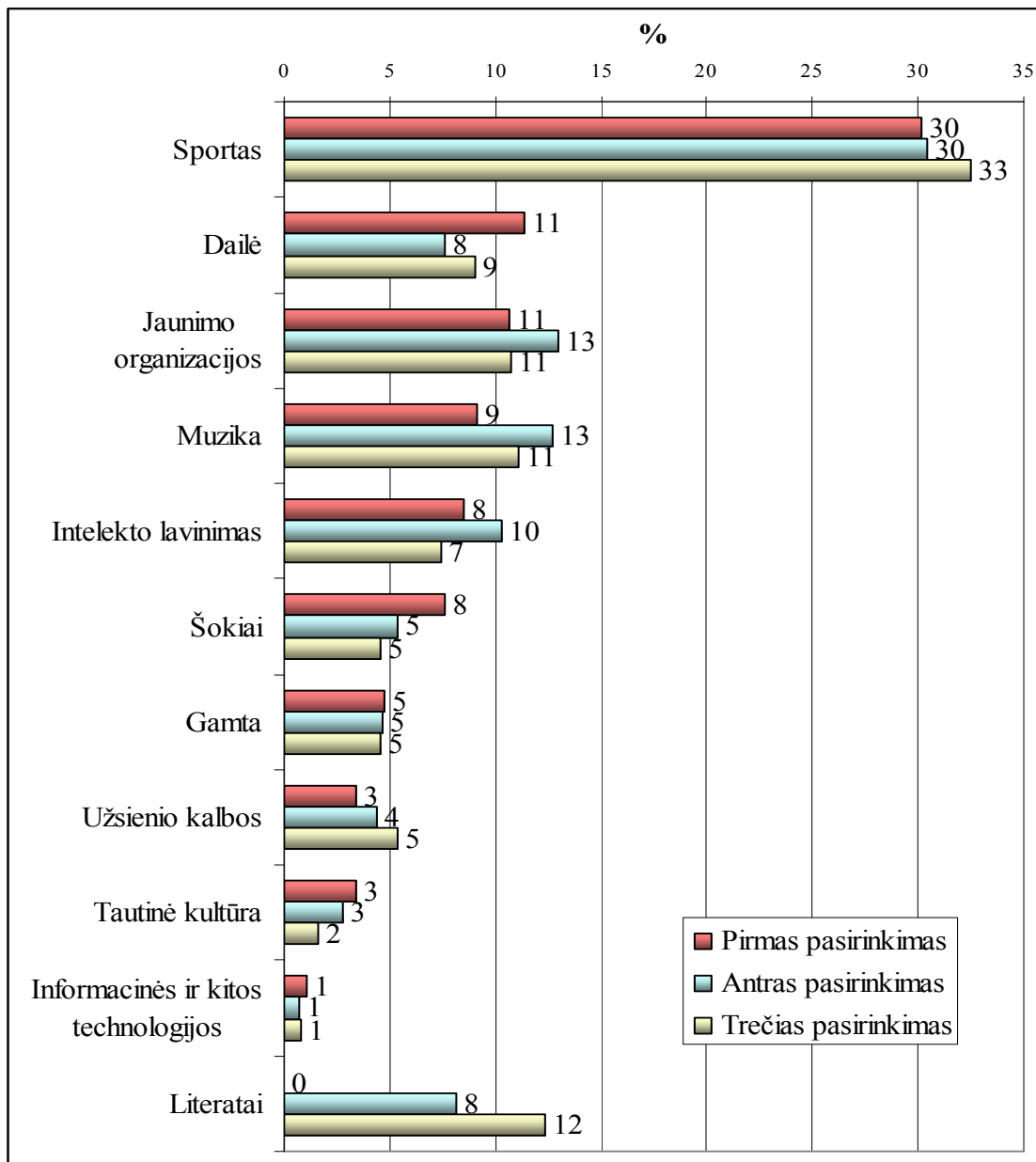

2.2.3 pav. Neformaliojo švietimo veiklos pagal lyčių pasiskirstymą tarp jų

Nėra veiklos, kurioje abiejų lyčių mokinių santykis būtų lygus, kur vaikinai ir merginos būtų lygiomis dalimis (išskyrus dailę, kur lyčių santykis linksta būti subalansuotas). Toks pasiskirstymas pagal lytį primena tradicinį švietimą prieš šimtą ir daugiau metų, kai klasės būdavo skirtingos vaikinams ir merginoms. Akivaizdūs lytiškumo stereotipai: vyriškumo požymiai - jėga ir technika, o moteriškumo – šokis, muzika, menas, pilietinis dalyvavimas. Jei vertintume pagal visapusiškos, daugiaintelektinės ir dalyvaujančios asmenybės paradigmas, toks susiskirstymas pagal lytį yra žalingas tiek vaiko raidos, tiek visuomenės atvirumo požiūriais. Lytiškumo stereotipai yra stiprus pasirinkimo galimybes ribojantis veiksnys, nulemiantis vaikų pasirinkimus ir veiklų pasiūlas.

2.3. Bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų lankomumas

Mokinių apklausos duomenimis, tie mokiniai, kurie lanko mokyklinius užsiėmimus, labiausiai renkasi sporto užsiėmimus (2.3.1 pav.). Mokykloje sporto užsiėmimas pasirenkamas ir kaip pirmas, ir kaip antras, ir kaip trečias užsiėmimas. Tačiau ir kitų užsiėmimų tendencija yra ta pati: visi jie vienodai gali būti pasirenkami ir pirmu, ir antru, ir trečiu užsiėmimu. Išskyrus literatų užsiėmimą, kuris būna išimtinai antrasis arba trečiasis pasirinkimas.

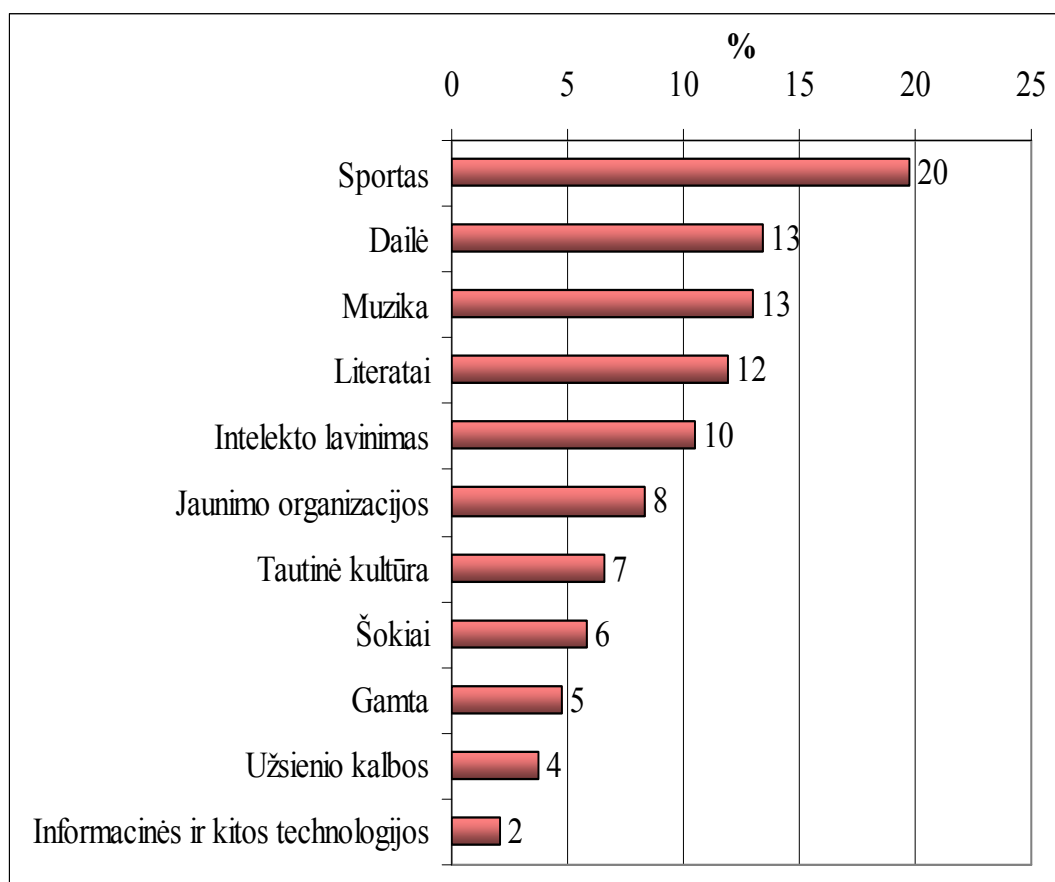

2.3.1 pav. 5-11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal užsiėmimo mokykloje pasirinkimą (N=2411)

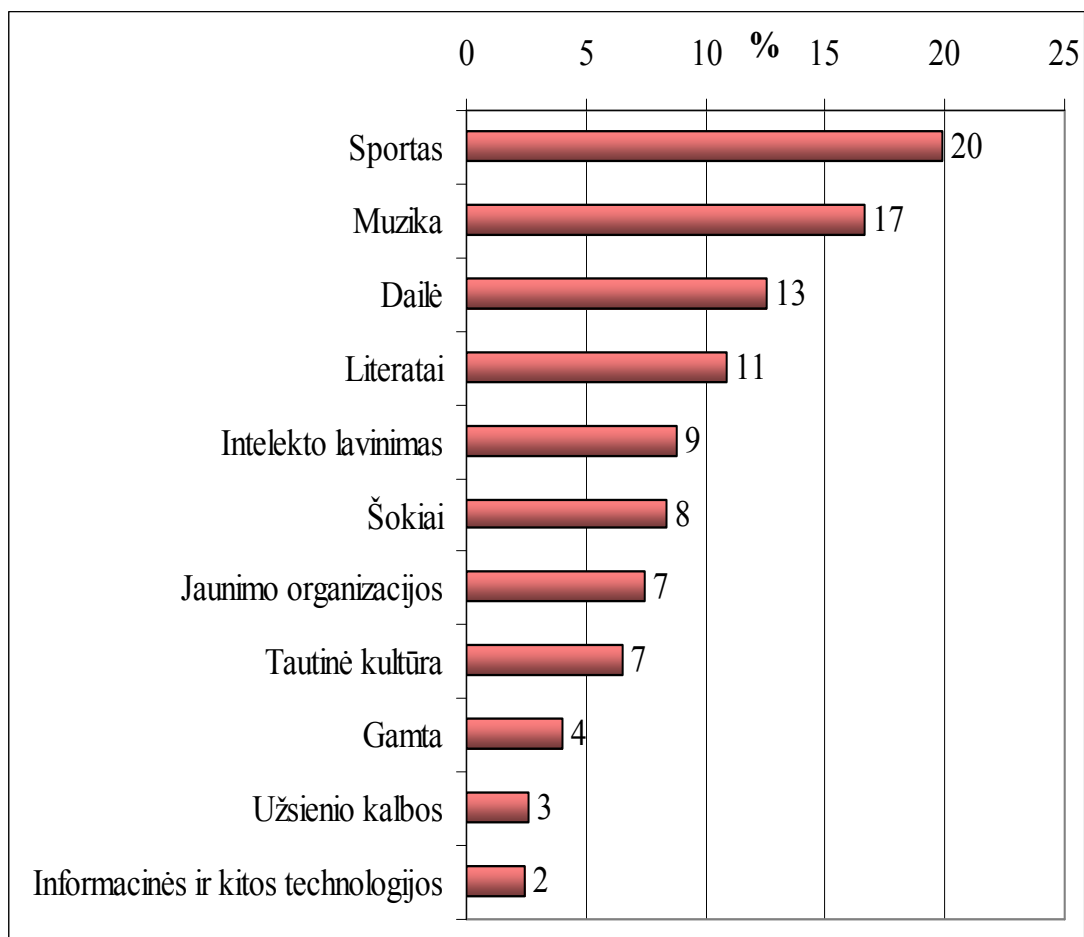
24-ių mokyklų vadovai pateikė išsamius duomenis apie neformaliojo švietimo veiklas mokyklose. Duomenys surinkti šie: kokie užsiėmimai mokykloje, kiek savaitinių valandų skirta šiam užsiėmimui? Kokioms klasėms skirtas šis užsiėmimas? Koks mokinių skaičius

lanko šį užsiėmimą metų pradžioje ir metų pabaigoje? Tie duomenys leidžia turėti visiškai išsamų mokyklos vaizdą užsiėmimų mokykloje požiūriu, todėl duomenys gali būti traktuojami kaip reprezentatyvūs.

Paiškėjo, kad mokyklose daugiausia įvairiausių sporto užsiėmimų, jie sudaro penktadalį visų užsiėmimų (2.3.1 pav.). Dailė, muzika, literatų, intelekto lavinimo – tai taip pat pakankamai populiari užsiėmimai, kurie kiekvienas sudaro po dešimtadalį visų užsiėmimų. Sporto užsiėmimams skiriama ir daugiausia valandų (2.3.3 pav.). Dailė, muzika ir humanitariniai užsiėmimai taip pat rikiuojasi po sporto (kaip ir lankomumo reitinge) (2.3.2 pav.).

2.3.2 pav. Mokyklinių užsiėmimų reitingas pagal lankomumą. Mokyklų duomenys (N=24)

2.3.3 pav. Mokyklinių užsiėmimų reitingas pagal valandų skaičių. Mokyklų duomenys (N=24)

Dažniausiai užsiėmimams mokykloje skiriamos dvi valandos per savaitę. Yra užsiėmimų (muzikos, šokių, taip pat sporto), kurie mokyklose gali turėti tik 1-ą, o gali būti ir 5, ir daugiau valandų per savaitę.

Mokyklų vadovų pateikti duomenys apie užsiėmimus mokykloje buvo analizuoti dar kitais pjūviais. Antai stebime, kad labai daug mokyklinių užsiėmimų yra orientuota į 1-4 klases. Tai leidžia kelti prielaidas apie skirtingą mokyklinių užsiėmimų ir neformalių švietimo įstaigų užsiėmimų misiją. Mokykliniai užsiėmimai atlieka vaikų dalyvavimo neformaliojo švietimo veiklose inicijavimo (jaunesniajame amžiuje) arba prasmingo užimtumo (vyresniajame amžiuje) misijas. Vis dėl to duomenys iškelia daugiau klausimų nei atsakymų. Šie klausimai turėtų būti susiję su struktūruotesnės užsiėmimų apskaitos galimybe, su duomenų pateikimą apsprendžiančiais veiksniais ir pan. Skaidrios ir struktūruotos neformaliojo švietimo apskaitos sistemos nebuvimas riboja ir duomenų analizės galimybes.

Mokyklų vadovų duomenys, kaip ir 5-11 klasių mokinių duomenys rodo, kad yra tendencija, jog vaikų skaičius per metus užsiėmimuose sumažėja (2.3.1 lentelė).

Užsiėmimų grupių pasiskirstymas pagal mokinių skaičiaus pokyčius nuo mokslo metų pradžios iki pabaigos (N_{mokyklų}=24)

Užsiėmimų grupės	Mokinių skaičius		
	nepakito	sumažėjo	padaugėjo
	Dažnis (n)		
Šokiai	69	26	5
Sportas	53	40	7
Muzika	59	28	13
Dailė	60	28	12
Intelektu lavinimas	70	27	3
Informacinės ir kitos technologijos	50	29	21
Tautinė kultūra	67	23	9
Gamta	72	22	6
Literatai	63	26	11
Jaunimo organizacijos	70	20	9
Užsienio kalbos	68	28	4

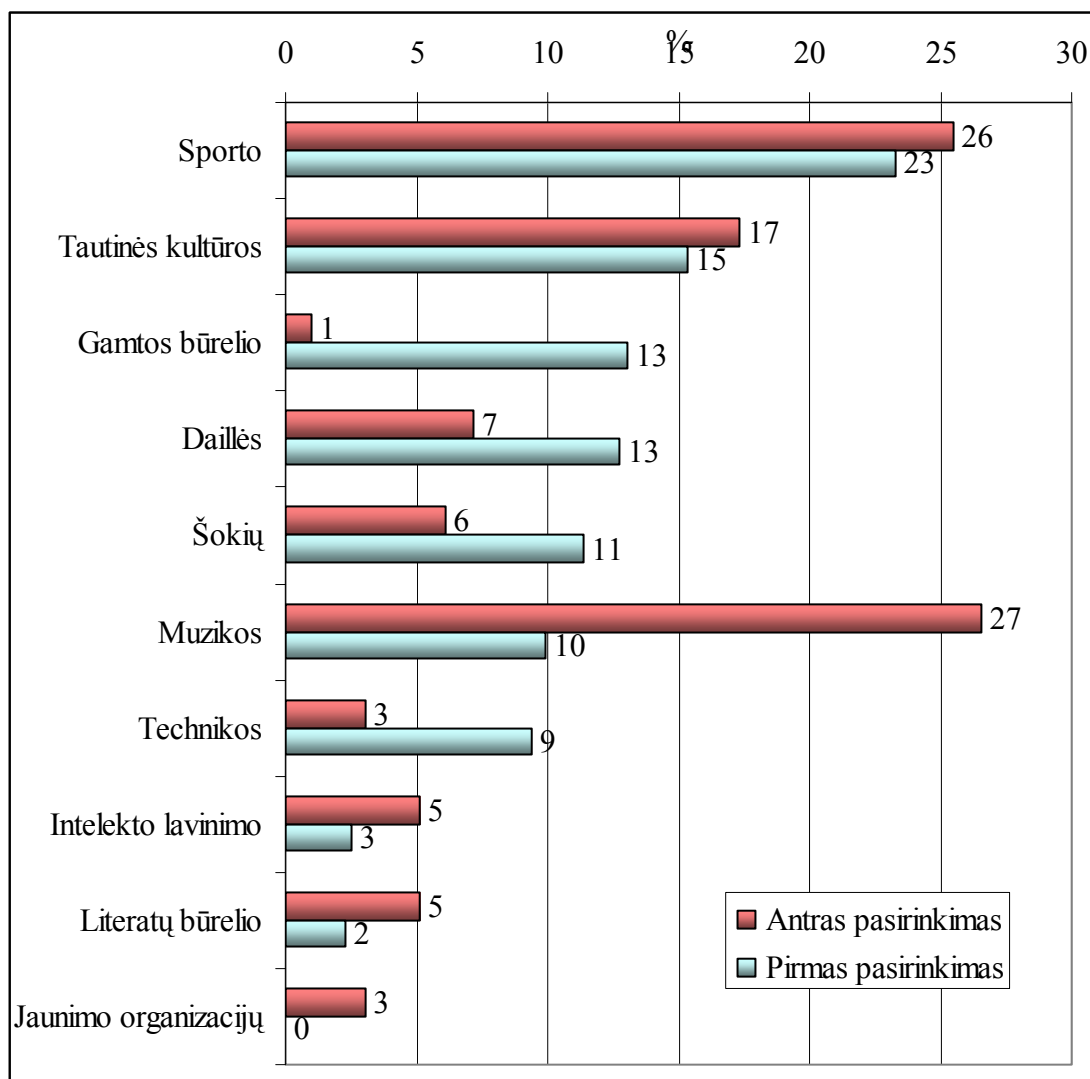
Mokyklų vadovai žymi, kad dažniausiai mokinių skaičius nepakinta, vis dėl to dažnai mokinių skaičius sumažėja, nors, kaip žymi vadovai, kartais metų pabaigoje mokinių skaičius užsiėmimuose išauga. Labiausiai „nubyrantis“ užsiėmimas yra sporto, labiausiai „priaugantis“ technikos, o labiausiai nekintantys (vaikų skaičiumi) yra intelekto lavinimo, gamtos ir jaunimo organizacijų užsiėmimai. Vis dėlto šiuos mokyklų vadovų skaičius derėtų vertinti su tam tikru rezervuotumu, kadangi mokinių skaičiaus užsiėmimuose pateikimas priklauso nuo įvairių veiksnių ir gali būti labai lanksčiai traktuojamas ir fiksuojamas.

Venas ekspertas teigia: *Mažėjančiam būrelių lankymui vyresnėse klasėse daugiausiai įtakos daro didėjančios formaliojo švietimo reikalavimai, nors labai dažnai tarp bendraamžių girdžiu, kad kuo daugiau užsiėmęs žmogus, tuo aukštesni jo mokslo rezultatai. Taigi, viskas priklauso nuo mokėjimo planuoti savo laiką, o tokios patirties jaunimui trūksta, nes nėra gausu informacijos šia tema būtent jaunam žmogui. Pasilikimą tik su vienu ar dviem būreliais lemia ir augančio žmogaus nuomonės nusistovėjimas, kad jam priimtina yra tik vienokia ar kitokia veikla, o ne blaškymasis per keletą skirtingų užsiėmimų.*

2.4. Neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų lankomumas

Neformaliojo švietimo įstaigų mokinių apklausos duomenimis, neformaliojo švietimo įstaigose populiariausi yra sporto užsiėmimai (2.4.1 pav.). Tautinė kultūra yra antroje reitingo vietoje, gamta trečioje, dailė ir šokiai – ketvirtoje ir penktoje. Visi šie užsiėmimai viršija 10% lankomumo ribą. Neatitikimai su kitais reitingais paaiškinami tuo, kad apklausoje dalyvavo skirtingos imtys. Todėl interpretuojant reikėtų orientotis ne į absoliutų viską apibendrinantį vieną skaičių, tačiau skirtingų imčių perspektyvas. Faktas, kad muzikos užsiėmimai atsidūrė

santykinai žemoje vietoje lyginant su bendruoju neformaliojo švietimo veiklų reitingu paaškindinas tuo, kad sudaryta neformaliojo švietimo imtis yra labai plati siekiant aprėpti kuo įvairesnio pobūdžio neformaliąją veiklą.

2.4.1 pav. Neformaliojo švietimo įstaigų mokinių veiklų (pirmojo ir antrojo pasirinkimų) lankomumo reitingas (N=357)

Kita vertus, reikia įvertinti, kad vaikai renkasi ne vieną, o du ar tris užsiėmimus. Pagal antrąjį pasirinkimą neformaliojo švietimo užsiėmimų populiarumo reitinge yra būtent muzika (2.4.1 pav.), todėl, vertinant duomenis, visada reikia turėti galvoje, kad čia buvo daryti įvairūs ir skirtingi duomenų masių pjūviai. Antrąjį užsiėmimą lanko visi vaikai (išskyrus kelis vienetų), lankantys neformaliojo švietimo įstaigų užsiėmimus.

Lytiškumo aspektas yra labai stiprus. Sportas, informatikos ir kitos technologijos „rezervuoti“ vaikinams, muzika, dailė, literatūros veikla – merginoms (2.4.1 lentelė).

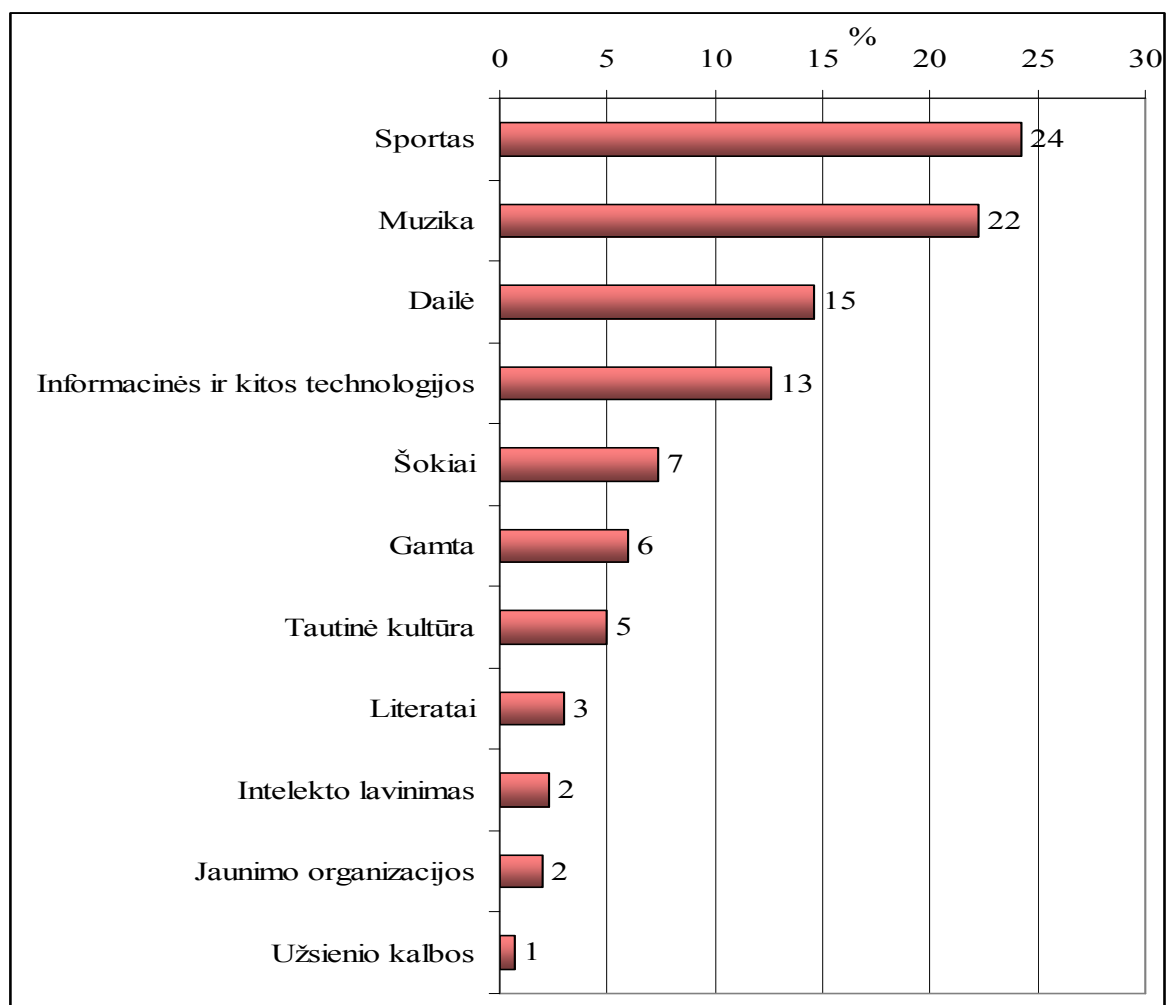
Neformaliojo švietimo įstaigų mokinių veiklų pasirinkimas pagal lytį (N=352)

Užsiėmimų grupės	merginos		vaikinai	
	Pirmas pasirinkimas	Antras pasirinkimas	Pirmas pasirinkimas	Antras pasirinkimas
	%			
Šokių	15	5	3	10
Sporto	20	24	34	29
Muzikos	12	31	5	14
Dailės	15	9	5	
Intelektu lavinimo	2	4	3	10
Technikos	6	4	20	
Tautinės kultūros	15	12	16	33
Gamtos užsiėmimo	13	1	13	
Literatų užsiėmimo	3	5		5
Jaunimo organizacijų		4		

Daugiausia neformaliojo švietimo įstaigas lanko puikiai besimokantys vyresni, 14-16 m., mokiniai. Be to, daug labiau neformaliojo švietimo įstaigas lanko didelių miestų mokiniai. Akivaizdu, kad dideliuose miestuose neformaliojo švietimo įstaigų pasiūla yra didesnė.

Papildomą informaciją suteikia neformaliojo švietimo įstaigų vadovų pateikti duomenys. Deja, čia duomenų reprezentatyvumas nebuvo pasiektas. Nors anketos buvo išsiųstos visoms 253 Lietuvoje registruotoms neformaliojo švietimo įstaigoms (duomenys imti iš atviros informavimo konsultavimo orientavimo sistemos AIKOS), tačiau tik 37 tepateikė savo duomenis. Kai kurios įstaigos iš viso nesureagavo, iš kitų sugrįžo pranešimai, kad tokie elektroninio pašto adresai nebeegzistuoja. Todėl čia pateikiami duomenys, ypač pateikti reitingo būdu, nėra reprezentatyvus. Kita vertus, ne reitingo, o kitu būdu analizuoti duomenys tam tikrą informaciją suteikia.

Sportas ir muzika pagal šiuos duomenis sudaro beveik pusę visų neformaliojo švietimo veiklų (2.4.2 pav.). Dailės, informacinės ir kitos technologijos yra kitos dvi pakankamai populiarios neformaliojo švietimo formos. Intelektu lavinimo, jaunimo organizacijų ir užsienio kalbų mokymosi užsiėmimai nėra populiariūs.

2.4.2 pav. Neformaliojo švietimo veiklų reitingas. Neformaliojo švietimo įstaigų duomenys (N=37)

Tarp įvardintų veiklų populiariausios yra stalo tenisas, lengvoji atletika, futbolas, krepšinis, tinklinis, jodinėjimas žirgais, orientavimosi sportas, dainavimas, pučiamieji instrumentai, bendras muzikinis lavinimas, fortepijonas, smuikas - tarp muzikos veiklų, bendras dailinis lavinimas, keramika, dizainas tarp dailės veiklų, choreografija, modernūs, sportiniai, jaunimo subkultūrų šokiai, informacinės ir kitos technologijos: modeliavimas, auto moto technika, fizika, šachmatai tarp intelekto lavinimo užsiėmimų. Gamtininkų, floristika dažniausiai pasirenkami tarp gamtos užsiėmimų, drama ir žurnalistika – tarp literatų užsiėmimų, maironiečiai ir gediminaičiai – tarp jaunimo organizacijų.

Neformaliojo švietimo įstaigų duomenys patvirtina ir mokinių duomenis, jie rodo netolygų mokinių pasiskirstymą į užsiėmimų grupes pagal lytį (2.4.2 lentelė).

Užsiėmimų grupių reitingas pagal juos lankančių mokinių lytį. Neformaliojo švietimo įstaigų duomenys (N=37)

Užsiėmimų grupė	Merginos	Vaikinai
	n	
Sportas	1099	2214
Muzika	3675	1685
Informacinės ir kitos technologijos	189	898
Dailė	1290	439
Šokiai	977	336
Tautinė kultūra	194	152
Intelektu lavinimas	120	98
Gamta	248	79
Jaunimo organizacijos	144	70
Literatai	73	23

Sportas, informacinės ir kitos technologijos yra vaikinams, o muzika, šokiai, dailė, gamta, jaunimo organizacijos, literatūrinė veikla, jaunimo organizacijos - merginoms priklausanti neformaliojo švietimo sritis. Tai dar vienas įrodymas apie lytiškumo stereotipais apaugusį neformaliojo švietimo veiklų suvokimą. Toks stereotipinis neformaliojo švietimo veiklų suvokimas riboja vaikų interesų ratą, o taip pat ir pasirinkimo galimybes.

Neformaliojo švietimo veikloje labai mažai dalyvauja vaikų, jaunesnių nei 7 metai, tik vienetai (2.4.3 lentelė). Remiantis šiuo faktu, būtų vaisinga plėtoti diskusiją apie ikimokyklinio amžiaus vaikų galimybes neformaliajame švietime. Ar neformalusis švietimas yra tik mokyklinio mažiau vaikų privilegija? O gal tiesiog sudėtinga atskirti neformaliojo ir formaliojo ugdymo veiklas ikimokyklinio ugdymo institucijose? Pavyzdžiui, muzikos ir dailės pamokėlės daželyje, kurias veda ateinantys pedagogai, o ne auklėtojos, - tai formalus, ar neformalusis ugdymas? Reikia manyti, kad ikimokyklinio amžiaus dalyvavimo neformaliojo švietimo veiklose galimybės dar tikrai neišnaudotos. Vis dėlto vaikai labai įsijungia į neformaliojo švietimo veiklas pradinės mokyklos amžiuje. Jų skaičius neformaliojo švietimo įstaigose (verta atkreipti dėmesį, kad ne mokyklose) yra didžiausias. Tas faktas, kad ikimokykliniame amžiuje vaikų neformaliojo švietimo įstaigose visiškai nėra, o pradėję eiti į mokyklą įvyksta tam tikras dalyvavimo neformaliojo švietimo įstaigose bumas, leidžia suponuoti, kad yra realus ikimokyklinis amžiaus vaikų poreikis dalyvauti neformaliojo švietimo veiklose. Ko gero, dar per mažai yra bendradarbiavimo tarp darželių ir neformaliojo švietimo įstaigų. Reikia manyti, kad toks bendradarbiavimas būtų labai naudingas visoms švietimo dalyvių grupėms – vaikams, tėvams, pedagogams. Ekspertai priduria, kad

organizuoti veiklą ikimokyklinukams reikia ir tam tikrų specifinių, amžiaus tarpsnį atitinkančių sąlygų (greitai pavargsta, kur palaukti tėvams, ar gali veikloje dalyvauti savarankiškai, ar užtenka vieno pedagogo ir pan.). Vis dėl to, teigia kitas ekspertas, reikėtų atkreipti dėmesį, kad mažamečių vaikų grupės egzistuoja neformaliojo ugdymo institucijose, kuriose yra reikiami pedagogai ir pakankamas finansavimas.

Pagrindinėje mokykloje vaikų skaičius neformaliojo švietimo įstaigose ima nuolat mažėti.

2.4.3 lentelė

Užsiėmimų grupių reitingas pagal juos lankančių mokinių amžių. Neformaliojo švietimo įstaigų duomenys (N=37)

Užsiėmimų grupės	jaunesni nei 7 metų	7-11 metų	12-14 metų	15-18 metų	18 ir daugiau metų
Sportas		826	1249	1145	105
Dailė		603	524	480	122
Informacinės ir kitos technologijos		248	424	319	66
Muzika	64	2575	1895	585	33
Šokiai	19	576	435	256	17
Tautinė kultūra		108	164	74	
Gamta		71	141	89	
Literatai		22	39	35	
Jaunimo organizacijos		30	62	117	12
Intelektu lavinimas		12	37	55	3
<i>viso</i>	<i>83</i>	<i>3394</i>	<i>2773</i>	<i>1211</i>	<i>358</i>

Dažniausiai neformaliojo švietimo įstaigose užsiėmimus lankančių vaikų tėvams už švietimo paslaugas reikia mokėti (2.4.4 lentelė). Didžiausia tikimybė, kad reikės mokėti už šokių, muzikos, dailės, taip pat ir sporto ir kitų užsiėmimų veiklas. Vis dėlto yra ir analogiškų nemokamų užsiėmimų, tik jų pasiūla yra gerokai mažesnė.

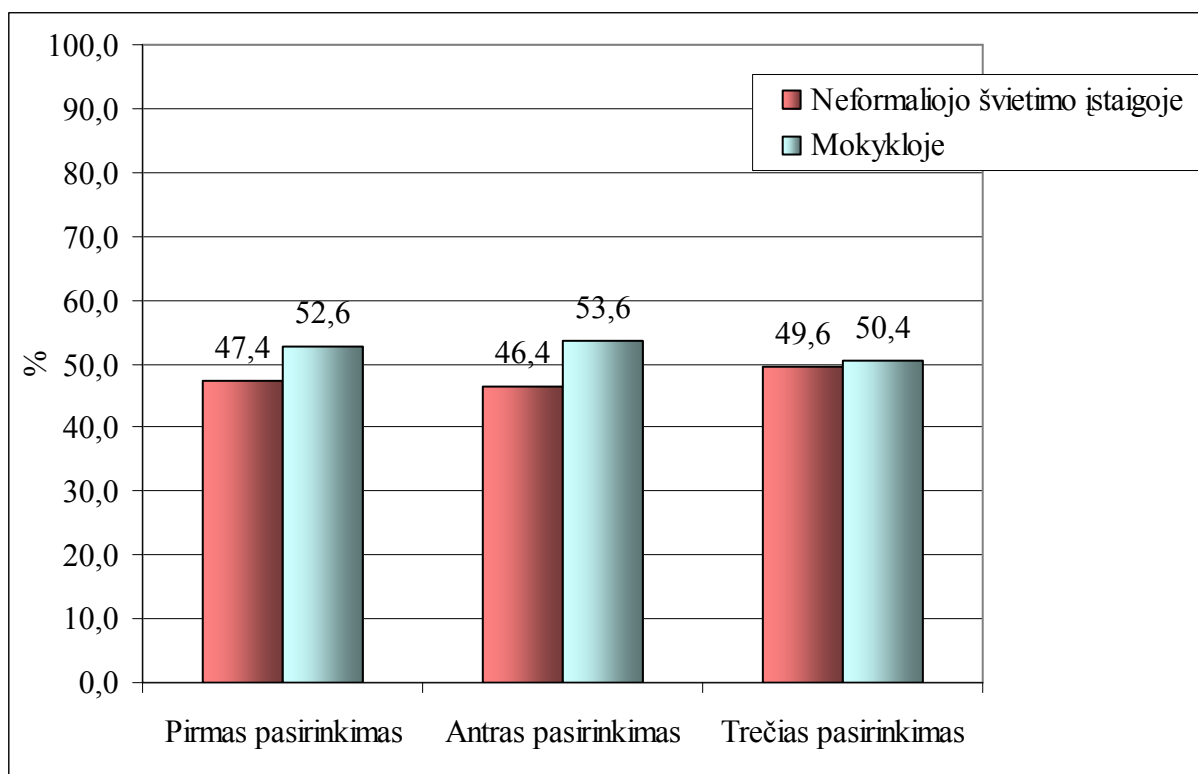
Užsiėmimų grupių reitingas pagal mokėjimą už užsiėmimą. Neformaliojo švietimo įstaigų duomenys (N=37)

Užsiėmimų grupės	Nemokamas		Mokamas	
	Eilutės %	n	Eilutės %	n
Šokiai	9,1	2	90,9	20
Sportas	23,3	17	76,7	56
Muzika	4,5	3	95,5	64
Dailė	13,6	6	86,4	38
Intelektu lavinimas	28,6	2	71,4	5
Informacinės ir kitos technologijos	15,8	6	84,2	32
Tautinė kultūra	20,0	3	80,0	12
Gamta	23,5	4	76,5	13
Literatai	22,2	2	77,8	7
Jaunimo organizacijos	50,0	3	50,0	3
Užsienio kalbos	50,0	1	50,0	1

2.5. Bendrojo lavinimo mokyklų ir neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų gretinimas

2.5.1. Užsiėmimų lankomumas

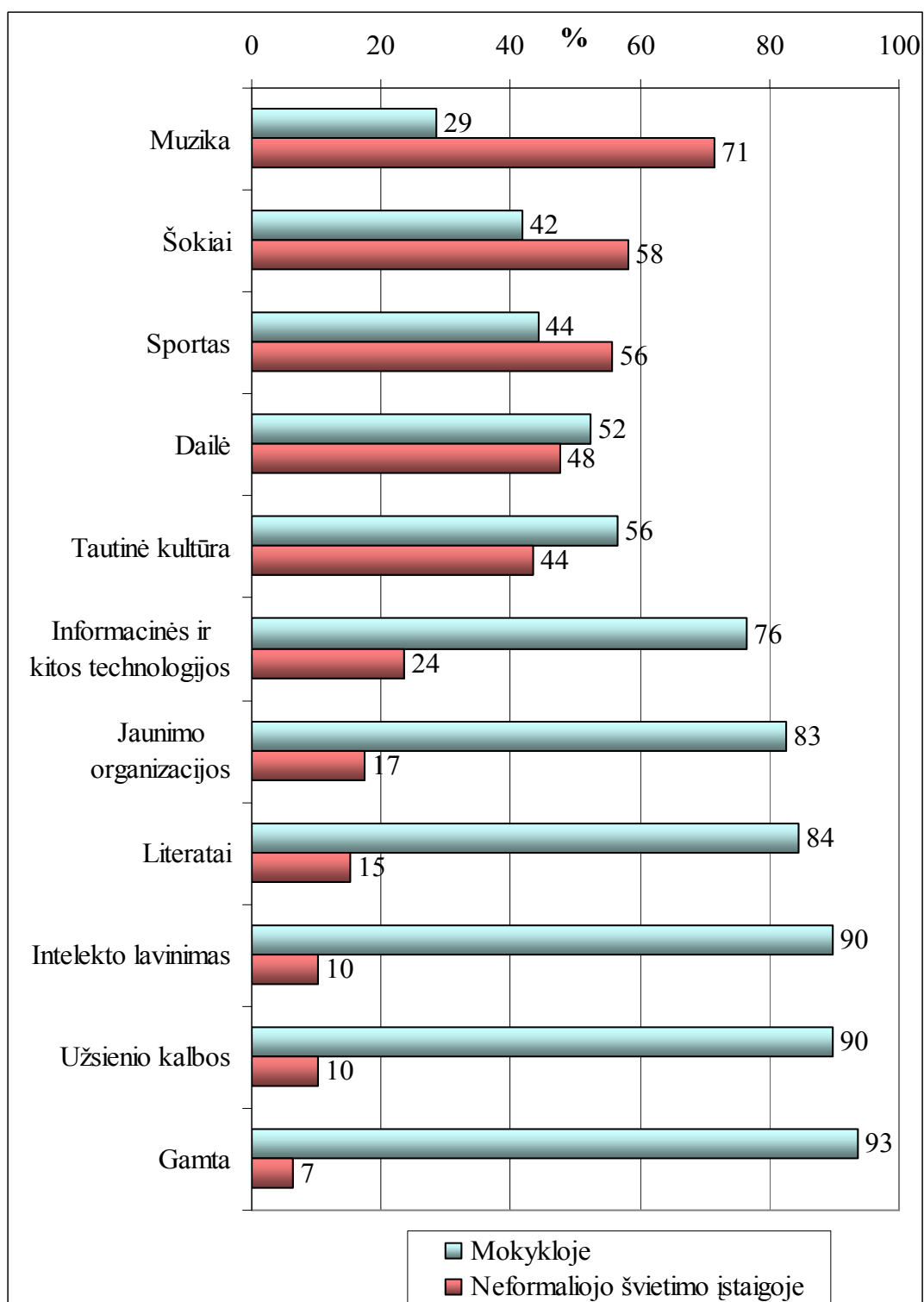
Tam tikras neformaliojo švietimo veiklų pasirinkimo tendencijas parodo lyginamoji mokyklų ir neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų lankomumo analizė. Užsiėmimai mokyklose ir neformaliojo švietimo įstaigose yra vienodai populiarūs, nors mokyklinių užsiėmimų populiarumas šiek tiek viršija užsiėmimų neformaliojo švietimo įstaigose populiarumą (2.5.1.1 pav.). Tai rodo, kokią svarbią vietą mokykliniai užsiėmimai užima neformaliojo švietimo sistemoje. Tačiau diskusija apie skirtingas mokyklų ir neformaliojo švietimo įstaigų misijas ir formas yra būtina ir toliau čia plėtojama.

2.5.1.1 pav. 5-11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal užsiėmimų vietą ir pasirinkimą (N=7321)

Pagal bendrą skaičių pirmojo, antrojo ir trečiojo užsiėmimų pasirinkime nors nežymiai, tačiau vis tiek dominuoja mokykliniai užsiėmimai. Tačiau bendras skaičius yra pernelyg neinformatyvus, nes neformaliojo švietimo veiklas sudaro įvairios jų grupės. Todėl pirmas, antras ir trečias užsiėmimų pasirinkimas pagal švietimo įstaigos tipą buvo nagrinėtas ir pagal neformaliojo švietimo veiklas – užsiėmimų grupes.

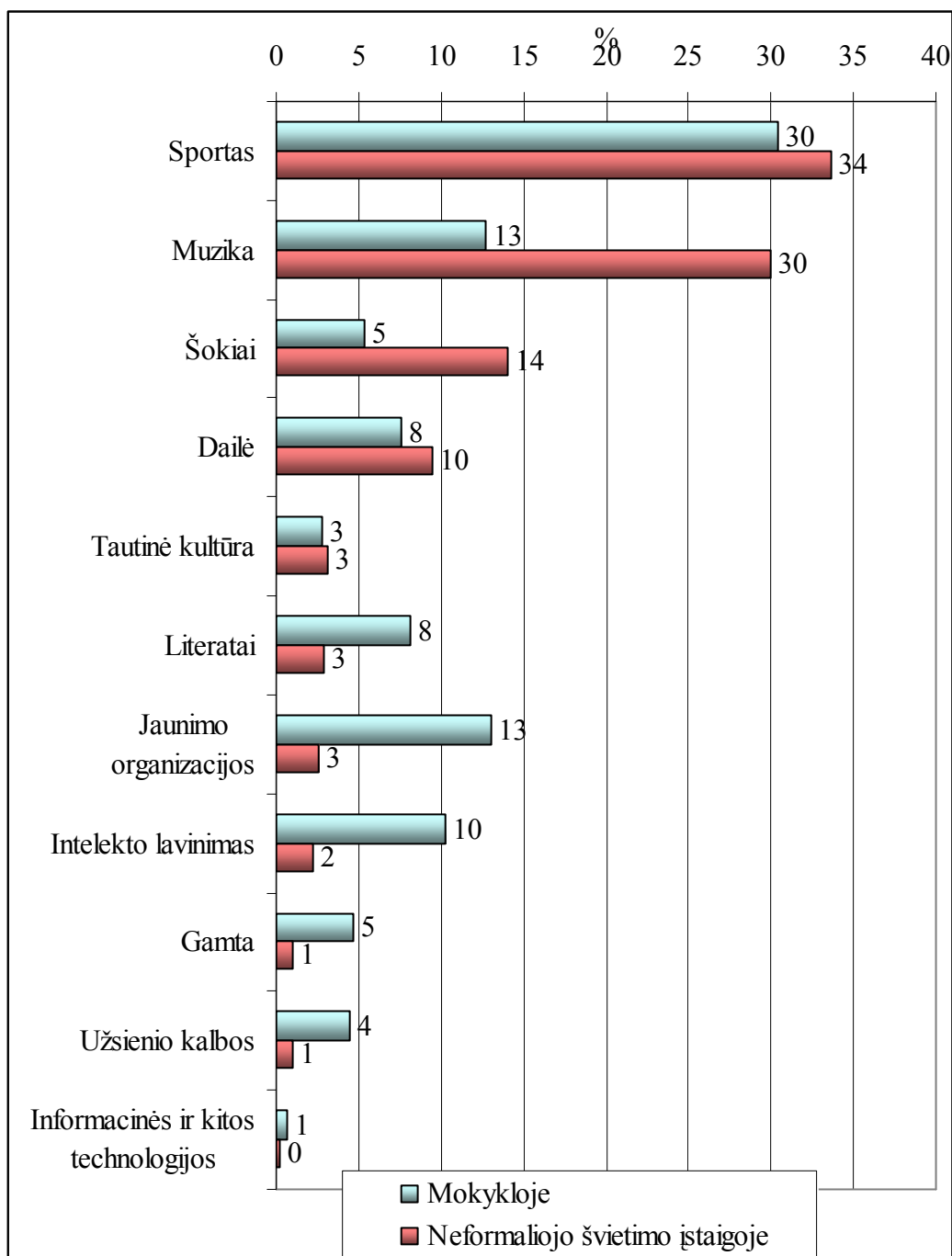
Vertinant pirmojo užsiėmimų pasirinkimo tendencijas, pamatysime aiškų pasiskirstymą (2.5.1.2 pav.). Muziką, šokių, sportą vaikai labiau renkasi lankyti neformaliojo švietimo įstaigose. Tai hipotetiškai sietina su geresnėmis materialinėmis sąlygomis ir specialistų kompetencija. Tuo tarpu kitas veiklas – dailę, tautinę kultūrą, ypač informacines ir kitas technologijas, jaunimo organizacijas, literatūros, intelekto lavinimo, užsienio kalbų, gamtos užsiėmimus – vaikai labiausiai renkasi lankyti mokyklose. Čia buvo padaryta labai įdomi vieno eksperto išvada, kuri susišaukia su kitose ataskaitos dalyse išsakytomis tyrėjų ir ekspertų išvalgomis: *Ne visai sutikčiau su 2.5.1.2. lentelės duomenų išvadomis. Šie duomenys greičiau atspindi, jog vidurinėje mokykloje vaikų laisvalaikio užimtumo pasiūla yra orientuota ne į mokinių poreikius, saviraišką. Dažnai neformaliojo švietimo valandos mokytojų nuožiūra skiriamos formaliojo švietimo „pamokų“ spragoms lopyti, drįsčiau teigti, kad todėl jos ir orientuotos į intelektinį ugdymą (užsienio k., literatai, gamta, intelekto lavinimas).*

2.5.1.2 pav. 5-11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal pirmąjį užsiėmimo pasirinkimą ir užsiėmimo vietą (N=4649)

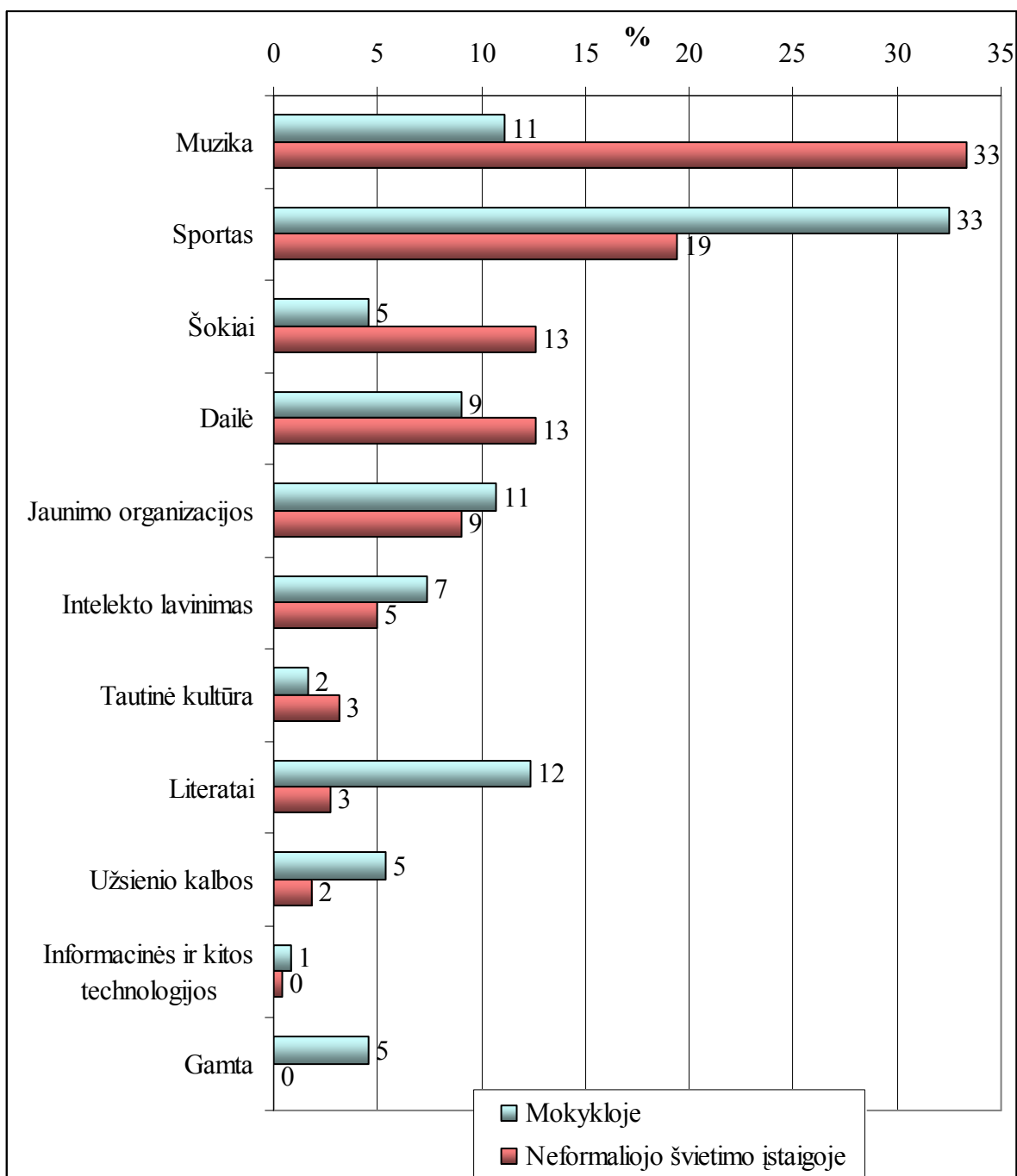
Pagal antrąjį užsiėmimo pasirinkimą, neformaliosios švietimo įstaigos ryškiai dominuoja muzikos ir šokių užsiėmimų lygmenyje, tuo tarpu sportas, dailė ir tautinė kultūra lankoma (kaip antrasis užsiėmimas) tiek neformaliojo švietimo įstaigose, tiek mokyklose. Kiti

užsiėmimai – gamta, intelekto lavinimas, literatai, užsienio kalbos, informacinės technologijos – yra bendrojo lavinimo mokyklos, o ne neformaliojo švietimo įstaigos, privilegija. Pastarieji užsiėmimai neformaliojo švietimo įstaigose lankomi labai menkai.

2.5.1.3 pav. 5-11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal antrąjį užsiėmimo pasirinkimą ir užsiėmimo vietą (N=1073)

Pagal trečiąjį užsiėmimo pasirinkimą neformaliosios švietimo įstaigos ryškiai dominuoja taip pat muzikos ir šokių užsiėmimų lygmenyje, dar ir dailės užsiėmimai, tuo tarpu sportas, literatai, užsienio kalbos kaip trečiasis užsiėmimas daugiausia būna mokykloje. Kitos gi užsiėmimų grupės trečiuoju pasirinkimu praktiškai nebūna.

2.5.1.4 pav. 5-11 klasių mokinių pasiskirstymas pagal trečiąjį užsiėmimo pasirinkimą ir užsiėmimo vietą (N=321)

Galima stebėti nedidelę (statistiškai nereikšmingą, $p > 0,05$) tendenciją, kad tie mokiniai, kurie mokosi puikiai, labiau linkę rinktis neformaliojo švietimo įstaigas, o tie, kurie mokosi gerai – bendrojo lavinimo mokyklos užsiėmimus, tie, kurie mokosi prastai – vienodai, ir mokyklą, ir neformaliojo švietimo įstaigą.

Užsiėmimų pasirinkimas mokykloje ir neformaliojo švietimo įstaigoje pagal mokinių pažangumą

Mokinių pažangumas	Pirmasis užsiėmimo pasirinkimas		Antrasis užsiėmimo pasirinkimas	
	Mokykloje (N=426)	Neformaliojo švietimo įstaigoje (N=253)	Mokykloje (N=182)	Neformaliojo švietimo įstaigoje (N=76)
	%			
8-10	34	41	39	43
7-8	47	40	46	41
5-6	19	19	15	16

Analogiška analizė pagal klases ar kitus demografinius vaikų duomenis neatskleidžia jokių tendencijų. Nėra sociodemografinių duomenų, patvirtinančių mokyklų ir neformaliojo švietimo įstaigų mokinių skirtumus.

2.5.1.2 lentelės duomenys rodo, kad mokykloje užsiėmimą lankantys vaikai dažniau antrąjį užsiėmimą renkasi taip pat mokykloje. Tuo tarpu neformaliojo švietimo įstaigas lankantys mokiniai antrąjį užsiėmimą dažniau renkasi taip pat neformaliojo švietimo įstaigose. Mokiniai mažiau linkę rinktis skirtingos institucinės prigimties užsiėmimus.

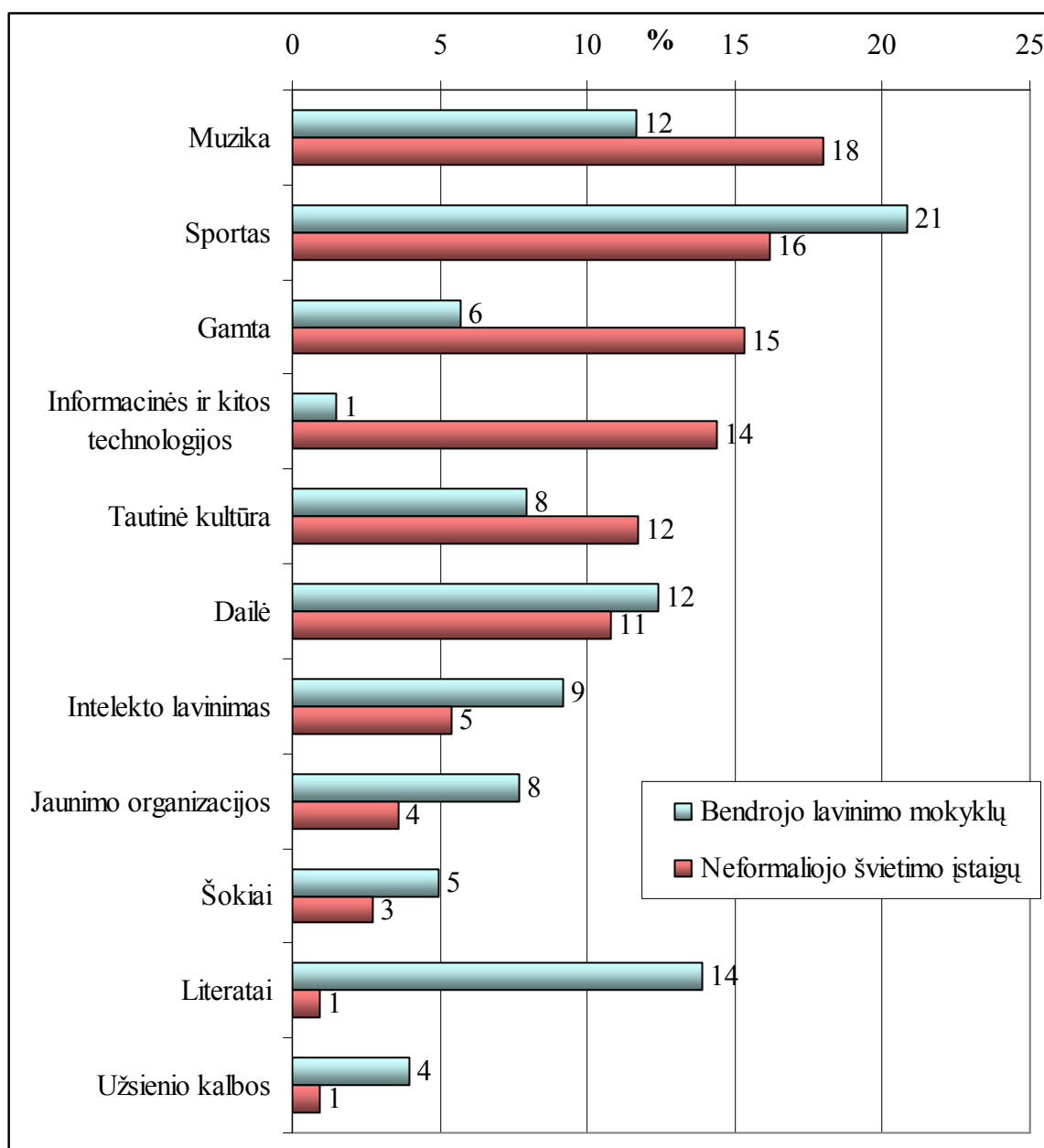
Du užsiėmimus lankančių mokinių pasiskirstymas tarp mokyklos ir neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų

Pirmasis užsiėmimo pasirinkimas	Antrasis užsiėmimo pasirinkimas	
	Mokykloje	Neformaliojo švietimo įstaigoje
	%	
Mokykloje	57	43
Neformaliojo švietimo įstaigoje	39	61

Vieni vaikai yra labiau orientuoti į neformalųjį švietimą mokykloje, kiti – į ugdymą už mokyklos ribų. Tai, viena vertus, rodo, kad vaikai turi vienodas galimybes dalyvauti mokyklos ir neformaliojo švietimo įstaigų užsiėmimuose, kita vertus, kad neišnaudotos mokyklos ir neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų derinimo galimybės. Galbūt tai yra skirtingo mokinių socialinio intelekto ir saviidentifikacijos požymis: vienu socialinė aplinka yra siauresnė (mokykla visiškai patenkina įvairovės ir kt. poreikį), kitiems gi būtinos tolesnės, platesnės „erdvės“. Eksperto nuomone, taip susiklostė, kad *mokiniai, einantys į neformaliojo švietimo įstaigas, yra labiau motyvuoti konkrečiam rezultatui. Dažnai mokyklos būreliai orientuoti į masiškumą o ne elitiškumą. Manau, kad turi būti išlaikomos abi šios kryptys.*

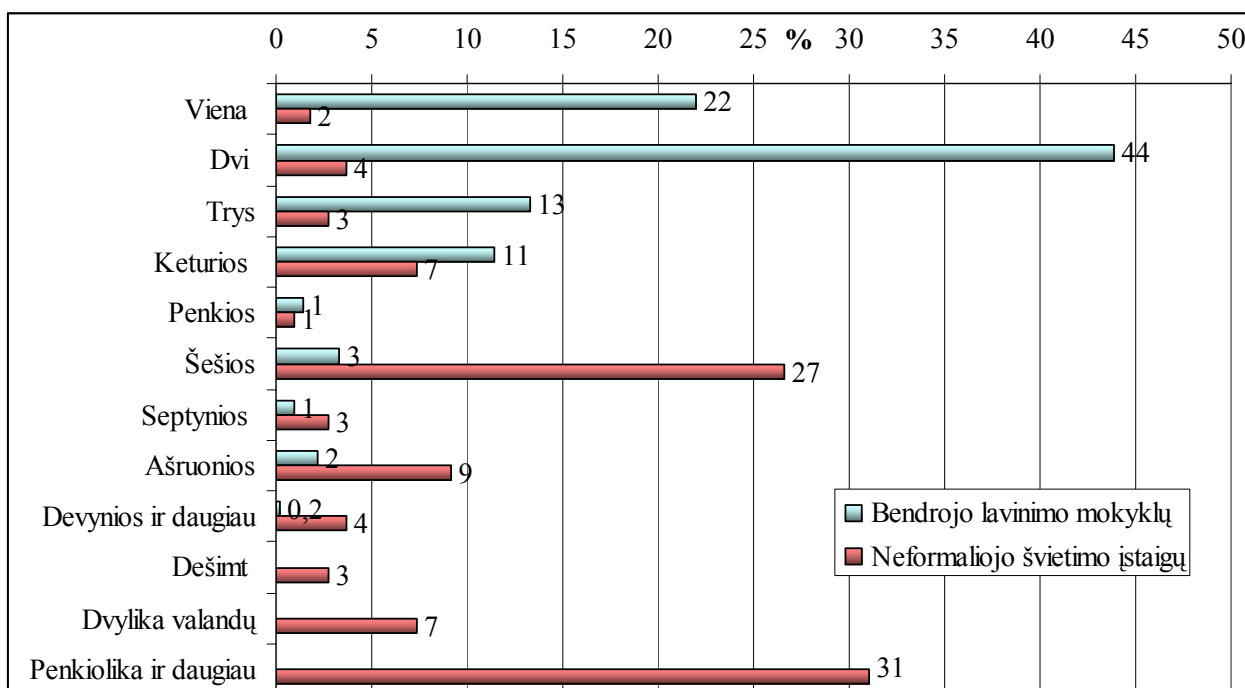
2.5.2. Pedagogų sudėtis

Neformaliojo švietimo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose pedagogų turimas krūvis nevienodai pasiskirstęs pagal veiklas (užsiėmimus) (2.5.2.1 pav.). Bendrojo lavinimo mokyklose labai stipriai dominuoja sportas, mažiau, lyginant su sportu, bet daugiau, lyginant su neformaliojo švietimo įstaigomis, yra literatų, intelekto lavinimo, užsienio kalbų, jaunimo organizacijų. Tuo tarpu neformaliojo švietimo įstaigose daugiau nei bendrojo lavinimo mokyklose yra muzikos, sporto, gamtos, informacinių technologijų, tautinės kultūros veiklų. Daile ir šokiai yra abiejų tipų įstaigų pedagoginio darbo struktūroje.

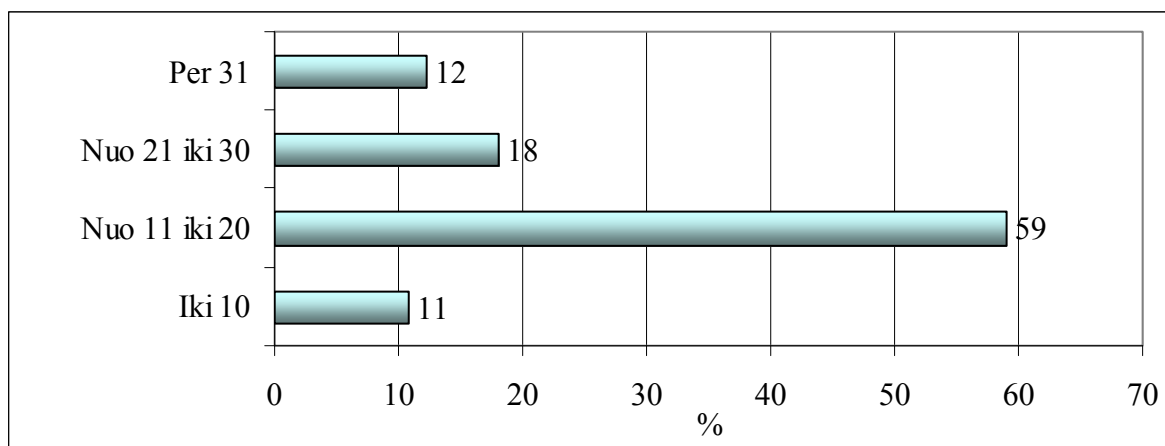
2.5.2.1 pav. Užsiėmimų grupių pasiskirstymas pagal pedagogų nurodytą darbo krūvį neformaliojo švietimo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose

Neformaliojo švietimo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose pedagogų turimas krūvis nevienodai pasiskirstęs pagal valandas (2.5.2.2 pav.). Bendrojo lavinimo mokyklose, kur neformalusis švietimas tėra pridėtinė veikla šalia formaliojo ugdymo, valandų skaičius yra gerokai mažesnis. Neformaliojo švietimo pedagogui bendrojo lavinimo mokykloje tenka dažniausiai dvi valandos per savaitę. Tuo tarpu neformaliojo švietimo įstaigos pedagogui – šešios, ar net penkiolika ir daugiau valandų. Tačiau reikia atminti, kad neformaliojo švietimo įstaigose neformalusis ugdymas yra pagrindinė veikla, todėl valandų disproporcija yra natūrali.

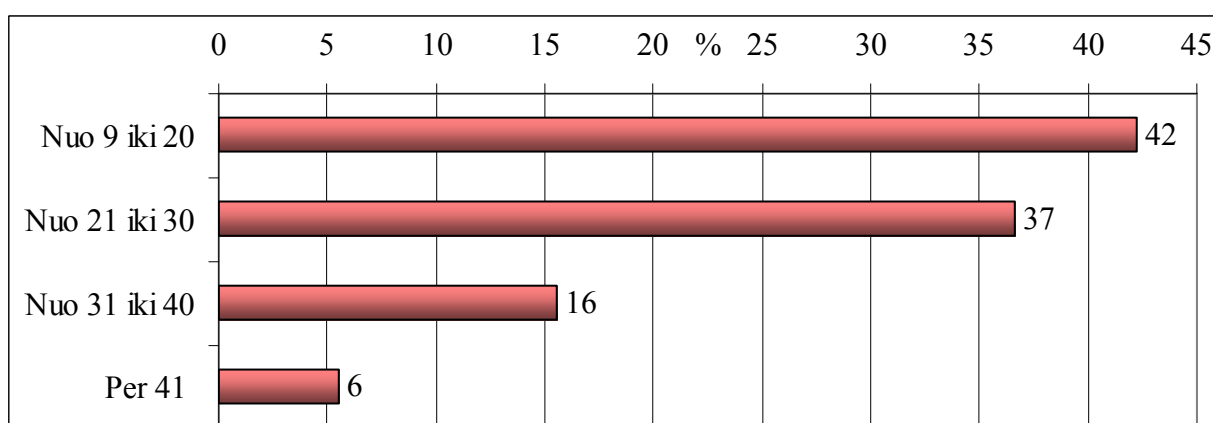

2.5.2.2 pav. Valandų pasiskirstymas pagal pedagogų nurodytą darbo krūvį neformaliojo švietimo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose

Analogiškai skiriasi mokinių, tenkančių vienam pedagogui, skaičius (2.5.2.3 ir 2.5.2.4 pav.)

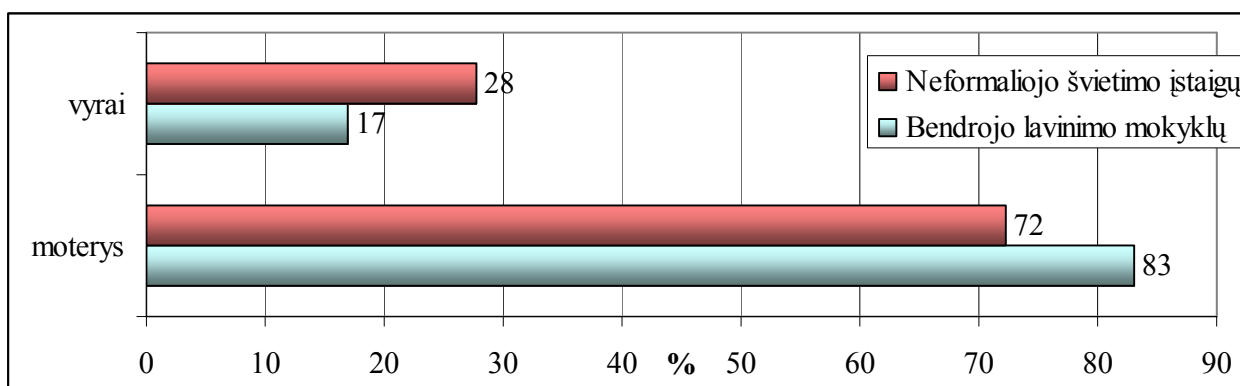

2.5.2.3 pav. Mokinių, tenkančių vienam bendrojo lavinimo mokyklų pedagogui, vykdančiam neformaliojo vaikų švietimo programas, skaičius

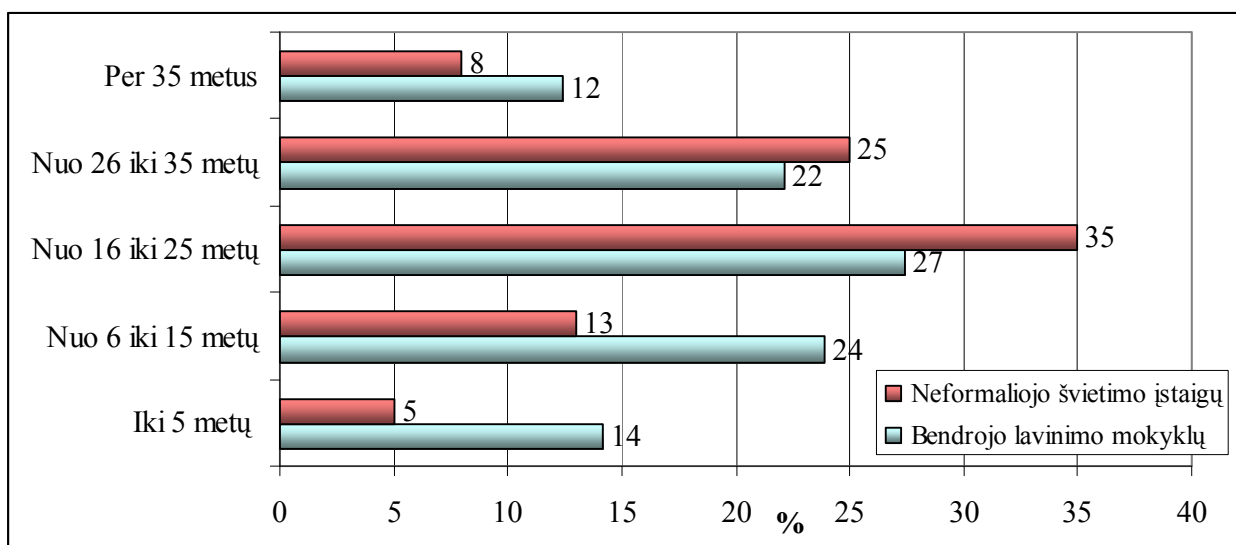
2.5.2.4 pav. Neformaliojo švietimo įstaigų pedagogų kuriojamų mokinių skaičius

Kaip ir visoje švietimo sistemoje, kur yra tiesioginis darbas su vaikais, taip neformaliojo švietimo sistemoje dominuoja moterys pedagogės. Tačiau neformaliojo švietimo įstaigose daugiau vyrų nei bendrojo lavinimo mokyklose (2.5.2.5 pav.).

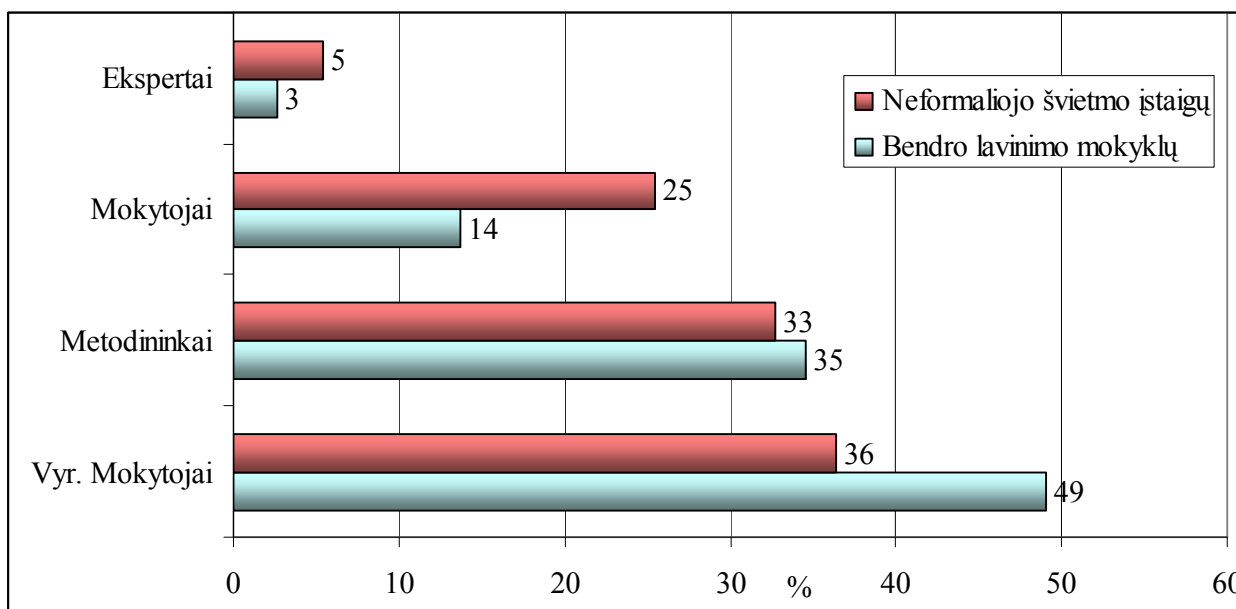
2.5.2.5 pav. Pedagogų pasiskirstymas pagal lytį neformaliojo švietimo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose

Mažesnio stažo, todėl tikėtina, jaunesni ir turintys mažiau pedagoginės patirties pedagogai dirba neformaliojo švietimo įstaigose (2.5.2.6 pav.).

2.5.2.6 pav. Pedagogų pasiskirstymas pagal pedagoginį stažą neformaliojo švietimo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose

Pagal mokytojų kvalifikacijos struktūrą, neformaliojo švietimo įstaigose daugiau dirba mokytojų, o bendrojo lavinimo mokyklose neformaliojo švietimo veiklose – vyr. mokytojų.

2.5.2.7 pav. Pedagogų pasiskirstymas pagal pedagoginę kvalifikaciją neformaliojo švietimo įstaigose ir bendrojo lavinimo mokyklose

2.6. Mokinių ir jų tėvų informuotumas apie užsiėmimų pasiūlą

Bendrojo lavinimo mokyklų mokinių, jų tėvų, taip pat neformaliojo švietimo įstaigų mokinių buvo klausiama, kiek jie žino apie teikiamas neformaliojo švietimo paslaugas – užsiėmimus jų aplinkose. Šis klausimas leido atskleisti ne tik kiek mokiniai ir jų tėvai žino apie užsiėmimus jų aplinkose, bet ir įvertinti užsiėmimų pasiūlą aplinkoje. Pagal tai, kaip tėvai ir mokiniai žino apie užsiėmimų pasiūlą, galima daryti prielaidas ir apie užsiėmimų tankumą bei žinomumą (populiarumą).

Krepšinis yra labiausiai mokiniams ir tėvams žinoma neformaliojo švietimo veiklos rūšis (2.6.1 lentelė). Akivaizdu, kad sporto ir muzikos užsiėmimai yra labiausiai pasiūdomi ir žinomi. Žinomiausias muzikos užsiėmimas yra dainavimo (choro ir pan.). Piešimas/tapyba ir kompiuterių užsiėmimai papildo sporto ir muzikos veiklas. Tad šios veiklos sudaro pirmąjį viso užsiėmimų sąrašo šešioliktą, kur žinomumas apie esamą pasiūlą viršija 50 %. Kiti užsiėmimai – intelekto lavinimo, technikos, tautiniai, jaunimo organizacijų, gamtos, užsienio kalbų – yra mažiau žinomi ir jų pasiūla mažesnė. Matematikos užsiėmimas yra pirmaujantis tarp kitų intelekto lavinimo užsiėmimų. Dalyvavimas skautų veiklose yra žinomiausias tarp jaunimo organizacijų; folkloro – tarp tautinių užsiėmimų, žurnalistų – tarp literatūros užsiėmimų, žygiai po kraštą – tarp gamtos užsiėmimų, ispanų – tarp užsienio kalbų. Akivaizdu, kad užsiėmimų pasiūla ir žinomumas yra netolygūs. Yra labai populiarių užsiėmimų, t.y. turinčių didelę pasiūlą ir žinomumą, yra menką pasiūlą turinčių ir nežinomų užsiėmimų.

2.6.1 lentelė

Mokinių ir jų tėvų informuotumas apie užsiėmimų pasiūlą jų aplinkose

Eil. nr.	Užsiėmimo pavadinimas	Įsitikinę, kad nėra	Nežino	Įsitikinę, kad yra
		%		
1	Krepšinis	10	9	80
2	Dainavimas	12	10	77
3	Futbolas	16	13	71
4	Piešimas/tapyba	14	15	71
5	Gitara	22	15	64
6	Pučiamieji	22	17	61
7	Sportiniai šokiai	19	21	60
8	Kompiuterių	16	24	60
9	Akordeonas	23	18	58
10	Fortepijonas	25	18	58
11	Drama, teatras	20	23	57
12	Kiti styginiai	24	21	54
13	Choreografija	19	26	54
14	Lengvoji atletika	24	22	54
15	Liaudies	19	27	54
16	Liaudies instrumentai	22	25	53

Eil. nr.	Užsiėmimo pavadinimas	Įsitikinę, kad nėra	Nežino	Įsitikinę, kad yra
		%		
17	Matematikos	21	31	48
18	Šachmatų/šachkių	25	33	42
19	Keramika/skulptūra	30	30	41
20	Jaunimo subkultūrų šokiai	23	37	40
21	Skautų	32	30	38
22	Baseinas	51	12	37
23	Klasikiniai	27	36	37
24	Folkloro	27	38	35
25	Kanklių	33	34	33
26	Dviračiai	41	26	33
27	Fizikos	29	41	30
28	Žurnalistų	33	37	30
29	Dizainas	35	35	30
30	Gimnastika	40	33	27
31	Žygiai po kraštą	31	42	27
32	Automobilininkų	39	35	26
33	Miškininkų	38	38	23
34	Kraštotyros	32	45	23
35	Lauko tenisas	53	27	20
36	Floristikos	42	39	19
37	Liaudies amatų	36	46	18
38	Poetų	37	45	18
39	Ekologijos	40	44	16
40	Modeliavimo	49	36	15
41	Mozaika	42	44	15
42	Galvosūkių	38	48	14
43	Kartingų	58	28	14
44	Jodinėjimas žirgais	70	17	14
45	Karpinių	39	48	13
46	Architektūra	45	42	13
47	Ateitininkų	44	44	13
48	Rašytojų	39	49	12
49	Žvejybos	48	40	12
50	Aviacijos	61	29	10
51	Jaunųjų politikų	45	45	10
52	Maironiečių	48	43	9
53	Filosofijos	43	49	8
54	Debatų	46	47	8
55	Išradėjų	45	48	7
56	Ispanų	68	25	6
57	Kinologų	54	40	5
58	Japonų	72	23	5
59	Geologų	53	42	5
60	Astronomų	65	32	4
61	Kinų	72	25	4
62	Norvegų	71	26	4
63	Eseistų	46	51	3
64	Švedų	71	26	3

Papildomai buvo paskaičiuotas apibendrintas užsiėmimų pasiūlos respondentų aplinkose reitingas. Nepaisant ryškaus krepšinio populiarumo (lankomumo, pasiūlos ir žinomumo), muzikos užsiėmimai dominuoja respondentų aplinkose. Net šokių užsiėmimai respondentų aplinkose lenkia sporto užsiėmimus (2.6.2 lentelė). Tai tik patvirtina, kad ne tiek sporto užsiėmimai apskritai, bet kiek krepšinio užsiėmimai yra populiarūs (didelė pasiūla ir didelis informuotumas) Lietuvoje.

2.6.2 lentelė

Užsiėmimų pasiūlos reitingas: respondentų nuomonė

Užsiėmimų grupės	Bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai	Bendrojo lavinimo mokyklų mokinių tėvai	Neformaliųjų švietimo institucijų mokiniai	Viso	ANOVA
	M				
Muzika	1,32	1,53	1,32	1,40	0,01
Šokiai	1,24	1,31	1,35	1,28	0,01
Sportas	1,05	1,03	1,13	1,05	0,01
Dailė	0,99	1,01	1,10	1,02	0,07
Tautinė kultūra	0,87	1,01	0,91	0,93	0,01
Intelektu lavinimas	0,90	0,95	0,95	0,92	0,01
Literatai	0,86	0,96	0,91	0,90	0,01
Informacinės ir kitos technologijos	0,73	0,73	0,85	0,75	0,01
Jaunimo organizacijos	0,68	0,80	0,73	0,73	0,01
Gamta	0,68	0,67	0,75	0,69	0,05
Užsienio kalbos	0,32	0,30	0,47	0,34	0,01

Sunerimti verčia žinia apie labai didelį atstumą tarp aukšto ir žemo pasiūlos lygmens. Laikytina, kad per maža yra užsienio kalbų, jaunimo organizacijų, gamtos, technikos, literatų užsiėmimų pasiūla, taip pat žinomumas apie juos. Ypač reikėtų atkreipti dėmesį į jaunimo organizacijų stygių, nes būtent veikla jose lavina visapusišką intelektą bei stiprina žmogaus vertybinį pagrindą. Tai vis dėlto veiklos, kurios lavina kitus gebėjimus nei krepšinis ir taip pat gali būti labai naudingos vaiko asmenybės ugdymui.

Didelė užsiėmimų pasiūlos disproporcija gali būti traktuojama dvejopai. Viena vertus, madingi, populiarūs užsiėmimai skatina vaikus ir jų tėvus domėtis neformaliuoju švietimu, aktyviai dalyvauti juose. Kita vertus, užsiėmimų pasiūlos ir žinomumo disproporcija skurdina neformaliojo švietimo galimybių ir pasirinkimų ratą. Juolab, kad neformaliajame švietime yra labai svarbus lytiškumo veiksnys. Šokių, muzikos, intelekto lavinimo, tautinės kultūros, literatų užsiėmimų pasiūlą geriausiai žino mergaitės, tik užsienio kalbų užsiėmimų pasiūlą geriausiai žino vaikinai ($p=0,001$). Nėra lytiškumo ypatumų žinant apie sporto (tame tarpe ir krepšinis vertinant jį atskirai), technikos, gamtos, jaunimo organizacijų, dailės pasiūlą. Toks

gana stereotipinis informuotumas apie užsiėmimus, jų pasiūlą formuoja ribotus interesus, labai apriboja neformaliojo švietimo veiklų pasirinkimo galimybes.

Duomenys leidžia plėtoti prielaidas ir rekomendacijas švietimo politikams ir vadybininkams labiau atsižvelgti į mokinių interesų bei gebėjimų įvairovę ir plėtoti kuo įvairesnę neformaliojo švietimo veiklų paletę. Mokiniškas amžius yra palankus tam, kad būtų išbandomos įvairios veiklos, lavinami įvairūs interesai, gebėjimai, kuriamos įvairios patirtys. Tai, kad būtina plėtoti įvairesnę neformaliojo švietimo paletę, taip pat kurti visuomenės informavimo apie įvairias veiklas formas, patvirtina mokinių ir tėvų neformaliojo švietimo interesų analizė.

2.7. Mokinių ir jų tėvų interesai neformaliojo švietimo veikloms

Informuotumo apie pasiūlą ir interesų vertinimo skalės buvo sudėtos greta, t.y. klausimai ir atsakymų formatas buvo vienodas, tam, kad respondentai, pildydami anketą, galėtų iš karto sugretinti informuotumą ir interesus. Tuo siekiama respondentų atsakinėjimo sąmoningumo, atitinkamai, informuotumo ir interesų gretinimas tampa pagrįstesnis. Veiklų interesų skalės, kurioje buvo pateikti analogiški klausimai apie neformaliojo švietimo veiklas, rezultatai atskleidžia, kad yra didelis neatitikimas tarp informuotumo apie neformaliojo švietimo veiklų pasiūlą ir interesus veikloms. Šį neatitikimą reikia vertinti kaip normalią įtampą tarp respondentų įsivaizdavimo apie veiklų pasiūlą ir respondentų interesus veikloms. Tačiau, nors neatitikimas vertintinas kaip normali būseną, vis dėlto siekinys yra kuo labiau atitikti neformaliojo švietimo paslaugų vartotojų poreikius.

Antai baseino lankymas arba mokinių ir tėvų įvardintas kaip labiausiai dominanti, patraukli neformaliojo švietimo forma (2.7.1 lentelė). Visų dalyvių – bendrojo lavinimo mokyklų mokinių ir jų tėvų, bei neformaliojo švietimo įstaigų mokinių - nuomonė sutampa: baseino lankymas ir mokymasis plaukti yra didžiausias visų interesas neformaliojo švietimo veikloms (2.7 priedas, 2.7.1 lentelė). Tačiau pagal moksleivių informuotumą apie pasiūlą baseinas tėra 22-oje vietoje, o tėvų – tik 25-oje vietoje (2.6 priedas, 2.6.1, 2.6.2 lentelės), o pagal realų baseino lankymą – tik antrame lankomiausių užsiėmimų dešimtuke (2.2 priedas, 2.2.1 lentelė), Stebime akivaizdų poreikio netenkinimą, kurio priežastis, ko gero, yra sąlyginai menkas baseinų prieinamumas bei pasiūla (tik didžiuosiuose miestuose). Todėl galima suprasti mokinius ir tėvus, kad jiems didžiausia neformaliojo švietimo problema yra skurdi materialinė bazė. Vienas ekspertas teigia: *Problema su tokia veikla kaip baseino lankymas iš tiesų egzistuoja mokinių tarpe. Nėra patenkinamas visų norinčiųjų poreikis laisvalaikiu paplaukioti baseine. Mokyklose įsikūrę baseinai daugiausia orientuoti į plaukimo būrelius ir*

treniruotes, o privačiame sektoriuje kainos tikrai ne visiems „įkandamos“. Norintys savo malonumui paplaukioti, gerinti fizinę formą ar tiesiog atsipalaiduoti, susiduria su iš dalies nesprendžiama problema.

Sportiniai šokiai ir mokymasis groti gitara yra antras ir trečias interesų prioritetai. Pagal informuotumą apie neformaliojo švietimo paslaugas sportiniai šokiai ir mokymasis groti gitara užima atitinkamai 7-ą ir 5-ą vietas. Akivaizdu, kad šios neformaliojo švietimo veiklos nereikalauja didelių materialinių investicijų, tačiau jų pasiūla vis tiek neatitinka paklausos. Kitos aukštai reitinge išsidėstusios neformaliojo švietimo veiklos skirtingai vertinamos mokinių ir tėvų. Antai kompiuterio arba informacinių technologijų pažinimą labiausia akcentuoja tėvai, mokiniai gi – mažiau. Neformaliojo švietimo mokyklų mokinius labiau domina dizaino arba jodinėjimo žirgais užsiėmimai, o bendrojo lavinimo mokyklų mokinių – automobilininkų ar kartingų užsiėmimai.

2.7.1 lentelė

Mokinių ir jų tėvų interesai: užsiėmimų reitingas

Eil. nr.	Užsiėmimo pavadinimas	Lankyti nenorėtų	Neturi nuomonės	Lankyti norėtų
		%		
1	Baseinas	19	18	63
2	Sportiniai šokiai	29	22	49
3	Gitara	35	19	46
4	Kompiuterių	40	21	39
5	Ispanų	40	24	36
6	Piešimas/tapyba	42	23	35
7	Jodinėjimas žirgais	41	25	34
8	Drama, teatras	44	22	34
9	Krepšinis	46	21	33
10	Automobilininkų	49	18	33
11	Dainavimas	47	21	33
12	Dizainas	41	27	32
13	Fortepijonas	51	19	29
14	Dviračiai	43	27	29
15	Kartingų	53	18	29
16	Matematikos	48	24	28
17	Žygiai po kraštą	46	26	28
18	Lauko tenisas	42	31	27
19	Futbolas	54	20	26
20	Lengvoji atletika	53	23	24
21	Modernūs šokiai	44	32	24
22	Japonų	54	23	24
23	Žurnalistų	51	25	23
24	Choreografija	50	27	22
25	Keramika/skulptūra	53	24	22
26	Klasikiniai	51	27	22
27	Skautų	55	24	22

Eil. nr.	Užsiėmimo pavadinimas	Lankyti nenorėtų	Neturi nuomonės	Lankyti norėtų
		%		
28	Kinų	57	22	21
29	Architektūra	54	25	21
30	Gimnastika	56	24	20
31	Floristikos	60	21	20
32	Šachmatų/šaškių	56	24	20
33	Liaudies	58	22	20
34	Galvosūkių	56	25	18
35	Modeliavimo	58	25	17
36	Aviacijos	66	19	15
37	Išradėjų	56	28	15
38	Norvegų	61	24	15
39	Kinologų	63	22	15
40	Švedų	60	25	15
41	Žvejybos	66	20	14
42	Ekologijos	63	24	13
43	Astronomų	65	22	13
44	Filosofijos	62	26	12
45	Fizikos	64	24	12
46	Kraštotyros	64	25	12
47	Miškininkų	68	21	11
48	Jaunųjų politikų	70	19	11
49	Mozaika	64	26	11
50	Kiti styginiai	68	22	10
51	Pučiamieji	75	15	10
52	Folkloro	70	20	10
53	Liaudies amatų	71	20	9
54	Rašytojų	70	20	9
55	Geologų	70	21	9
56	Poetų	72	19	9
57	Akordeonas	74	18	8
58	Liaudies instrumentai	74	19	7
59	Debatų	72	21	7
60	Karpinių	74	19	7
61	Kanklių	75	18	7
62	Maironiečių	77	18	5
63	Ateitininkų	77	19	5
64	Eseistų	78	18	4

Jodinėjimas, automobilininkai ir kartingai - tai veiklos, reikalaujančios nemenkų finansinių ir organizacinių resursų, todėl natūralu, kad informuotumo apie pasiūlą reitinge šie užsiėmimai yra žemai, t.y. ir mokiniams, ir jų tėvams mažai tėra žinoma apie tokių užsiėmimų arba tokių veiklų egzistavimą jų aplinkose. Labiausiai, ko gero, pasiūlos (informuotumo apie) ir paklausos santykį atitinka kompiuterių – informacinių technologijų – užsiėmimai, nors vis tiek pasiūla yra menkesnė už paklausą. Labai įdomus faktas, kad motyvų reitinge ispanų kalbos mokymas atsidūrė sąlyginai labai aukštoje – 5-oje – vietoje, nors informuotumo apie pasiūlą reitinge ispanų kalbos reitingo vieta rodo, kad apie mokymosi galimybes yra labai menkos. Ši

interesą visų pirma turi mokiniai, o ne jų tėvai, kurie labiau norėtų matyti savo vaikus lankančius teatro, dainavimo, matematikos ar kitus užsiėmimus.

Apie tai, kad yra ryškos disproporcijos tarp neformaliojo švietimo veiklų pasiūlos (vartotojų informuotumas apie ją) ir interesų neformaliojo švietimo veikloms, patvirtina ir laisvai mokinių bei jų tėvų savo ranka pateikti (įrašyti) duomenys. Deja, santykinai mažas papildomų, vaikų ir jų tėvų laisva valia į tam skirtus tuščius anketos langelius įrašytų veiklų, skaičius neleidžia pateikti kiekybinės analizės, vis dėl to galima matyti tam tikras tendencijas. Įdomu tai, kad tėvų ir vaikų interesai praktiškai sutampa. Santykinai labai daug vaikų, o ir jų tėvų išreiškia stiprų interesą šiuolaikinių jaunimo subkultūrų šokių mokymuisi. Breikas, hip-hop, gatvės, techtronic ir panašūs šokiai labai domina jaunimą. Tai nereiškia, kad šis interesas turi būti tuoj pat užpildomas didele pasiūla iš švietimo organizatorių (ar mokyklų) pusės. Juk jaunimo subkultūra yra kildinama iš jos pačios, iš paties jaunimo gyvenimo būdo bei pasaulėžiūros, o ne iš suaugusiųjų perspektyvos. Todėl nebūtinai jaunimo subkultūrų šokių organizuotas iniciatyvas turi atlikti suaugusieji, kas, tikėtina, prives prie nesėkmės. Tačiau suaugusieji, t.y. švietimo ir laisvalaikio organizatoriai bei mokyklos gali pasiūlyti erdves skleisti jaunimo subkultūrų šokiams. Jaunimas pats gali susiorganizuoti, švietimo įstaigoms tereikia tam sudaryti sąlygas: suteikti fizines erdves, jaunimui suteikti pačiam galias pasirinkti šokių vadovus bei stilių. Žinoma, yra ir saugumo, ir tvarkos sąlygos: jaunimas, gaudamas galias, prisiima ir atsakomybę už tvarkos palaikymą, jaunimo lyderiai ne tik organizuoja, bet ir atsako už taisyklių laikymąsi. Taisyklės gali nusistatyti kartu švietimo organizatoriai ir jaunimo lyderiai susėdę už vieno stalo. Toks laisvos iniciatyvos ir poreikių atliepimo kelias ne tik didintų jaunimo užimtumą, tačiau ir stiprintų jo atsakomybę. Ne tik jaunimo subkultūrų, bet ir kiti mažiau tradiciniai šokiai domina jaunimą: salsa ir kiti lotynų Amerikos, tango, istoriniai, teatriniai ir kiti. Tikėtina, kad sukūrus didesnę šokių veiklų pasiūlą, ypač kartais atiduodant jaunimui iniciatyvą, gali atsirasti didesnė neformaliojo švietimo veiklų įvairovė, įtraukti į šokių veiklas berniukus, kurių didžiuma šiuo metu yra krepšinio veiklose. Toks šokių intereso tenkinimas padėtų bent kiek atsverti krepšinio hegemoniją Lietuvos neformaliajame švietime. Analogiškai, jei muzikinės veiklos būtų labiau orientuotos į jaunimo interesus, tikėtinas didesnis dalyvavimas veiklose. Antai vaikai, taip pat ir jų tėvai, įrašo anketose mušamuosius instrumentus kaip muzikinio intereso sritį. Reikia manyti, jei vaikams būtų pasiūlytos muzikinės veiklos, atitinkančios jaunimo madas (elektrinė gitara, mušamieji instrumentai ir pan.), lankomumas būtų didesnis. Didesnės erdvės suteikimas aktualiems jaunimo interesams reikštis gali labai padidinti jaunimo dalyvavimą šokių ir muzikos veiklose.

Tiesa, kai kurie tyrimą ekspertavę nepriklausomi ekspertai abejoja laisvo vaikų pasirinkimo galimybe. Antai, vienas ekspertas teigia: *ypač ankstyvajame amžiuje (ikimokyklinis, 1-4 kl., 5-7 kl.) vaikai tikrai negali patys pasirinkti, nes ne visada vaikai žino, ką galima veikti tame ar kitame užsiėmime, ką lavinti tik iš pavadinimo ar draugų rekomendacijų ir pan. Net ir vyresnių klasių mokinys ne kiekvienas gali pasirinkti. Todėl aš siūlyčiau neatmesti ir veiklų metodiško suaugusiųjų parinkimo ir tai įvardinti kaip atsižvelgimą į vaiko interesus, poreikius ir pan. Juk čia tik administravimo ir vadybos dalykai. Nes patirtis rodo, jog mokyklų vadovai nedaro gilesnės poreikių analizės, o tik paklausia vaikų, ar nori lankyti tokį ar tokį užsiėmimą. O jis atsako, noriu arba nenoriu. Ir čia visas poreikių tyrimas. Kitas ekspertas išvelgia kitus neformaliojo švietimo veiklų pasirinkimo veiksnius: Itin skaudi vieta yra būrelių pasirinkimo kriterijai. Atsižvelgdamas į nusistovėjusius stereotipus dažnas vaikas tiesiog nesvarstęs pasirenka krepšinį, muziką arba šokį. Taip pat tėvai ne visuomet suteikia pilną pasirinkimo laisvę atžalai, nes viskas atsiremia į pinigus, kuriuos moka būtent jie. Be abejo pasirinkimą įtakoja ir draugai, kai vaikas draugystės vedamas atsiduria tarkim krepšinyje, dažnai net nesusimąsto, ar tai iš tiesų ta vieta, kurioje norėtų leisti laisvalaikį.*

Šios ekspertų mintys neprieštarauja tyrimo autorių idėjai apie laisvą vaikų pasirinkimą. Tyrimo autoriai daro prielaidą, kad didelė paklausos (poreikio) ir pasiūlos disproporcija yra dėl to, kad neformaliojo švietimo veiklos iš esmės vaikams yra paduodamos, iš dalies primestos, ir vaikams reikia rinktis iš sąrašo, neretai, kaip teigia ekspertas, vaikui nežinant, kas už to sąrašo slypi. Manytina, kad reikia susitarti, kas yra vaikų laisvas apsisprendimas. Laisvas vaikų apsisprendimas laikytinas įsiklausymas į vaikų interesus, pedagogų ir moksleivių dialogas dėl interesų tenkinimo, galių inicijuoti naujas veiklas vaikui suteikimas. Akivaizdu, kad norint pritraukti kuo daugiau vaikų į neformalųjį švietimą, pedagogų ir vaikų atviras dialogas būtinas. Būtina kritiškai reflektuoti, kas iš tiesų lemia neformaliojo švietimo veiklų pasiūlą: pedagogų interesus (pedagoginių krūvių paskirstymas, turimi resursai, krepšelio paskirstymo principai ir pan.) ar vaikų interesus. Didelė paklausos ir pasiūlos disproporcija rodo, kad ne vaikų interesus dominuoja. Kaip teigia ekspertas, vaikai neretai mažai sąmoningai pasirenka neformaliojo švietimo veiklas. Begalima plėtoti hipotezę apie tai, kad nėra laisvo vaikų pasirinkimo tradicijų, pačių vaikų iniciatyvų palaikymo, todėl vaikai šiandien yra pasyvūs. Bet ar yra įsiklausymas į interesus, taip pat, reagavimas į vaikų aktyvumą? Vaikų interesų legitimavimas turi būti neformaliojo švietimo prioritetas, kitaip neformalusis švietimas praranda prasmę.

Užsienio kalbos taip pat yra ne visiškai išnaudota sritis, turinti didelį latentinį švietimo dalyvių interesą. Užsienio kalbų mokymo didinimas galimas plečiant užsienio kalbų pasiūlos įvairovę:

japonų, graikų, arabų, kinų, meksikiečių, vietnamiečių, italų, ypač prancūzų kalbos, kaip rodo mokinių įrašai, yra mokinių intereso objektas. Be abejo, kalbų mokymosi patrauklumą padidintų aktyvių mokymosi metodų taikymas, nes pasyvūs mokymo metodai nėra patraukli mokymo forma vaikams, juolab, kad tada toks (pasyvus) mokymas labiau primena mokyklos savotišką pratimą, o ne neformaliojo švietimo veiklą. Akivaizdu, kad kalbų mokymas neformaliojo švietimo erdvėje turi būti vykdomas taikant visiškai kitus mokymo metodus, nei mokyklose; jie turi būti labai praktiški, pragmatiški, aktyvūs. Labai tikėtina, kad naujų mokymo metodų taikymas ženkliai padidintų užsienio kalbų mokyme dalyvaujančių vaikų skaičių.

Vadinas, neformaliojo švietimo veiklos, apie kurių pasiūlą švietimo dalyviai, mokiniai ir jų tėvai, yra geriausiai informuoti - krepšinis, dainavimas ir futbolas - visiškai neatitinka realių mokinių ir jų tėvų interesų poreikio. Tai dar sykį patvirtina, kad stereotipinis vertinimas ir manymas apie neformaliojo švietimo veiklą madas, dažnai neatitinka realių interesų ir lūkesčių. Taip pat galima kelti prielaidas apie tai, kad neformaliojo švietimo veiklą pasiūlą determinuoja ne tiek vaikų interesai, kiek mokyklų galimybės. Šios prielaidos suponuoja naujas rekomendacijas apie tai, kad vaikų interesų analizė turėtų tapti nuolatine mokyklų veikla, atitinkamai turėtų būti inicijuojamos neformaliojo švietimo veiklos. Labiau pasiremiant vaikų interesais, tikėtinas didesnis vaikų dalyvavimas ir įsitraukimas.

Duomenys rodo, kad pasiūla (vartotojų, mokinių ir tėvų, žinojimas apie pasiūlą, pasiūlos suvokimas arba informuotumas) neatitinka paklausos neformaliojo švietimo sistemoje. Neatitikimas, ko gero, turi daugelį priežasčių, kurias galima suskirstyti į objektyvias (finansinių resursų skurdumas) ir subjektyvias (mokinių ir tėvų poreikių bei interesų ištirtamas ir atsižvelgimas į juos). Jei pasiūlos ir kokybės santykį traktuosime kaip kokybės rodiklį (kaip tai neretai nurodo ne viena vadybos teorija), tai neformaliojo švietimo sistema, vertinant šiuo rodikliu, turi dar galimybių plėtotis, o remiantis šio tyrimo duomenimis – pakankamai tikslingai.

2.7.2 lentelėje pateikti duomenys atskleidžia, kad didžiausias bendras tėvų ir mokinių interesas yra sporto, šokių ir dailės užsiėmimai. Bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai privilegijuoja sporto, technikos ir užsienio kalbų, jų tėvai – šokių, sporto ir dailės, o neformaliojo švietimo įstaigų mokinių interesas taip pat yra sporto, šokių ir dailės užsiėmimai. Tas faktas, kad tėvų interesas visoms (išskyrus technikos ir užsienio kalbų) neformaliojo švietimo veikloms yra gerokai didesnis nei mokinių visos populiacijos ($p=0,001$), reikalauja atskiros dėmesio. Aukštesnis nei jų vaikų, tėvų interesas neformaliajam švietimui aiškinamas, pasiremiant kitais tyrimo duomenimis (žr. 4.1 skyrių), tėvų rūpesčiu dėl vaikų užimtumo.

Kitaip tariant, tėvų interesas neformaliojo švietimo veikloms yra ne tiek orientuotas į konkrečią vaiko ugdymo sritį, bet į bendrąjį užimtumą. Plėtojant neformaliojo švietimo sistemą, būtina diferencijuoti tėvų ir mokinių interesus: mokinių interesai neretai yra pakankamai kryptingi vienai ar kitai veiklai, kartais determinuoti stereotipų (lytiškumo ir dominuojančių madų), tuo tarpu tėvų interesas yra prasmingas vaiko užimtumas po pamokų.

Neformaliojo švietimo veiklų interesai, kaip ir informuotumas, yra determinuoti lytiškumo aspektu. Šokiai, muzika, dailė, tautinė kultūra, literatūra, jaunimo organizacijos, užsienio kalbos išlieka išimtinai merginų, o intelekto lavinimo ir technikos – išimtinai vaikinių interesų objektu ($p=0,001$). Tik sporto ir gamtos interesai nėra determinuoti lytiškumo. Ši tendencijas dar sykį patvirtina, kad neformaliojo švietimo sritis yra stipriai paveikta tradicinių stereotipų, kurie stipriai riboja interesų įvairovę ir mažina pasirinkimo galimybes.

2.7.2 lentelė

Mokinių ir jų tėvų interesai: neformaliojo švietimo veiklų reitingų gretinimas

Užsiėmimų grupės	Bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai	Bendrojo lavinimo mokyklų mokinių tėvai	Neformaliųjų švietimo institucijų mokiniai	Viso	ANOVA
	M				
Sportas	0,95	1,03	0,86	0,96	0,01
Šokiai	0,74	1,15	0,72	0,88	0,01
Dailė	0,60	1,05	0,78	0,79	0,01
Informacinės ir kitos technologijos	0,80	0,77	0,64	0,76	0,01
Užsienio kalbos	0,76	0,72	0,65	0,73	0,04
Muzika	0,51	0,98	0,54	0,68	0,01
Intelekto lavinimas	0,49	0,96	0,51	0,66	0,01
Literatai	0,46	0,82	0,47	0,59	0,01
Gamta	0,46	0,75	0,44	0,56	0,01
Tautinė kultūra	0,33	0,82	0,36	0,51	0,01
Jaunimo organizacijos	0,36	0,61	0,34	0,45	0,01

Tenka apgailestauti, kad jaunimo organizacijų veiklos ir tautinės kultūros užsiėmimai nėra populiariūs ar pritraukiantys mokinių ar jų tėvų interesus. Pilietinės veiklos dar netapo mokinių ir jų tėvų savastimi. Tuo tarpu valstybės sėkmingas funkcionavimas neišsivaizduojamas be jaunosios kartos pilietinės ir tautinės veiklos, tam tikro rengimosi viena ar kita forma dalyvauti valstybės valdyme. Jaunimo organizacijų ir tautinės kultūros užsiėmimų veiklos turėtų užimti svarbesnę vietą švietimo (ne tik neformaliojo, bet viso) plėtotės strategijoje.

3. EMPIRINĖ NEFORMALIOJO ŠVIETIMO SEMANTIKOS IŠPLĖSTIS

3.1. Žvalgomojo tyrimo paskirtis

Žvalgomasis tyrimas yra gero socialinio tyrimo dizaino dalis. Žvalgomasis tyrimas dar negarantuoja tyrimo sėkmės, tačiau gerokai padidina tyrimo patikimumą. Bendrąja prasme žvalgomasis tyrimas reiškia, kad pasirengiama pagrindiniam tyrimui, atliekama mini tyrimo versija (Polit, Beck, Hungler, 2001), patikrinami planuojami taikyti tyrimo instrumentai (De Vaus, 1993), surenkami pirmieji duomenys, tikslinami tyrimo klausimai (Frankland, Bloor, 1999), atskleidžia praktikos problemas (Teijlingen ir kt., 2001), suteikia vertingų įžvalgų tyrėjams (Teijlingen ir kt., 2001). Rekomenduojama atlikti pilotinius kokybinius tyrimus, kad geriau būtų pasiruošta kiekybiniam tyrimui (Tashakkori, 1998). Pilotiniams tyrimams dažnai pasirenkami interviu arba focus grupės metodai (Tashakkori, 1998).

Neformaliojo švietimo tyrime žvalgomajam kokybiniam tyrimui atlikti pasirinktas focus grupės metodas. Penkios focus grupės įvairiose Lietuvos švietimo įstaigose leido tyrėjams išplėsti neformaliojo švietimo semantiką, pamatyti ir įvertinti įvairius neformaliojo švietimo niuansus, patirties dalykus. Neapsiribota vien tik patirties ir nuomonių išsakyimu. Respondentai įvertino kiekvieną išsakytą nuomonę ar patirtį pagal du, bendros ir individualios svarbos, kriterijus. Be to, remiantis švietimo dalyvių išsakytomis patirtimis ir nuomonėmis, buvo sukonstruotos prasminės kategorijos, kurios leido ne tik apibendrinti neformaliojo švietimo patirtis ir nuomones apie jį, bet ir įvardinti neformaliojo švietimo Lietuvoje prasmes, taip pat jas įvertinti pagal svarbą.

3.2. skyriuje pateikiami focus grupių rezultatai. Lentelėse pateikiami kategorijų pavadinimai, išvardijami indikatoriai (respondentų išsakytos nuomonės ir patirtys), pateikiami bendros svarbos (respondentai vertino indikatoriaus svarbumą apskritai visiems) ir individualios patirties (respondentai vertino indikatoriaus savo asmeninį patirtį) įverčiai, reikšmingumo indeksas (gautas susumavus bendros svarbos ir individualios patirties įverčius) bei realizavimo indeksas (gautas iš bendros svarbos įverčio atėmus individualios svarbos įvertį). Realizavimo indeksas įvertina bendro svarbumo ir individualios praktikos santykį, aiškiai parodo, kiek kiekvienas neformaliojo švietimo indikatorius yra realizuojamas praktikoje; kuo mažesnė realizavimo indekso vertė, tuo didesnis konkretaus neformaliojo švietimo indikatoriaus realizavimas. Reikšmingumo indeksas yra traktuojamas, semantikos išplėsties požiūriu, kaip svarbiausias, nes jis susumuoja bendrąją svarbą ir individualią patirtį, todėl neformaliojo švietimo indikatoriai kategorijose reitinguojami būtent pagal šį kriterijų.

Vertinimo skalė nuo 0 (požymis bendrai nesvarbus ir nėra individualios patirties) iki 5 (požymis esminis).

3.2. Neformaliojo švietimo empirinė semantika: indikatoriai ir kategorijos

Nemažai focus grupių respondentų pasisakymų atitiko tyrėjų hipotetines prielaidas apie dideles mokinio individuacijos plėtotės galimybes neformaliajame švietime. Net 24 indikatoriai (8,6 % visų indikatorių) buvo išsakyti, norint įvardinti tai, kad neformaliojo švietimo dėka vaikai gali geriau suvokti individualias savo galias, atitinkamai, plėtoti savarankiškumą (3.2 priedas, 3.2.1 lentelė). Išbandyti save, savo galimybes, išmokti planuoti laiką, save ugdyti, išmokti laisvai ir kritiškai mąstyti, pasitikėti savimi, nebijoti naujovių, formuoti pažiūras – šie ir kiti neformaliojo švietimo rezultato požymiai įvertinti kaip labai reikšmingi vaikui. Tiek bendro svarbumo, tiek individualios patirties įverčiai šiuose indikatoriuose yra labai aukšti. Tai reiškia, kad individuacija neformaliajame švietime yra ir labai svarbi, ir iš ties patiriama. Akivaizdu, kad savo galių suvoktis ir savarankiškumo plėtotė yra ryški neformaliojo švietimo stiprybė ir privalumas.

Realizavimo indeksas, rodantis, kiek respondentai realizuoja tai, kad yra svarbu, rodo, kad tam tikras pranašumo jausmas, pasitikėjimas savimi, sėkmės pajautimas yra labiausiai realizuojami kategorijos „savo galių suvoktis ir savarankiškumas“ indikatoriai. Tačiau tokie svarbūs indikatoriai, kaip savęs, savo galimybių išbandymas yra realizuojami mažiau (kiti mažesniu realizacija įvertinti požymiai yra labiau individualūs). Šis faktas atveria naujas refleksijos kryptis apie neformalųjį švietimą kaip savo galimybių išbandymą, o tai numano lankstų požiūrį į vaikų pasirinkimus, pasirinkimų kaitą. Prisimintinas žymių krepšininkų V.Chomičiaus ar D.Šalengos pavyzdys, kurie išbandė labai įvairias sporto rūšis, o krepšinio treniruotes pradėjo sąlyginai labai vėlai.

Individuacijos, kaip vienos vaiko asmenybės prielaidų, reikšmę ir galimybes neformaliajame švietime nurodo visa grupė respondentų teiginių, kurie buvo įvardinti kaip „Talentų atskleidimas, lavinimas, kūrybinė saviraiška“ (16 indikatorių, 5,7 % visų indikatorių) (3.2 priedas, 3.2.2 lentelė). Saviraiška, vidinio vaiko potencialo, individualių gebėjimų, talentų atradimas ir išskleidimas, kūrybinio potencialo didinimas yra neformaliojo švietimo stiprybė ir galimybė. Tokio turinio neformalusis ugdymas net susiejamas su asmenybės esme ir savikūra. Neformalusis ugdymas *par excellence* yra vidinių vaiko interesų ir gabumų plėtotės erdvė.

Respondentai pripažįsta, kad labiausiai neformaliojo švietimo praktikoje realizuojama galimybė atskleisti savo talentus, asmens savikūra. Mažiausiai gi – pačių mokinių

organizavimasis eksperimentuoti įvairiomis neformaliojo švietimo formomis, be to, aktyviausių mokinių skatinimas neformaliojo švietimo formomis. Šie respondentų vertinimai leidžia plėtoti hipotezes apie dar didesnės laisvės – didesnių pasirinkimo ir sprendimo galimybių – perdavimą vaikams. Kaip neprisimintai tai, kad pasaulinio garso roko grupės pradėjo kurtis mokyklose vaikams savarankiškai susibūrus pagal interesus. Taip pat galima plėtoti hipotezes apie neformalųjį ugdymą kaip skatinimo formą aktyviausiems ir pažangiausiems mokiniams.

Individuacija kaip neformaliojo švietimo privalumas ir galimybė ryškiai atsispindėjo ir kitoje respondentų išsakytoje mintyje apie neformalųjį švietimą kaip galimybę plėtoti savo interesus (10 indikatorių, 3,5 % visų indikatorių) (3.2 priedas, 3.2.3 lentelė). Galimybė išreikšti ir plėtoti interesus yra viena iš būtiniausių asmens individualumo ir savarankiškumo prielaidų. Galimybė vaikui išreikšti ir plėtoti interesus sudarė Aleksanderio Neillo, žymaus škotų pedagogo, teorijos ir praktikos esmę. Būtent A. Neillo vadinamiesiems sunkiems vaikams įkurta „Summer Hill“ mokykla yra puikus pavyzdys to, kad, sudarius vaikui galimybę laisvai reikšti ir plėtoti savo interesus, jie ugdo atsakomybės jausmą. Laisvė (galimybė rinktis ir veikti pagal interesus) yra atsakomybės ugdymo pagrindas. Neformalusis ugdymas yra *par excellence* ta vieta, kur vaikai gali ir turi turėti laisvo pasirinkimo ir interesų išreiškimo galimybes. Užsiimti mėgstama veikla, galimybė pasirinkti tai, kas individualiai yra svarbu – tokios yra respondentų mintys. Tačiau patys respondentai pastebi, kad vaikai kartais nenoriai dalyvauja popamokinėje veikloje, neatsakingai į ją žiūri, kartais ją palieka. Tai leidžia manyti, kad, ko gero, ne visada vaikai renkasi popamokinę veiklą pagal savo individualius interesus, ko gero, jie rinkosi užsiėmimus daugiau vedami kitų, išorinių, o ne vidinio poreikio, motyvatorių. Tai tik sutvirtina prielaidą, kad neformaliojo švietimo veiklas vaikai turi rinktis laisvai, patys, vedami ne suaugusiųjų, o savo individualių interesų. Labai tikėtina, kad individualius interesus apriboja tėvų ir mokytojų, o taip pat institucijų galimybės ir interesai. Tuomet, esant išoriniams motyvams ir suvaržymams ir nesant laisvo pasirinkimo, neverta tikėtis ir atsakingo mokinių įsitraukimo.

Labai svarbu tai, kad neformalusis ugdymas leidžia ir mokytojams plėtoti savo interesus, dalintis savo kompetencijomis ir patirtimi su mokiniais, turėti kūrybinį santykį su vaikais. Svarbu ir tai, kad vaiko interesų pripažinimas ir plėtojimas neatsiejamas nuo bendraminčių susibūrimo, kas numano ne tik didesnę vaiko individuaciją, tačiau ir intensyvesnę jo socializaciją: bendravimo, dalijimosi ir bendrų projektų kūrimo gebėjimus.

Labiausiai neformaliojo švietimo praktikoje realizuojama galimybė vaikams užsiimti mėgstama veikla, susirasti bendraminčių – tai yra geras neformaliojo švietimo praktikos

kokybės požymis. Tačiau neramina faktas, kad labai pabrėžiamas mokinių neatsakingas požiūris į popamokinę veiklą. Kadangi ne toli gražu ne visi vaikai renkasi neformaliojo ugdymo formas pagal savo individualius interesus, jie nėra motyvuoti „iš vidaus“, todėl, esant mažiausiai disfunkcijai, jie gali atsisakyti toliau tęsti neformalųjį švietimą. Šis faktas kelia analogišką prieš tai pateiktų kategorijų interpretacijoms hipotezę, kad neformalusis švietimas yra ta vieta, kur vaikai ne tik laisvai turėtų rinktis tarp įvairiausių neformaliojo švietimo galimybių, bet ir patys jas kurti pagal savo interesus, tada tikėtina didesnė mokinių motyvacija, įsitraukimas ir atsakomybė. Pavyzdys gali būti tarybiniais laikais pačių vaikų organizuoti gatvių futbolo turnyrai – tuomet vaikai labai motyvuotai trenirudavosi, paruošdavo žaidimų aikšteles, organizuodavosi laiką ir vietą, sprendavo problemas.

Švietimo dalyvių mokinių, tėvų, pedagogų individuacijos svarbos pajautą ir patirtį natūraliai papildė socializacijos svarbos pajauta ir individuali praktinė patirtis. Socialinių įgūdžių plėtojimas respondentų buvo įvardintas kaip svarbus neformaliojo švietimo rezultatas (11 indikatorių, 3,9 % visų indikatorių) (3.2 priedas, 3.2.4 lentelė). Akivaizdu, kad individuacija ir socializacija yra lygiaverčiai ir paraleliniai konstruktai. Išmokti bendrauti, plėsti socialinį tinklą, plėsti galimybių ratą, dalyvauti grupės veikloje – visa tai yra svarbūs asmenybės ugdymo neformaliojo švietimo struktūroje tikslai. Respondentai pabrėžia, kad socialinių įgūdžių ugdymas yra vertingas ne tik „čia ir dabar“, tačiau kloja pamatus mokinio ateičiai.

Socialinių įgūdžių realizavimo požiūriu, labiausiai neformaliojo švietimo struktūroje pasireiškia naujų santykių su naujais draugais kūrimas, t.y. socialinio tinklo plėtotė ir atsidarymas įvairiokiems santykiams. Tai liudija, kad neformalusis švietimas yra atvirumo kitiems, tolerancijos kitoniškumui, mokėjimo kurti naujus ryšius pamatas. Deja, patyčios užsiėmimuose gali stabdyti socializacijos raidą, kadangi sukuria nepasitėjimo savimi ir kitais atmosferą. Todėl atvirumo kitiems ir tolerancijos ugdymas, kaip atsvara patyčioms, visose neformaliojo užimtumo formose turi būti prioritetas.

Socializacija visuomenėje – vienas iš neformaliojo švietimo teikiamų privalumų, taip pat kategorija tai patvirtinančių empirinių požymių (8 indikatoriai, 2,8 % visų indikatorių) (3.2 priedas, 3.2.5 lentelė). Dalyvavimas už mokyklos ribų – miesto, rajono ir šalies konkursuose, parodose, renginiuose – bendradarbiavimas su socialiniais partneriais, šeimų įtraukimas į dalyvavimą – visa tai plėtoja mokinių dalyvavimo visuomenėje žinojimus, įgūdžius ir nuostatas. Tai yra viena iš neformaliojo ir formaliojo švietimo papildomumo sričių, kadangi formaliojo švietimo sistemoje visuomenės pažinimas, deja, dažniausiai apsiriboja siaura mokykline aplinka ar kognityviniu lygiu, tuo tarpu neformaliojo švietimo sistema sudaro prielaidas mokiniams praktiškai kurti naujas visuomenės patirtis, ugdyti naujas kompetencijas.

Mokinių dalyvavimas parodose, varžybose, renginiuose, konkursuose už mokyklos ribų, tai pat koncertai tėvams yra pripažįstami, kaip dažnai realizuojami socializacijos visuomenėje indikatoriai. Tuo tarpu mokinių dalyvavimas bendruose kūrybiniuose projektuose su tėvais (pavyzdžiui, muzikavimas ar sportavimas kartu) dar, deja, nėra dažna praktiškai realizuojama dalyvavimo neformaliajame švietime forma. Be to, pripažįstama, kad mokiniai dar per mažai įtraukti į rajono renginius. Šie vertinimai leidžia reflektuoti ir įgyvendinti naujas mokinių dalyvavimo formas visuomenėje, tokias, kaip bendri projektai su tėvais, aktyvus įtraukimas į rajono renginius. Šios neformaliojo daug prisidėtų prie švietimo iniciatyvos galimybių įvairovės.

Vaikų socializacija atsispindi ir kitoje respondentų išsakytoje mintyje (kategorijoje) apie tai, kad neformalusis švietimas sukuria vertingo vaikų užimtumo galimybes, atitinkamai, preventuoja žalingus įpročius (7 indikatoriai, 2,5 % visų indikatorių) (3.2 priedas, 3.2.6 lentelė). Jaunimo užimtumas, prasmingas laisvalaikio praleidimas, atitinkamai, mažiau intereso, laiko ir erdvės žalingoms veikloms yra svarbi vaiko socializacijos dalis. Neformalusis užimtumas yra puiki prevencinė priemonė, todėl turinti ne individualią ar grupinę, o valstybinę reikšmę.

Akivaizdu, kad neformalusis švietimas turi kitų prasminių vienetų nei individuacija ir socializacija. Focus tyrimo tikslas ir buvo papildyti teorinę-hipotetinę neformaliojo švietimo struktūrą kitais, empiriškai arba gyvenimiškai niuansuotais prasminiais vienetais. Vienas tokių labai įdomių prasminių vienetų (kategorijų) identifikuotas „Dilema: kas svarbiau – rezultatas ar procesas“ (8 indikatoriai, 2,6 % visų indikatorių) (3.2 priedas, 3.2.7 lentelė). Neformaliajame švietime ryškiai jaučiama tam tikra rezultato ir proceso priešprieša. Ar lankomi užsiėmimai, ugdomos įvairios kompetencijos dėl to, kad svarbu pats dalyvavimas, lavinimasis, komunikacija su kitais; ar vis dėl to, kad svarbu save išmatuoti, nugalėti, patirti sėkmę? Ko gero, ši dilema nebūtų tokia aštri (ji mažai tēra kildintina iš pačių neformaliojo švietimo dalyvių), jei su tuo nebūtų susijęs išorinis užsiėmimų ir veiklų vertinimas. Šia kategorija remiantis galima plėtoti rekomendacijas apie užsiėmimo vertinimo instrumentus vienodai padalijančius dėmesį procesui ir rezultatui (ne tik rezultatui, kaip dabar). Atitinkamai vertinti ir pedagoginį darbą užsiėmimuose – vienodai procesą ir rezultatą. Be to, viešai aptariant ir reklamuojant užsiėmimus būtina parodyti proceso vertę, ne tik galutinius sėkmės rodiklius. Juolab kad ne tiek galutinė sėkmė, rezultatas, kiek būtent procesas yra vaiko asmenybės individuacijos ir socializacijos šaltinis.

Tai, kad respondentai indikatorių gausumu labai akcentavo neformaliojo švietimo įvairiapusiško ugdymo galimybes, parodo, kad suteikti prioritetą vien tik procesui ar tik

rezultatui yra klaidinga strategija. Įvairiapusis ugdymas ir nurodo į neformaliojo švietimo specifiškumą – čia asmenybė patiria įvairias ugdymo naudas (21 indikatorius, 7,5 % visų indikatorių) (3.2 priedas, 3.2.8 lentelė). Akiračio plėtimas, naujų sričių pažinimas, meninio skonio lavinimas – šios akivaizdžios neformaliojo švietimo naudos jau yra realizuojamos praktikoje. Užsiėmimuose įgytų žinių perkėlimas į gyvenimą yra mažiausiai realizuojamas iš visų požymių. Šie neformaliojo švietimo dalyvių pastebėjimai ir vertinimai nurodo į ne tik į rekomendacijas plėsti neformaliojo švietimo paslaugų įvairiapusiškumą, tačiau ir į jų pragmatiškumą, t.y. kad naujos žinios ir naujos patirtys būtų išbandomos praktikoje. Tačiau įtvirtinimas praktikoje bus veiksmingas, jei proceso vertinimas nebus mažesnis nei rezultato, jei socializacija visuomenėje bus organizatorių siekis.

Savigarba, malonumas, orumas – tai yra neformaliojo švietimo stiprybė ir galimybė. Respondentai išsakė nemažai šios srities indikatorių, kategorija įvardinta kaip „Didžiavimasis ir džiaugsmas veikla“ (10 indikatorių, 3,6 % visų indikatorių) (3.2 priedas, 3.2.9 lentelė). Emocinis ir vertybinis neformaliojo švietimo pagrindas yra vienas esminių jo veiklos tapatumo komponentų. Tėvų didžiavimasis savo vaikais, malonumas veikloje, džiaugsmas pasiektu rezultatu, kūrybinis atsipalaidavimas – šie neformaliojo švietimo rezultatai, juolab, kad jų praktinio realizavimo lygmuo yra aukštas, turėtų būti labiau įvardijami, akcentuojami.

Neformalusis švietimas, mokinių popamokinė veikla užsiėmimuose, turi savąją vertę, kurią sąlyginai pavadintume „neformaliojo švietimo kapitalu“. Tai susiję su neformaliojo švietimo vertingumu ir vertinimu (7 indikatoriai, 2,5 % visų indikatorių) (3.2 priedas, 3.2.10 lentelė). Vertingumas ir vertinimas yra pakankamai niuansuota neformaliojo švietimo tema. Viena vertus, pripažįstama, kad neformalusis ugdymas kuria naudas ne tik vaikams, bet ir pedagogams, atveria įvairias pedagogines erdves. Kita vertus, nėra aiškos neformaliojo švietimo vertinimo sistemos, nediferencijuojami (konkursuose) kone profesionaliai ruošiami vaikai specializuotose neformaliojo švietimo įstaigose ir popamokinėse užimtumo veiklose mokyklose. Vertinamas profesionalumas, o ne užimtumas! Kaip jau buvo pastebėta, kad užimtumas yra tam tikra labai svarbi socializacijos forma, preventuojanti žalingas veiklas ir žalingų įpročių formavimąsi. Kaip vertinti užimtumą, parodyti popamokinio neprofesionalaus užimtumo mokykloje galimybes ir pasiekimus? Jei kone profesionalus neformalusis ugdymas turi savąjį prestižą visuomenėje, pačių vaikų ir tėvų tarpe, tai popamokinė veikla mokyklose yra nepelnytai nuvertinta, kas pasireiškia ir menku tam skirtų valandų skaičiumi. Vertinimo ir vertingumo kategorija kelia klausimus apie tai, kaip suteikti vertę popamokiniam mokykliniam ugdymui, kad neformalusis ugdymas nevalingai nebūtų hierarchizuojamas pagal vertingas ir nevertingas formas, juolab, kad vertinimo kriterijai nėra apibrėžti. Reikia atsakyti

į klausimą, kaip suteikti vienodai svarbias vertes įvairioms neformaliojo švietimo formoms, ypač popamokiniam mokykliniam užimtumui?

Būtinybė sustiprinti mokyklinių užsiėmimų vertę nereiškia kone profesionalaus vaikų rengimo specializuotose neformaliojo švietimo įstaigose. Tokios įstaigos turi savų privalumų ir juos turi stiprinti (3 indikatoriai, 1,1 % visų indikatorių).

Neformaliojo švietimo vertė taip pat yra tame, kad jis, anot respondentų, yra „raktas į karjerą“. Atitinkamai buvo sudaryti gausi empirinių indikatorių kategorija (15 indikatorių, 5,4 % visų indikatorių) (3.2 priedas, 3.2.11 lentelė). Nors ir gali nukentėti kiti mokslai, švietimo dalyvių nuomone, neformalusis ugdymas atveria dideles papildomas galimybes įvairiems studijų ir profesiniams pasirinkimams. Labiausiai praktikoje realizuojama tai, kad koncentruojamasi į vieną veiklos sritį, tikėtina, pagal interesus ir/ar ateities profesines projekcijas. Tiesa, muzikinis išsilavinimas nėra tiesiogiai respondentų projektuojamas kartu su muzikanto karjera, tačiau neabejotinai siejama su papildomu išsilavinimu.

Kaip ir apskritai ugdyme, taip ir neformaliajame švietime reikšmingą vaidmenį vaidina mokytojo asmenybė. Neformaliojo švietimo aplinkybėse tikimasi mokytojo autoriteto, bet ne autoritarizmu, o atvirumu grįsto, taip pat tam tikro santykių meistriškumo (7 indikatoriai, 2,5 % visų indikatorių) (3.2 priedas, 3.2.12 lentelė). Neformalusis švietimas sudaro sąlygas mokiniams susirasti autoritetus tarp suaugusiųjų, vadinasi, tie patys suaugusieji gali turėti jiems įtaką. Tai rodo, kad, pedagoginių santykių požiūriu, neformalusis švietimas sudaro palankias sąlygas tikrai, ugdomajai, mokinio ir mokytojo, sąveikai, tokiai, kurią dar prieš daug lietuvių pedagogas V.Gudaitis įvardijo konstrukcine.

Aukščiau aptarti vidinio mokinio intereso dalyvauti neformaliajame švietime, be to, neformaliojo švietimo vertinimo klausimai neišvengiamai veda prie to, ką focus grupių dalyviai įvardijo kaip vaiko patiriamą spaudimą (5 indikatoriai, 1,8 % visų indikatorių) (3.2 priedas, 3.2.13 lentelė). Praktikoje atsitinka, kad keliami pernelyg dideli tėvų ir pedagogų reikalavimai vaikui, kad ne vidinė motyvacija, o tėvų ir pedagogų spaudimas lemia vaiko sprendimus. Tokiais atvejais sunku tikėtis didelio vaiko įsitraukimo ir atsakomybės. Pasirinkimas turėtų būti kildintinas iš vaiko interesų, štai tada reikalinga tėvų ir pedagogų parama ir palaikymas. Akivaizdu, tai nurodo ir respondentai, kad tėvų palaikymas (ne spaudimas) yra stipri paskata dalyvauti neformaliojo švietimo veiklose.

Neformalusis švietimas gali turėti potencialių neigiamų rezultatų vaikui, konkrečiai – sveikatai (11 indikatorių, 3,9 % visų indikatorių). Viena vertus, respondentai sutinka, kad dalyvavimas neformaliojo švietimo veiklose tiesiogiai ir netiesiogiai stiprina sveikatą, tačiau

gali įvykti priešingai – pertempimai, pervargimai, miego stygius. Šis sveikatos iššūkis nereiškia, kad reikia mažinti dalyvavimą neformaliojo švietimo veiklose, tačiau numano, kad dėmesys sveikatos priežiūrai turi būti skirtas labai didelis. Dėmesys sveikatos priežiūrai numato ir sveiką dienos ritmą, ir švietimo dalyvių suvokimą apie sveikatos svarbą, ir sveikatos priežiūros švietimą bei kontrolę. Deja, praktika rodo, kad dėmesys sveikatai nėra traktuojamas kaip svarbus neformaliojo švietimo komponentas. Vadinai, būtina detalizuoti rekomendacijas apie konkrečias priemones sveikatos priežiūrai stiprinti.

Tenka pripažinti, kad neformaliojo švietimo sistema neišvengia diskriminacijos apraiškų (9 indikatoriai, 3,2 % visų indikatorių). Diskriminacija gali pasireikšti dėl nevienodų prieinamumo galimybių: atitolusių vietovių vaikams sunkiau dalyvauti neformalioje švietimo veiklose, dėl per aukštos užsiėmimų kainos, dėl nepakankamo vietų skaičiaus užsiėmimuose, dėl tautiškumo ar subkultūros. Labiausiai išreikšta nevienodos prieinamumo sąlygos dėl fizinių atstumų tarp namų, mokyklos, neformaliojo švietimo įstaigų. Didelis atstumas atitinkamai numano didesnę laiką, didesnius, finansus, sudėtingesnes važiavimo sąlygas, sudėtingesnę organizavimąsi. Ši problema turi būti sprendžiama, kadangi dėl jos nemažai vaikų atsiduria už neformaliojo švietimo borto.

Tėvų didžiausias nerimas, susijęs su neformaliojo švietimu, yra susijęs su vaiko saugumu (6 indikatoriai, 2,1 % visų indikatorių). Šis nerimas nurodo į būtinybę, ką įvardija ir patys tėvai, užtikrinti komunikavimą tarp tėvų ir neformaliojo švietimo pedagogų. Hipotetiškai vertinant, bent minimali komunikacijos procedūra turėtų būti privaloma numatant privalomą abipusį kontaktų turėjimą bei galimą kreipimosi vienu į kitus galimybę.

Ko gero, didžiausia, nerimą kelianti ir sprendimų reikalaujanti situacija yra su tuo, kad neatitinka vaiko ir organizacijų (mokyklos ir neformaliojo švietimo įstaigos) ritmai – laikas, tvarkaraščiai, darbas ir poilsis, krūviai, mokymosi greitis (net 30 indikatorių, 10,7 % visų indikatorių). Tai problema, kur vaikai, tėvai ir organizacijos yra paliktos spręsti individualiai, nesistemingai, stochastiškai. Nėra darnos tarp formaliojo ir neformaliojo švietimo: nesuderinti laikai, veiklos, laiko tarpas tarp veiklų yra „tuščias“ tiek priežiūros, tiek užimtumo (edukacinio ar poilsinio) požiūriu. Visa tai virsta į pakankamai stochastišką (atsitiktinį) procesą, sukurianti nuovargio ir nesaugumo būkles. Nėra sistemos, kuri leistų nepervargstant ir saugiai cirkuliuoti tarp namų, formaliojo švietimo ir neformaliojo švietimo įstaigų. Iš esmės, vaikas lieka vienas su savo problema, ir dažnai tik nuo tėvų rūpesčio ir finansinio pajėgumo priklauso nepervargstantis ir saugus cirkuliavimas tarp skirtingų institucijų. Be to, nėra institucijos derinimo tarpusavyje savo tikslų, laiko, resursų, projektų, veiklų. Institucijų

interesas dominuoja prieš vaiko interesą. T.y. vaikas derinasi prie institucijų, o ne institucijos – prie vaiko.

Nors tik vienas, bet labai savitas ir atidengiantis dar vieną prasminį lauką, yra administravimo nelankstumo indikatorius (1 indikatorius, 0,6 % visų indikatorių). Jis akcentuoja dar vieną pedagoginės veiklos apribojimą. Dalis mokytojų galėtų skirti daugiau laiko neformaliajam švietimui, tačiau neformaliajam švietimui skiriamos valandos įeiną į bendrą pedagoginį krūvį, kurio negalima viršyti. Kitaip tariant, neformalusis švietimas mokykloje tėra pedagogų krūvio papildymo dalis. Mūsų plėtotą hipotezę, kad užsiėmimų pasiūla lemia ne vaikų, o pedagogų interesus, patvirtina. Kadangi trūkstamos valandos pedagogo krūvyje užpildomos neformaliojo švietimo užsiėmimais, tikėtina, kad tokie užsiėmimai vyksta labai formaliai. Tyrimo autoriai mano, kad atsisakius pedagoginio krūvio ribojimo būtų galima tikėtis, kad mokytojai daugiau laiko skirtų užsiėmimams po pamokų, tuo pačiu didėtų jų atlyginimas. Kita vertus, vienas ekspertas mano, kad: *toks siūlymas leidžia daryti prielaidą, kad neformaliojo švietimo veikla yra antrarūšė ir reikalauja mažiau jėgų ir atsidavimo iš mokytojų, todėl jie gali dirbti daugiau valandų. Aš siūlyčiau, jog neformaliojo švietimo valandos įkainis būtų didesnis už formaliojo ir tada pedagogai pradėtų atsisakinėti pamokų, o daugiau organizuoti užsiėmimų ir geriau jiems pasirengtų, jų „vertė“ išaugtų.* Kitas ekspertas išako lygiai tokią pat mintį: *gerokai diskutuotina yra mintis, jog reikėtų leisti didinti mokytojų darbo krūvį neformaliojo švietimo sąskaita. T.y., skirti neformaliajam švietimui valandų viršijant maksimalų krūvį. Tuo mes dar kartą nuvertintume neformaliojo švietimo paslaugas. Ką gali mokiniams duoti mokytojas būrelyje, per dieną pravedęs 6-7 dalyko pamokas ir namuose dar turintis pasirengti rytdienos darbui? Einant šiuo keliu, dar labiau išryškės jau esančios problemos: neformalusis švietimas kaip priemonė mokytojų atlyginimams, neformalusis švietimas, skiriamas pamokų spragų lopymui ir kt.*

Kito eksperto nuomonė ypač vertinga analizuojant neformaliojo švietimo administravimo ir finansavimo klausimus: *išvadose teigiama, kad labai didelis skaičius moksleivių nedalyvauja neformaliajame švietime, tačiau neatskleidžiama, kad didžiausia dalis valstybės skirto finansavimo neformaliajam švietimui nusėda bendrojo lavinimo mokyklų mokinio krepšelyje, kuris neretai naudojamas ne pagal paskirtį (pvz., vietoje naudojimo neformaliajam švietimui, mokami darbuotojų atlyginimų priedai). Būtina ieškoti priemonių, keičiant biudžeto sandaros įstatymą ir kitus teisinius dokumentus, sukurti skaidrią ir vieningą neformaliojo švietimo finansavimo sistemą šalyje. Švietimo gairėse nuostata „pinigai paskui mokinį“ įgyvendinama visose švietimo grandyse, tačiau iki šiol nevykdoma. Kitas ekspertas papildė šias išvagas: teigiama, jog duomenis apie pradinių klasių mokinių lankomumą pateikė mokytojai. Drįsčiau*

abejoti ar tokie duomenys atspindi realius mokinių poreikius ir pasirinkimą. Praktika rodo, kad pradinėse klasėse neformaliojo švietimo valandos skiriamos mokytojams kaip priedas prie pagrindinio krūvio, o ne mokiniams. Taigi, kokį būrelį organizuoti, renkasi ne mokiniai, o mokytojai. Vaikų poreikiai dažnai ignoruojami, jie lanko ne tokius būrelius, kurių nori, o kokie yra. Dažnai vaikams net nežinant jie tampa būrelių nariais. Turbūt todėl ir tyrime formuluojama išvada, jog „pradinių klasių būrelių yra daugiau“. Kitas ekspertas siūlo: dar viena itin svarbi problema - mokykla nepajėgi samdyti profesionalo, jei, tarkim, turime vieną gerą krepšinio trenerį, stengiamės jam maksimaliai sudaryti sąlygas, tai kitiems būreliams neformaliojo švietimo valandų nelieta. Jei būtų mano valia, aš mokykloje daryčiau 5 arba 7 stiprius būrelius. Kur būtų geri autoritetingi vadovai. Dabar mokykla negali skirti tiek valandų, kad pasamdyti profesionalus. Tas valandų „atsikandimas po kąsnelį“ neduoda jokios naudos (pedagoginių krūvių išlyginimas). Jei mokyklos turėtų pilnus neformaliojo švietimo vadovų etatus būtų geriau.

Gausūs ir griežti ekspertų pasisakymai liudija, kad tyrėjams pavyko paliesti labai svarbią ir subtilią neformaliojo švietimo probleminę sritį. Akivaizdu, kad čia išsakytos mintys reikalauja atskiro tyrimo peržiūrint teisinę švietimo finansų paskirstymo bazę.

Svarbus neformaliojo švietimo kokybės rodiklis yra pasirinkimo galimybės. Yra didelis privalumas, kai vaikai gali laisvai rinktis tarp įvairių veiklos sričių, išbandyti įvairias veiklos sritis. Vis dėl to pasirinkimas nėra labai didelis (14 indikatorių, 5,0 % visų indikatorių). Mokyklos yra ribotos patiekti platų užsiėmimų spektrą, kadangi reikia surinkti pakankamą belankančiųjų skaičių. Tai akivaizdžiai mažina užsiėmimų įvairovę ir siaurina galimybes, kadangi akivaizdu, kad mokiniai gali turėti specifinių interesų, nebūtinai krepšinio ar dailės. Ekspertų siūlymai čia sutampa: *tik reikia kalbėti apie įvairių veiklų spektro sumažinimą vienoje mokykloje ir kryptingą jų gilinimą. Tai išspręstų ir mokytojų atlyginimo problemą. T.y., jeigu viena mokykla organizuotų mažiau įvairiausių užsiėmimų, bet turėtų tą patį bendrą valandų skaičių, tai vienam užsiėmimui būtų galima skirti daugiau savaitinių valandų (ne po dvi kaip yra dabar, o po 5-6 val.). Tada ir mokytojas galėtų labiau pagyvoti apie kokybę, apie turinį, apie įtraukimą ir kt. Čia vėl vadybos ir administravimo dalykai, juk svarbu kad kuo įvairesnė pasiūla būtų visame mieste ar rajone, o ne vienoje mokykloje. Juk galime lankyti užsiėmimą ir šalia esančioje mokykloje, arba organizuoti pavėžėjimą į kito kaimo mokyklą.*

Finansavimo stoka ir dėl to mažinami pasirinkimai ir galimybės nėra nauja tema ir išvalga, tačiau neabejotinai menkina neformaliojo švietimo kokybę (net 23 indikatoriai, 8,2 % visų indikatorių). Nepakankamas finansavimas riboja veiklų pajvairinimą, tačiau ypač - veiklų ir pasiekimų iškėlimą iš už mokyklos sienų, komunikavimą kitoms aplinkoms. Dažniausiai tai

yra susiję su transporto klausimais. Jei geltonieji autobusiukai išsprendė mokinių pavėžėjimą formaliojo švietimo tinkle, tai tikėtina, kad ši, integruota su jau esančia, arba analogiška atskira pavėžėjimo sistema būtų labai veiksminga priemonė neformaliojo švietimo veikloms pajvairinti, vaikų motyvacijai ir socializacijai plėtoti. Kitas finansinis klausimas susijęs su mokinių dalyvavimu profesionaliuose renginiuose, kurie, tikėtina, gali labai stipriai prisidėti prie vaikų motyvacijos neformaliojo švietimo veikloms. Sponsoriavimas remiant vaikų dalyvavimą profesionaliuose renginiuose galėtų būti viena iš valstybės, o gal ir privataus sektoriaus, įstatymu įtvirtintu dalyku. Jei neformaliojo švietimo sistemoje muzikuojantys mokiniai nemokamai galėtų lankytis muzikos profesionalų pasirodymuose, sportininkai – aukšto lygio sportinėse varžybose, tikėtina, kad neformaliojo švietimo patrauklumas išaugtų.

Labai bloga, nepatraukli materialinė viešųjų laisvalaikio ir sporto bazė jau yra viešai keliamas klausimas. Nurodomos kaimyninės šalys, Estija, Lenkija, ypač Latvija, kurios skyrė labai daug dėmesio ir lėšų, kad būtų pagerinta pagerinti esama materialinė bazė, statomi nauji vieši valstybiniai laisvalaikio objektai. Nereikia toli vykti, kad pamatytum, kokia skurdi ir nepatraukti Lietuvos laisvalaikio centrų vaikams aplinka. Akivaizdu, kad skurdi materialinė bazė labai menkina neformaliojo švietimo kokybę (16 indikatoriai, 5,7 % visų indikatorių). Trūksta transporto, nėra įrangos, patalpos apleistos, nešildomos, nekokybiški instrumentai, inventorius. Nors akivaizdu, kad mokinius nenutriušusi, bet bent jau švari, estetiška ir bent minimaliai kokybiška aplinka ir priemonės stipriai motyvuotą labiau dalyvauti neformaliojo švietimo veiklose, vis dėl to maža sistemiškų pastangų gerinant kokybę materialinio neformaliojo švietimo turto srityje.

Aukščiau minėtas pedagoginio autoriteto poreikis neformaliajame švietime, tikimasi atviro ir profesionalaus pedagogo, vadovo. Deja, profesionalaus pedagogo, o gal ir profesionalaus požiūrio į vadovavimą užsiėmimams stinga (12 indikatorių, 4,2 % visų indikatorių). Yra daug puikių pedagogų entuziastų, tačiau tai, kad vadovavimas užsiėmimuose nėra vertinga ir vertinama veikla, kad vadovavimas užsiėmimams nėra svarbus mokytojų atestacijai menkina galimybes pritraukti ne tik entuziastingus, bet ir profesionalius vadovus. Klausimas kyla nebe primą kartą – kaip suteikti neformaliajam švietimui, ypač mokyklose, vertę? Kokios priemonės (apmokėjimas, valandų skaičius, savirealizacijos galimybės, svertas kvalifikacijai ir t.t.) turėtų būti plėtojamos, kad neformalusis švietimas, ypač popamokiniai užsiėmimai mokyklose, taptų patrauklesni ne tik mokiniams, bet ir profesionaliems pedagogams?

Focus grupės dalyviai sutarė, kad neformalusis švietimas yra reikšminga mokyklos įvaizdžio priemonė (8 indikatoriai, 2,6 % visų indikatorių). Užsiėmimų veikla, vaikų įsitraukimas, dalyvavimas ir pasiekimai prisideda prie mokyklos santykio su aplinka, su visuomene, didina

mokyklos užimtumą, augina mokinių pasididžiavimą savo veikla, gali padėti labiau įsijungti į mokyklos gyvenimą tėvams (tėvai gali tapti mokinių dalyvavimo visuomenėje tarpininkais su organizacijomis). Akivaizdu, kad mokyklos gali būti ir yra suinteresuotos turėti neformaliojo švietimo veiklas, tačiau šios jų iniciatyvos turi būti skatinamos ir remiamos.

3.3. Neformaliojo švietimo empirinė semantika: kategorijų reitingai

Visos focus grupių būdu gautos neformaliojo švietimo prasminės kategorijos pačių dalyvių buvo sureitinguotos pagal du, bendros svarbos ir individualios patirties, kriterijus. Bendros svarbos kriterijus reiškia, kiek respondentai projektuoja kiekvieną indikatorius, kartu ir kategoriją, bendrai populiacijai. Pagal svarbą pirmoje reitingo vietoje atsidūrė kategorija „Vertingas užimtumas ir žalingų įpročių prevencija“. Tai liudija apie vaikų užimtumo svarbą visuomenėje ir leidžia reflektuoti apie tai, kad neformalusis švietimas turi įgauti didesnę svorį vaikų ugdymo sistemoje, tapti labiau sisteminiu, nuosekliu, įtraukiančiu visus vaikus į prasmingas veiklas ir prasmingą laiko praleidimą. Būtina kalbėti apie visų, o ne tik labiausia motyvuotų ir skatinamų, bet visų iki vieno vaikų įtraukimą į švietimo veiklas. Administravimo nelankstumas (tik vienas indikatorius) – antra reitingo vieta - nurodo tai, kad mokytojams šis klausimas yra labai aktualus. Natūralu, kad trečioje reitingo vietoje atsidūrė kategorija, teigianti apie neformaliojo švietimo kokybės menkinimą neturint lėšų veiklų įvairovei ir pasirinkimo galimybėms plėtoti. Jei pirmojoje vietoje atsidūrė socialinio pobūdžio kategorija, antroje ir trečioje vietoje – administravimo ir valdymo, tai ketvirtoje ir penktoje reitingo vietoje yra žmogiškojo potencialo kategorijos: mokytojo autoritetas atvirumu ir santykių meistriškumu ir mokinio kūrybinė saviraiška, talentų plėtotė. Svarbos suteikimas individualioms mokytojo ir mokinio savybėms, liudija apie ryškių mokytojo ir mokinio asmenybių poreikį neformaliojo švietimo sistemoje. Jei tikimasi išmanančio santykius pedagogo, tai iš mokinio tikimasi saviraiškos, kūrybos. Šie neformaliojo švietimo komponentai turėtų būti labiau akcentuojami, jiems suteikiama didelė vertė. Vertė gali būti suteikta ne tik per kūrybinį procesą, bet per jo pamatymą, eksponavimą, viešinimą, viešą vertinimą. Neformaliojo švietimo kapitalas yra ne tik lėšos, bet ir dalyviai bei jų sukurtas produktas, todėl būtinas ryškiausiųjų dalyvių ir jų produktų viešinimas. Tam reikalingos institucinė parama, atvirumas, erdvės ir laiko suteikimas.

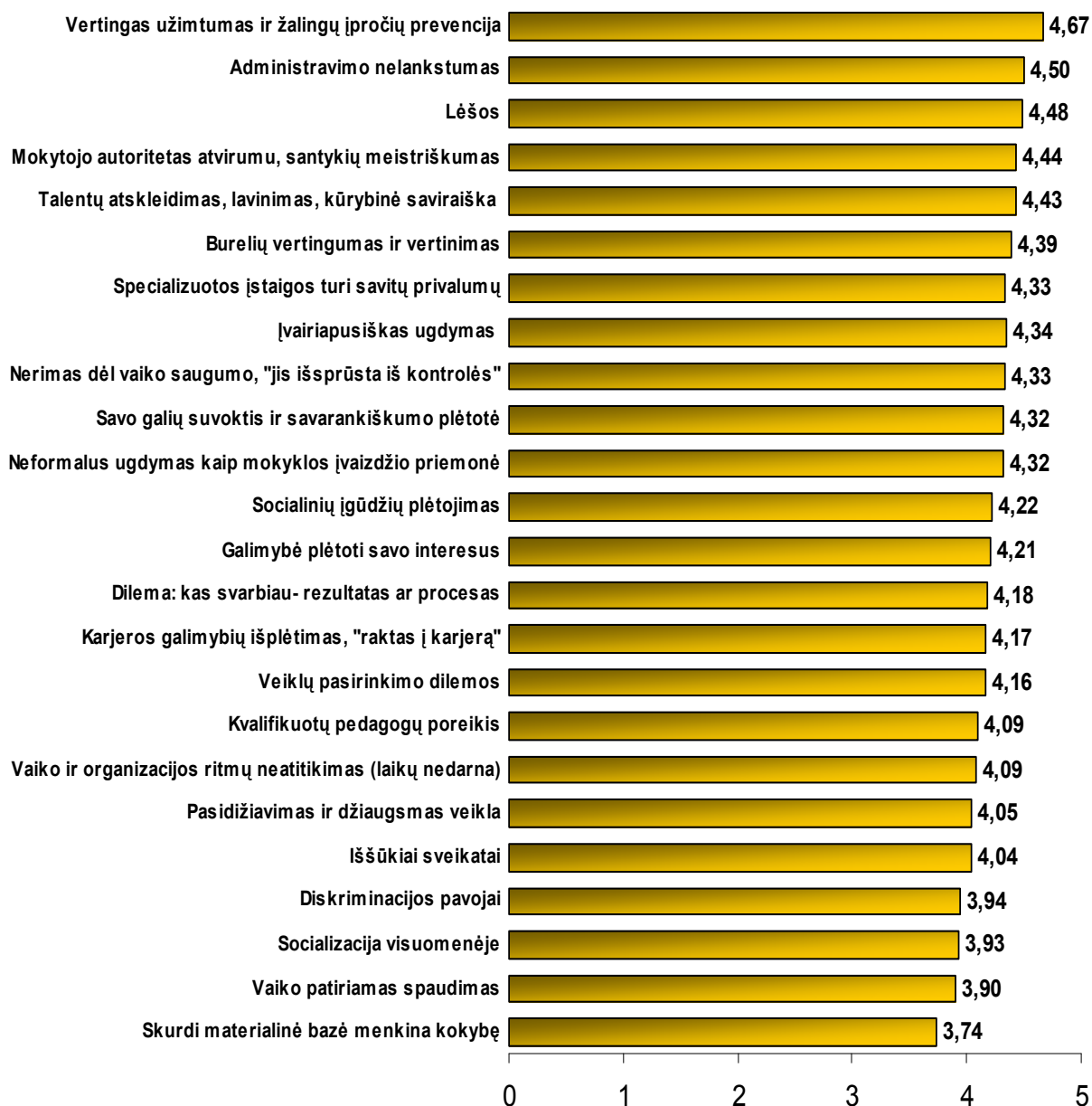
Pagal individualią patirtį labai aukštus įverčius surinko ir reitingo priekyje vėl atsidūrė „Vertingas užimtumas ir žalingų įpročių prevencija“. Tai rodo, kad šis klausimas yra esminis tiek visuomeniniu, tiek individualiu lygmeniu. Tai, kad mokyklos įvaizdžio kategorija yra antroje individualios patirties reitingo vietoje, liudija, jog neformaliojo švietimo dalyviai jaučiasi dalyvaujant mokyklos įvaizdžio kūrimui. Įvairiapusiškas ugdymas, savo galių suvoktis –

neformaliojo švietimo savybės – yra svarbi individualios patirties dalis, atskleidžianti neformaliojo švietimo rezultatus.

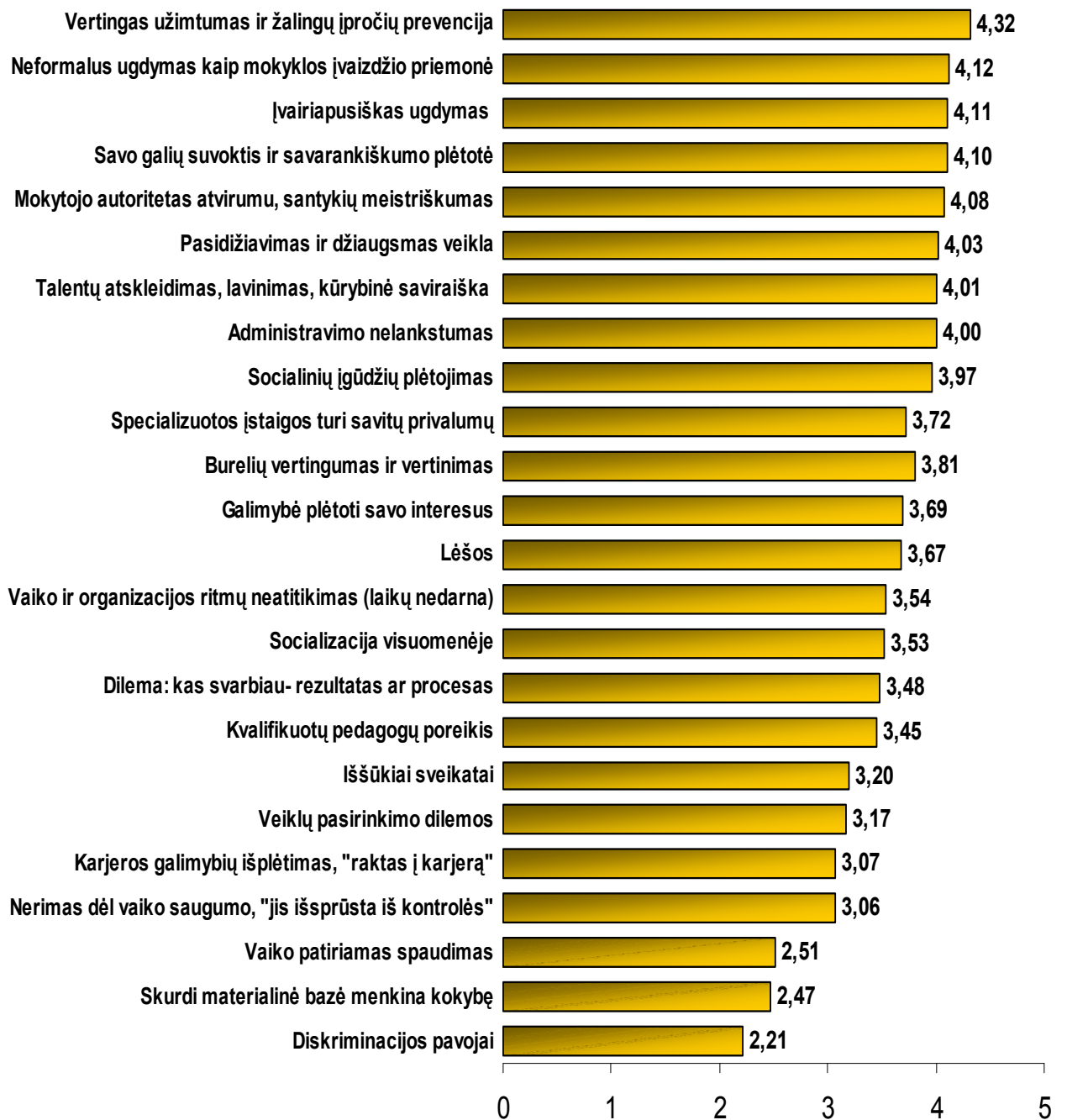
Dalyvių atlikti neformaliojo švietimo savybių bendros svarbos ir individualios patirties vertinimai leido išvesti (sudėjus abu minėtus įverčius) neformaliojo švietimo prasminių kategorijų reikšmingumo indeksą. Tad reikšmingumas šiame neformaliojo švietimo kokybės tyrimas yra apibrėžiamas kaip bendros svarbos ir individualios patirties suma. Todėl natūralu, kad „Vertingas užimtumas ir žalingų įpročių prevencija“ tapo reikšmingiausia neformaliojo švietimo kategorija. Vertingo užimtumo ir prevencijos tikslas neformaliojo švietimo strategijoje traktuotinas kaip minimalus bazinis, nes jis labiausiai yra susijęs su visuomeniniu saugumu, galų gale, tam tikru socialiniu konformizmu, kuris iš principo yra labai teigiamas dalykas. Tačiau šis tikslas nėra ambicingas, kaip, pavyzdžiui, vaikų individuacijos tikslai, kurie daugiau yra orientuoti ne į socialinę adaptaciją, saugumą, o į asmenybės ugdymą. Individuacijos, savarankiškos ir kūrybingos asmenybės ugdymo prioritetas šiandieninėje situacijoje tėra penktoje (talentų atskleidimas) ir septintoje (savo galių atskleidimas) reitingo vietoje. Labai didelis reikšmingumas suteikiamas mokytojo autoritetui atvirumu ir santykių meistriškumu (antroji reitingo vieta). Tai suteikia idėjų projektuojant neformaliojo švietimo pedagogo profesinių kompetencijų portfelio modelį. Įvairiapusiško ugdymo kategorija, tai pat vertinta kaip labai reikšminga (ketvirtoji reitingo vieta) nurodo į neformaliojo švietimo savybę ir privalumą, numanantį, kad neformaliojo švietimo veiklos praplečia formaliojo švietimo suteikiamas galimybes. Mažiausias reikšmingumas atiteko kategorijai „Diskriminacijos pavojai“ (paskutinė reitingo vieta). Šis faktas liudija apie nelabai išplėtotą socialinį jautrumą, pajutimą, kad vaikai patiria realių tarpusavio bendravimo ir švietimo formų prieinamumo sunkumų.

Savitą informaciją suteikia ketvirtojo – realizavimo - indekso reitingas. Realizavimo indeksas parodo, kiek kiekviena neformaliojo švietimo kategorija pasireiškia praktikoje. Mažesnis indeksas, reitingo viršus, nurodo aukštesnį kategorijos realizavimo praktikoje lygį. Labiausia praktikoje, tarp kitų neformaliojo švietimo savybių, realizuojamas „Pasididžiavimas ir džiaugsmas veikla“. Tai labai ryškus faktas, liudijantis, kad neformaliojo švietimo vienas didžiausių privalumų yra vaiko orumo kūrimas. Reikia dar sykį pastebėti, kad ši asmens orumo savybė – didžiavimasis ir džiaugsmas savo veikla“ yra neformaliojo švietimo realybės ryški dalis. Individuacijos savybės – „Savarankiškumas ir savo galių suvoktis“, galų gale „Talentų atskleidimas, kūrybinė saviraiška“ yra aukšta realizavimo indekso padėtyje. Taip pat ir socializacijos kategorijos „Socialinių įgūdžių ugdymas“, „Vertingas užimtumas ir žalingų įpročių prevencija“, „Socializacija visuomenėje“ užima aukštas realizavimo indekso pozicijas.

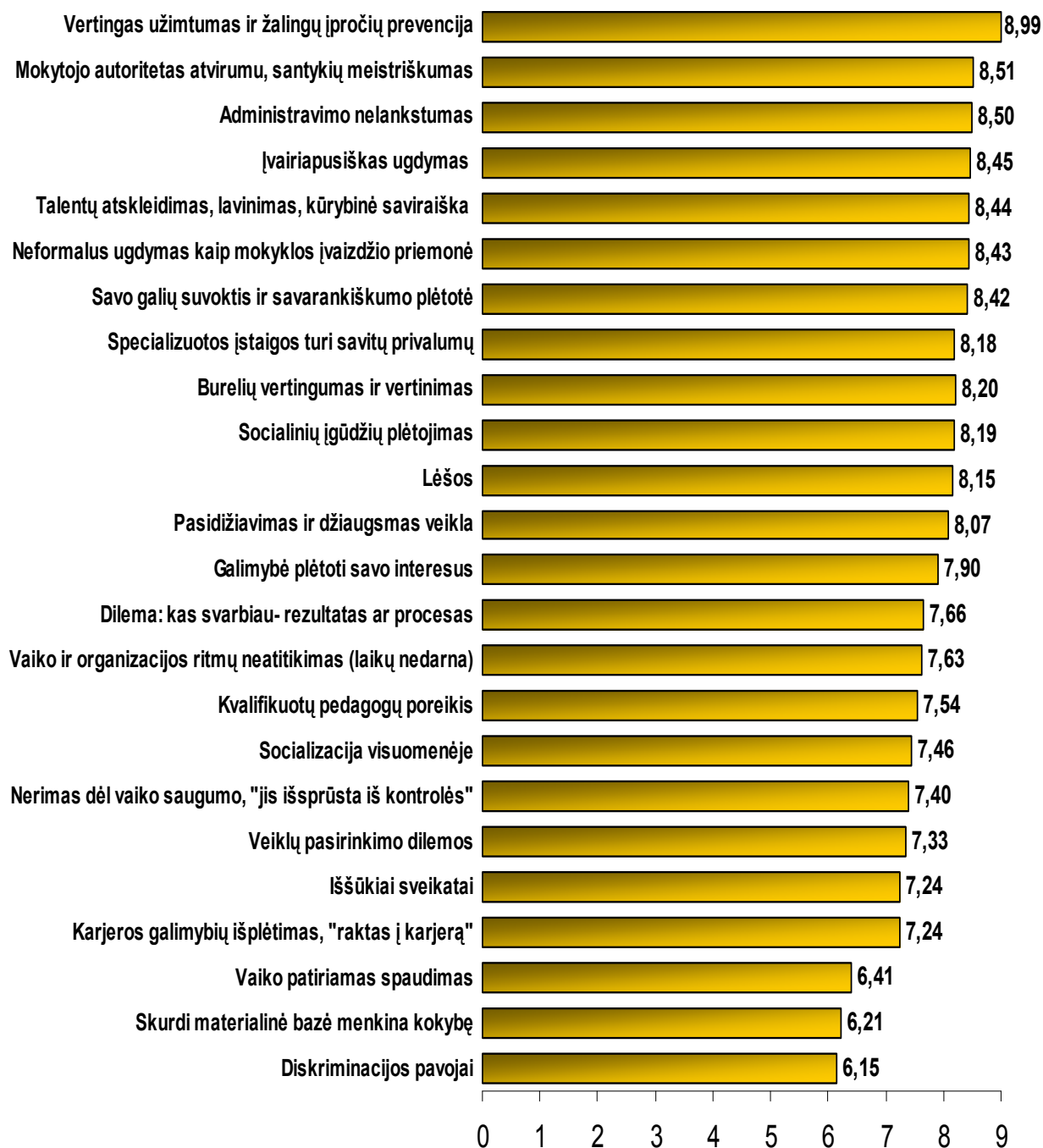
Tai yra akivaizdūs faktai, kurie liudija apie neformaliojo švietimo savitą ir reikšmingą vaidmenį auklėjant jaunąją kartą. Neformalusis ugdymas turi tapti svarbia ugdymo programos ir individualaus kompetencijų portfelio, taip pat ir curriculum vitae dalimi.

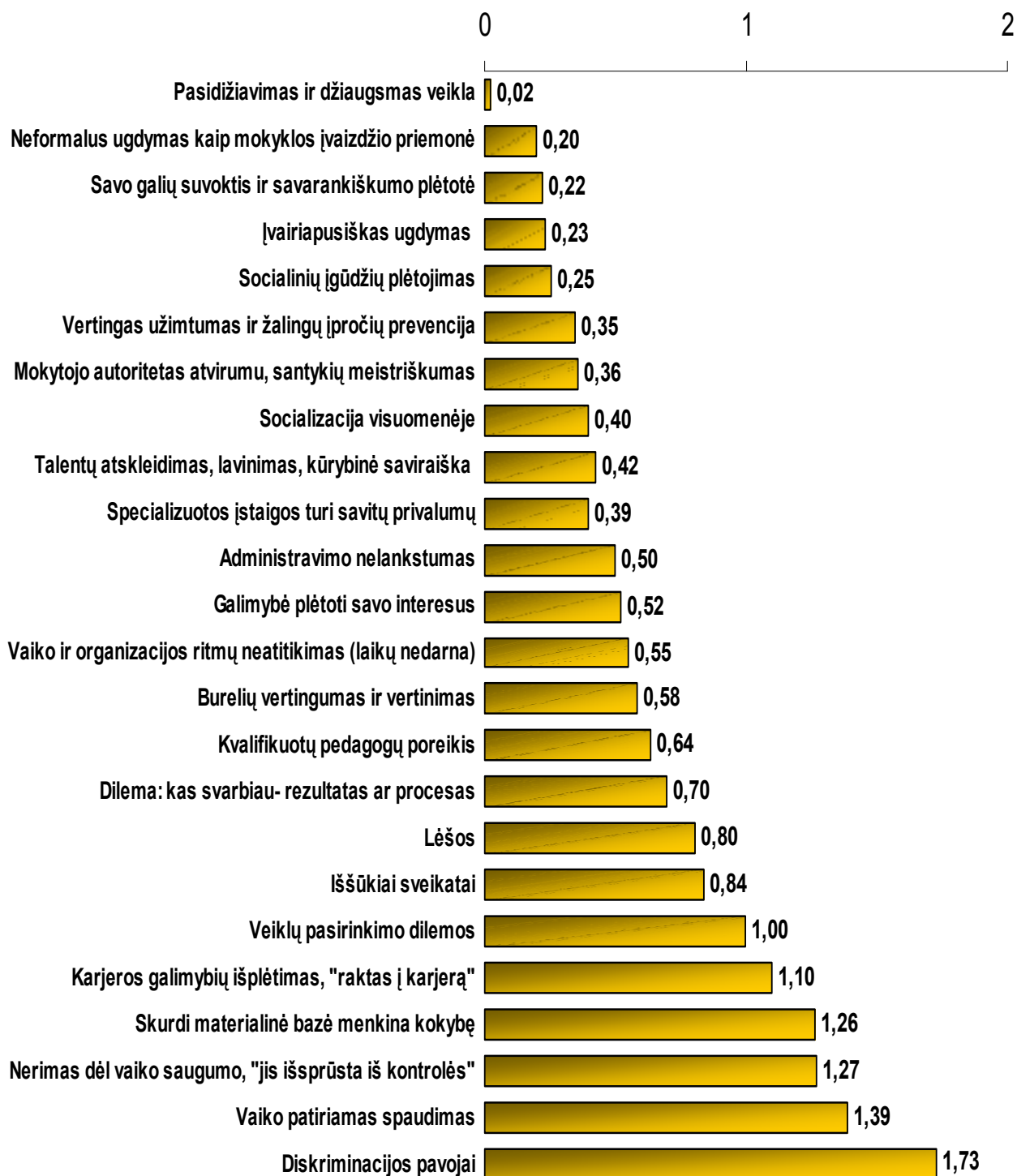
3.3.1 pav. Kategorijų reitingas pagal bendrą svarbumą

3.3.2 pav. Kategorijų reitingas pagal individualią patirtį

3.3.3 pav. Kategorijų reitingas pagal reikšmingumą

3.3.4 pav. Kategorijų reitingas pagal realizavimą
 Pastaba: reitingo viršus žymi aukštą, apačia – žemą realizavimo lygį.

4. NEFORMALIOJO ŠVIETIMO TIKSLŲ VERTINIMAS

4.1. Tėvų nuomonių analizė

Tėvai, kaip ir kiti respondentai, neformaliojo švietimo tikslus vertino dvejopai: pagal bendrą svarbą ir individualią (savo vaikų) patirtį neformaliojo švietimo veiklose (žr. 1 priedas, Klausimynas tėvams). Tėvų buvo klausiama: *Ar apskritai jiems tai svarbu?* ir *Ar jie mano, kad jų vaikas tai patiria užsiėmime?* Iš viso tėvai trijų pakopų ranginėje skalėje (atsakymai pateikti tokie: *Mažai, Pakankamai, Labai*) įvertino 25 neformaliojo švietimo tikslus. Tiek pagal svarbą (4.1.1 pav.), tiek pagal patirtį (4.1.2 pav.) labiausiai tėvai akcentavo prasmingą laiko praleidimą, kuriame numanomas savęs tobulinimas, žalingų įpročių prevencija, geras laiko praleidimas. Šis faktas atspindi tėvų pakankamai minimalų, bet bazinį, vaiko užimtumo poreikį. Tėvams pirmoje vietoje svarbu, kad vaikas būtų užimtas. Ne tiek vaiko socializacija ar individuacija, saugumas ar profesinės ateities kūrimas, kiek visų čia paminėtų dalykų „po truputį“. Kitaip tariant, bazinis minimumas. Šis faktas įtaigiai liudija, kad bendras tėvų interesas nėra aiškiai fokusuotas į vieną ar kitą neformaliojo švietimo tikslą, tėvai neturi konkrečios, konceptuali tapatumu apibrėžtos, neformaliojo švietimo kryptingos vizijos išsivaizdavimo. Pagrindinis tėvų interesas – kad vaikas būtų užimtas, kitaip tariant, nedykinėtų, su atitinkamomis to pasekmėmis. Pagal patirtį tėvai taip pat prasmingam laiko praleidimui suteikia svarbiausią vietą. Tai patvirtina interpretaciją, kad tėvų supratimas apie neformalųjį švietimą yra neapibrėžtas kryptingumo prasme, kurį, hipotetiškai vertinant, lemia ir neformaliojo švietimo neaiškus legitimusis statusas švietimo sistemoje.

Verta atkreipti dėmesį į tai, kad prasmingas laiko praleidimas svarbiausias mažus vaikus (iki 10 m.) turintiems tėvams (4.1.1 pav.). Tuo tarpu vyresnius vaikus turintiems tėvams (išskyrus gimnazijų mokinius, kurių interesai neformaliajam švietimui nuslopsta) prasmingas laiko praleidimas nebėra tiek svarbu. Ko gero, prasmingas laiko praleidimas kaip bazinis minimumas yra labai aktualus tol, kol vaikų neformaliojo švietimo interesai tėra formavimosi pradžioje, t.y. jiems dar tebesant pradinėse klasėse. Tuo tarpu vyresniems vaikams, kai jau neformaliojo švietimo interesai yra labiau susiformavę, labiau aktualūs yra kiti neformaliojo švietimo tikslai. Vis dėl to išlieka tendencija, kad daugeliu neformaliojo švietimo tikslų labiausiai svarbiais laiko būtent pradinių klasių mokinių tėvai. Tuo tarpu pagal prasmingo laiko leidimo patirtis tai būdinga ir tėvams, turintiems vaikus, vyresnius nei 14 metų.

Tačiau, pagal neformaliojo švietimo tikslo realizavimo lygmenį (4.1.3 pav.), šis tėvų esminis bazinio minimumo poreikis tėra tenkinamas tik iš dalies. Prasmingo laiko leidimo tikslas tėra 12 vietoje tarp 25 tikslų.

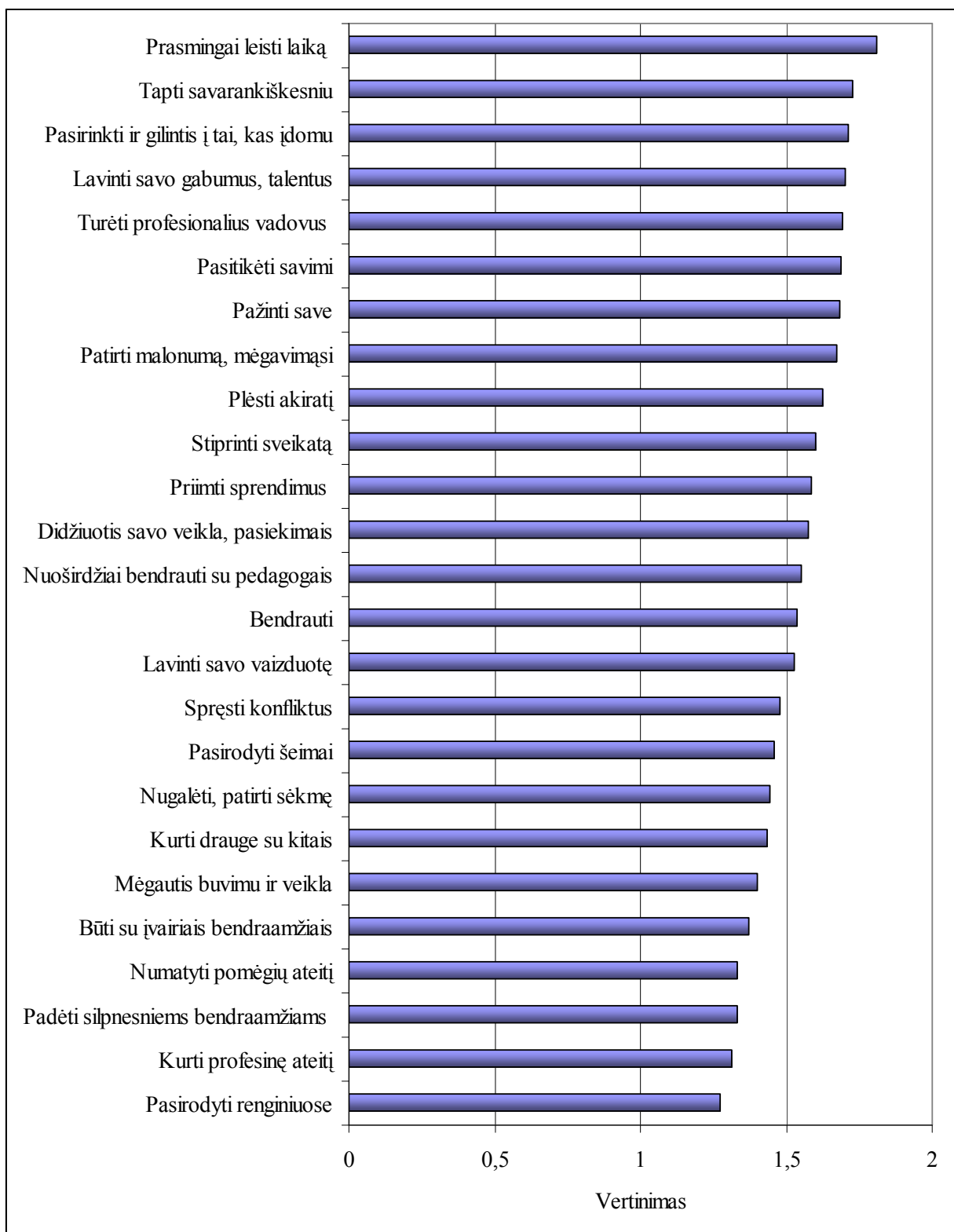
Šis, prasmingo laiko praleidimo prioriteto tėvams, faktas neturėtų būti absoliutinamas, jį reikia analizuoti kitų švietimo tikslų vertinimo kontekste. Antai tėvai, vertindami neformaliojo švietimo tikslų svarbą, reitingo 2, 3, 4, 6 ir 7 vietose sudėlioja vaiko individuacijos tikslus: tapsmas savarankišku, pasirinkimas pagal interesus, gabumų, talentų lavinimas, pasitikėjimas savimi, savęs pažinimas. Tai liudija tėvų lūkestį, kad vaikai neformaliojo švietimo pagalba plėtotų savitus gebėjimus, formuotųsi unikalėmis ir brandžiomis asmenybėmis. Šis tėvų vertinimo faktas yra kiek nelauktas, nes Lietuvos visuomenėje, o taip pat ir švietimo idėjose ir praktikoje, labiausiai išreikštas yra ne tiek individuacijos, kiek socializacijos tikslas. Tradiciškai labiausiai tikimasi prisiderinančios prie aplinkų, o ne jas keičiančių ir kuriančių žmonių. Tuo tarpu tėvų lūkestis yra kitas – jie tikisi, kad neformalusis švietimas padės jų vaikams ugdyti unikalias jų savybes, savarankiškumą ir kūrybiškumą. Neformaliojo švietimo tikslų patirties požiūriu, tėvų vertinimai nesikeičia – iš esmės dominuoja vaiko individuacijos tikslai. Ryškus faktas yra tas, kad individuacijos tikslus akcentuoja tėvai, kurių vaikai mokosi puikiai ir kurie lanko ne 1, o 2 užsiėmimus. Kitaip tariant, individuacija koreliuoja (ne statistine prasme) su vaikų mokymosi motyvacija ir dalyvavimo aktyvumu. Individuacijos tikslai labiau būdingi aktyviems ir motyvuotiems vaikams.

Tačiau švietimo tikslų realizavimo indeksų reitinge (4.1.3 pav.) mes išvylgime tam tikrą tėvų nusivylimą neformaliojo švietimo sistema. Pagal labiausiai realizuojamus neformaliojo švietimo tikslus tėvai neformaliojo švietimo realybėje išvylgia labiau socializacijos (bendravimo, kūrybos drauge su kitais ir pan.), o ne individuacijos tikslus. Juolab, kad realizavimo reitingo viršūnėje yra parodomieji tikslai (pasirodyti renginiuose, pasirodyti šeimai), tam tikri *show*, o ne vienoks ar kitoks asmenybės ugdymas. Juolab, kad pagal svarbą parodomieji tikslai tėvų yra vertinami menkiausiai (pasirodymo renginiuose tikslas yra paskutinėje reitingo vietoje, pasirodymo šeimai – paskutiniame trečdalyje). Šis faktas liudija, kad neformaliojo švietimo sistema savo tapatumo ir statuso įtvirtinimui turi naudoti ne tiek formalius ir pripažintus, kiek *show*, elementus. Šiame kontekste, reitingo viršuje taip pat atsidūręs individuacijos tikslas „Nugalėti, patirti sėkmę“ gali būti vertinamas kaip to paties *show*, nukreipto į ryškų rezultatą, požymis. Laisviau interpretuojant, šis pastebėjimas nurodo į platesnę socialinę edukacinę problemą Lietuvos visuomenėje. Yra didelė veiklų ir rezultatų hierarchija, kai vienos veiklos yra labai stipriai vertinamos ir pripažįstamos, kitos veiklos lieka mažai pastebimos ir pripažintos. Neformalusis švietimas nėra ta veikla, kuri yra labai pastebima visuomenėje, sąlyginai neturi vertės formaliojo švietimo požiūriu, nėra vertę veikloms ir dalyviams suteikiančių vertinimo procedūrų ir instrumentų. Neformalusis švietimas, norėdamas stiprinti savo statusą ir pripažinimą, yra priverstas orientuotis išimtinai į

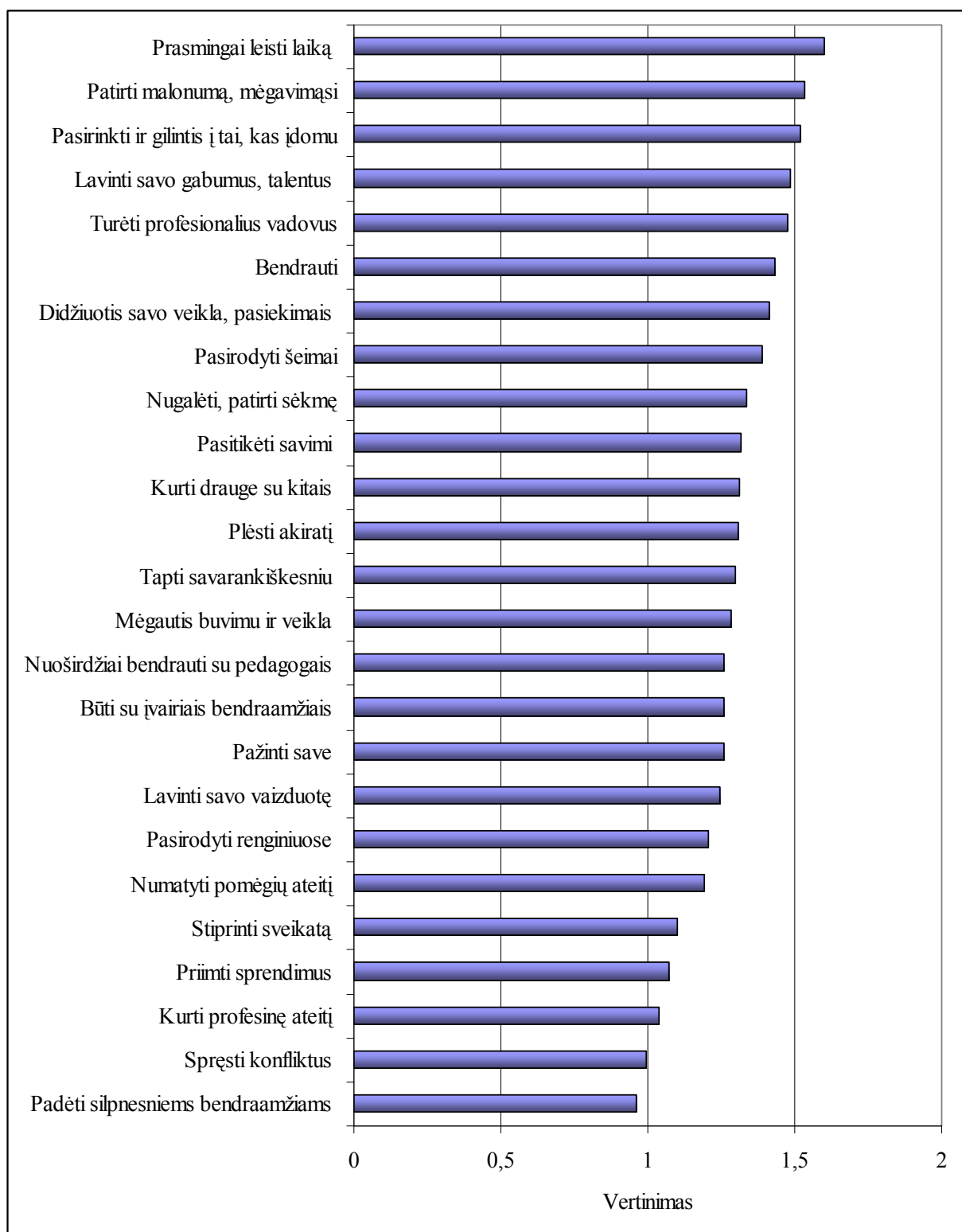
rezultatą. Analogija būtų sporto ir muzikos reiškiniai Lietuvoje. Jei Eurovizijos ar krepšinio dalyviai lietuviai neužima aukštų vietų, jie būna nuvertinami. Akivaizdu, kad neformalusis švietimas visuomenėje ir švietimo sistemoje turi įgyti didesnę svarbą, apibrėžtą tapatumą ir pripažinimą, o tai susiję su vertinimo instrumentų sukūrimu, jų legitimiu taikymu, o taip pat neformaliojo švietimo veiklų ir kompetencijų *portfolio* pripažinimu ir legitimizavimu. Mokinių tėvų neformaliojo švietimo situacijos suvokimas tai parodo.

Dėmesio verti yra menkiausia realizuojami, tėvų nuomone, neformaliojo švietimo tikslai. Laisvės ir atsakomybės principas – priimti sprendimus – atsidūrė paskutinėje vietoje pagal realizavimą. Vaikai, anot tėvų, menkai priiminėja patys sprendimus neformaliojo švietimo praktikoje. Tai rodo, kad vaikų interesai nėra neformaliojo švietimo kasdienybė. Čia išvengtinas suaugusiųjų dominavimas, ko neturėtų būti, ypač neformaliojo švietimo sistemoje. Kiekvienas žmogus atsakingas tampa tik tada, jei jis laisvai priima sprendimus. Jei sprendimai yra primesti kitų, tada žmogus nesijaučia atsakingas už jų vykdymą. Akivaizdu, kad vaikų laisvė ir atsakomybė, pasireiškianti didesniu vaikų sprendimų priėmimu ir įsipareigojimais, didesniu galių perdavimu patiems vaikams, yra strategiškai plėtotina neformaliojo švietimo kryptis. Vaikų sveikatos klausimai, tėvų nuomone, taip pat mažai sprendžiami neformaliojo švietimo praktikoje. Sveikata taip pat reikalauja naujo ir tikslingesnio požiūrio neformaliojo švietimo sistemoje. Konfliktų sprendimas irgi yra tėvų išvengta probleminė sritis praktikoje. Ši tėvų pastaba suponuoja mintį, kad neformaliojo švietimo pedagogai turėtų didesnių konfliktų sprendimo kompetencijų, kad geriau gebėtų valdyti situacijas, tuo pačiu per veiklą ir konkrečius sprendimus ugdyti pačių vaikų konfliktų sprendimų gebėjimus. Konfliktų sprendimo gebėjimai ir jų ugdymo kompetencija turėtų įeiti į neformaliojo švietimo pedagogų kompetencijų *portfolio* turinį.

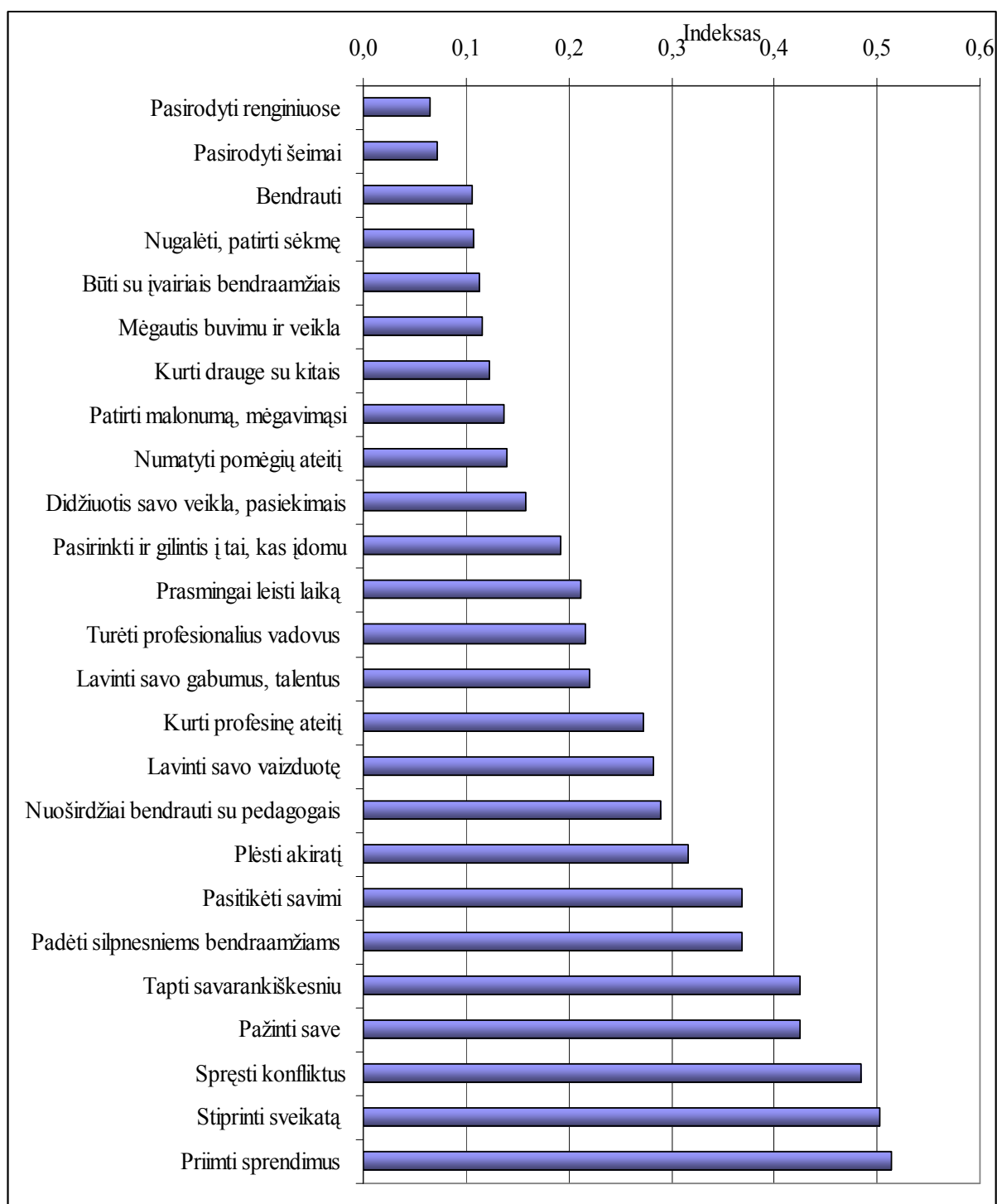
Vaikai nelankymo jokio užsiėmimo faktas sąlyginai (nestatistiškai) koreliuoja su tėvų skeptiška nuomone apie švietimo tikslus. Tikėtina, kad tai nurodo į tėvų ribotą supratimą apie neformaliojo švietimo tikslus, dėl to vaikai nėra tėvų skatinami būti neformaliojo švietimo dalyviais. Atitinkamai, užsiėmimų nelankantys vaikai niekaip negali informuoti tėvų apie neformaliojo švietimo galimybes, nes jo tiesiog nepatiria.

4.1.1 pav. Neformaliojo švietimo tikslų svarbos reitingas: tėvų vertinimas

4.1.2 pav. Neformaliojo švietimo tikslų patirties reitingas: tėvų vertinimas

4.1.3 pav. Neformaliojo švietimo tikslų realizavimo lygmuo: tėvų vertinimo indeksas
 (indeksas, tai skirtumas tarp svarbos ir patirties; kuo mažesnis indeksas, aukštesnis reitingas, tuo realizavimo lygmuo aukštesnis)

4.2. Bendrojo lavinimo mokyklų mokinių nuomonių analizė

Mokinių nuomonė skirtinga, nei prieš tai parašyta tėvų nuomonė. Jei tėvams svarbiausia yra prasmingas vaiko užimtumas, tai patiems vaikams svarbiausia yra tai, kad jie galėtų rinktis pagal savo interesus, t.y. pasirinkti ir gilintis į tai, kas jiems įdomu (4.2.1 pav.). Šis faktas patvirtina jau aukščiau ataskaitoje hipotetiškai paminėtą mintį, kad neformalusis švietimas yra vaikų laisvo pasirinkimo ir interesų plėtotės vieta *par excellence*. Formaliojo švietimo sistemoje laisvas vaikų pasirinkimas yra sudėtingas klausimas, jį bando plėtoti laisvojo ugdymo paradigmos atstovai, Lietuvoje sukūrę Geros pradžios mokyklas, tačiau formaliojo švietimo sistemoje laisvas vaikų pasirinkimas reiškiasi labiau mokymo metodų plotmėje, taip pat, pasirenkant mokymosi dalykus – profiliuoto ugdymo plotmėje. Tuo tarpu neformaliojo švietimo sistema remiasi vaikų laisvo pasirinkimo pagal interesus principu ir tuo principu privalėtų toliau remtis, nes patys mokiniai laisvą pasirinkimą ir gilinimąsi pagal interesus išskiria kaip didžiausią neformaliojo švietimo privalumą.

Pasirinkimas ir gilinimasis į tai, kas įdomu, dominuoja (yra pirmoje reitingo vietoje) ir pagal patirtį (4.2.2 pav.). Tai – geras ženklas, liudijantis, kad vaikai turi dideles pasirinkimo ir gilinimosi pagal interesus galimybes neformaliojo švietimo sistemoje. Vis dėl to vaikų laisvas pasirinkimas ir gilinimasis pagal interesus turėtų būti dar labiau plėtojamas, kadangi realizavimo indeksas (4.2.3 pav.) liudija, kad dar yra neišnaudotų galimybių siekti didesnio vaiko pasirinkimo ir gilinimosi pagal interesus. Akivaizdu, kad tai būtina daryti, nes tik laisvai pasirinkdamas, nusprendamas ir veikdamas pagal savo interesus vaikas ugdo savo atsakomybę (vaiko laisvės ir atsakomybės ugdymo klausimu rekomenduotina pastudijuoti škotų pedagogo ir psichologo Alexanderio Neillo praktinę patirtį).

Interpretaciniu požiūriu įdomi antroje svarbos ir trečioje patirties reitingų vietose atsidūręs teiginys apie malonumą, mėgavimąsi neformaliojo švietimo veikla. Šis faktas patvirtina prieš tai išdėstytą interpretaciją apie vaikų laisvą pasirinkimą pagal interesus. Mėgavimasis veikla, malonumo patyrimas veikiant galimas tik esant laisvam pasirinkimui, tik gilinantis į tai, kas įdomu „iš vidaus“, kai yra vidinė motyvacija. Realizavimo indeksas patvirtina sąlyginę mėgavimosi veikla indikatoriaus koreliaciją su laisvo pasirinkimo pagal interesus indikatoriumi. Realizavimo indeksas rodo, kad mėgavimasis, būdamas labai svarbus ir patiriamas neformaliojo švietimo indikatorius, turi galimybių dar labiau plėtotis, ir tai bus tik dar labiau didinant neformaliojo švietimo veiklų pasirinkimo galimybes vaikams. Jau buvo minėta, aptariant tėvų nuomones, kad dar didesnis vaikų įsitraukimas į neformaliojo švietimo sistemą gali būti plėtojamas tiek didinant laisvę renkantis, tiek plečiant veiklų įvairovę, o

labiausiai, ko gero, suteikiant galias ir resursus patiems vaikams inicijuoti ir vykdyti veiklas (jau aukščiau paminėtas pasaulinių roko grupių kūrimosi pradžios ypatumai).

Kaip ir tėvų, taip ir vaikų nuomone, individuacijos tikslai yra svarbūs ir užima aukštesnes reitingo pozicijas nei socializacijos tikslai. Tapti savarankiškesniu, pažintis save, pasitikėti savimi, lavinti savo talentus, didžiuotis savo veikla – šie neformaliojo švietimo tikslai yra labai svarbūs mokiniams, be to, jie teigia patiriantys tai savo neformaliojo švietimo veiklose. Tačiau jų realizacijos indeksas rodo, kad individuacijos tikslai turi būti labiau plėtojami, nes individuacija vaikams yra svarbu, jie tai patiria, tačiau poreikis dar didesnei patirčiai išlieka didelis.

Labai prasmingas interpretaciniu požiūriu teiginys „plėsti savo akiratį“. Vaikai teigia, kad savo akiračio plėtimas jiems yra labai svarbu (aukšta svarbos reitingo vieta), tačiau praktikoje tie tai patiria sąlyginai nedaug, atitinkamai, realizavimo indeksas rodo, kad savo akiračio plėtimas yra gana žemo realizavimo lygio. Savo akiračio plėtimas – neformaliojo švietimo tikslas ir kokybės indikatorius – susišaukia su greta nagrinėjamu neformaliojo ir formaliojo švietimo santykiu. Savo akiračio plėtimo mokinių vertinimo kryptingumas yra papildomas argumentas, kad neformaliojo švietimo tikslas plėsti mokinių akiratį yra ne mažiau svarbus nei pagrindinių gebėjimų formaliojo švietimo sistemoje, ugdymas. Atitinkamai, neformaliojo švietimo sistemai reikalingas didesnės ir legitimuotos svarbos suteikimas vaikų dalyvavimui ir pasiekimams.

Interpretacijas leidžia plėtoti ir reitingų apačioje atsidūrę neformaliojo švietimo tikslai. Pagalba silpniesiems bendraamžiams yra mažiausiai svarbus ir mažiausiai patiriamas neformaliojo švietimo kokybės indikatorius. Be to, realizavimo indeksas rodo, kad pagalba silpniesiems yra pakankamai gerai realizuojamas praktikoje. Faktą, kad pagalba silpniesiems bendraamžiams visiškai nėra aktualizuojama, galima traktuoti dvejopai. Viena vertus, pagalba silpniesiems yra toks savaime suprantamas dalykas, antra vertus, pagalba silpniesiems visiškai nėra neformaliojo švietimo kultūros dalis. Deja, nuolatinė informacija žiniasklaidoje apie vaikų smurto ir netolerancijos apraiškas leidžia labiau tikėti antrąja traktuote. Juolab, kad konfliktų sprendimas vaikams nėra nei svarbus, nei patiriamas, konfliktų sprendimo realizavimo lygmuo yra mažesnis nei vidutiniškas. Vadinasi, integruotos, „mokyklos visiems“, solidarios mokinių bendruomenės vizija tikrai nėra natūralus siekis vaikams. Akivaizdu, kad ši, pagalbos silpniesiems, tolerancijos ugdymo sritis yra užmiršta, palikta nuošalyje, vaikų sąmonėje ji neužima vietos. Tuo tarpu neformalusis švietimas yra ta vieta, kur integruotos mokyklos vizija *a priori* gali startuoti sėkmingiausiai, nes tai yra bendro

dalyvavimo ir veiklos sritis. Būtina neformaliojo švietimo politikoje numatyti įvairias bendro dalyvavimo, solidarumo, tolerancijos ugdymo formas.

Dar labai įdomus, paradoksalus faktas yra tas, kad pasirodymas renginiuose, šeimai, kaip neformaliojo švietimo indikatorius, vaikams yra nei svarbus, nei patiriamas, tačiau pagal realizavimo lygmenį jis yra labiausiai patiriamas. Tai reiškia, kad didelis dėmesys renginiams tikrai nėra tiek aktualus patiems mokiniams, kiek tai būtų galima įsivaizduoti. Apibendrinti duomenys rodo, kad vaikų interesas yra ne *show*, kaip jau buvo analogiškai interpretuoti tėvų duomenys, bet galimybė laisvai rinktis, gilintis pagal savo interesus, kurti savo individualumą.

Labai aukštai, vaikų vertinimu, realizuojamas neformaliojo švietimo kokybės indikatorius „profesionalių vadovų turėjimas“. Šis faktas rodo, kad vaikai yra patenkinti užsiėmimų vadovų profesionalumu ir jų profesionalumo didinimas tikrai nėra vaikų prioritetas. Ne vadovų profesionalumas, o, kaip minėta, galimybė laisvai rinktis, gilinimasis pagal savo interesus, savo individualumo kūrimas yra esminis vaikų prioritetas.

Įvairūs neformaliojo švietimo tikslai yra mažiausiai svarbūs, be to, mažiausia jų patirties turi Panevėžio ir Marijampolės apskrityse gyvenantys mokiniai. Taip pat pagrindinių mokyklų mokiniai ar tie, kuriems jau per 17 metų. Įvairių neformaliojo švietimo tikslų svarbą, taip pat jų patirtį labiausiai akcentuoja Telšių apskrityje gyvenantys mokiniai. Tai pat tie mokiniai, kuriems yra nuo 11 iki 13 metų. Būtent šis amžius, ko gero, yra labiausiai intensyvus motyvacijos ir dalyvavimo neformaliajame švietimo veiklose požiūriu.

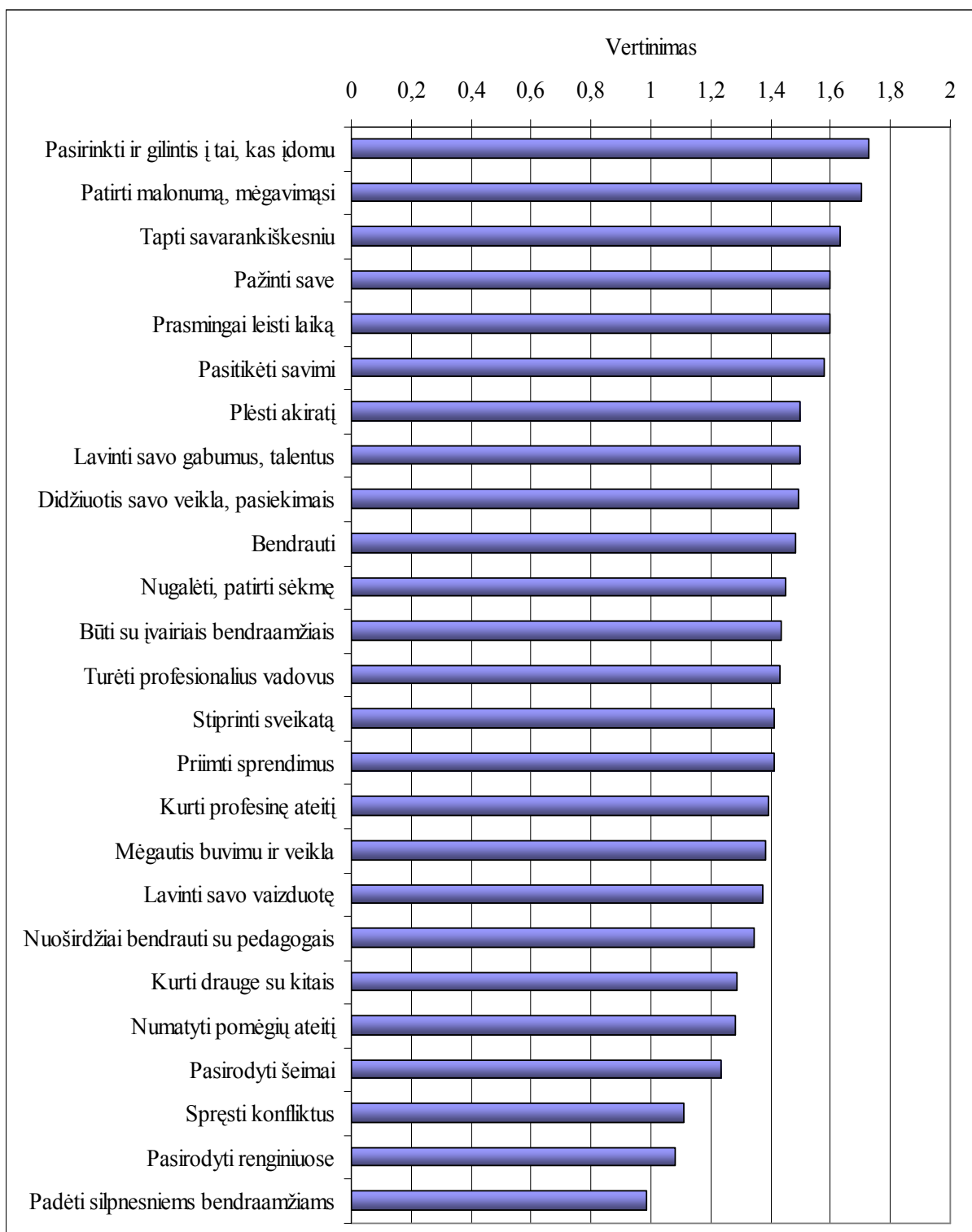
Didesniųjų (per 100 tūkst. gyv.) apskrities centrų mokiniai akcentuoja ambicingų švietimo tikslų svarbą: akiračio plėtimas, gilinimasis į save, profesionalių vadovų turėjimas. Jie mažiau linkę į bendravimą, pasirodymus. Didžiuosiuose Lietuvos miestuose dominuoja labiau individualinis neformaliojo švietimo poreikio modelis. Tuo tarpu rajonų centrų ir miestelių mokinių labiau išreikštas poreikis dalyvauti, bendrauti. Dominuoja socializacijos modelis.

Lytiškumo aspektas taip pat egzistuoja. Merginoms (tiek pačių mokinių, tiek ir jų tėvų nuomone) svarbūs daugelis, ir individuacijos, ir socializacijos tikslų, taip pat ir solidarumo su silpnesniaisiais, jos teigia turintys šių tikslų realizavimo patirtį. Vaikinai žymiai labiau nei merginos akcentuoja sveikatos svarbą kaip neformaliojo švietimo tikslą ir kaip asmeninę patirtį, taip pat jie labiau nei merginos turi nugalėti pergalės, sėkmės patirtį. Sunku vertinti, kiek šis tradiciškumo turintis lytiškumo modelis yra perimtas socializacijos procese (juolab, kad mokiniai tvirtina tą patį, ką ir jų tėvai), tačiau akivaizdu, kad lytiškumo aspektas neformaliajame švietime egzistuoja gana ryškiai. Merginos orientuotos į savikūrą

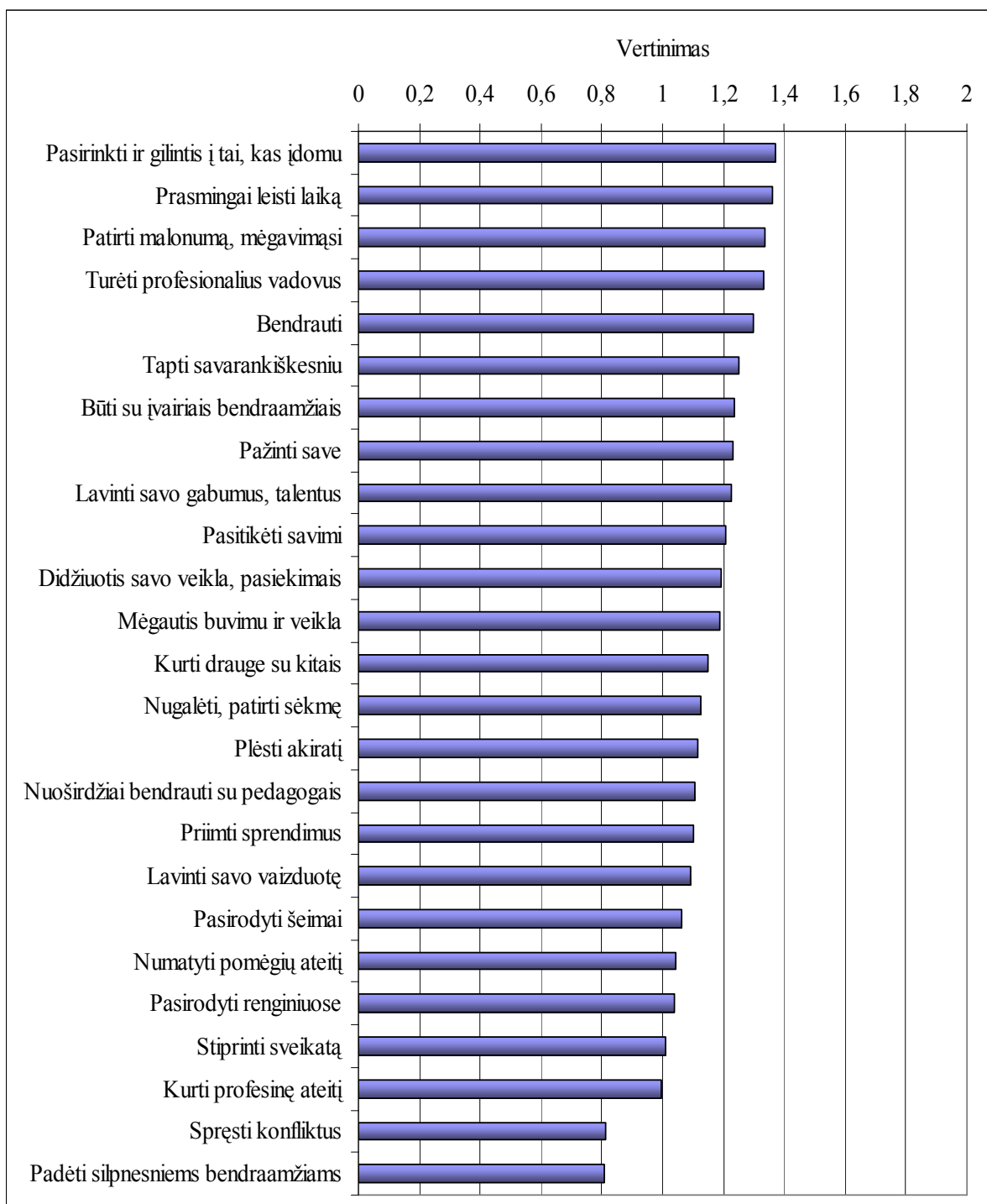
(individuacijos ir socializacijos keliu), tuo tarpu vaikinai orientuoti į rungtyniavimą (sveikatą, gal greičiau, jėgą ir sėkmę).

Tai pat krinta į akis kita bendra tendencija. Mažiausiai prasminga (neformaliojo švietimo tikslų ir patirties požiūriu) savo veiklą laiko tie, kurie iš viso nelanko jokių užsiėmimų, arba lanko užsienio kalbų ir intelekto lavinimo užsiėmimus. Akivaizdu, kad šie užsiėmimai atkartoja formaliojo švietimo dalykus, nesukuria naujos papildomos veiklos. Šiuos užsiėmimus lankantiems vaikams neformalusis švietimas yra tik formaliojo švietimo (pamokų) pratęsimas, todėl jų atsakymai neformaliojo švietimo tikslų ir patirties požiūriu yra labai neigiami. Tiesa, mokiniai vertina labiau nei kiti užsienio kalbų užsiėmimą dėl to, kad tikisi, kad jis padės sukurti gerą profesinę karjerą. Tačiau kyla klausimas, ar šis tikslas nėra tėvų suprojektuotas (tėvų vertinimas čia taip pat stipriausiai išreikštas), kadangi pagal daugelį kitų indikatorių, šie vaikai nemąsto kitų neformaliojo švietimo naudų. Analogiškai, intelekto lavinimo užsiėmimus lankantys labiau nei kiti vaikai vertina, kad jie mokosi priiminėti sprendimus, tačiau pagal kitu požymius jie čia mato mažai prasmės (lyginant su kitais). Technikos užsiėmimai, nors neretai gana kritiškai vertinamas, tačiau čia (praktiškai be išimčių čia yra vaikinai) patiria gerą, nuoširdų bendravimą su pedagogais. Ko gero, laimingiausi ir labiausiai matantys užsiėmimų prasmę (neformaliojo švietimo tikslų ir patirties požiūriu) yra lankantys gamtos, šokių, ypač literatų, dailės užsiėmimus, jaunimo organizacijų užsiėmimus.

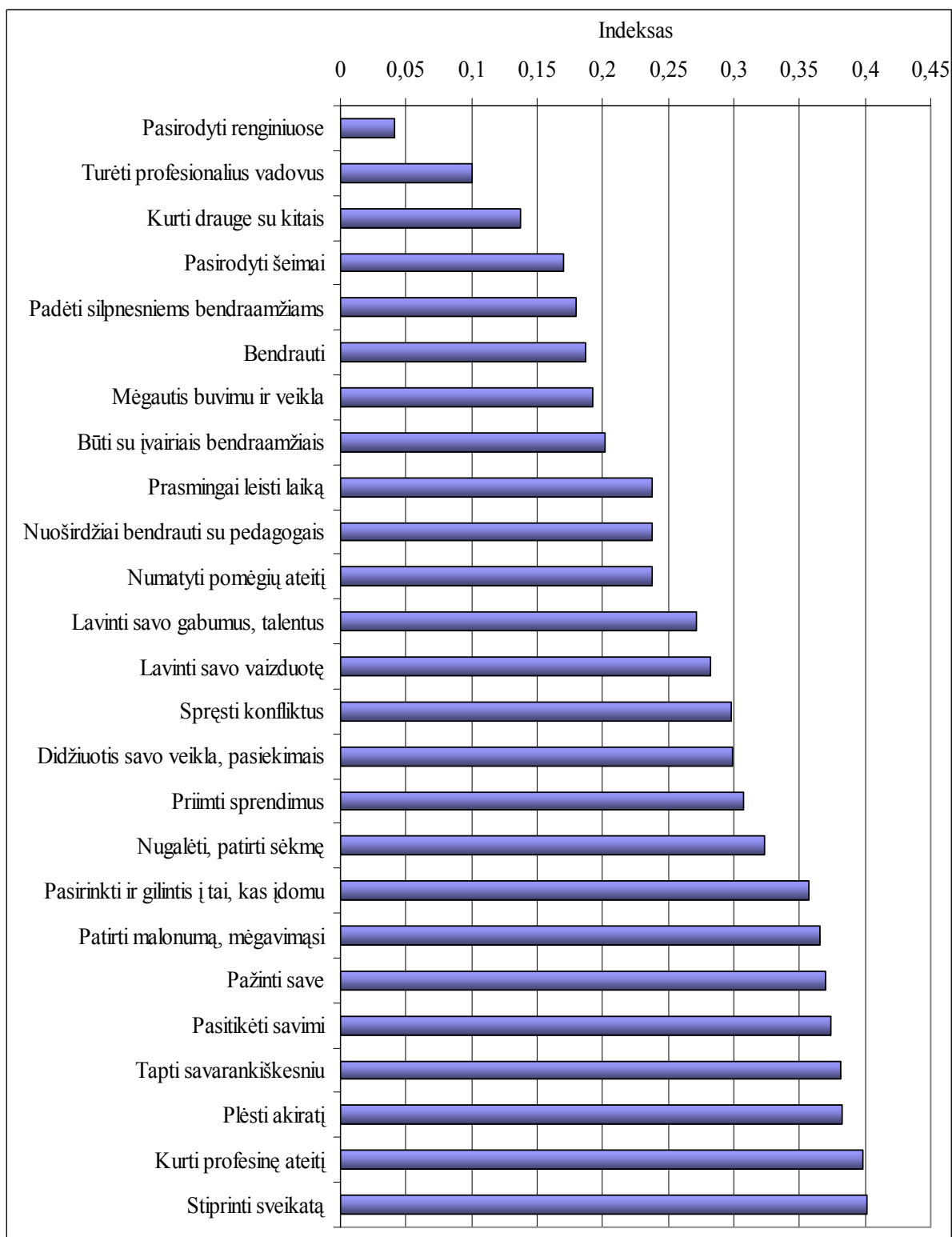
Viena yra akivaizdu: užsiėmimų nelankymas atiboja vaikus nuo neformaliojo švietimo tikslų (individuacijos ir socializacijos) svarbos suvokimo ir patirties. Lentelėse nežymėta, kad mažiausiai pritariantys buvo tie mokiniai (taip pat ir tėvai), kurie nelanko jokio užsiėmimo (nežymėta lentelėje, nes tai kartojosi prie kiekvieno indikatoriaus). Be to, yra akivaizdi sąlyginė (nestatistinė) koreliacija tarp lankomų užsiėmimų kiekio ir neformaliojo švietimo tikslų svarbos suvokimo ir patirties turėjimo. Kuo geriau supranta vaikai neformaliojo švietimo tikslus, kuo didesnė jų patirtis, tuo daugiau užsiėmimų lanko; kuo daugiau lanko neformaliojo švietimo veiklas, tuo geresnis jų suvokimas, didesnė patirtis.

4.2.1 pav. Neformaliojo švietimo tikslų svarbos reitingas: bendrojo lavinimo mokyklų mokinių vertinimas

4.2.2 pav. Neformaliojo švietimo tikslų patirties reitingas: bendrojo lavinimo mokyklų mokinių vertinimas

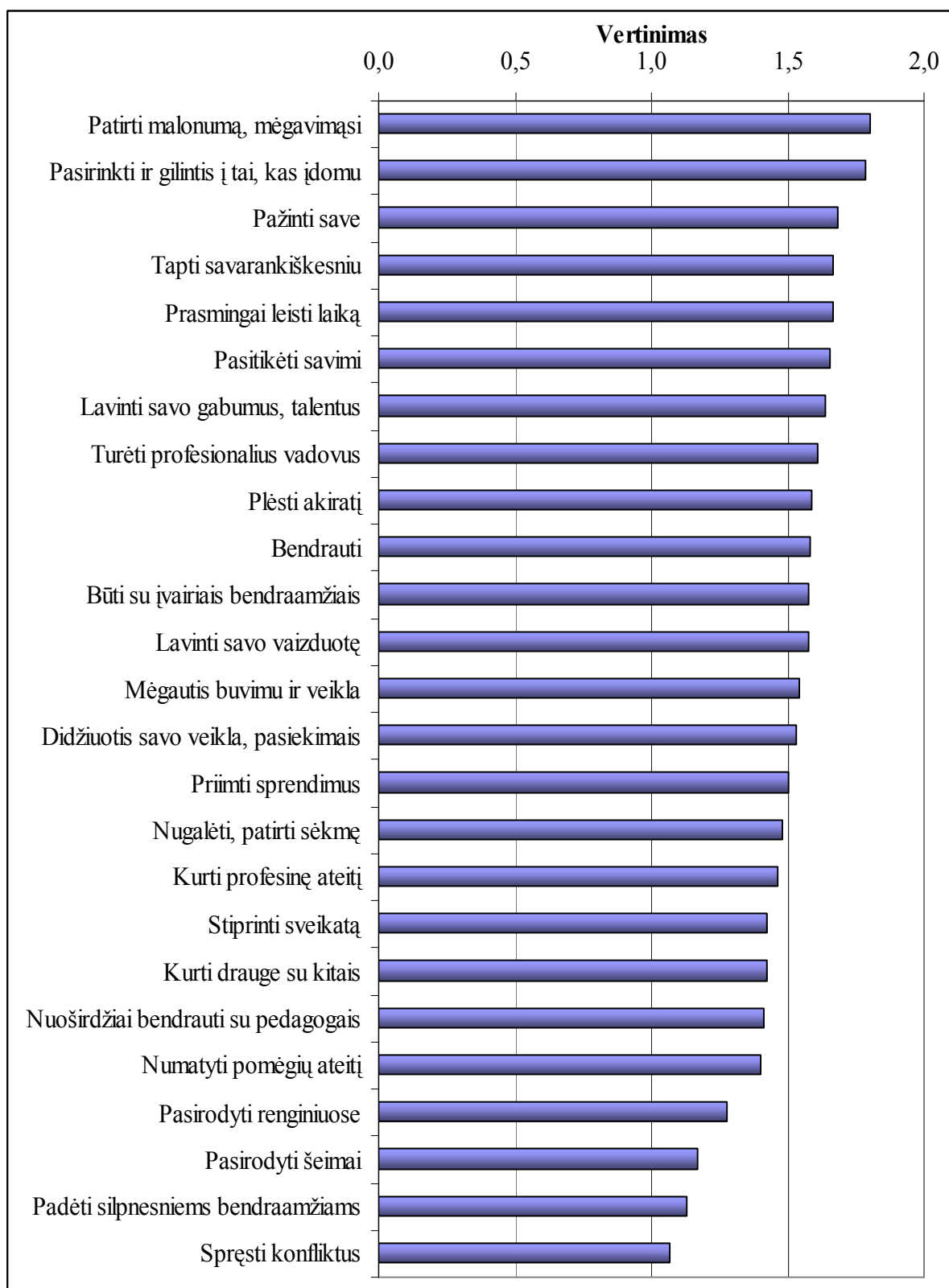
4.2.3 pav. Neformaliojo švietimo tikslų realizavimo lygmuo: mokinių vertinimo indeksas
(indeksas, tai skirtumas tarp svarbos ir patirties; kuo mažesnis indeksas, aukštesnis reitingas, tuo realizavimo lygmuo aukštesnis)

4.3. Neformaliojo švietimo įstaigų mokinių nuomonių analizė

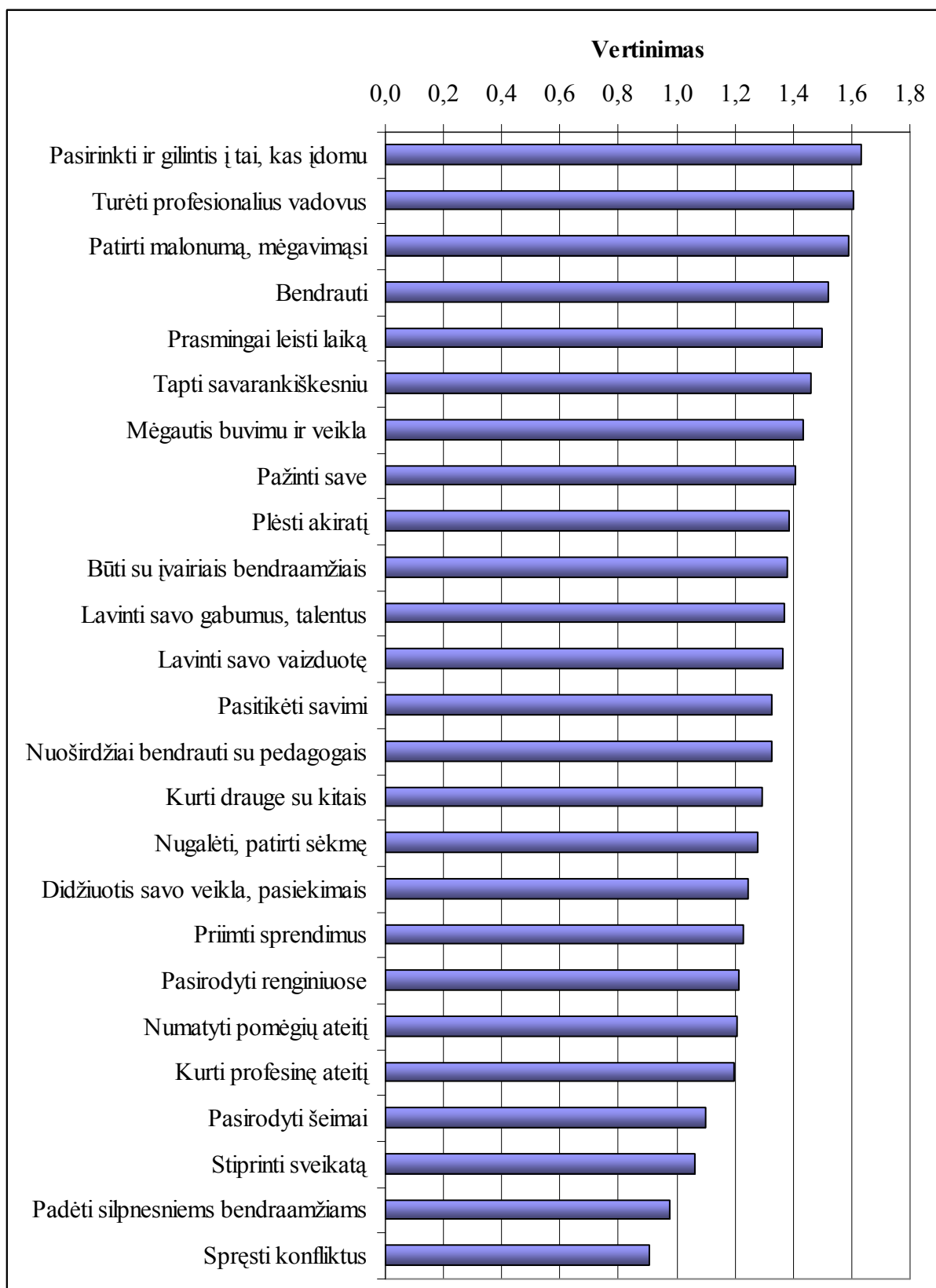
Neformaliojo švietimo įstaigų mokiniai akcentuoja analogiškus tikslus pagal svarbumą (4.3.1 pav.). Patirti malonumą ir mėgavimąsi neformaliojo švietimo veikloje, pasirinkti ir gilintis į tai, kas svarbu, pažinti save, tapti savarankiškesniu – šie orientyrai ne tik nurodo į neformaliojo švietimo tikslų svarbą, bet ir į vaikų interesus bei motyvus. Žinant šiuos mokinių interesus ir motyvus galima tikslinčiau konstruoti neformaliojo švietimo strategijas. Analogiškai ir neformaliojo švietimo tikslų patirtis – pasirinkimo galimybė, malonumas dalyvauti veikloje yra dažniausiai vaikų patiriami dalykai neformaliojo švietimo įstaigose (4.3.2 pav.). Įdomu tai, kad profesionalių vadovų turėjimas nėra akcentuojamas kaip ypač svarbus dalykas, tačiau pagal patirtį ir realizavimo lygmenį profesionalūs vadovai yra kone labiausiai ryški neformaliojo švietimo tikslų patirtis tam skirtose įstaigose. Galima stebėti, kad tai, kas svarbu ir tai, kad yra, neatitinka. Jei svarbiausia yra saviraiškos ir individuacijos tikslai, tai prie patirties labiau atsiranda socializacijos tikslai ir išoriniai veiksniai. Tai reiškia, kad neformaliojo švietimo įstaigų mokiniai (panašiai, kaip ir bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai) labiausiai tikisi saviraiškos ir individuacijos, tačiau realybėje labiausiai realizuojami socializacija, demonstravimasis (arba *show*, kaip minėta prieš tai esančiame skyriuje) ir vadovų profesionalumo akcentavimas. Tuo tarpu saviraiškos ir individuacijos tikslai santykinai realizuojami mažiausiai, ką rodo svarbos ir patirties santykis (4.3.3 pav.). Tai, kad individuacijos klausimas realizuojamas mažiausiai, rodo ir pagal realizacijos indeksą žemiausioje vietoje atsidūrę asmens orumo požymiai: savęs pažinimas, pasitikėjimas savimi, didžiavimasis savo veikla, savo gabumų lavinimas, sprendimų priėmimas. Stebime gan akivaizdžią neformaliojo švietimo tikslų ir jų realizavimo disproporciją neformaliojo švietimo sistemoje. Mokinių interesas yra jų individuacija (asmenybės kūrimas), tuo tarpu realybėje dominuoja socializacijos, profesionalumo ir demonstravimo tikslai. Ši disproporcija gali būti mažinama neformaliojo švietimo sistemai labiau atsiveriant mokinių interesams, reaguojant į jų interesus, motyvus, siekius, saviraišką.

Labiausiai sąmoningi neformaliojo švietimo nauda yra puikiai besimokantys vaikai – jiems svarbi yra savikūra: sunkumų įveikimas, ateities kūrimas, profesionalumas, savarankiškumas, sprendimų priėmimas. Įdomu, kad savo interesus labiausiai realizuojantys jaučiasi technikos ir tautinės kultūros užsiėmimus lankantys mokiniai, mažiausiai – literatū, intelekto lavinimo, šokių užsiėmimus lankantys. Labiausiai laviną vaizduotę jaučiasi technikos ir dailės užsiėmimus lankantys, literatus ir sportą – mažiausiai. Dailės ir tautinės kultūros užsiėmimai labiausiai orientuoti, mokinių supratimu, į savęs pažinimą, mažiausiai – literatū, šokių ir

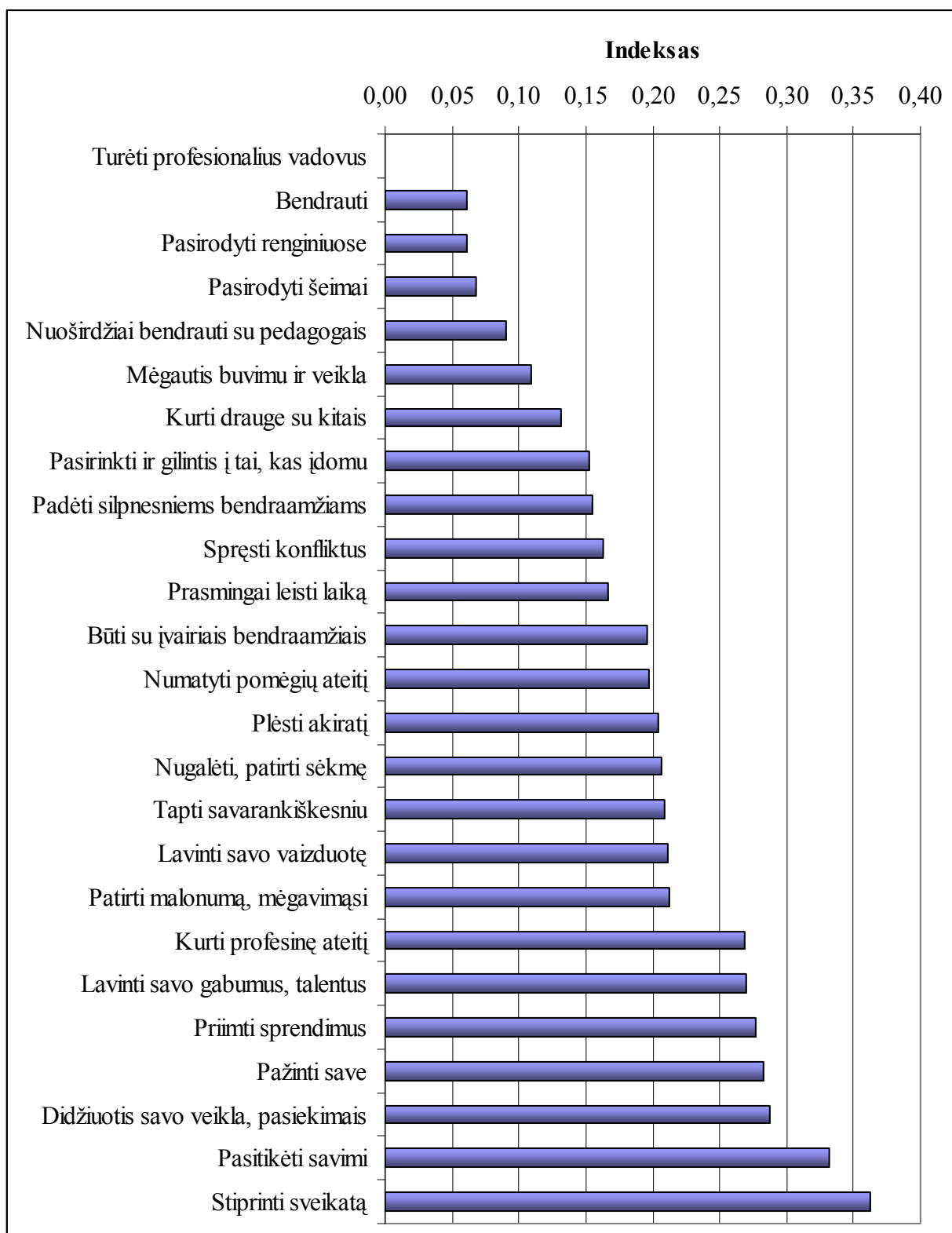
technikos užsiėmimai. Profesionalius vadovus labiausia jaučiasi turį intelekto lavinimo užsiėmimų vaikai, mažiausiai profesionalius – literatų ir sporto užsiėmimus lankantys vaikai.

4.3.1 pav. Neformaliojo švietimo tikslų svarbos reitingas: neformaliojo švietimo įstaigų mokinių vertinimas

4.3.2 pav. Neformaliojo švietimo tikslų patirties reitingas: Neformaliojo švietimo įstaigų mokinių vertinimas

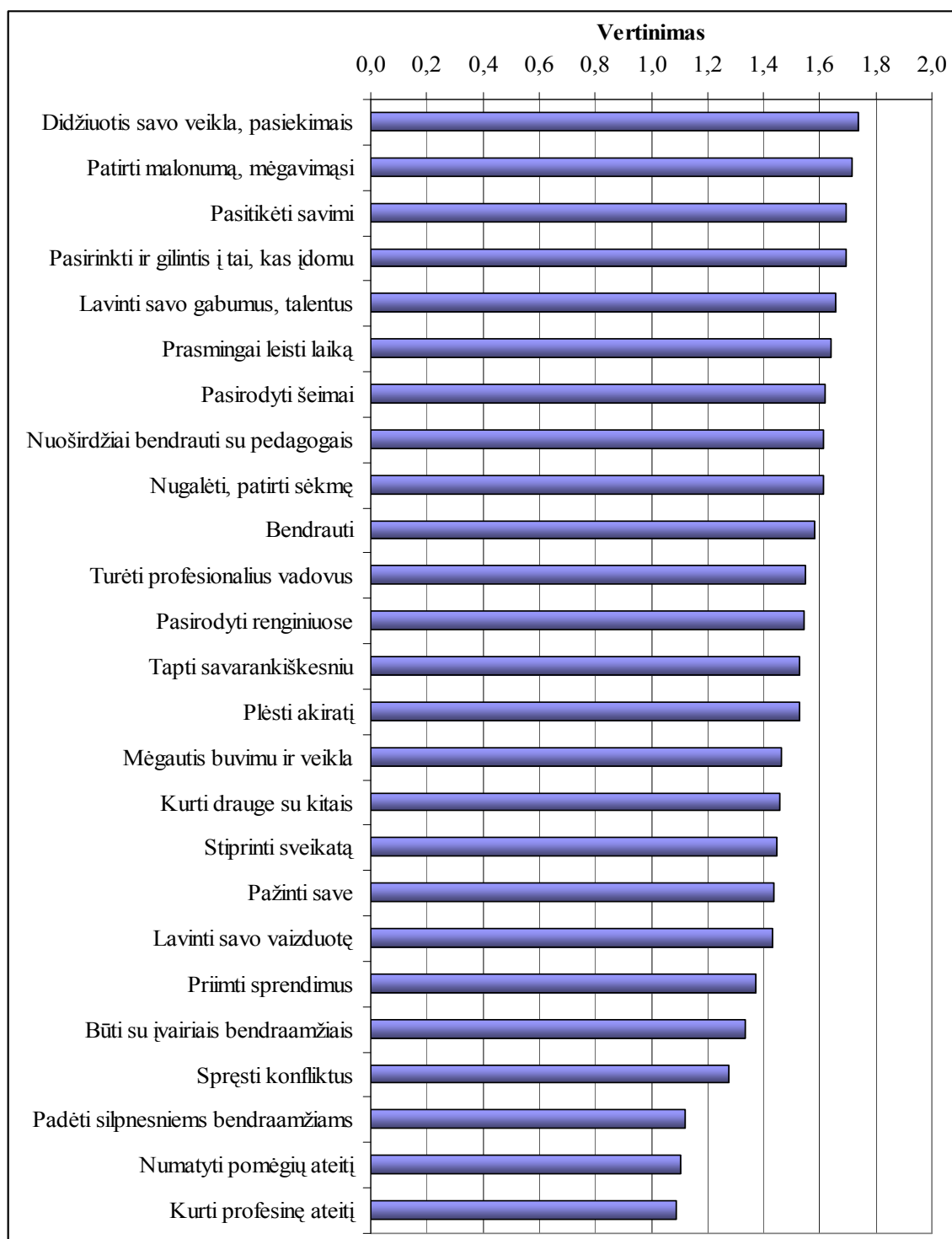

4.3.3 pav. Neformaliojo švietimo tikslų realizavimo lygmuo: neformaliojo švietimo įstaigų mokinių vertinimo indeksas
 (indeksas, tai skirtumas tarp svarbos ir patirties; kuo mažesnis indeksas, aukštesnis reitingas, tuo realizavimo lygmuo aukštesnis)

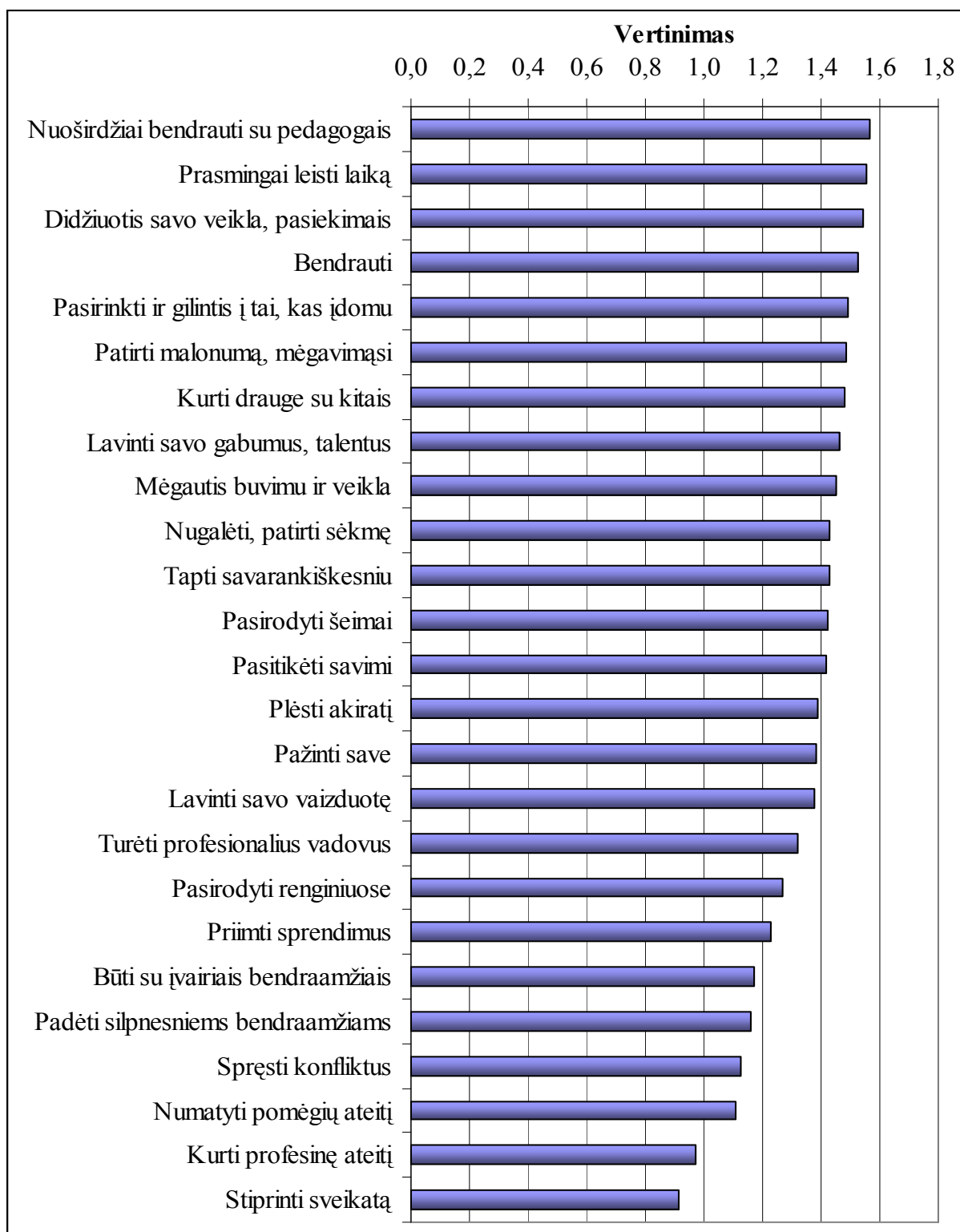
4.4. Bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų nuomonių analizė

Bendrojo lavinimo mokyklų neformaliojo švietimo veiklų pedagogai panašiai kaip ir mokiniai akcentuoja individuacijos tikslus (4.4.1 pav.). Užsiėmimų vadovai mano, kad neformaliojo švietimo tikslai yra vaiko orumas (didžiuotis savo veikla), interesai (pasirinkti tai, kas įdomu), pasitikėjimas savimi, gabumų ir talentų lavinimas. Mažiau svarbu ateities kūrimas, pagalba silpniesiems bendraamžiams, socializacija (konfliktų sprendimas, buvimas su bendraamžiais). Pagal patirtį požymių tvarka pasikeičia (4.4.2 pav.). Pagal patirtį dominuoja prasmingas laiko praleidimas, nuoširdus bendravimas su pedagogais, bendravimas, taip pat didžiavimasis savo veikla, pasirinkimas pagal interesus. Vis dėl to stebime, kad socializacijos požymiai ryškesni ne svarbos, o patirties požiūriu. Tai atkartoja mokinių vertinimų tendencijas. Kiti socializacijos tikslai yra ir tarp mažiausiai patiriamų. Tačiau labiausiai intriguojantis interpretavimo požiūriu yra neformaliojo švietimo tikslų realizavimo indeksas (4.4.3 pav.). Neigiamas (su minuso ženklu) indeksas reiškia, kad kažkuris tikslas, konkrečių respondentų nuomone, yra realizuojamas pernelyg daug (t.y. daugiau patirties nei svarbos; iš svarbos atimama patirtis). Antai pagalba bendraamžiams, net kūrimas kartu bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų laikoma kaip mažiau svarbi, bet daug daroma veikla. Šis dar šiame tyrime neatskleistas faktas leidžia plėtoti naujas interpretacijas apie tam tikras tendencijas. Pagalba silpniesiems nelaikoma svarbiu tikslu, tačiau dėmesio ir pagalbos silpniesiems yra pakankamai (net per daug) mokykloje – tokia bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų nuomonė. Tai yra ženklas, kad mokykla dar neviseiškai suvokia savo „Mokyklos visiems“ misiją, kad bendrojo lavinimo mokykla yra skirta visokiems, nebūtinai elitiniams, vaikams, kad bendrojo lavinimo mokykloje mokosi įvairių gabumų ir interesų vaikai, o švietimo tikslas yra nediferencijuoti vaikų ir įtraukti vaikus, turinčius vieną ar kitą problemų, į bendrus visiems ugdymo įvykius. Kita vertus, bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovams tenka susidurti su įvairiais vaikais, todėl jiems nėra lengva užtikrinti visų įvairių vaikų interesų realizavimą, todėl reikia manyti, kad užsiėmimų vadovams taip pat reikia metodinės ir motyvuojančios paramos. Jei pedagogai būtų aprūpinami tinkamomis metodinėmis priemonėmis, t.y. jei jie turėtų galimybes mokytis įvairių metodikų kaip dirbti su įvairiais vaikais, dalintis patirtimi ir idėjomis, dažnai dalyvauti įvairiuose renginiuose su vaikais, aprūpinami techninėmis priemonėmis, tikėtinas didesnis pedagogų motyvuotumas darbui su „sunkiais“ vaikais. Apčiuoptas prieštaraštas tarp to, kad mokyklos užsiėmimai yra labiau skirti prasmingam užimtumui ir dalyvavimui bei mokytojų pasirengimo dirbti su vaikais iš rizikos šeimų ir specialiųjų poreikių vaikais, t.y. tais, kurie turi potencialių ar realių elgesio sunkumų. Pagalbos silpniesiems neformaliojo švietimo tikslą ir patirtį mažiausiai

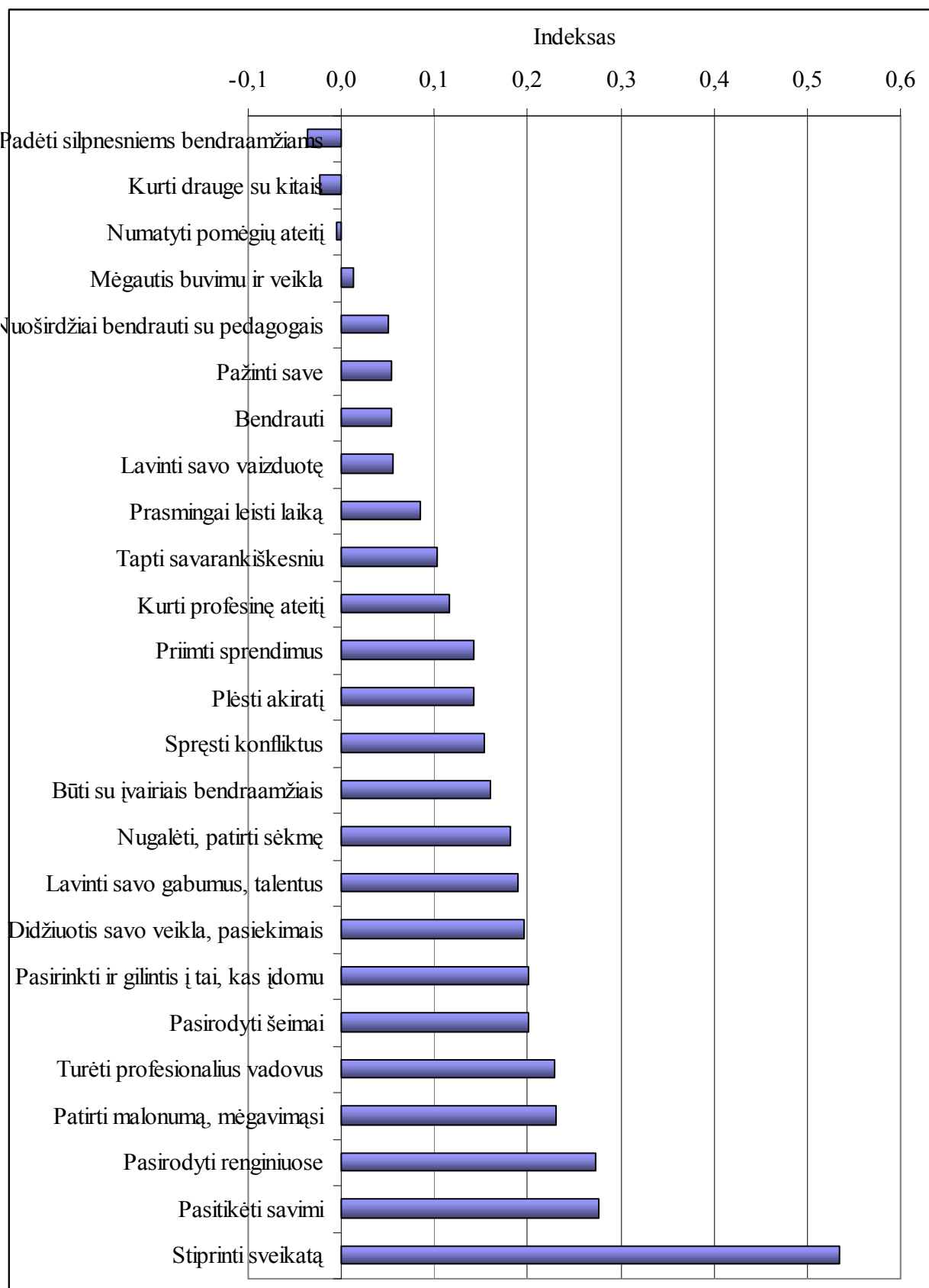
demonstruoja kaimų ir miestelių pedagogai. Be to, vyrai pedagogai mažiau nei moterys išvelgia tokius tikslų svarbą, kaip pagalba silpniesiems, pasitikėjimas savimi, nuoširdus bendravimas, didžiavimasis savo veikla, užsiėmimas mėgstama veikla, akiračio plėtimas ir pan. Atitinkamai ir švietimo tikslų patirtis – vyrų matymas yra ženkliai labiau rezervuotas nei moterų.

4.4.1 pav. Neformaliojo švietimo tikslų svarbos reitingas: bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų mokinių vertinimas

4.4.2 pav. Neformaliojo švietimo tikslų patirties reitingas: bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų vertinimas

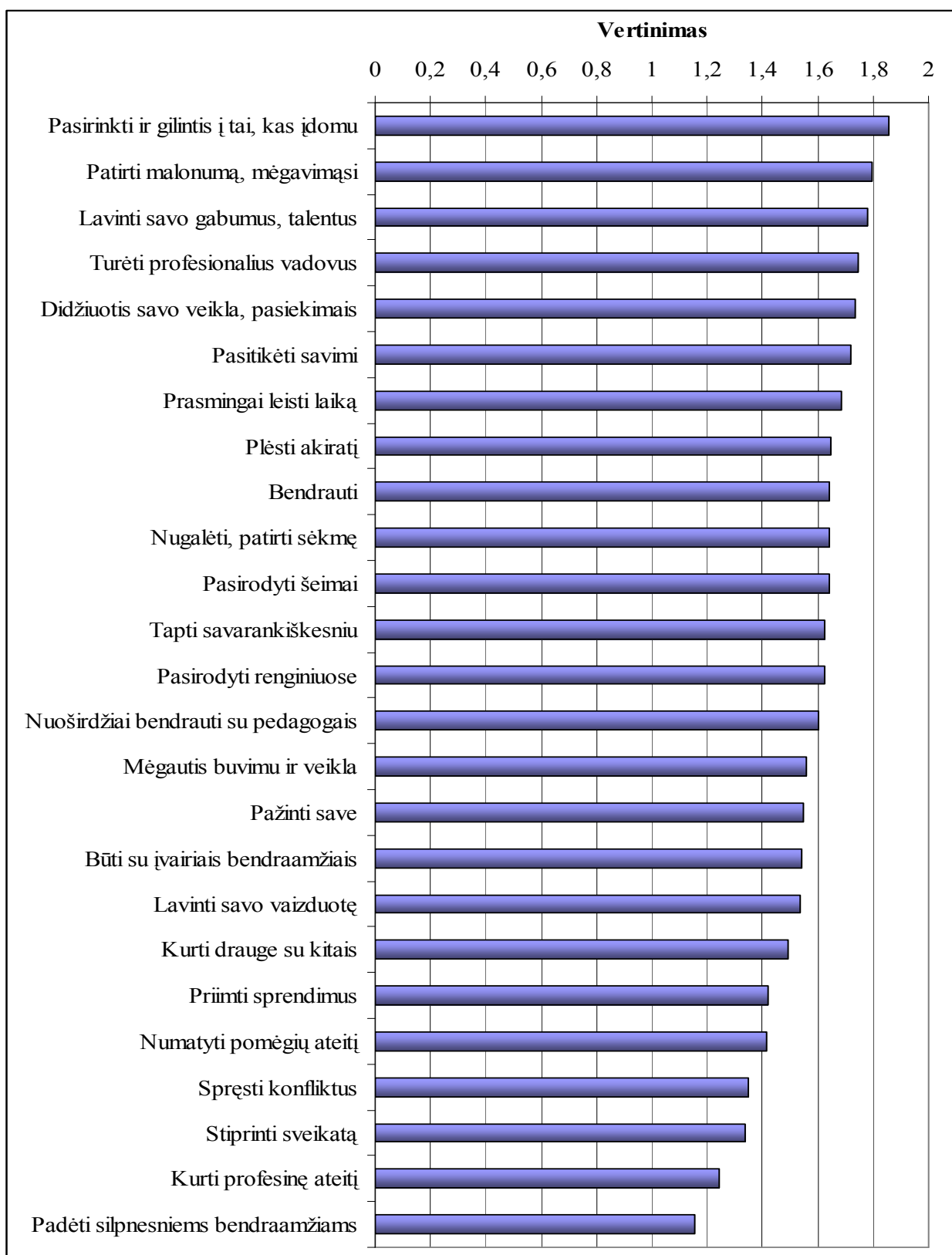
4.4.3 pav. Neformaliojo švietimo tikslų realizavimo lygmuo: bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų vertinimo indeksas
 (indeksas, tai skirtumas tarp svarbos ir patirties; kuo mažesnis indeksas, aukštesnis reitingas, tuo realizavimo lygmuo aukštesnis)

4.5. Neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovų nuomonių analizė

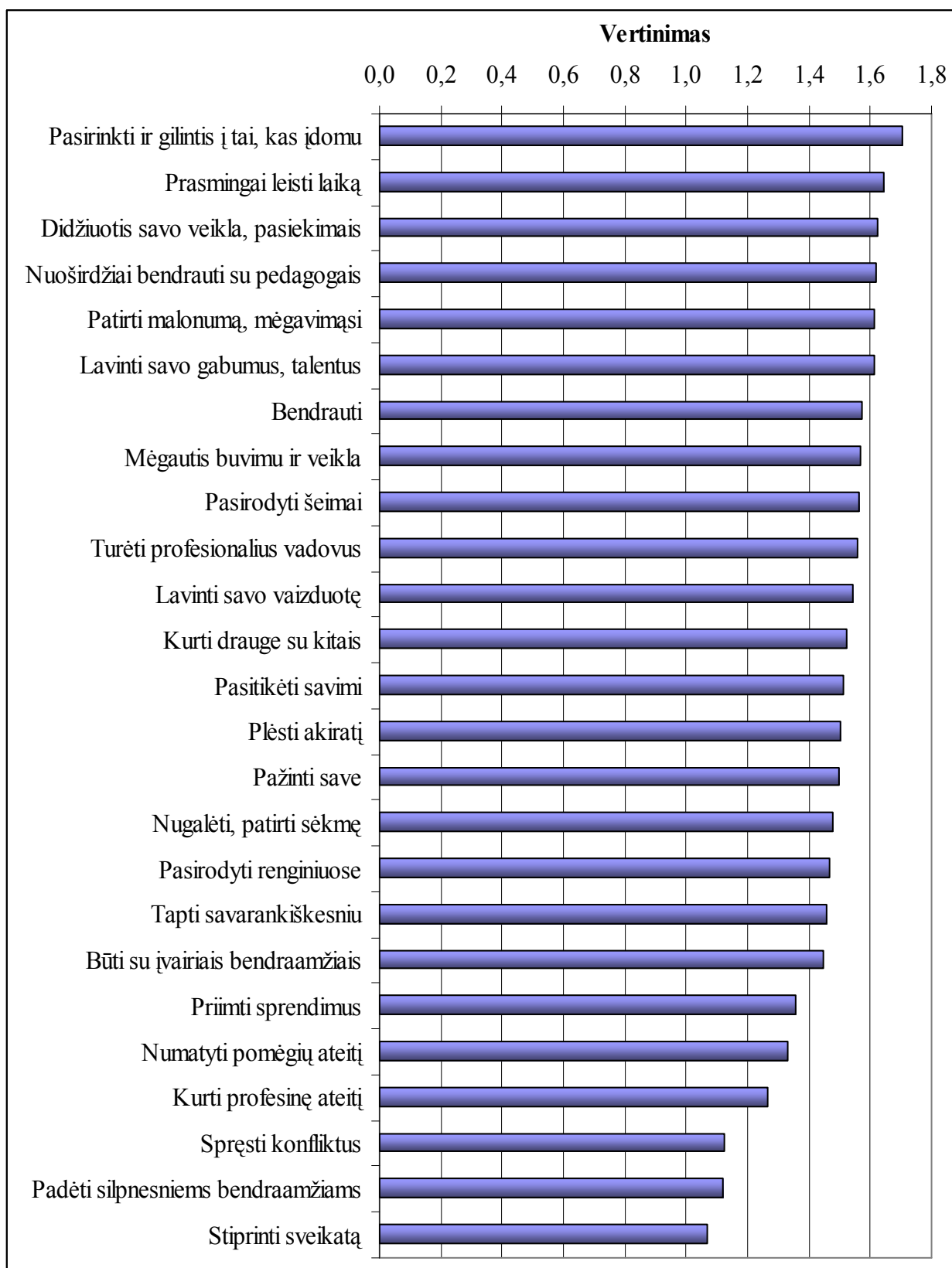
Neformaliojo švietimo įstaigų pedagogai panašiai kaip ir jų kolegos iš bendrojo lavinimo mokyklų vertina švietimo tikslų svarbą. Jie išskiria vaikų interesų ir individuacijos ugdymo svarbą (4.5.1 pav.). Kita vertus, pagal patirtį vadovų vertinimuose daugiau atsiranda prasmingo laiko praleidimo, kas, akivaizdu, tėra minimalus neformaliojo švietimo tikslas. Tačiau neformaliojo švietimo įstaigų pedagogai kiek labiau nei jų kolegos ir bendrojo lavinimo mokyklų pabrėžia patirtį tokių švietimo tikslų kaip pasirinkimas ir gilinimasis į tai, kas į domu, didžiavimasis savo veikla (4.5.2 pav.). Galima, gan laisvai interpretuojant, manyti, kad neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų pedagogai truputį, bet labiau nei bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovai yra orientuoti į vaiko orumą ir individuaciją.

Vis dėl to labiausiai pedagogus nuo tėvų ir vaikų skiria tai, kad jie randa švietimo tikslų, kurie nėra svarbūs, bet labai realizuojami praktikoje. Neformaliojo švietimo įstaigų pedagogų nuomonė šiek tiek skiriasi nuo bendrojo lavinimo pedagogų, turima galvoje tai, kad neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovai mažiau akcentuoja dėmesį silpniesiems (specialiųjų poreikių ir iš rizikos šeimų) vaikams. Tai nesunku paaiškinti tuo, kad neformaliojo švietimo įstaigos yra sunkiau prieinamos tokiems vaikams, nes jose esantys užsiėmimai dažniausiai yra mokami arba orientuoti į elitiškumą. Tačiau kiek stebina užsiėmimų vadovų nuomonė, kad kūrimas drauge, profesinės ateities kūrimas, nuoširdus bendravimas – šie tikslai yra pernelyg realizuojami praktikoje, t.y. jie yra mažiau svarbūs nei realiai veikia praktikoje. Gal todėl nereikia stebėtis, kad konfliktų sprendimas, malonumo veiklose patyrimas yra, jų pačių nuomone, menkai realizuojami. Tai reiškia, kad neformaliojo švietimo įstaigų pedagogai nėra aiškiai apsibrėžę neformaliojo švietimo misijos, siekių, kad neformaliojo švietimo įstaigos nelabai randa savo vietą švietimo strategijoje. Tai paaiškintina išorinėmis aplinkybėmis, t.y. tuo, kad neformalusis švietimas, kaip jau aptarta kitose dalyse, neturi aiškiai legitimiai apibrėžtos vietos neformaliojo švietimo sistemoje.

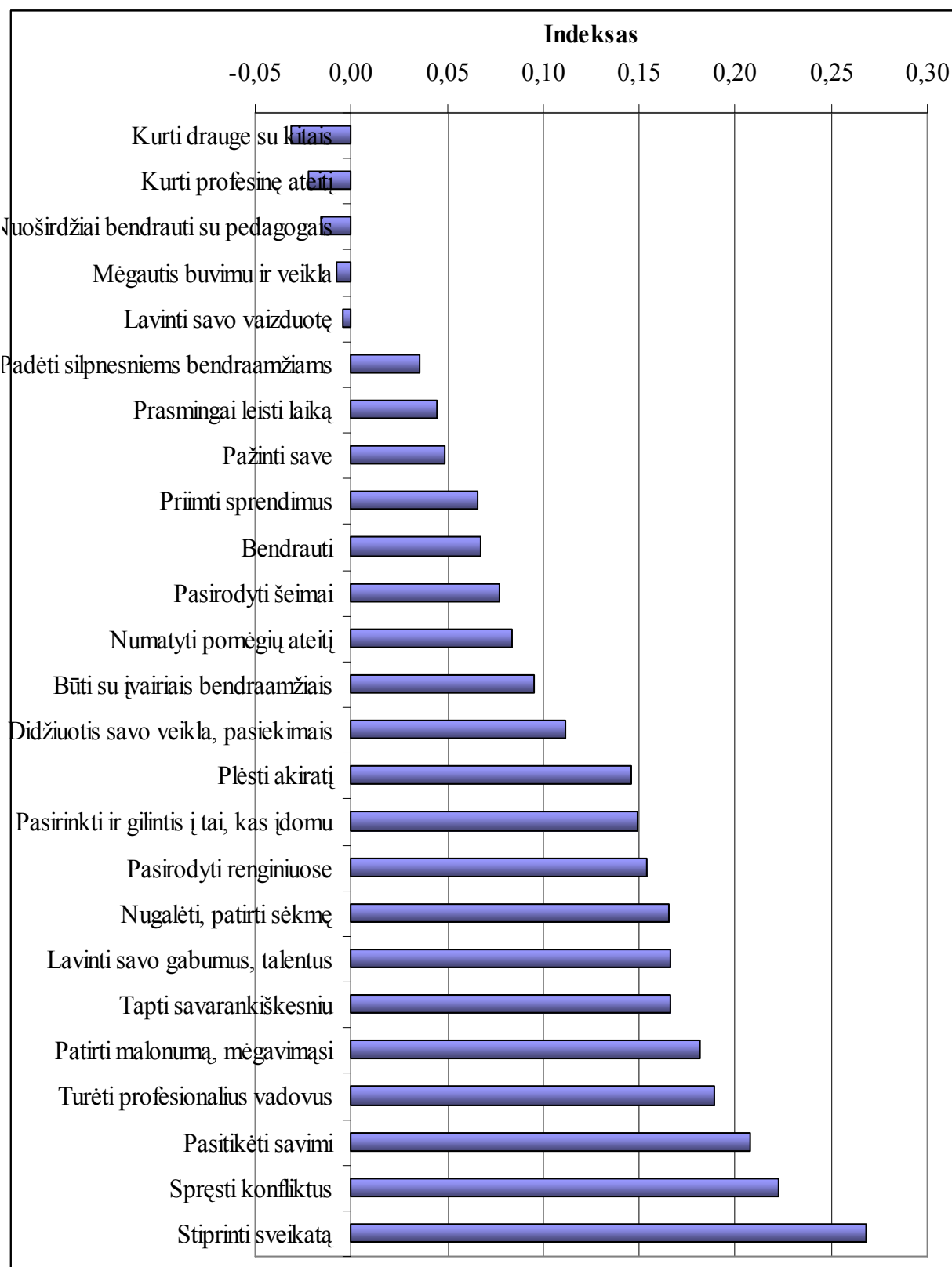
Pagalba silpniesiems vaikams moterims yra labiau svarbi nei vyrams. Šis faktas papildoma atrastų faktų eilę apie tai, kad lytiškumo aspektas neformaliojo švietimo sistemoje yra svarbus.

4.5.1 pav. Neformaliojo švietimo tikslų svarbos reitingas: neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovų vertinimas

4.5.2 pav. Neformaliojo švietimo tikslų patirties reitingas: neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovų vertinimas

4.5.3 pav. Neformaliojo švietimo tikslų realizavimo lygmuo: bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų vertinimo indeksas
 (indeksas, tai skirtumas tarp svarbos ir patirties; kuo mažesnis indeksas, aukštesnis reitingas, tuo realizavimo lygmuo aukštesnis)

4.6. Apibendrintas neformaliojo švietimo tikslų vertinimas, nuomonių lyginamoji analizė

Bendras neformaliojo švietimo tikslų ir patirties reitingai (4.6.1 ir 4.6.2 pav.) atskleidžia, kad švietimo dalyviai svarbiausiais neformaliojo švietimo tikslais laiko individuacijos ugdymą plėtojant vaikų gabumus, pasirinkimą pagal interesus, savarankiškumą, didžiavimąsi savo pasiekimais. Reikia atkreipti dėmesį, kad visiems dalyviams svarbus malonus laiko praleidimas, kas numano, kad neformaliojo švietimo veikla turi būti emociškai palanki vaiko asmenybės augimui ir bendravimui vieta. Vertindami neformaliojo švietimo tikslų patirtį, švietimo dalyviai mažiau akcentuoja individuaciją, o labiau – socializaciją bei užimtumą, taip pat emocinį – malonumo veikiant – aspektą. Neformaliojo švietimo tikslų realizavimo indeksas (4.6.3 pav.) ypač aiškiai atskleidžia, kad neformaliojo švietimo sistemoje geriausiai realizuojami užimtumo ir socializacijos tikslai (kurie traktuotini kaip minimalūs ar bet natūralūs), tačiau individuacijos, gerokai ambicingesni ir į vaiko asmenybės savikūrą orientuoti, tikslai yra pakankamai žemame realizavimo lygmenyje. Vadinasi, vaiko individuacijos ugdymas turėtų būti labiau akcentuojamas neformaliojo švietimo strategijose bei veiklose; vaiko orumas, interesai, individualūs talentai turėtų tapti labiau ekspllicitiniais, t.y. aiškiai įvardintais, suvoktais, išreikštais, legitimuotais.

Tenka apgailestauti, kad integruotos mokyklos ir solidarumo idėja dar netapo neformaliojo švietimo savastimi nei tikslų, nei realios patirties požiūriu: pagalba specialiųjų poreikių, rizikos šeimų vaikams nėra suvokta kaip neformaliojo švietimo natūrali ir būtina paskirtis. Tuo tarpu užsienio šalių patirtis rodo, kad būtent neformalusis švietimas yra puiki socialinės integracijos ir solidarumo eksperimentavimo ir realizavimo vieta.

Atlikta statistinė tėvų, mokinių, užsiėmimų vadovų nuomonių lyginamoji analizė parodė, kad visi dalyviai skirtingai vertina neformaliojo švietimo tikslų svarbą ir patirtį (abiem atvejais skirtumai yra statistikai reikšmingi, $p=0,001$). Vienus tikslus labai svarbiais laiko vieni dalyviai, kitus tikslus – kiti neformaliojo švietimo dalyviai.

Tėvams, svarbiau nei kitiems švietimo dalyviams, yra šie neformaliojo švietimo tikslai: Lavinti savo gabumus, talentus, stiprinti sveikatą, prasmingai leisti laiką, tapti savarankiškesniu, padėti silpnesniesiems, priimti sprendimus. Mažiausia svarbus tėvams yra tai, kad vaikai patirtų malonumą, mėgavimąsi neformaliojo švietimo veikla. Tėvai yra viena iš labiausiai neformaliuoju švietimu suinteresuotų grupių. Pagal patirties vertinimą, tėvai nedominuoja nė vieno neformaliojo švietimo tikslo požiūriu. Tai rodo tam tikrą nepakankamą tėvų patirtį jų vaikų neformaliojo švietimo požiūriu. Antai, tėvai mažiausiai už visu s švietimo

dalyvius yra patyrę tai, kad vaikai priima sprendimus, pažįsta save neformaliojo švietimo veiklose. Kitaip tariant, tėvai nėra labai įtraukti į savo vaikų neformalųjį švietimą.

Kaip bebūtų keista, bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai (dalyvaujančių neformaliojo švietimo įstaigų ir bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimuose apytiksliai santykiu ½) neakcentavo, labiau nei kiti švietimo dalyviai, nė vieno švietimo tikslo svarbos. Bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai daugelį švietimo tikslų svarbą vertina mažiausia lyginant su kitais dalyviais. Lavinti savo gabumus, talentus, bendrauti, pasitikėti savimi, didžiuotis savo veikla, pasiekimais, pasirodyti renginiuose, nuoširdžiai bendrauti su pedagogais, prasmingai leisti laiką, kurti drauge su kitais, plėsti akiratį, mėgautis buvimu ir veikla, turėti profesionalius vadovus, padėti silpnesniems bendraamžiams, lavinti savo vaizduotę – visų šių švietimo tikslų svarbą bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai vertino mažiau, nei kiti švietimo dalyviai. Atitinkamai, bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai, kurių tarpe dominuoja lankantys užsiėmimus mokyklose, mažiau nei kiti teigia patiriantys daugelį neformaliojo švietimo tikslų. Duomenys nurodo į akivaizdžią problemą, kad bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai nepakankamai geba reflektuoti neformaliojo švietimo tikslus, jų svarbą ir patirtį.

Neformaliojo švietimo įstaigų mokiniai akcentavo malonumo patyrimo, mėgavimosi santykiais ir veikla, buvimu su bendraamžiais svarbą, taip pat savęs pažinimo ir vaizduotės lavinimo svarbą. Dar daugiau, neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų mokiniai labiau nei kiti projektuoja savo ateitį. Mokiniai akcentuoja profesinės ateities kūrimo, pomėgių numatymo tikslų svarbą. Tas faktas, kad neformaliojo švietimo įstaigų mokiniai stipriausiai, lyginant su kitais, akcentuoja socializacijos, savęs pažinimo, kūrybinio mąstymo tikslus, rodo, kad neformaliojo švietimo įstaigas lanko motyvuoti mokiniai, gerai suvokiantys savo veiklos prasmę. Galimas ir atvirkštinis ryšys: švietimas neformaliojo švietimo įstaigose labiau lavina stiprą motyvaciją ir vaikų savo veiklos prasmės susivokimą. Dviejų švietimo tikslų svarbą – pasirodymo šeimai ir konfliktų sprendimo – neformalių įstaigų užsiėmimų mokiniai vertina mažiausiai lyginant su kitais švietimo dalyviais. Savarankiškumo tapsmas, profesionalūs vadovai – tai yra neformaliojo švietimo įstaigų mokinių patirtis, didesnė nei kitų švietimo dalyvių. Tai tik patvirtina neformaliojo švietimo įstaigų mokinių pakankamą motyvacijos ir refleksijos lygmenį.

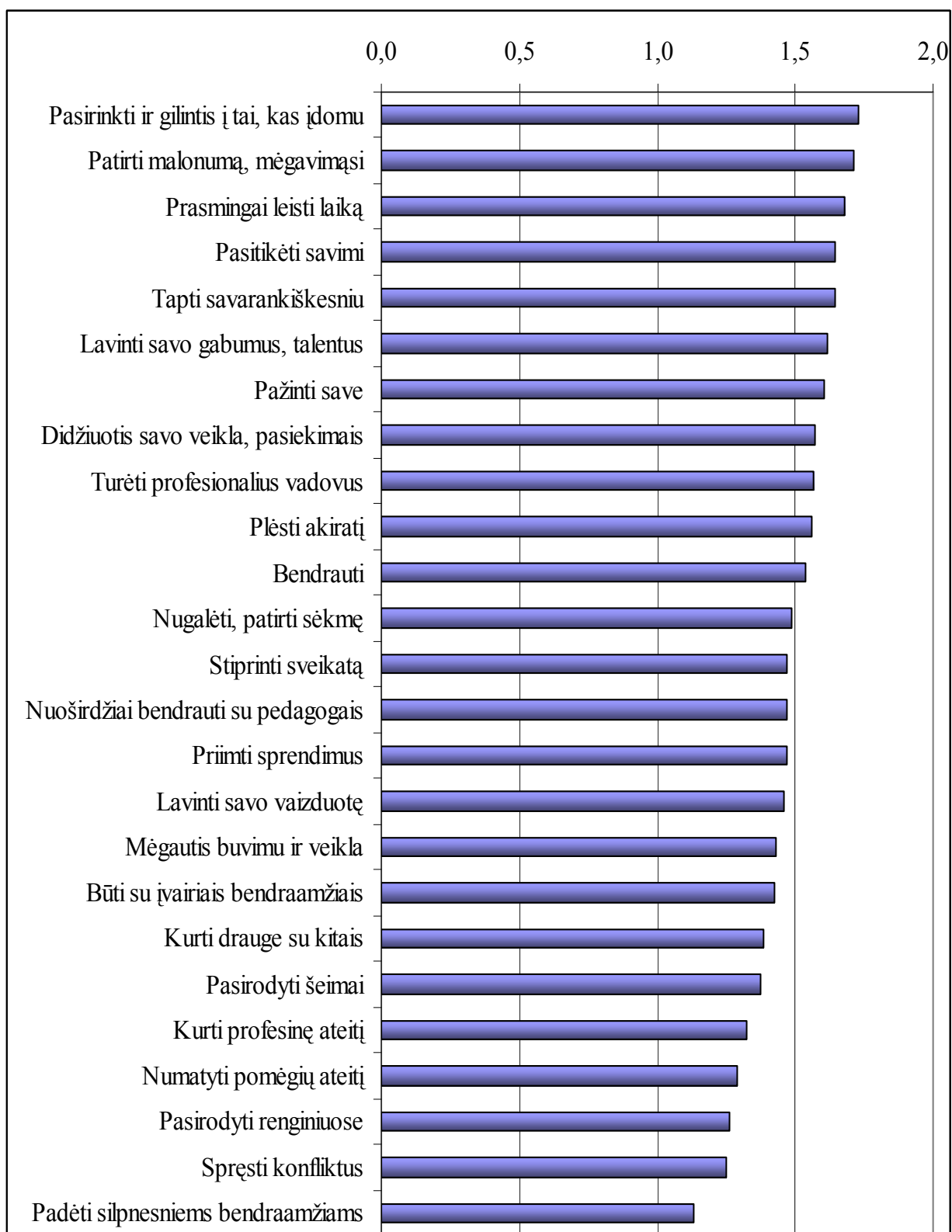
Švietimo tikslų svarbą įžvelgia ir užsiėmimų vadovai. Antai bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovai akcentuoja (labiau nei kiti) nuoširdų bendravimą su pedagogais, didžiavimąsi savo veikla ir pasiekimais. Mažesnę svarbą nei kiti, mokyklinio užsiėmimo vadovas mato profesinės ateities ir ateities pomėgių, buvimu su įvairiais bendraamžiais, tapimo savarankiškesniu, sprendimų priėmimo, savęs pažinimo tikslų. Pagalba

silpniesiems – šių neformaliojo švietimo tikslų patirtis dominuoja bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų vertinime. Kita vertus, čia mažiausia profesionalių vadovų, buvimo su įvairiais bendraamžiais, profesinės ateities kūrimo, sveikatos stiprinimo patirties.

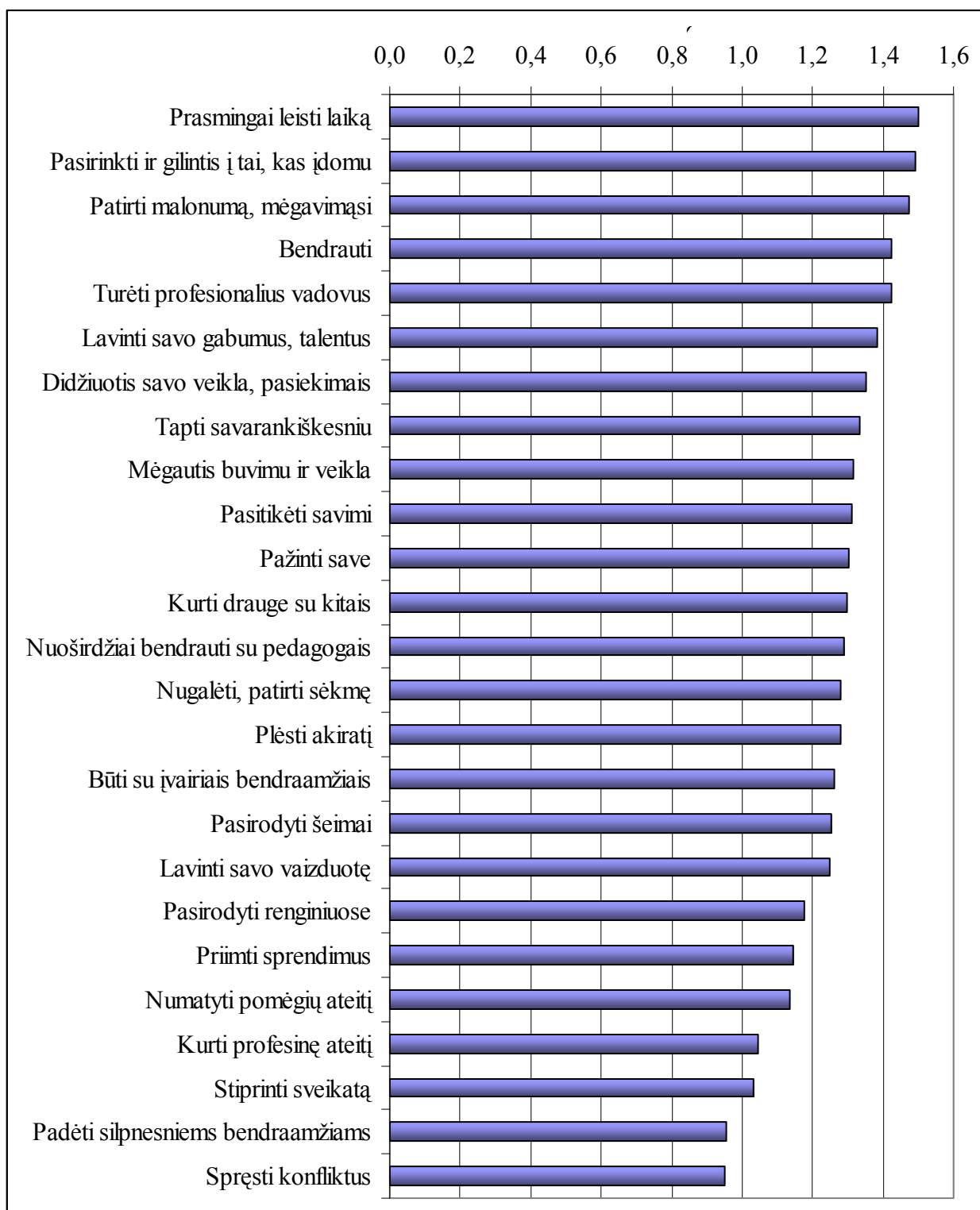
Didžiausią švietimo tikslų svarbą išvelgia neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovai akcentuoja (labiau nei kiti) vaikų pasitikėjimą savimi, pasirodymą renginiuose, pasirodymą šeimai, pasirinkimą ir gilinimąsi į tai, kas įdomu, didžiavimąsi savo veikla ir pasiekimais, bendravimą, akiračio plėtimą, sėkmės patirtį, numatymą pomėgių ateities, profesionalių vadovų turėjimą, kūrybą drauge su kitais. Tik sveikatos stiprinimas, lyginant su kitais, vertinamas kaip mažiau svarbus. Neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovai teigia patiriantys didžiąją dalį švietimo tikslų.

Identifikuoti nuomonių apie švietimo tikslų svarbą faktai nurodo tendenciją, kad dalyvavimas neformaliojo švietimo įstaigų veiklose yra labiau patrauklus motyvuotiems ir sąmoningiems savo siekių požiūriu vaikams. Analogiškai, ir neformaliojo švietimo įstaigų vadovai tam tikra prasme „savo darbo fanatikai“, labai stipriai vertinantys neformaliojo švietimo ugdomąsias galimybes. Nuomonių apie neformaliojo švietimo tikslų svarbą lyginamoji analizė atskleidė tendenciją, kad neformaliojo švietimo įstaigų dalyviai – pedagogai ir vaikai - yra labiausiai motyvuoti siekti ambicingų neformaliojo švietimo tikslų, taip pat didžiausia neformaliojo švietimo tikslų (individuacijos ir socializacijos) patirtis įvyksta būtent čia – neformaliojo švietimo įstaigose.

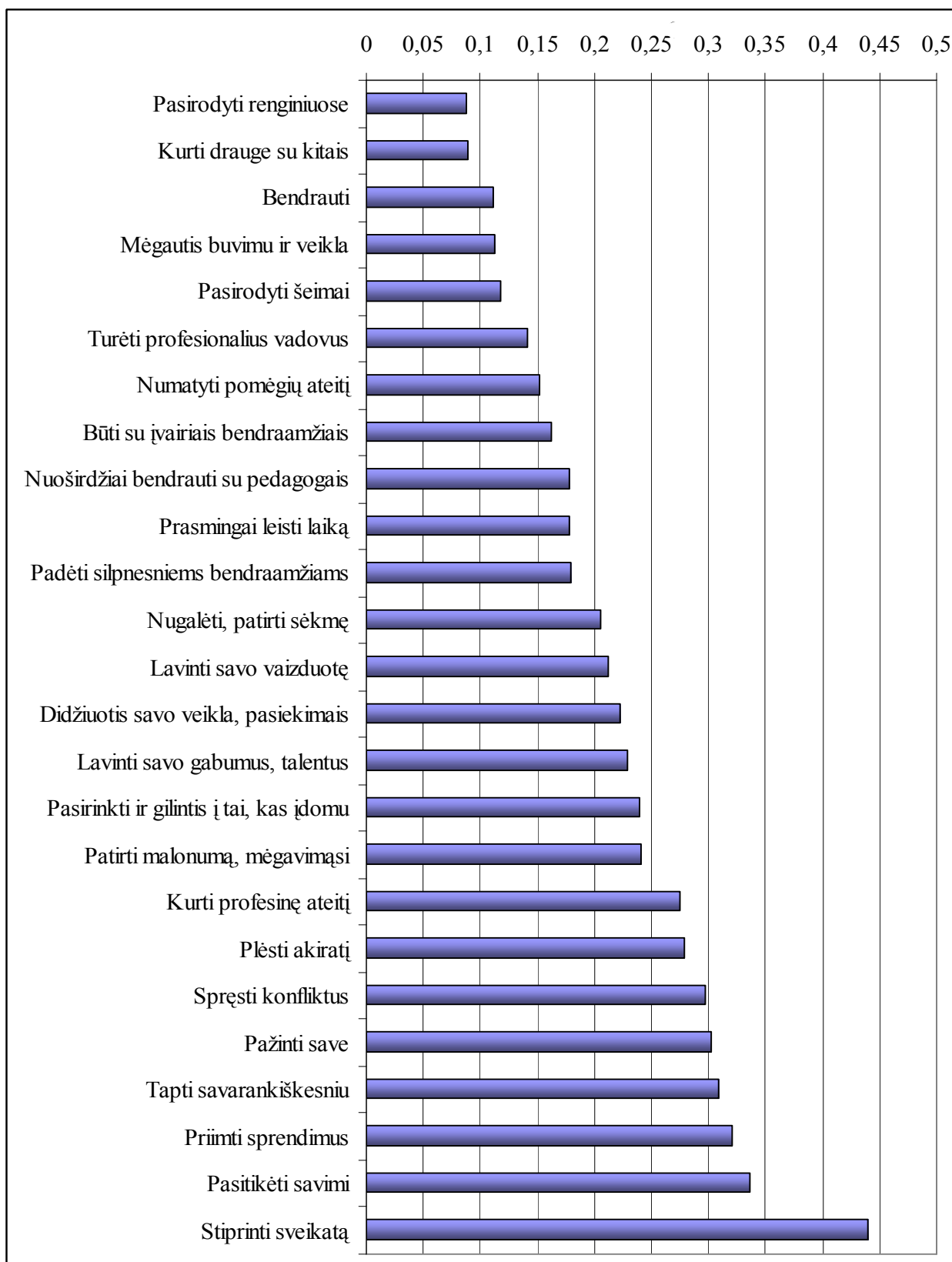
Identifikuotas nedidelis tėvų įsitraukimas pažįstant savo vaikų patirtis neformaliojo švietimo veiklose turi būti plėtojamas. Galima kurti didesnes tėvų dalyvavimo neformaliajame švietime galimybes, ne tik pasyviai būnant klausytojo ir žiūrovo vaidmenyje, bet ir ieškant aktyvaus dalyvavimo, įsitraukimo formų.

4.6.1 pav. Neformaliojo švietimo tikslų svarbos reitingas: bendras visų dalyvių vertinimas

4.6.2 pav. Neformaliojo švietimo tikslų patirties reitingas: bendras visų dalyvių vertinimas

4.6.3 pav. Neformaliojo švietimo tikslų realizavimo lygmuo: bendras visų dalyvių vertinimo indeksas

(indeksas, tai skirtumas tarp svarbos ir patirties; kuo mažesnis indeksas, aukštesnis reitingas, tuo realizavimo lygmuo aukštesnis)

5. NEFORMALIOJO ŠVIETIMO PROBLEMŲ VERTINIMAS

5.1. Tėvų nuomonių analizė

Tėvams buvo pateiktas sąrašas su 19 potencialių neformaliojo švietimo problemų indikatoriais. Pusė tėvų pritaria, kad neformaliajam švietimui trūksta finansavimo (5.1.1 lentelė).

5.1.1. lentelė

Neformaliojo švietimo problemų reitingas: tėvų vertinimas

Neformaliojo švietimo problemos	Nežino	Nepritaria	Pritaria
	%		
Trūksta finansavimo	7	42	51
Po pamokų iki užsiėmimo nėra kaip pailsėti	3	65	32
Užsiėmime sunku silpnesniam ar mažiau gabiam	8	61	31
Prasta materialinė – techninė bazė	9	61	31
Pervargimas dėl per didelio krūvio	2	68	30
Trūksta laiko namų ruošai	0	72	28
Tenka vėlai grįžti namo, nesaugu	1	73	26
Sunkumas sugrįžti po traumos, ligos	6	72	22
Nukenčia pagrindiniai mokslai	2	79	19
Nesuderinti mokyklos ir užsiėmimų grafikai	4	77	19
Per mažos pertraukos tarp mokyklos ir užsiėmimo	3	79	18
Rizikavimas savo sveikata	1	83	16
Sudėtinga patekti į norimus užsiėmimus	4	82	15
Per didelės pertraukos tarp mokyklos ir užsiėmimo	2	87	12
Užsiėmime sunku kitos tautybės mokiniui	25	64	11
Per trumpas užsiėmimų laikas	4	85	11
Per aukšta užsiėmimo kaina	3	87	10
Tėvai spaudžia lankyti	1	89	9
Bendraamžių patyčios, žeminimas	2	92	6

Labiausiai tam pritaria sporto ir užsienio kalbų užsiėmimus lankančių vaikų, be to, gimnazistų tėvai, gyvenantys didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Šis, finansavimo trūkumo neformaliajame švietime, faktas, kadangi yra gana abstraktus, turi būti vertintinas kitų problemų indikatorių kontekste. Visų pirma, tokio sociodemografinio kintamojo, kaip vaiko lankomas užsiėmimas. Sporto užsiėmimus lankančių vaikų tėvai labiausiai sunerimę dėl rizikavimo vaiko sveikata, sunkumų sugrįžti dėl traumos, ligos. Tėvams rūpi saugumas, todėl finansavimas čia nėra abstraktus, o tiesiogiai susijęs su sportuojančių vaikų saugumu, sveikata (ne tiek inventorius gausumu, kaip klaidingai galima pamanyti apie finansavimą). Šis faktas atskleidė akivaizdų uždavinį planuojant neformaliojo švietimo lėšas skirti rizikingų veiklų sveikatos apsaugai: saugiam inventoriui, saugioms fizinėms sąlygoms, medicininei priežiūrai, sveikatos ugdymui. Užsienio kalbų užsiėmimus lankančių tėvų nuomonė dėl lėšų stygiaus taip pat gali būti susijusi su sveikata, nes būtent šie tėvai išreiškia rūpestį dėl per didelio vaikams tenkančio krūvio. Užsienio kalbų užsiėmimai yra tie, kurie, tėvų nuomone, yra patys brangiausi, todėl galima plėtoti rekomendacijas apie tai, kaip valstybė galėtų dengti dalį

brangių užsiėmimų kainos, tegul tiesioginiais išmokėjimais, bet, pavyzdžiui, mokymo (lavinimo) priemonių įsigijimui.

Nors pirmoje vietoje yra finansavimo klausimai, vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį į iškalbingą tėvų rūpestį dėl formaliojo ir neformaliojo švietimo nesuderinamumą. Trečdalis tėvų mano, kad trūksta formaliojo ir neformaliojo švietimų dermės – iš esmės šios dvi sistemos funkcionuoja atskirai, vaikui belieka prisitaikyti. Todėl trečdalis tėvų pritarimas teiginiams apie laiko stoką poilsiui tarp pamokų ir užsiėmimo, apie pervargimą dėl per didelio krūvio, apie laiko trūkumą namų ruošai, nukenčia pagrindiniai mokslai, nesuderinti mokyklos ir užsiėmimų grafikai, - rodo, kad dvi švietimo sistemos nesuderintos vaiko naudai. Iš esmės ši mintis būdinga bet kurio amžiaus vaikų tėvams, ypač tų, kurių vaikai užsiėmimus lanko neformaliojo švietimo įstaigoje, taip pat vyresniųjų. Tai yra ir didelis mokyklos užsiėmimo privalumas, kurio veiklą lengviau derinti prie pamokų ir vaiko interesų. Galima įžvelgti subjektyvų tam tikros diskriminacijos pajutimą. Tėvai, kurių vaikai lanko užsiėmimus mokykloje, teigia, kad sudėtinga patekti į norimus užsiėmimus. Galima suprasti, kad mokyklinio užsiėmimo pasirinkimą apsprendžia neigiama tėvų patirtis ieškant kelių patekti į užsiėmimus neformaliojo švietimo įstaigoje. Tėvai, tikėtina, laiko mokyklinius užsiėmimus labiau minimaliu pasirinkimu, nei užsiėmimus neformaliojo švietimo įstaigoje. Tačiau užsiėmimai neformaliojo švietimo įstaigoje kelia naujus jau minėtus formaliojo ir neformaliojo švietimo sistemų derinimo sunkumus. Todėl tikėtinas tėvų nerimas dėl kilsiančių sunkumų vaikui lankant užsiėmimą mieste ir mokyklinio užsiėmimo pasirinkimas kaip minimalios alternatyvos.

Neformaliojo ir formaliojo švietimo sistemų derinimo sunkumus patiria ir daugiavaikės šeimos. Nesuderinti mokyklos ir užsiėmimo grafikai, laiko stoka namų ruošai – šie sunkumai yra ištis realūs keturis ir daugiau vaikų turinčioms šeimoms. Be to, sunkumus patiria labiau vyresni vaikai, nei jaunesni. Akivaizdu, kad augant vaikui auga ir formaliojo ir neformaliojo švietimo krūviai, ir tėvai tai mato bei supranta. Beje, vyrai labiau nei moterys yra kritiškesni neformaliojo švietimo atžvilgiu.

Saugumo klausimas gal ir nėra esminis, tačiau jis išlieka svarbus. Dalis tėvų nuogąstauja, kad tenka vėlai grįžti namo, nesaugu, užsiėmime sunku kitos tautybės mokiniui, pasitaiko bendraamžių patyčios, žeminimas. Saugumui spręsti turėtų būti numatytos tėvų ir užsiėmimų komunikacijos priemonės. Vadovai turėtų turėti galimybes pasinaudoti valstybiniu telefonu, kad galėtų paskambinti tėvams, taip pat tėvai turėtų turėti vadovų telefonų numerius. Prieš pradėdant lankyti užsiėmimą turi būti pasirašoma sutartis, kur numatoma tėvų ir vadovo

komunikacijos būdai. Ne tik telefoninis pokalbis (daugiau ekstra atvejams), tačiau reguliarius tėvų ir vadovų susitikimai, bendri pasikalbėjimai turėtų būti rengiami.

Svarbus nustatytas faktas apie tai, kad nelankančių užsiėmimų vaikų tėvai linkę pervertinti neformaliojo švietimo problemas. Šis tėvų vertinimas gali būti traktuojamas kaip priežasčių priskyrimas ne vidinėms, savo, o išorinėms aplinkybėms. Aukščiau minėta tėvų galima nemotyvacija ir nežinojimas neformaliojo švietimo atžvilgiu daro juos nepagrįstai kritiškais arba atsitraukiančiais. Duomenys rodo, kad nemotyvuotų arba nežinančių neformaliojo švietimo galimybių tėvų informavimas ir aktyvavimas yra svarbus neformaliojo švietimo prioritetas.

5.2. Bendrojo lavinimo mokyklų mokinių nuomonių analizė

Vaikų nuomonė apie neformaliojo švietimo problemas iš dalies sutampa su pedagogų nuomone, iš dalies yra savita (5.2.1 lentelė). Interpretaciniu požiūriu labai įdomi pati pirmoji, svarbiausioji problema, kad užsiėmimuose sunku silpniesiems, mažiau gabiems. Tai tik patvirtina interpretacijas, atliktas 4.2 skyriuje, kur kalbama apie tai, kad pagalba silpniesiems nėra aktualizuota mokinių sąmonėje, kad būtina plėtoti solidarumą ir toleranciją ugdančias veiklas, stiprinti mokyklos visiems, integruotos mokyklos sampratą ir naudą visiems švietimo dalyviams. Nors pagalba silpniesiems nėra natūrali, kaip aukščiau konstatuota, mokiniškos sąmonės dalis, vis dėl to mokiniai supranta ir aiškiai įvardija, kad solidarumas ir integravimas visokių gebėjimų vaikų į švietimo veiklas yra labai problemiškas. Šio tyrimo duomenys patvirtina apie tolerancijos ugdymo, bendradarbiavimo, solidarumo programų būtinybę Lietuvos mokykloje. Tėvai taip pat šią problemą įvardijo kaip aktualią.

Sunku interpretuoti, ką turėjo galvoje mokiniai į antrą vietą sureitingavę finansavimo trūkumą, juolab, kad materialinės – techninės bazė ir aukšta užsiėmimo kaina mokinių nėra įvertinta kaip labai problemiška.

Tačiau kaip ir tėvai, taip ir mokiniai labai akcentuoja (trečdalis visų respondentų mokinių) formaliojo ir neformaliojo švietimų veiklų suderinamumo problemą. Laiko trūkumas namų ruošai, pervargimas dėl per didelio krūvio, po pamokų tarp užsiėmimų nėra kur pailsėti, nukenčia pagrindiniai mokslai, nesuderinti mokyklų ir užsiėmimų grafikai – šios problemos yra labai aktualios. Dėl formaliojo ir neformaliojo švietimo nesuderinamumo kenčia vaikai. Suderinamumas yra gerokai didesnis, kai užsiėmimai yra mokykloje, ne už jos ribų (tai – mokyklinių užsiėmimų privalumas), tačiau jei užsiėmimai yra neformaliojo švietimo įstaigoje, tai suderinamumo problemos sprendimui esančių valstybinių ar institucinių iniciatyvų tikrai nepakanka.

Neformaliojo švietimo problemų reitingas: mokinių vertinimas

Neformaliojo švietimo problemos	Nežino	Nepritaria	Pritaria
	%		
Užsiėmime sunku silpnesniam ar mažiau gabiam	6	51	43
Trūksta finansavimo	8	52	40
Trūksta laiko namų ruošai	4	58	38
Pervargimas dėl per didelio krūvio	5	57	38
Po pamokų iki užsiėmimo nėra kaip pailsėti	4	59	37
Nukenčia pagrindiniai mokslai	5	60	35
Sunkumas sugrįžti po traumos, ligos	6	60	33
Sudėtinga patekti į norimus užsiėmimus	6	67	28
Nesuderinti mokyklos ir užsiėmimų grafikai	6	67	27
Užsiėmime sunku kitos tautybės mokiniui	17	59	24
Per mažos pertraukos tarp mokyklos ir užsiėmimo	6	71	23
Per trumpas užsiėmimų laikas	7	71	23
Tenka vėlai grįžti namo, nesaugu	3	75	22
Rizikavimas savo sveikata	5	74	22
Prasta materialinė - techninė bazė	13	67	20
Per didelės pertraukos tarp mokyklos ir užsiėmimo	5	79	16
Per aukšta užsiėmimo kaina	7	79	14
Bendraamžių patyčios, žeminimas	4	84	13
Tėvai spaudžia lankyti	4	85	11

Lytiškumo aspektas problemų vertinime taip pat, kaip ir neformaliojo švietimo tikslų vertinime, yra ryškus. Jei švietimo tikslų svarbą ir patirtį vaikinai akcentuoja žymiai mažiau (statistikai reikšmingai) nei merginos, tai neformaliojo švietimo problemas jie akcentuoja žymiai labiau. Vaikinai nepatenkinti labai įvairiais dalykais. Šie vaikinių vertinimai, ir neformaliojo švietimo tikslų, ir problemų, nurodo, kad vaikinai yra labiau pažeidžiama grupė nei merginos. Merginų motyvacija, apsisprendimas, interesų įvairovė, dalyvavimas yra daug didesni nei vaikinių, kurių interesas neformaliajame švietime labiausiai nukreiptas į sporto ir rungtyniavimo veiklas. Siauresnis motyvų, interesų ir veiklų ratas, ko gero, lemtas vyriškų vaidmenų stereotipų ir šiuolaikinės visuomenės idealų (reikia įvertinti, kokią šlovę visuomenėje ir *mass media* yra įgavę sportininkai, ypač krepšininkai). Antai visuotinai žinoma, kad šokių užsiėmimuose džiaugiamasi sulaukus nors vieno vaikino, o merginos priimamos tik jei atsiveda su savimi vaikiną. Galima įsivaizduoti, kokį stereotipų svorį turi atlaikyti „moterišką“ užsiėmimą – šokius – lankantis vaikinai. Nejučia apribodami savo interesus ir veiklas vaikinai jautriau reaguoja į išskylančius neformaliojo švietimo sunkumus, yra kritiškesni. Strategiškai planuojant neformaliojo švietimo politiką būtina vaikinams sukurti ir propaguoti įvairias neformaliojo švietimo formas ir veiklas, plėsti jų interesų ratą.

Tendencija, kad kuo labiau įsitraukę į neformaliojo švietimo veiklas, tuo mažiau skundžiasi problemomis, išlieka. Labiausiai neformalųjį švietimą problemizuoja tie vaikai, kurie nelanko jokio užsiėmimo. Interpretuoti šitai galima tuo, kad, ko gero, ne tik institucijų veiklą

suderinamumas yra sprendžiausia prioritetinė problema (kaip aukščiau minėta), tačiau taip pat ir vaikų (gal ir šeimų) motyvacijos ir organizuotumo gebėjimai. Jei vaikai, lankantys du užsiėmimus, geriau suderina formaliojo ir neformaliojo švietimo laikus, nei vaikai, kurie lanko vieną ar nė vieno užsiėmimo, tai rodo, kad vaikų motyvacijos ir organizuotumo gebėjimai yra ne mažiau svarbūs, nei institucijų laiko ir veiklų derinimas. Tačiau šio dalyko, vaikų organizuotumo gebėjimų, neverta perreikšminti, nes reikia suprasti, kad visų pirma jie yra vaikai, ir negalima tikėtis, kad visi arba dauguma vaikų jau turės susiformavusius organizuotumo gebėjimus. Toks lūkestis būtų klaidingas. Švietimo sistema negali tikėtis, kad vaikai į ją ateis jau paruošti, motyvuoti ir organizuoti. Švietimo sistemos misija ir yra ugdyti įvairius vaikų gebėjimus, tarp jų ir organizuotumo, stiprinti motyvacijas. Vaikai visų pirma turi jaustis saugūs, todėl jiems turi būti užtikrinamos geros sąlygos saugiai funkcionuoti tarp dviejų, formaliojo ir neformaliojo, švietimo sistemų. Ne tik motyvacijų stiprinimas ar organizuotumo gebėjimų ugdymas, o ir perėjimo tarp abiejų švietimo sistemų mechanizmo sukonstravimas turi būti vienas iš švietimo prioritetų. Vaikų įtraukimas į neformaliojo švietimo veiklas yra naudingas pačiai sistemai, kadangi, kaip jau pastebėta, kuo vaikai labiau įsitraukę į veiklas, tuo jie geriau supranta neformaliojo švietimo paskirtį, „sugeria“ neformaliojo švietimo naudas. Deja, viena eksperto mintis leidžia manyti, kad formaliojo ir neformaliojo švietimo derinimas per daug priklauso nuo formaliojo švietimo pedagogų nuostatų: *mokytojai tinkamai nekontaktuoja su būrelių vadovais. Jei mokinys aktyvus neformaliajame švietime, tai jam grasina kontroliniais. Daugelis mokytojų mano, kad mokiniai turi kulti žinias, bet taip neugdoma visapusiška asmenybė.* Kiek kitokią problemos aspektą išvelgia kitas ekspertas: *neformaliojo švietimo prieinamumas prastai besimokantiems vaikams, mano nuomone, tėvų ir pedagogų netolerantiškumo rezultatas. Tėvai, pamatę prastus mokslo rezultatus, uždraudžia vaikui imtis pašalinės veiklos ir skatina tik mokytis. Tačiau net nesusimąsto, kad gal būtent šokdamas ar dainuodamas vaikas pasieks karjeros aukštumų. Pedagogai taip pat kartais nenoriai ir nepalankiai žiūri į tokius mokinius, nes nepasitiki jų gabumais ne tik mokslo srityje bet ir kitose.*

Todėl ir iškyla dilema, kas geriau: mokykliniai ar nemokykliniai užsiėmimai? Akivaizdu, kad šis klausimas visų pirma siejasi su dviejų švietimo sistemų suderinimu. Mokyklinių užsiėmimų privalumas yra būtent minėtas saugumas (geresnės institucijų veiklų ir laiko suderinamumo galimybės), tuo tarpu užsiėmimų, esančių neformaliojo švietimo įstaigoje privalumas yra tai, kad juose realizuojami daugiau neformaliojo švietimo individuacijos ir socializacijos tikslai.

5.3. Neformaliojo švietimo įstaigų mokinių nuomonių analizė

Neformaliojo švietimo įstaigų mokiniai mažiau problemizuoja neformaliojo švietimo problemas nei bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai ar jų tėvai (5.3.1 lentelėje matosi, kad moksleivių pritarimo problemoms procentas gerokai mažesnis nei tėvų). Laiko trūkumas namų ruošai atlikti yra didžiausia neformaliojo švietimo įstaigų problema. Jei dar pridėsime poilsio organizavimo trūkumą po pamokų, tai paaiškės, kad organizavimas, ypač laiko tarp mokyklos ir neformaliojo švietimo įstaigos, šių institucijų suderinamumo klausimas yra esminis. Labiausiai problemas patiria jauniausio amžiaus neformaliojo švietimo įstaigų mokiniai – 11-13 metų. Būtent jie jaučiasi pervargę nuo per didelio krūvio, jiems tai pat sunku sugrįžti po ligos, jie kritiškiausiai vertina materialinę bazę, jų tarpe sunkiausia vyksta kitataučių ar specialiųjų poreikių/rizikos šeimų vaikams (šis požymis aktualus ir vyriausiųjų, per 17 metų grupei vaikų). Tuo tarpu organizavimo problemos tarp dviejų, formaliojo ir neformaliojo švietimo institucijų, svarbios visoms mokinių grupėms pagal amžių. Vaikiniai jaučiasi labiau nei merginos rizikuoja savo sveikata, tuo tarpu merginoms labiau nei vaikinams trūksta laiko namų ruošai, jos labiau nerimauja dėl savo saugumo, dėl nesuderintų grafikų, dėl poilsio trūkumo. Lankantys šokių ir sporto užsiėmimus mano rizikuojantys savo sveikata. Labiausiai dėl didelio krūvio pervargsta lankantys muzikos ir intelekto lavinimo užsiėmimus, muzikos užsiėmimą lankantiems yra mažiausiai laiko pailsėti, kaina per aukšta bei nesuderinti institucijų grafikai. Akivaizdu, kad lankantys muzikos užsiėmimus neformaliojo švietimo įstaigose labiausiai patiria neformaliojo švietimo nesklandumus.

5.3.1 lentelė

Neformaliojo švietimo problemų reitingas: neformaliojo švietimo įstaigų mokinių vertinimas

Neformaliojo švietimo problemos	Nežino	Nepitaria	Pitaria
	%		
Trūksta laiko namų ruošai	5	57	38
Trūksta finansavimo	6	57	37
Po pamokų iki užsiėmimo nėra kaip pailsėti	2	62	36
Užsiėmime sunku silpnesniam ar mažiau gabiam	5	67	27
Per mažos pertraukos tarp mokyklos ir užsiėmimo	4	71	26
Tenka vėlai grįžti namo, nesaugu	2	73	25
Nukenčia pagrindiniai mokslai	4	75	21
Nesuderinti mokyklos ir užsiėmimų grafikai	3	76	21
Pervargimas dėl per didelio krūvio	6	73	21
Sunkumas sugrįžti po traumos, ligos	6	75	19
Per trumpos užsiėmimų laikas	6	76	18
Užsiėmime sunku kitos tautybės mokiniui	18	64	18
Prasta materialinė - techninė bazė	10	73	17
Sudėtinga patekti į norimus užsiėmimus	4	82	15
Rizikavimas savo sveikata	3	82	15
Per didelės pertraukos tarp mokyklos ir užsiėmimo	3	86	11
Tėvai spaudžia lankyti	3	88	9
Per aukšta užsiėmimo kaina	3	89	8
Bendraamžių patyčios, žeminimas	2	94	4

5.4. Bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų nuomonių analizė

Bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovai labai akcentuoja materialinę techninę bazę ir finansavimą, tiksliau tariant, šių dalykų stoką (5.4.1 lentelė). Be to, pedagogai išvelgia formaliojo šio neformaliojo švietimo institucijų derinimo problemas. Labiausiai materialine baze skundžiasi kaimo pedagogai, be to, ir šokių ir informacinių bei kitų technologijų pedagogai. Muzikos ir užsienio kalbų užsiėmimų vadovai teigia, kad čia vaikai labiausiai pervargsta dėl didelio krūvio, o šokių ir sporto užsiėmimų vadovai – kad vaikams labiausiai sunku grįžti po ligos ar traumos.

5.4.1 lentelė

Neformaliojo švietimo problemų reitingas: bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų vertinimas

Neformaliojo švietimo problemos	Nežino	Nepritaria	Pritaria
	%		
Trūksta finansavimo	1	34	64
Prasta materialinė - techninė bazė	0	52	47
Po pamokų iki užsiėmimo nėra kaip pailsėti	1	69	30
Per trumpas užsiėmimų laikas	1	76	23
Užsiėmime sunku silpnesniam ar mažiau gabiam	0	81	18
Pervargimas dėl per didelio krūvio	2	82	16
Sunkumas sugrįžti po traumos, ligos	3	82	15
Nesuderinti mokyklos ir užsiėmimų grafikai	1	84	15
Trūksta laiko namų ruošai	1	85	13
Per mažos pertraukos tarp mokyklos ir užsiėmimo	0	89	11
Tenka vėlai grįžti namo, nesaugu	1	89	10
Per didelės pertraukos tarp mokyklos ir užsiėmimo		91	9
Rizikavimas savo sveikata	0	92	7
Sudėtinga patekti į norimus užsiėmimus	1	92	7
Tėvai spaudžia lankyti	6	87	7
Užsiėmime sunku kitos tautybės mokiniui	10	86	5
Bendraamžių patyčios, žeminimas	1	95	4
Nukenčia pagrindiniai mokslai	1	96	4
Per aukšta užsiėmimo kaina	4	94	2

5.5. Neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovų nuomonių analizė

Neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovai analogiškai kaip ir jų kolegos bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovai labai akcentuoja materialinę techninę bazę ir finansavimą, tiksliau tariant, šių dalykų stoką (5.5.1 lentelė). Be to, pedagogai išvelgia formaliojo šio neformaliojo švietimo institucijų derinimo problemas.

**Neformaliojo švietimo problemų reitingas: neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių
užsiėmimų vadovų vertinimas**

Neformaliojo švietimo problemos	Nežino	Nepritaria	Pritaria
	%		
Trūksta finansavimo	6	23	72
Prasta materialinė - techninė bazė	2	61	38
Po pamokų iki užsiėmimo nėra kaip pailsėti	6	58	35
Tenka vėlai grįžti namo, nesaugu	1	65	34
Trūksta laiko namų ruošai	4	68	29
Nesuderinti mokyklos ir užsiėmimų grafikai	3	77	20
Pervargimas dėl per didelio krūvio	1	80	19
Užsiėmime sunku silpnesniam ar mažiau gabiam		82	18
Per aukšta užsiėmimo kaina	2	81	17
Per mažos pertraukos tarp mokyklos ir užsiėmimo	5	80	15
Per trumpas užsiėmimų laikas		86	14
Sudėtinga patekti į norimus užsiėmimus	5	86	9
Sunkumas sugrįžti po traumos, ligos	6	85	9
Per didelės pertraukos tarp mokyklos ir užsiėmimo	2	90	8
Bendraamžių patyčios, žeminimas	3	90	7
Tėvai spaudžia lankyti	7	86	6
Užsiėmime sunku kitos tautybės mokiniui	2	93	5
Rizikavimas savo sveikata	2	93	4
Nukenčia pagrindiniai mokslai	3	96	1

**5.6. Apibendrintos neformaliojo švietimo problemų struktūros identifikavimas,
nuomonių lyginamoji analizė**

Pagal bendrą visų dalyvių atliktą neformaliojo švietimo problemų vertinimą, didžiausios trys problemos yra finansavimo trūkumas, poilsio organizavimo sunkumai tarp pamokų ir užsiėmimo bei silpnesniųjų vaikų (specialiųjų poreikių bei rizikos šeimų) integracijos į neformaliojo švietimo veiklas (5.6.1 lentelė).

Neformaliojo švietimo problemų reitingas: bendras dalyvių vertinimas

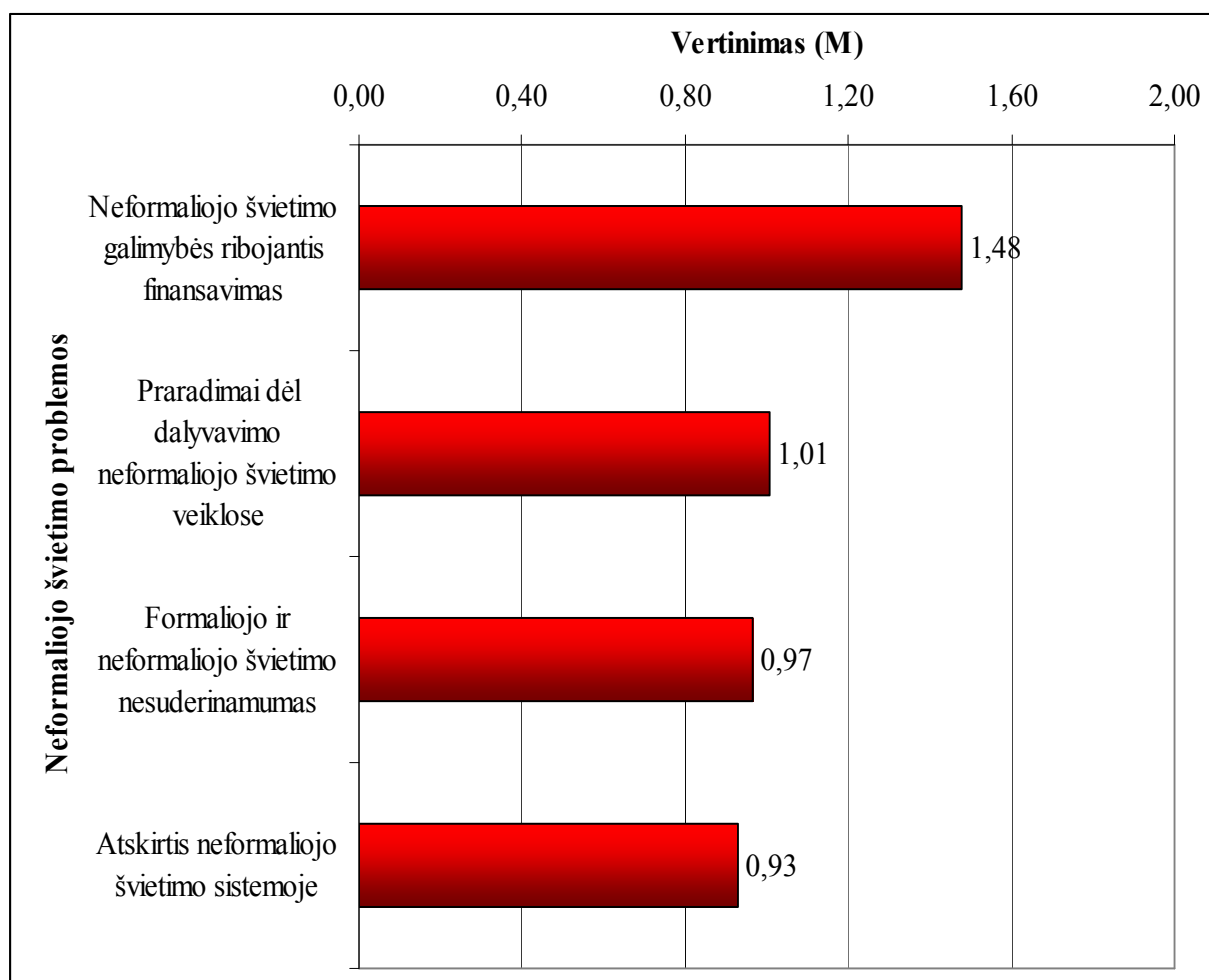
Neformaliojo švietimo problemos	Nežino	Nepitaria	Pitaria
	%		
Trūksta finansavimo	6	45	48
Po pamokų iki užsiėmimo nėra kaip pailsėti	3	63	34
Užsiėmime sunku silpnesniam ar mažiau gabiam	5	63	32
Trūksta laiko namų ruošai	2	67	30
Pervargimas dėl per didelio krūvio	3	68	29
Prasta materialinė - techninė bazė	8	63	28
Sunkumas sugrįžti po traumos, ligos	5	71	24
Tenka vėlai grįžti namo, nesaugu	2	76	22
Nukenčia pagrindiniai mokslai	3	75	22
Nesuderinti mokyklos ir užsiėmimų grafikai	4	75	21
Per mažos pertraukos tarp mokyklos ir užsiėmimo	4	77	19
Per trumpos užsiėmimų laikas	5	77	18
Sudėtinga patekti į norimus užsiėmimus	4	79	18
Rizikavimas savo sveikata	3	82	16
Užsiėmime sunku kitos tautybės mokiniui	18	67	15
Per didelės pertraukos tarp mokyklos ir užsiėmimo	3	85	13
Per aukšta užsiėmimo kaina	4	85	10
Tėvai spaudžia lankyti	3	87	9
Bendraamžių patyčios, žeminimas	2	90	8

Neformaliojo švietimo problemų sąrašas parengtas nenaudojant operacionalizacijos procedūros. Tai reiškia kad, priešingai nei sudarant neformaliojo švietimo tikslų sąrašą, sudarant neformaliojo švietimo problemų sąrašą nebuvo atliekama teorinė galimų problemų analizė. Neformaliojo švietimo galimų problemų teiginių sąrašas buvo parengtas pasitelkiant empirinius duomenis, gautus focus grupės metodu (aprašyta 3 skyriuje). Todėl, siekiant išgauti labiau apibendrintą neformaliojo švietimo problemų struktūrą, buvo atlikta problemas nusakančių teiginių visų respondentų atsakymų faktorinė analizė. Faktorinė analizė atskleidė, kad neformaliojo švietimo problemas respondentai daugiau ar mažiau nesąmoningai skirsto į keturias grupes:

1. Formaliojo ir neformaliojo švietimo nesuderinamumas (*Nesuderinti mokyklos ir užsiėmimų grafikai. Tenka vėlai grįžti namo, nesaugu. Trūksta laiko namų ruošai. Po pamokų iki užsiėmimo nėra kaip pailsėti. Per mažos pertraukos tarp mokyklos ir užsiėmimo. Per didelės pertraukos tarp mokyklos ir užsiėmimo.*);
2. Atskirtis neformaliojo švietimo sistemoje (*Užsiėmime sunku silpnesniam ar mažiau gabiam. Užsiėmime sunku kitos tautybės mokiniui. Sudėtinga patekti į norimus užsiėmimus. Per aukšta užsiėmimo kaina. Per trumpos užsiėmimų laikas. Bendraamžių patyčios, žeminimas.*);

3. Praradimai dėl dalyvavimo neformaliojo švietimo veiklose (*Rizikavimas savo sveikata. Sunkumas sugrįžti po traumos, ligos. Pervargimas dėl per didelio krūvio. Nukenčia pagrindiniai mokslai.*);
4. Neformaliojo švietimo galimybės ribojantis finansavimas (*Prasta materialinė - techninė bazė. Trūksta finansavimo.*).

Šios keturios esminės neformaliojo švietimo problemų ašys buvo sureitinguotos pagal svarbą (5.6.1 pav.). Svarbiausia, bendru švietimo dalyvių vertinimu, yra pirmoji – galimybės ribojantis finansavimas. Formaliojo ir neformaliojo švietimo nesuderinamumo problema jau buvo pastebėta, įvertinta ir interpretuota prieš tai esančiuose skyriuose darant kitus analizės pjūvius. Akivaizdu, kad formaliojo ir neformaliojo švietimo nesuderinamumas traktuotina kaip esminė problema, kuri reikalauja skubių ir ryžtingų sprendimo būdų.

5.6.1 pav. Neformaliojo švietimo esminių problemų grupių vertinimas (N=2609)

Respondentų grupių vertinimai yra skirtingi ($p=0,001$). Neformaliojo švietimo ribojantį finansavimą labiausiai akcentuoja neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovai. Taip pat tą akcentuoja ir bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovai. Mažiausiai

finansavimo stygių jaučia bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai (neformaliojo švietimo įstaigų mokiniai finansavimo stygių akcentuoja labiau). Vienas ekspertas teigia: *tyrime turėtų atsispindėti, kad šiuo metu Lietuvoje nėra skaidrios ir vieningos neformaliojo ugdymo finansavimo sistemos, kuri užtikrintų vaikų lygiateisiškumą renkantis neformalųjį ugdymą visuose šalies regionuose*. Tyrėjai pritaria eksperto nuomonei, tačiau detalus finansavimo analizavimas nebuvo šio tyrimo objektas, todėl trūko duomenų didesnės finansavimo klausimo interpretacijoms.

Kitaip pasiskirsto neformaliojo ir formaliojo švietimo sistemų nesuderinamumo vertinimas. Praradimus dalyvaujant neformaliojo švietimo veikloje labiausiai pabrėžia mokyklų mokiniai, o mažiausiai – mokyklų užsiėmimų vadovai. Neformaliojo ir formaliojo švietimo sistemų nesuderinamumą labiausiai akcentuoja mokiniai, tiek mokyklų, tiek neformaliojo švietimo įstaigų. Jiems pritaria ir neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovai. Šios grupės labiausiai patiria ir akcentuoja aptariamą dviejų švietimo sistemų nesuderinamumą. Mažiausiai iš dalyvių šią problemą patiria bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovai. Šios dvi vertinimo tendencijos tik patvirtina aukščiau keltą mintį apie mokyklinių užsiėmimų privalumą - juos lankantys vaikai mažiau patiria dviejų švietimo sistemų nesuderinamumą. Vieno eksperto pateikta nuomonė atveria naujas diskusijų kryptis ir analizės galimybes: *Labai geras tyrėjų pastebėjimas, kad trūksta formaliojo ir neformaliojo švietimo dermės. Šiuo metu šį trūkumą dar labiau paaštrina neformaliojo švietimo teikėjo pasirinkimas (tvarka patvirtinta ŠMM ministro 2007 m.).* Ekspertas liudija savo patirtį: *esu susidūrusi, kaip sunku derinti pamokų ir popamokinės veiklos grafikus, tam labai trūksta vientisos abiejų ugdymo sričių sistemos. Taip pat, kad nuolatos tobulėjantis neformaliajame ugdyme mokinyss nesulaukia beveik jokio įvertinimo formaliojo švietimo sistemoje. Tačiau tai nemenkina būrelių paklausos, nes protingi moksleiviai suvokia, kad ne tik „sausos“ žinios, bet ir įvairūs praktiniai gebėjimai, gyvenimiška patirtis ir įgūdžiai, kuriuos galima įgauti lankant skirtingus užsiėmimus, pravers ateityje*.

Bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai (lankantys ir mokyklų, ir neformaliojo švietimo įstaigų užsiėmimus) pabrėžia atskirties problemą. Tėvai šios problemos atžvilgiu taip pat yra jautrūs. Tuo tarpu, būtent bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovai šią problemą pastebi mažiausiai iš visų dalyvių. Šie vertinimai atskleidžia naują problemą, kad užsiėmimų vadovai ne visada jaučia ir pastebi socialinės atskirties apraiškas neformaliojo švietimo sistemoje. Galima kelti prielaidą, kad trūksta žmogiškos komunikacijos, nuoširdaus pabendravimo tarp užsiėmimų vadovų ir vaikų, dėl ko jie galėtų geriau jausti vienas kito sudėtingesnes situacijas.

6. NEFORMALIOJO IR FORMALIOJO ŠVIETIMO SANTYKIO VERTINIMAS

6.1. Tėvų nuomonių analizė

Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio klausimas yra keliamas remiantis Harvardo universiteto profesoriaus H.Gardnerio teorija. Ši teorija teigia, kad žmogaus intelektas nėra vienalytis, kad yra bent 8 intelekto rūšys. Šis teorija yra svarbi, nes ji atveria diskusiją apie neformaliojo švietimo reikšmę asmenybės ugdyme ir tapsme, o taip pat vietą nacionalinėje švietimo sistemoje.

6.1.1 lentelėje (ir kitose analogiškose lentelėse 6-ame skyriuje) siekiama vaizdžiai pademonstruoti aštuonių intelektų santykį respondentų nuomone. Žalia spalva ir didesni skaičiai žymi didelį pritarimą, mėlyna spalva ir mažesni skaičiai žymi mažą pritarimą (procentinė išraiška). Tėvai iš esmės pritaria, kad formalusis švietimas yra pagrindinė intelekto lavinimo vieta. Verta atkreipti dėmesį, kad labiausiai tam pritaria užsiėmimų nelankančių vaikų tėvai – jie visų intelekto lavinimo funkcijas atiduotų formaliajam švietimui. Tačiau vis dėlto jei loginio-matematinio ir lingvistinio intelekto lavinimo pagrindinė vieta yra formalusis švietimas, tai kitos intelekto rūšys, lankančių užsiėmimus vaikų tėvų nuomone, ugdomos praktiškai vienodai ir formaliojo, ir neformaliojo švietimo sistemose.

6.1.1 lentelė

Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio vertinimas intelekto rūšių požiūriu: tėvų vertinimas

Intelekto rūšys (pagal H.Gardnerį) ir indikatoriai	Labiausiai užsiėmime	Labiau užsiėmime	Ir užsiėmime ir mokykloje	Labiau mokykloje	Labiausiai mokykloje
	%				
Lingvistinis intelektas (skaityti, rašyti, pasakoti)	2	2	9	21	66
Loginis-matematinis intelektas (skaičiuoti, spręsti, analizuoti)	2	1	8	23	65
Natūralistinis intelektas (pažinti gamtą, žmogų supantį pasaulį)	7	6	31	23	33
Erdvinis intelektas, mąstymas vaizdais (fantazuoti, įsivaizduoti, kurti mintyse)	16	19	31	16	19
Egzistencinis intelektas (suprasti, gilintis į save, gyvenimą, kalbėtis iš širdies)	10	15	42	18	15
Tarpasmeninis intelektas (bendrauti su žmonėmis, juos pažinti, suprasti)	11	10	52	13	14
Kinestezinis intelektas (veikti, judėti, dirbti su konkrečiais daiktais)	18	18	38	14	11
Muzikinis intelektas (klausytis muzikos, dainuoti, groti, ją kurti)	29	18	23	14	16
Viso:	23		29	48	

Įdomi tėvų vertinimo tendencija ta, kad formaliajam švietimui didžiausią vietą atiduoda pradinės mokyklos amžiaus vaikų tėvai, taip pat tie, kurių vaikai lanko vieną, ne du, užsiėmimus. Galima daryti prielaidą, kad tėvai, vaikui augant, vis labiau įsitikina neformaliojo švietimo reikšme vaiko asmenybės ugdymui ir vis labiau mano, kad neformalusis švietimas turi pakankamai didelę įtaką vaiko intelekto rūšių lavinimui. Šis identifikuotas tėvų nuomonės faktas, kad, santykinio požiūriu, išimtinai neformaliajam švietimui tenka ketvirtadalis, formaliajam – pusė, o abiems, formaliajam ir neformaliajam švietimui kartu – dar ketvirtadalis, įtikinamai patvirtina prieš tai, remiantis tyrimo duomenimis, keltą hipotezę apie tai, kad neformalusis švietimas nėra tinkamai įvertintas ir neturi legitimuotą ir pripažintą vietos Lietuvos švietimo sistemoje. Neformaliojo švietimo rezultatai tėra vaiko asmeninis reikalas, neturintis ryšio su formaliojo švietimo sistema. Neformalusis švietimas nėra sudėtinė baigiamojo atestato dalis, tik dažniausiai mažai reikšminga dalis – stojimo į universitetą asmens byloje.

6.2. Bendrojo lavinimo mokyklų mokinių nuomonių analizė

Mokiniai, analogiškai, o gal net dar labiau kaip jų tėvai, nurodo, kad neformalusis švietimas turi didelę įtaką jų intelekto (įvairių intelekto rūšių) lavinimui (6.2.1 lentelė). Mokiniai pabrėžia, kad ypač muzikinio intelekto lavinimui, taip pat kinestezinio intelekto lavinimui didesnę vaidmenį atlieka ne mokykla, formalusis ugdymas, o neformaliojo švietimo veiklos. Natūralistinis, erdvinis, tarpasmeninis ir egzistencinis intelektai priklauso abejoms, formaliajai ir neformaliajai, švietimo rūšims.

Ryški tendencija, kad neformalųjį švietimą labiau vertina tie mokiniai, kurie yra jo aktyvūs dalyviai. Tie, kurie neformaliojo švietimo veiklą iš viso nelanko, jie aiškiai prioritetą atiduoda formaliajam švietimui. Tuo tarpu, tie, kurie lanko, pavyzdžiui, muzikos ar gamtos užsiėmimus, didesnes muzikos ar gamtos pažinimo galimybes atiduoda ne mokyklai, o užsiėmimams. Taip pat ir tie vaikai, kurie lanko daugiau nei vieną užsiėmimą, linkę pažinimo prioritetus (išskyrus lingvistinį ir loginį) atiduoti neformaliajam švietimui. Tik loginis matematinis ir lingvistinis intelektai yra, kaip mokinių, taip ir jų tėvų nuomone, kone išimtina formaliojo švietimo sritis. Tai dar sykį patvirtina švietimo sociologijos kritiką apie tai, kad ne mokinio intelektas ir kūrybiškumas, bet matematiniai ir lingvistiniai gebėjimai apsprendžia mokinio įvertinimus ir karjerą. Akivaizdu, kad tokio riboto požiūrio įsitvirtinimas ir įteisinimas švietimo sistemoje yra keistinas.

**Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio vertinimas intelekto rūšių požiūriu:
bendrojo lavinimo mokyklų mokinių vertinimas**

Intelekto rūšys (pagal H.Gardnerį) ir indikatoriai	Labiausiai užsiėmimo	Labiau užsiėmimo	Ir užsiėmimo ir mokykloje	Labiau mokykloje	Labiausiai mokykloje
	%				
Loginis-matematinis intelektas (skaičiuoti, spręsti, analizuoti)	3	3	8	24	63
Lingvistinis intelektas (skaityti, rašyti, pasakoti)	3	2	8	23	62
Natūralistinis intelektas (pažinti gamtą, žmogų supantį pasaulį)	13	9	33	21	24
Erdvinis intelektas, mąstymas vaizdais (fantazuoti, įsivaizduoti, kurti mintyse)	21	15	29	16	19
Muzikinis intelektas (klausytis muzikos, dainuoti, groti, ją kurti)	31	15	29	10	15
Tarpasmeninis intelektas (bendrauti su žmonėmis, juos pažinti, suprasti)	19	12	43	12	15
Egzistencinis intelektas (suprasti, gilintis į save, gyvenimą, kalbėtis iš širdies)	17	16	39	13	14
Kinestezinis intelektas (veikti, judėti, dirbti su konkrečiais daiktais)	29	19	29	11	12
Viso:	29		27	44	

Lyčių aspektas taip pat pastebimas: merginos kognityvinio pažinimo (loginio matematinio ir lingvistinio intelekto) prioritetus labiau nei vaikinai linkusios priskirti neformaliajam švietimui.

Duomenys paremia aukščiau plėtotą hipotezę apie neformaliojo švietimo toli gražu nepakankamą legitimizavimą ir įvertinimą mokinių karjerai. Mokinių duomenys patvirtina, kad būtina subalansuoti neformaliojo ir formaliojo švietimo santykį, kad mokinių karjerą determinuotų ne tik formaliojo, bet ir neformaliojo švietimo pasiekimai.

6.3. Neformaliojo švietimo įstaigų mokinių nuomonių analizė

Neformaliojo švietimo įstaigų mokiniai dar stipriau pabrėžia neformaliojo švietimo svarbą visuminiam intelektui ugdyti, labiausiai jie pabrėžia vienodą reikšmę neformaliojo ir formaliojo švietimo (6.3.1 lentelė). Kaip ir kiti respondentai, loginį ir lingvistinį intelektus priskiria kone išimtinai bendrojo lavinimo mokyklai, tačiau kitų šešių intelekto rūšių lavinimas toli gražu nėra tik formaliojo švietimo privilegija. Erdvinis ir kinestezinis intelektai lavinami daug labiau neformaliojo nei formaliojo švietimo sistemose.

**Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio vertinimas intelekto rūšių požiūriu:
neformaliojo švietimo įstaigų mokinių vertinimas**

Intelekto rūšys (pagal H.Gardnerį) ir indikatoriai	Labiausiai užsiėmimo	Labiau užsiėmimo	Ir užsiėmimo, ir mokykloje	Labiau mokykloje	Labiausiai mokykloje
	%				
Lingvistinis intelektas (skaityti, rašyti, pasakoti)	2	3	14	24	57
Loginis-matematinis intelektas (skaičiuoti, spręsti, analizuoti)	2	3	13	27	55
Natūralistinis intelektas (pažinti gamtą, žmogų supantį pasaulį)	20	10	31	18	22
Muzikinis intelektas (klausytis muzikos, dainuoti, groti, ją kurti)	22	14	33	14	17
Erdvinis intelektas, mąstymas vaizdais (fantazuoti, įsivaizduoti, kurti mintyse)	25	25	28	8	13
Tarpasmeninis intelektas (bendrauti su žmonėmis, juos pažinti, suprasti)	16	15	49	7	13
Egzistencinis intelektas (suprasti, gilintis į save, gyvenimą, kalbėtis iš širdies)	12	17	47	12	12
Kinestezinis intelektas (veikti, judėti, dirbti su konkrečiais daiktais)	27	23	33	9	8
Viso:	30		31	39	

Įdomu pastebėti, kad labiausiai loginio ir lingvistinio intelekto lavinimo formaliojo švietimo sistemoje akcentavimas tolydžiai auga iki 7-os klasės, vėliau tolydžiai žemėja. Kitaip tariant, kuo vaikai jaunesni ir kuo vyresni, tuo labiau loginio ir lingvistinio intelekto lavinimas priskiriamas neformaliajam švietimui. Tai reiškia, kad lingvistinio ir loginio intelekto lavinimo formaliojo švietimo sistemoje reikšmė kinta: tolydžiai auga vaikui augant, ir, pasiekusi septintą klasę – tolydžiai krinta. Tuo tarpu vidinio, natūralistinio ir kinestezinio intelekto lavinimo reikšmė neformaliojo švietimo sistemoje tolydžiai auga (lyginant su formaliojo švietimo sistema) vaikui augant. Tai rodo, kad vaikui bręstant, geriau pažįstant supantį aplinkos ir savo vidinį pasaulius, vis didesnė reikšmė suteikiama neformaliajam švietimui.

6.4. Bendrojo lavinimo mokyklos užsiėmimų vadovų nuomonių analizė

Bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovai yra „dvejoje barikadų pusėse“: jie yra ir neformaliojo ir, dažniausiai, formaliojo švietimo dalyviai (mokytojai). Jų nuomonė nedviprasmiška: jei loginis ir lingvistinis intelektai įgyjami formaliojo švietimo sistemoje, tai kiti šeši – muzikinis, natūralistinis, erdvinis, tarpasmeninis, kinestezinis ir vidinis – intelektai yra neformaliojo švietimo privilegija (6.4.1 lentelė). Įdomu tai, kad labiausiai prioritetą ugdant muzikinį, vidinį (asmeninį), natūralistinį ir tarpasmeninį (socialinį) intelektus neformaliajam švietimui atiduoda eksperto kvalifikacinę kategoriją turintys pedagogai.

**Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio vertinimas intelekto rūšių požiūriu:
bendrojo lavinimo mokyklos užsiėmimų vadovų vertinimas**

Intelekto rūšys (pagal H.Gardnerį) ir indikatoriai	Labiausiai užsiėmime	Labiau užsiėmime	Ir užsiėmime ir mokykloje	Labiau mokykloje	Labiausiai mokykloje
	%				
Lingvistinis intelektas (skaityti, rašyti, pasakoti)	2	7	28	28	35
Loginis-matematinis intelektas (skaičiuoti, spręsti, analizuoti)	3	7	27	30	33
Muzikinis intelektas (klausytis muzikos, dainuoti, groti, ją kurti)	30	31	22	9	7
Natūralistinis intelektas (pažinti gamtą, žmogų supantį pasaulį)	19	19	46	10	6
Erdvinis intelektas, mąstymas vaizdais (fantazuoti, įsivaizduoti, kurti mintyse)	22	36	30	8	4
Tarpasmeninis intelektas (bendrauti su žmonėmis, juos pažinti, suprasti)	22	27	41	5	4
Kinestezinis intelektas (veikti, judėti, dirbti su konkrečiais daiktais)	29	34	31	4	2
Egzistencinis intelektas (suprasti, gilintis į save, gyvenimą, kalbėtis iš širdies)	28	35	31	4	2
Viso:	44		32	24	

6.5. Neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovų nuomonių analizė

Neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovai atstovauja neformaliojo švietimo interesą, be abejonės, labai gerai pažįsta neformaliojo švietimo subtilybes ir mažiau – formaliojo švietimo. Neformaliojo švietimo įstaigų atstovų nuomonė panaši į bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų nuomonę, tik dar labiau akcentuojanti neformaliojo švietimo vaidmenį šešerių intelekto rūšių lavinimui (6.5.1 lentelė). Kitaip tariant, asmens intelektas lavinamas gerokai labiau neformaliojo nei formaliojo švietimo įstaigoje! Tuo tarpu Lietuvos švietimo sistemoje neformaliojo švietimo vieta yra neformali: maža neformaliojo švietimo pasiekimų legitimacijos, vertinimo, formaliojo poveikio karjerai. Analogiškai kaip ir kolegų bendrojo lavinimo mokykloje, taip ir neformaliojo švietimo įstaigoje – kuo aukštesnė kvalifikacinė kategorija (ypač ekspertai), tuo labiau egzistencinį, bendravimo ir natūralistinį intelektą, jo ugdymą, priskiria neformaliajam švietimui.

**Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio vertinimas intelekto rūšių požiūriu:
neformaliojo švietimo įstaigose veikiančių užsiėmimų vadovų vertinimas**

Intelekto rūšys (pagal H.Gardnerį) ir indikatoriai	Labiausiai užsiėmime	Labiau užsiėmime	Ir užsiėmime, ir mokykloje	Labiau mokykloje	Labiausiai mokykloje
	%				
Loginis-matematinis intelektas (skaičiuoti, spręsti, analizuoti)	6	9	23	26	36
Lingvistinis intelektas (skaityti, rašyti, pasakoti)	6	11	17	30	36
Muzikinis intelektas (klausytis muzikos, dainuoti, groti, ją kurti)	42	29	14	9	6
Natūralistinis intelektas (pažinti gamtą, žmogų supantį pasaulį)	32	19	35	7	6
Egzistencinis intelektas (suprasti, gilintis į save, gyvenimą, kalbėtis iš širdies)	46	32	17	2	3
Erdvinis intelektas, mąstymas vaizdais (fantazuoti, įsivaizduoti, kurti mintyse)	45	27	21	5	2
Tarpasmeninis intelektas (bendrauti su žmonėmis, juos pažinti, suprasti)	40	25	33	1	2
Kinestezinis intelektas (veikti, judėti, dirbti su konkrečiais daiktais)	47	30	14	7	1
Viso:	56		22	22	

6.6. Tėvų, bendrojo lavinimo mokyklų ir neformaliojo švietimo įstaigų mokinių, bendrojo lavinimo mokyklų ir neformaliojo švietimo įstaigų mokinių užsiėmimų vadovų nuomonių lyginamoji analizė

Lyginamoji tėvų, mokinių, užsiėmimų vadovų nuomonių analizė rodo, kad visų dalyvių nuomonės tarpusavyje iš esmės išsiskiria ($p=0,001$). Bendra tendencija ta, kad didžiausią svarbą formaliam švietimui skiria tėvai. Pagal tėvus, visos aštuonios intelekto rūšys labiausiai lavinamos formaliojo švietimo sistemoje. Tuo tarpu užsiėmimų vadovai, tiek mokyklų, tiek neformaliojo švietimo įstaigų, labiausiai linkę tam nepritari. Jų nuomone, tik dvi intelekto rūšys – loginis ir lingvistinis - lavinamos formaliojo švietimo sistemoje. Kitos gi šešios intelekto rūšys - natūralistinis, erdvinis, tarpasmeninis, kinestezinis ir egzistencinis - labiausiai yra lavinamos neformaliojo švietimo sistemoje. Visų mokinių, tiek apklaustų bendrojo lavinimo mokykloje, tiek neformaliojo švietimo sistemoje, nuomonė yra labiausiai indiferentiška, t.y. nesuteikianti ryškaus prioriteto nei vienai švietimo sistemai lyginant su kitais tėvais ar užsiėmimų vadovais. Ši nuomonių santykio tendencija liudija apie tai, kad tėvai yra labiausiai skeptiški neformaliojo švietimo galimybėms lavinant mokinių intelektą. Šis atradimas nurodo, kad tėvai labiausiai vertina formaliojo, o ne neformaliojo, švietimo sistemoje įgytus pasiekimus, o tokia jų nuomonė yra visiškai pagrįsta, kadangi jie gerai žino, kad jų vaikų akademinę ir profesinę karjerą lems mokykloje gauti pažymiai, o ne išlavintas

intelektas. Tokia tėvų nuomonė traktuotina kaip esminės švietimo sistemos ydos identifikavimas ir nerimas dėl vaiko karjeros.

Labai svarbus bendras neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio indeksas, bendra švietimo dalyvių nuomonė. Paaiškėjo, kad visų švietimo dalyvių bendra nuomone, santykinai vienodai formalusis ir neformalusis švietimai lavina intelektą (6.6.1 lentelė). Išryškėjo, kad dvi švietimo sistemos turi skirtingas, bet vienodai svarbias misijas!

6.6.1 lentelė

Neformaliojo ir formaliojo švietimo santykio vertinimas intelekto rūšių požiūriu: visų respondentų bendras vertinimas

Intelekto rūšys (pagal H.Gardnerį) ir indikatoriai	Labiausiai užsiėmimo	Labiau užsiėmimo	Ir užsiėmimo ir mokykloje	Labiau mokykloje	Labiausiai mokykloje
	%				
Lingvistinis intelektas (skaityti, rašyti, pasakoti)	2	4	13	24	57
Loginis-matematinis intelektas (skaičiuoti, spręsti, analizuoti)	3	4	13	25	56
Natūralistinis intelektas (pažinti gamtą, žmogų supantį pasaulį)	14	11	34	19	23
Erdvinis intelektas, mąstymas vaizdais (fantazuoti, įsivaizduoti, kurti mintyse)	22	22	29	13	15
Muzikinis intelektas (klausytis muzikos, dainuoti, groti, ją kurti)	30	19	26	12	14
Tarpasmeninis intelektas (bendrauti su žmonėmis, juos pažinti, suprasti)	18	15	46	10	12
Egzistencinis intelektas (suprasti, gilintis į save, gyvenimą, kalbėtis iš širdies)	18	20	39	12	11
Kinestezinis intelektas (veikti, judėti, dirbti su konkrečiais daiktais)	26	23	32	10	9
Viso:	40		19	41	

Šis faktas ir interpretacija dar sykį patvirtina, kad Lietuvoje formalusis švietimas yra pervertintas neformaliojo švietimo sąskaita, t.y. akademiniai pasiekimai (kitais tariant, pažymiai) yra svarbiau nei vaiko intelektas, intelekto įvairiapusiškumas, nes akademiniai pasiekimai ir įvertinimai, o ne intelekto įvairiapusiškumas ar intelekto įvairiapusiškumo argumentai lems įstojimą į universitetą ar kitą akademinę instituciją, o taip pat ir į darbo rinką.

7. SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ MOKSLEIVIŲ, NEPASITURINČIŲ ŠEIMŲ IR RIZIKOS GRUPĖS ŠEIMŲ MOKSLEIVIŲ PADĖTIS

Bendrojo lavinimo mokyklų atstovai - mokyklų vadovai ir mokytojai, atsakydami į klausimą, kaip jų įstaigose sudaromos sąlygos specialiųjų poreikių vaikams lankyti neformaliojo švietimo būrelius, minėjo, kad specialiųjų poreikių vaikai niekaip neišskiriami, jie lanko mokyklos būrelius kaip ir visi kiti. Gal kiek sunkiau yra tiems vaikams, kurie turi judėjimo negalią. Jie negali lankyti visų mokykloje siūlomų būrelių. Pastebėta, kad rajonų ir kaimų mokyklose yra didesnis specialiųjų poreikių vaikų skaičius. Šiose mokyklose vaikai dažniau lanko technologijų (buities darbų) ir įvairius sporto būrelius. Gimnazijų atstovai akcentavo, kad šios grupės mokiniai sėkmingai lanko intelekto lavinimo būrelius (debatų klubą ir pan.).

Specialiųjų poreikių vaikams taip pat siekiama sudaryti tinkamas sąlygas ir neformaliojo švietimo institucijose. Regos negalią turinys vaikai lanko muzikos būrelį, sunkia stuburo liga serganti moksleivė lanko muzikos mokyklą ir groja fortepijonu. Kiti besimokantys pagal adaptuotas programas vaikai lanko meno, keramikos, dailės būrelius. Judėjimo negalią turintiems vaikams (pvz., „Apuolės“ pensionate) būrelius praveisti atvažiuoja neformalios švietimo institucijos vadovas.

Nepasiturinčių šeimų vaikai turi visas teises ir galimybes lankyti mokyklinius būrelius be jokių apribojimų. Todėl bendrojo lavinimo mokyklose šiems mokiniams sąlygos yra tokios pat kaip bet kuriam kitam mokiniui. Neformaliose švietimo institucijose šios grupės vaikams taip pat sudaromos galimybės lankyti būrelius. Rajonų savivaldybės finansuoja šių mokinių būrelių lankomumo kaštus. Tačiau dažnai pasitaiko taip, kad neformaliojo švietimo institucijos gauna tik tam tikras kvotas nepasiturinčių šeimų vaikų lankomumo finansavimui. (pvz., ne daugiau 20 % nuo bendro mokinių skaičiaus). Šių mokyklų vadovai pripažįsta, kad lieka tikrai nemaža dalis mokinių, kurie tikėjosi, bet negavo savivaldybės finansavimo. Taip pat neformalių švietimo institucijų vadovai minėjo, kad jų mokykloms nuolat trūksta lėšų, priemonių, transporto ir kt. Rajonų ir kaimų bendrojo lavinimo mokyklų vadovai ir mokytojai minėjo, kad jų mokiniai turi mažesnes galimybes rinktis būrelius neformaliose švietimo institucijose, todėl dažniau lanko būrelius mokykloje. Tuo pačiu vadovai pripažįsta, kad mokyklos būreliuose aukštesnių rezultatų, lyginat su, pavyzdžiui, muzikos ar sporto mokykla, sunkiau pasiekti, nes tą patį būrelį lanko įvairaus amžiaus vaikai. Tuo tarpu sporto mokykloje vaikai suskirstyti į amžiaus grupes ir joje dirba aukštesnės kvalifikacijos neformaliojo švietimo specialistai.

Tiek bendrojo lavinimo mokyklų atstovai, tiek neformalių švietimo institucijų atstovai teigia, kad jų mokyklose stengiamasi sudaryti tinkamas sąlygas rizikos grupės vaikams. Šiose mokyklose rašomi įvairūs projektai, programos ir gaunamas finansavimas šios grupės vaikų užimtumui. Neformaliojo švietimo institucijos apie rizikos grupės vaikus informaciją gauna iš bendrojo lavinimo mokyklų. Pačios neformaliojo švietimo institucijos taip pat be atskiro finansavimo siekia pritraukti kuo daugiau šios grupės vaikų į būrelių veiklą. Pavyzdžiui, „Moksleivių laisvalaikio rūmuose“ įsteigta „Brake dance“ studija, kurioje yra nemažai rizikos grupės paauglių. Grupei vadovauja puikus būrelio vadovas, kuris sugeba paauglius uždegti veiklai. Nežiūrint šių gerų ir pozityvių faktų, mokyklų vadovų nuomone, turėtų būti numatyta nuolatinė rizikos grupės vaikų įtraukimo į neformalų švietimą finansavimo sistema. Nes ji šiuo metu yra labiau fragmentinė nei tęstinė. Socialinių reikalų ir savivaldybių atstovai, kalbėdami apie rizikos grupės paauglius minėjo, kad šiems vaikams yra sudaryta galimybė lankyti įvairius dienos centrus, kur jie gali prasmingai praleisti laisvalaikį.

Visi tyrime dalyvavę nepasiturinčių šeimų mokiniai atsakė, kad jų šeimos gauną socialinę paramą iš valstybės. Šie vaikai gauna nemokamą maitinimą mokykloje, jų lankomų būrelių mėnesinius mokesčius taip pat apmoka švietimo ir ugdymo skyrius. Trys mokiniai lanko sportinius būrelius (futbolą, krepšinį), vienas mokinyš šiuo metu nelanko jokio būrelio. Nelankantis būrelio mokinyš „metė“ būrelį dėl to, kad pasidarė sunku mokytis ir būrelyje tapo, kaip jie teigia, neįdomu. Lankantys būrelius mokiniai yra patenkinti pasirinktais būreliais ir planuoja juos lankyti toliau. Du mokiniai šiuo metu būrelį lanko savo mokykloje, o vienas važinėja į sporto mokyklą. Vienas moksleivis norėjo lankyti būrelį Kauno Sabonio krepšinio mokykloje, bet ten mėnesinis mokestis buvo per didelis. Šiuo metu jis lanko Kauno sporto mokyklą.

Nepasiturinčios šeimos gauna socialinę paramą iš valstybės, vaikai gauna nemokamą maitinimą mokykloje. Vienos iš jų vaikas lanko jaunųjų turistų centrą, už būrelį pristačius tinkamas pažymas, apmoka savivaldybė. Kitos vaikas nieko šiuo metu nelanko ir nežino ką norėtų lankyti. Abiejų vaikų mamų nuomone, turėtų būti sudaromas didesnis pasirinkimas ir geresnės sąlygos mokyklose, kad vaikams nereikėtų toli važinėti.

Rizikos grupės mokiniai, vaikinai ir mergina lanko sportinius būrelius. Vaikinas - futbolą (sporto mokykloje), mergina - aerobiką mokykloje. Kitas vaikinai šiuo metu nieko nelanko, bet norėtų kažką lankyti. Būrelį lankantis vaikinai patenkinti lankomu futbolo būreliu, treniruotės vyksta tris arba keturis kartus savaitėje. Jis mano, kad pradėjus lankyti šį futbolo būrelį jis tapo „geresnis“, nebe taip išdykauja pamokų ir pertraukų metu. Po treniruočių jis grįžta pavargęs, kartais jam net nelieta laiko susitikti kieme su draugais. Taip pat jis minėjo,

kad į būrelį jį nuvedė jo tėvas. Pradžioje būrelis vyko jo mokykloje, bet jam pasirodė, kad aukštesnio lygio treniruotės vyksta sporto mokykloje, dėl to jis nuėjo ten. Šiuo metu jis yra antroje savo amžiaus grupės komandoje ir norėtų šį būrelį lankyti ilgiau, norėtų papulti į pirmąją komandą.

Mergina, lankanti aerobikos būrelį savo mokykloje, yra patenkinta juo. Seniau mokinė lankė dramos būrelį, bet jį nustojo lankyti nes pasikeitė būrelio vadovė. Mokinė džiaugėsi, kad šiuo metu aerobikos būrelis vyksta mokykloje, jai nereikia toli važiuoti. Ši mokinė galbūt norėtų lankyti kitą būrelį, bet taip pat šokių (gal modernių, pramoginių ir t.t.). Į būrelį ji nuėjo patarus socialinei pedagogei ir klasės vadovei. Mokinė mano, kad užimtumas po pamokų yra gerai, nes mažiau laiko lieka „bastytis“ kieme. Šis būrelis jos formaliojo mokymosi rezultatų nepagerino, tačiau, jos manymu, jos elgesys tiek mokykloje, tiek už jos ribų tapo „geresnis“.

Trečias mokinyss, kuris šiuos metu nelanko jokio būrelio, anksčiau mokykloje lankė informacinių technologijų būrelį. Vėliau jam tai tapo neįdomu, nes ten neturėjo draugų. Šiuo metu jis nežino kokį būrelį norėtų lankyti, bet kažką lankyti jis norėtų. Šio mokinio nuomone, klasės auklėtoja ir mokytojai neteisingai ant jo „užsisėdę“ ir nepelnytai laiko jį blogu.

Vienos rizikos grupės vaikų mamos sūnus lanko futbolo būrelį ir yra patenkintas. Pradėjęs lankyti futbolo būrelį sporto mokykloje vaikas žymiai pagerėjo, atsirado kitų interesų, jis netgi tapo, mamos teigimu, mandagesnis, klasės auklėtoja keletą kartų jį gyrė. Šios mamos nuomone, paaugliai būtinai turi lankyti kokį nors neformaliojo švietimo būrelį, pirmiausiai tuo turi pasirūpinti mokinio tėvai ir mokykla.

Kita rizikos grupės mokinio mama minėjo, kad jos sūnus šiuo metu jau trečius metus lanko krepšinio būrelį. Anksčiau jos sūnus turėjo didelių problemų tiek dėl elgesio, tiek dėl mokslo. Ji taip pat pasakojo, kad į būrelį sūnų nuvedė tėvas ir nuolat palaikė kontaktą su būrelio vadovu. Domėjosi ar sūnus ateina į treniruotes ar ne, kaip jam sekasi. Sūnus ypač užsidegė krepšiniu tuomet, kai turėjo galimybę dalyvauti tarptautiniame turnyre užsienyje. Sūnaus elgesys šiuo metu vertinamas gerai, galėtų geriau sektis ir mokslai.

IŠVADOS

Nepriklausomų ekspertų, vertinusių šią tyrimo ataskaitą, teigimu, *pirmą kartą šalyje atliktas toks išsamus, gilus tyrimas, apklausiant pagrindinius neformaliojo švietimo veiklos dalyvius ir juo suinteresuotus asmenis (mokinius, mokytojus, tėvus, vadovus). Kadangi tyrimas buvo organizuojamas remiantis socializacijos ir individuacijos bei aštuonių intelekto tipų teorijomis, su juo bus labai naudinga susipažinti visiems neformaliojo vaikų švietimo organizatoriams. Tyrimo rezultatai turėtų padėti švietimo politiką formuojančioms struktūroms iš naujo įvertinti neformaliojo švietimo reikšmę, vykdomos neformaliojo švietimo politikos tikslus, prioritetus ir kt.* Ekspertai teigia, kad labai gerai, jog siekta atskleisti neformaliojo ir formaliojo švietimo santykį, išryškinant neformaliojo švietimo naudą vaikams ir jaunimui. Šis tyrimo aspektas ypač informatyvus, atspindintis realią situaciją. Tokie ir panašūs tyrimai turėtų atkreipti visuomenės dėmesį į egzistuojančią situaciją ir paskatinti visų sričių atstovus imtis konkrečių veiksmų. Ekspertai išvelgia tokį tyrimo trūkumą, kad tyrime nėra remiamasi teisine neformaliojo švietimo baze. Tačiau teisinė neformaliojo švietimo bazės analizė Švietimo ir mokslo ministerijos nebuvo formuluojama kaip tyrimo klausimas. Tačiau tyrėjai labai pritaria ir mano, kad teisinė bazė ir realūs duomenys turi būti analizuojami, teisinė bazė atitinkamai tobulinama, siekiant didesnio neformaliojo švietimo patrauklumo, pripažinimo, vertingumo ir vertinimo bendrojo švietimo ir vaiko įvairiapusiško ugdymo kontekstuose.

Tyrimo rezultatai atsako į Švietimo ir mokslo ministerijos iškeltus probleminius klausimus. Išvados yra formuluojamos remiantis iškeltais probleminiais klausimais ir tyrimo duomenimis išskiriant esminius tyrimu nustatytus **neformaliojo švietimo** faktus ir tendencijas.

Moksleivių dalyvavimas neformaliajame švietime nėra pakankamas, o veiklų pasirinkimai - nesubalansuoti

1. Labai didelis skaičius moksleivių nedalyvauja neformaliajame švietime, nelanko jokių užsiėmimų. Net 33 % gimnazijų moksleivių (imties nesudarė dvyliktokai), net 40 % vidurinių mokyklų moksleivių ir net 31 % pagrindinių mokyklų moksleivių nedalyvauja neformaliojo švietimo veiklose. Trečdalis Lietuvos moksleivių yra už neformaliojo švietimo ribų.
2. Apie 50 % visų moksleivių lanko vieną užsiėmimą, 15 % visų moksleivių lanko du užsiėmimus, apie 5 % visų moksleivių - tris užsiėmimus.
3. Daugiausiai vaikų neformaliojo švietimo užsiėmimus lanko pradinėse klasėse, taip pat pagrindinės mokyklos žemesnėse klasėse. Kuo aukštesnė klasė, tuo mažiau vaikų belanko

užsiėmimus, nesvarbu, kiek užsiėmimų jie būtų lankę anksčiau. Daugėja tų, kurie visai nelanko, mažėja tų, kurie lanko vieną ar kelis užsiėmimus.

4. Dailės, intelekto lavinimo, literatų, jaunimo organizacijų, tautinės kultūros užsiėmimus lanko puikiai ir gerai besimokantys vaikai. Sporto ir muzikos lankomumas nepriklauso nuo mokinių pažangumo. Informacinių ir kitų technologijų užsiėmimus labiau lanko žemesnius pažymius gaunantys vaikai.

5. Pradinių klasių vaikai lanko labai įvairius užsiėmimus, tarp kurių populiariausi yra sporto, šokių, dainavimo, dailės, dramos, folkloro ir kt. Pradinėse klasėse sportas užima 25 % visų neformaliojo švietimo veiklų, kitoms neformaliojo švietimo veikloms, tenka gerokai mažesnė dalis.

6. Sportas populiarus tarp visų klasių moksleivių ir pirmuoju, ir antruoju, ir trečiuoju pasirinkimu. Populiarus visose gyvenamosiose vietovėse, visuose mokyklų tipuose, visose klasėse. Stebima sporto hegemonija neformaliojo švietimo srityje berniukų populiacijoje.

7. Krepšinis yra moksleivių neformaliojo švietimo veikla numeris vienas. Iš viso krepšinis užima apie 7,4 % viso neformaliojo 5-11 klasių moksleivių švietimo, jį lanko per 8 % visas neformaliojo švietimo veiklas lankančių vaikų, iš jų 15 % - berniukų. Profesionalaus krepšinio istorinės tradicijos ir dabartiniai pasiekimai turi didelę galią visuomenės sąmonei. Tačiau vienos neformaliojo švietimo formos dominavimas apriboja moksleivių pasirinkimo galimybes, nes vaikų interesas ir veiklų pasiūla tampa determinuojami visuomenės stereotipo.

8. Muzika yra antroje vietoje taip pat pagal visus – pirmąjį, antrąjį bei trečiąjį - moksleivių pasirinkimus, muzika populiari tarp visų klasių moksleivių, ypač tarp merginų.

9. Dailė ir šokiai – populiarios neformaliojo švietimo veiklos, nepriklausomai nuo klasės, vietovės, mokyklos tipo, taip pat stipriai determinuotos lyties. Dailės ir šokių, kaip ir muzikos veiklose dominuoja merginos.

10. Jaunimo organizacijos, dėl ryškios pilietinio ugdymo misijos, yra svarbus, tačiau mažai populiarus, neformaliojo švietimo segmentas. Jaunimo organizacijos yra patrauklios kaip antrasis arba trečiasis neformaliojo švietimo veiklos pasirinkimas, ypač merginų. Literatai - taip pat merginų dominuojama neformaliojo švietimo veikla.

11. Intelekto lavinimo, gamtos, tautinės kultūros, užsienio kalbų mokymasis, informacinės ir kitos technologijos – tai veiklos, gerokai populiariaumu nusileidžiančios kitoms neformaliojo švietimo veikloms (renkasi tik iki 5 % moksleivių).

Moksleivių poreikiai tenkinami iš dalies, yra pasiūlos ir paklausos disproporcija

Pradinės, pagrindinės ir vidurinės mokyklos iš dalies patenkina mokinių poreikius neformaliajam švietimui.

1. Neformaliojo švietimo veikloje labai mažai dalyvauja vaikų, jaunesnių nei 7 metai, tik vienetai. Ikimokykliniame amžiuje vaikų neformaliojo švietimo įstaigose visiškai nėra, o jiems pradėjus eiti į mokyklą įvyksta tam tikras dalyvavimo neformaliojo švietimo įstaigose bumas.
2. Neformaliojo švietimo veiklos pradinėse klasėse yra įvairios, didelė pasiūla ir paklausa. Tai, kad užsiėmimai nėra ryškiai diferencijuoti pagal veiklos formas, kad vienas užsiėmimas gali integruoti kelias veiklos formas, vertintinas kaip teigiamas dalykas, nors tai sukuria užsiėmimų apskaitos problemas. Neformaliojo švietimo veiklą pasiūla pradinių klasių moksleiviams yra įvairi, vaikai migruoja iš vienos veiklos į kitą, atsirenka jiems labiausiai priimtinas neformaliojo švietimo formas, diferencijuojasi pagal interesus.
3. Kitose, nei pradinėse klasėse, neformaliojo švietimo veiklą pasiūla (tėvų ir moksleivių informuotumas apie pasiūlą) neatitinka realių moksleivių ir jų tėvų interesų bei poreikių.
4. Didžiausia neformaliojo švietimo veiklą pasiūla (tėvų ir moksleivių informuotumas apie pasiūlą) yra krepšinis, dainavimas ir futbolas. Tačiau realiai didžiausias poreikis išreiškiamas kitoms neformaliojo švietimo veikloms – baseino lankymui, šokių mokymuisi bei mokymuisi groti gitara.
5. Baseino lankymas ir plaukimo mokymasis yra didžiausiais visų neformaliojo švietimo dalyvių interesas. Pagal pasiūlą baseinas tėra 22-oje informuotumo reitingo vietoje, o pagal realų baseino lankymą – tik antrajame lankomiausių užsiėmimų reitingo dešimtuke. Tai traktuotina kaip poreikio netenkinimas, kurio priežastis, tikėtina, yra sąlyginai menkas baseinų prieinamumas bei pasiūla.
6. Sportiniai šokiai ir mokymasis groti gitara yra antras ir trečias interesų prioritetai. Pagal informuotumą apie neformaliojo švietimo paslaugas, sportiniai šokiai ir mokymasis groti gitara užima atitinkamai 7-ą ir 5-ą vietas. Nors šios neformaliojo švietimo veiklos nereikalauja didelių materialinių investicijų, tačiau jų pasiūla vis tiek neatitinka paklausos. Santykinai labai daug vaikų, o ir jų tėvų, išreiškia stiprų interesą šiuolaikinių jaunimo subkultūrų šokių mokymuisi, tuo tarpu tokio tipo šokių pasiūla yra menka.
7. Pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose užsienio kalbų, jaunimo organizacijų, gamtos, technikos, literatūros užsiėmimų pasiūla yra per maža. Tai yra veiklos, kurios lavina kitus

gebėjimus nei labai populiarius berniukų tarpe krepšinis, jos taip pat gali būti labai naudingos vaiko asmenybės ugdymui.

8. Didelės užsiėmimų pasiūlos ir paklausos disproporcijos gali būti traktuojamos dvejopai. Viena vertus, madingi, populiariūs užsiėmimai skatina vaikus ir jų tėvus domėtis neformaliuoju švietimu, aktyviai dalyvauti juose. Kita vertus, orientavimasis į išimtinai vieną ar kelias veiklas skurdina neformaliojo švietimo galimybių ir pasirinkimų ratą.

9. Neformaliojo švietimo atžvilgiu esama stereotipinio manymo. Neformaliojo švietimo veiklų mados, kokia yra krepšinis, neretai neatitinka realių interesų ir lūkesčių. Tikėtina, kad neformaliojo švietimo veiklų pasiūlą lemia ne tiek vaikų interesai, kiek mokyklų galimybės, kurios madas patiprina, tuo pačiu stipriai apriboja interesų įvairovę ir mažina pasirinkimo galimybes.

10. Yra keturios neformaliojo švietimo problemų sritys, čia išrikiuotos pagal tai, kokią svarbą joms suteikė neformaliojo švietimo dalyviai: neformaliojo švietimo galimybes ribojantis finansavimas; praradimai dėl dalyvavimo neformaliojo švietimo veiklose; formaliojo ir neformaliojo švietimo nesuderinamumas; atskirtis neformaliojo švietimo sistemoje.

11. Ne visada vaikai renkasi neformaliojo švietimo veiklas pagal savo individualius interesus, ko gero, jie renkasi užsiėmimus daugiau vedami kitų, išorinių motyvų, bet ne vidinio intereso. Individualius interesus apriboja tėvų ar mokytojų, tėvų ir mokytojų, taip pat institucijų, galimybės ir interesai. Tuomet, esant išoriniams motyvvams ir suvaržymams ir nesant laisvo pasirinkimo, neverta tikėtis ir atsakingo mokinių įsitraukimo. Čia galima išvelgti dar kitą neformaliojo švietimo disproporciją.

Neformaliojo švietimo įstaigų ir bendrojo lavinimo mokyklos skiriasi pagal veiklų turinį ir kryptingumą

1. Moksleiviai pagal dalyvavimą neformaliojo švietimo veiklose mokykloje ir neformaliojo švietimo įstaigose pasiskirsto netolygiai. Pradinių klasių moksleivių didžioji dalis - 63,7 % - užsiėmimus lanko mokykloje, ir tik 36,3 % - neformaliojo švietimo įstaigose.

2. Kitose, ne pradinėse klasėse, užsiėmimai mokyklose ir neformaliojo švietimo įstaigose yra vienodai populiariūs, nors mokyklinių užsiėmimų populiarumas (52,2 %) šiek tiek viršija užsiėmimų neformaliojo švietimo įstaigose populiarumą (47,8 %). Tai rodo, kiek mokykliniai užsiėmimai yra svarbūs ir užima svarbią vietą neformaliojo švietimo sistemoje.

3. Užsiėmimai mokykloje yra daugiau orientuoti į prasmingą laiko užimtumą, didelį socialinį dalyvavimą, neformaliojo švietimo veiklų derinimą, jie yra labiau skirti neturintiems labai stiprių motyvacijų formaliojo ar neformaliojo švietimo atžvilgiu.
4. Mokyklose daugiausia įvairiausių sporto užsiėmimų, jie sudaro penktadalį visų užsiėmimų. Dailė, muzika, literatūra, intelekto lavinimo – tai taip pat pakankamai populiarius užsiėmimai, kurie kiekvienas sudaro po dešimtadalį visų užsiėmimų. Neformaliojo švietimo įstaigose populiariausi yra sporto užsiėmimai. Tautinė kultūra yra antroje vietoje, gamta trečioje, dailė ir šokiai – ketvirtoje ir penktoje vietose.
5. Neformaliojo švietimo įstaigų dalyviai – pedagogai ir vaikai - yra labiausiai motyvuoti siekti ambicingų neformaliojo švietimo tikslų, taip pat didžiausia neformaliojo švietimo tikslų (individuacijos ir socializacijos) patirtis įvyksta būtent čia – neformaliojo švietimo įstaigose.
6. Neformaliojo švietimo įstaigas renkasi labiau motyvuoti vaikai, neretai jų dalyvavimas neformaliojo švietimo veiklose yra labai didelis, vaikai lanko ne vieną, o daugiau užsiėmimų, vaikų pasirinkimas yra labiau motyvuotas ir kryptingas. Dalyvavimas neformaliojo švietimo įstaigų veiklose yra labiau patrauklus gerai besimokantiems, motyvuotiems ir sąmoningiems savo siekių požiūriu vaikams. Tačiau vaikai, lankantys užsiėmimus neformaliojo švietimo įstaigose, kenčia dėl formaliojo švietimo ir neformaliojo švietimo įstaigų nesuderinamumo, dėl laiko organizavimo sudėtingumo, tuo tarpu mokyklų užsiėmimus lankantys vaikai nepatiria tokių sunkumų.
7. Mokyklinių užsiėmimų privalumas yra saugumas (geresnės institucijų veiklų ir laiko suderinamumo galimybės), tuo tarpu užsiėmimų, esančių neformaliojo švietimo įstaigoje privalumas yra tai, kad juose realizuojami daugiau neformaliojo švietimo individuacijos ir socializacijos tikslai.
8. Neformaliojo švietimo įstaigose daugiau vyrų, taip pat ekspertų ir mokytojų, jų pedagoginis stažas mažesnis nei bendrojo lavinimo mokyklose.
9. Neformalusis švietimas yra reikšminga mokyklos įvaizdžio priemonė. Užsiėmimų veikla, vaikų įsitraukimas, dalyvavimas ir pasiekimai prisideda prie mokyklos santykio su aplinka, su visuomene, didina mokyklos užimtumą, augina mokinių pasididžiavimą savo veikla, gali padėti labiau įsijungti į mokyklos gyvenimą tėvams. Mokyklos gali būti ir yra suinteresuotos turėti neformaliojo švietimo veiklas, tačiau šios jų iniciatyvos turi būti skatinamos ir remiamos.

Visų dalyvavimas nėra neformaliojo švietimo idėja ir realybė

1. Integruotos mokyklos ir solidarumo idėja dar netapo neformaliojo švietimo savastimi, nei tikslų, nei realios patirties požiūriu: pagalba specialiųjų poreikių, rizikos šeimų vaikams nėra suvokta kaip neformaliojo švietimo natūrali ir būtina paskirtis. Integruotos, mokyklos visiems, solidarios mokinių bendruomenės vizija tikrai nėra natūralus siekis vaikams. Pagalbos silpniesiems, tolerancijos ugdymo sritis yra užmiršta, vaikų sąmonėje ji neužima vietos. Tuo tarpu neformalusis švietimas yra ta vieta, kur integruotos mokyklos vizija *a priori* gali startuoti sėkmingiausiai, nes tai yra bendro dalyvavimo ir veiklos sritis.
2. Neformaliojo švietimo sistema neišvengia diskriminacijos apraiškų. Diskriminacija gali pasireikšti dėl nevienodų prieinamumo galimybių: atitolusių vietovių vaikams sunkiau dalyvauti neformaliojo švietimo veiklose, dėl per aukštos užsiėmimų kainos, dėl nepakankamo vietų skaičiaus užsiėmimuose, dėl tautiškumo ar subkultūros. Labiausiai išreikštos nevienodos prieinamumo sąlygos dėl fizinių atstumų tarp namų, mokyklos, neformaliojo švietimo įstaigų. Didelis atstumas atitinkamai numano didesnę laiką, didesnius finansus, sudėtingesnes važiavimo sąlygas, sudėtingesnę organizavimąsi. Ši problema turi būti sprendžiama, kadangi dėl jos nemažai vaikų atsiduria už neformaliojo švietimo borto.
3. Pagalba silpniesiems nelaikoma svarbiu tikslu, tačiau dėmesio ir pagalbos silpniesiems yra pakankamai (net per daug) mokykloje – tokia bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovų nuomonė. Tai ženklas, kad mokykla dar nevisiškai suvokia savo „Mokyklos visiems“ misiją, kad bendrojo lavinimo mokykla yra skirta visokiems, nebūtinai elitiniams, vaikams, kad bendrojo lavinimo mokykloje mokosi įvairių gabumų ir interesų vaikai, o švietimo tikslas yra nediferencijuoti vaikų ir įtraukti vaikus, turinčius vieną ar kitą problemą, į bendrus visiems ugdymo įvykius. Kita vertus, bendrojo lavinimo mokyklų užsiėmimų vadovams tenka susidurti su įvairiais vaikais, todėl jiems nėra lengva visiems vaikams užtikrinti įvairių interesų realizavimą, todėl reikia manyti, kad užsiėmimų vadovams taip pat reikia metodinės ir motyvuojančios paramos.
4. Pagalbos silpniesiems neformaliojo švietimo tikslą ir patirtį mažiausiai demonstruoja kaimų ir miestelių pedagogai.
5. Kuo mažesnis mokinio pažangumas, tuo jo neformaliojo švietimo veiklų lankomumas yra menkesnis.
6. Iš esmės, bendrojo lavinimo mokyklose nepasiturinčių šeimų mokiniams užtikrinamos lygiateisės neformaliojo švietimo sąlygos, kaip ir bet kuriam kitam mokiniui. Tiek bendrojo lavinimo mokyklose, tiek neformaliojo švietimo institucijose skiriamas dėmesys rizikos

grupės mokiniams, skatinat juos užsiimti prasminga veikla (sporto, šokių, dramos, muzikos ir kt.). Šiuos mokinius taip pat siekiama integruoti į mokyklų bendruomenes, tačiau informacijos srautas apie šiuos mokinius nepakankamai sisteminamas. Dažnai atskirų rizikos grupių mokinių kelias neformaliojo švietimo sistemoje pilnas atsitiktinumą ypač tų mokinių, kurių tėvai jais beveik nesirūpina. Atskirais atvejais nebūna net kam parašyti prašymo dėl vaiko priėmimo į neformaliojo švietimo instituciją. Šiems vaikams nepakanka vien tik finansavimo, jiems reikalinga nuolatinė nepertraukiama priežiūra (globa). Dažnai tiek mokyklose, tiek neformaliojo švietimo institucijose programų ir projektų įgyvendinimas išties pagerina padėtį šioje srityje, tačiau stinga šios veiklos permanentiškumo ir tęstinumo.

Identifikuoti neformaliojo švietimo kokybę apibūdinantys aspektai

Švietimo tikslų realizavimo aspektas

1. Švietimo dalyviai svarbiausiais neformaliojo švietimo tikslais laiko individuacijos ugdymą plėtojant vaikų gabumus, pasirinkimą pagal interesus, savarankiškumą, didžiavimąsi savo pasiekimais.
2. Mokiniai labiausiai tikisi saviraiškos ir individuacijos, tačiau realybėje labiausiai realizuojami socializacija, demonstravimasis ir vadovų profesionalumo akcentavimas. Tuo tarpu saviraiškos ir individuacijos tikslai santykinai realizuojami mažiausiai. Stebima akivaizdi neformaliojo švietimo tikslų ir jų realizavimo disproporcija neformaliojo švietimo sistemoje. Mokinių interesus yra jų individuacija (asmenybės kūrimas), tuo tarpu realybėje dominuoja socializacijos, profesionalumo ir demonstravimosi tikslai.
3. Neformaliojo švietimo sistemoje geriausiai realizuojami užimtumo ir socializacijos tikslai, kurie traktuotini kaip minimalūs, bet natūralūs. Tačiau moksleivių individuacijos tikslai gerokai ambicingesni, į vaiko saviraišką ir asmenybės savikūrą orientuoti tikslai yra pakankamai žemame realizavimo lygmenyje.
4. Tėvams svarbiausia yra prasmingas vaiko užimtumas, jų vaikams svarbiausia yra tai, kad jie galėtų rinktis pagal savo interesus, t.y. pasirinkti ir gilintis į tai, kas jiems įdomu. Vaikų interesus yra galimybė laisvai rinktis, gilintis pagal savo interesus, kurti savo individualumą.
5. Užsiėmimų nelankymas atiboja vaikus nuo neformaliojo švietimo tikslų (individuacijos ir socializacijos) svarbos suvokimo ir patirties. Kuo geriau supranta vaikai neformaliojo švietimo tikslus, kuo didesnė jų patirtis, tuo daugiau užsiėmimų lanko; kuo daugiau lanko neformaliojo švietimo veiklas, tuo geresnis jų suvokimas, didesnė patirtis.

Formaliojo ir neformaliojo švietimo disproporcijos aspektas

1. Moksleiviams, priešingai nei pedagogams, svarbesnės ne finansavimo, o kitos neformaliojo švietimo problemos: organizacinės, prieinamumo, solidarumo bei bendravimo, taip pat neformaliojo ir formaliojo švietimo sistemų nesuderinamumas, papildomi praradimai dalyvaujant neformaliajame švietime, socialinė atskirtis. Moksleivių nuomonė ženkliai turiningesnė nei švietimo vadovų. Pastarųjų švietimo problemų matymas apsiriboja finansavimo problemomis, kurių nuolatinis akcentavimas nenumano kokybės gerinimo, o tik prašančiojo ir duodančiojo (arba neduodančiojo) dialogą. Lietuvos švietimo patirtis rodo, kad toks dialogas menkai tenurodo problemų turinį, todėl yra labai neperspektyvus. Tuo tarpu moksleivių matymas ir balsas yra žymiai jautresnis, labiau suprantantis, kad ne finansavimas lemia dviejų švietimo sistemų nesuderinamumą, papildomus praradimus ir socialinę atskirtį. Tai yra dar viena tyrimo atskleista neformaliojo švietimo disproporcija. Formaliojo ir neformaliojo švietimo nesuderinamumas traktuotina kaip esminė problema, užkertanti kelią darniam moksleivių funkcionavimui dienos ir savaitės bėgyje. Galima plėtoti hipotezę apie tai, kad dviejų švietimo sistemų nesuderinamumas yra viena svarbiausia moksleivių iškritimo iš neformaliojo švietimo sistemos priežastis.

Lytiškumo aspektas

1. Neformaliojo švietimo veiklos yra stipriai lytiškai determinuotos: vaikinai faktiškai tik sportuoja (ypač žaidžia krepšinį) ir užsiima informacinėmis ir kitomis technologijomis, o merginos – tik muzikuoja, šoka, dainuoja, dalyvauja jaunimo organizacijose. Neformalusis švietimas stipriai diferencijuojasi pagal „vyriškas“ ir „moteriškas“ veiklas.
2. Neformalusis švietimas yra labiau subalansuotas merginų populiacijos atžvilgiu. Merginos tolygiau pasiskirsčiusios po įvairaus tipo užsiėmimus nei vaikinai, kurių pasiskirstymas yra labai netolygus, koncentruotas į vieną, o ne kitas veiklas. Ne merginos, o vaikinai yra tam tikroje rizikos grupėje diskriminacijos požiūriu. Vaikinų pasirinkimai labiau apspęsti lytiškumo stereotipų.
3. Merginos orientuotos į savikūrą (individuacijos ir socializacijos keliu), tuo tarpu vaikinai orientuoti į rungtyniavimą (sveikatą, gal greičiau, jėgą ir sėkmę).
4. Lytiškumo stereotipai yra stiprus pasirinkimo galimybes ribojantis veiksnys, nulemiantis vaikų pasirinkimus ir veiklų pasiūlas.
5. Vyrai pedagogai mažiau nei moterys išvelgia tokių tikslų kaip pagalba silpniesiems, pasitikėjimas savimi, nuoširdus bendravimas, didžiavimasis savo veikla, užsiėmimas

mėgstama veikla, akiračio plėtimas ir pan., svarbą. Atitinkamai ir švietimo tikslų patirtis – vyrų matymas yra ženkliai labiau rezervuotas nei moterų.

Saugumo aspektas

1. Didžiausias tėvų nerimas, susijęs su neformaliojo švietimu, yra vaiko saugumas. Šis nerimas nurodo į būtinybę, ką įvardija tėvai, užtikrinti komunikavimą tarp tėvų ir neformaliojo švietimo pedagogų. Bent minimali komunikacijos procedūra turėtų būti privaloma numatant privalomą abipusį kontaktų turėjimą bei galimą kreipimosi vienu į kitus galimybę.

2. Yra sritis, kur vaikai, tėvai ir organizacijos yra paliktos spręsti individualiai, nesistemiškai, stochastiškai. Tai vaiko ir organizacijų ritmai – laikas, tvarkaraščiai, darbas ir poilsis, krūviai, mokymosi greitis. Nėra darnos tarp formaliojo ir neformaliojo švietimo: nesuderinti laikai, veiklos, laiko tarpas tarp veiklų yra „tuščias“ tiek priežiūros, tiek užimtumo (edukacinio ar poilsinio) požiūriu. Visa tai virsta į pakankamai atsitiktinį procesą, sukuriantį nuovargio ir nesaugumo būklės. Nėra sistemos, kuri leistų nepervargstant ir saugiai cirkuliuoti tarp namų, formaliojo švietimo ir neformaliojo švietimo įstaigų. Vaikas lieka vienas su savo problema, ir dažnai tik nuo tėvų rūpesčio ir finansinio pajėgumo priklauso nepervargstantis ir saugus cirkuliavimas tarp skirtingų institucijų. Nėra institucijos derinimo tarpusavyje savo tikslų, laiko, resursų, projektų, veiklų. Institucijų interesas dominuoja prieš vaiko interesą.

Finansavimo ir materialinės bazės aspektas

1. Nepakankamas finansavimas riboja veiklų pajvairinimą, tačiau ypač - veiklų ir pasiekimų išskėlimą iš už mokyklos sienų, komunikavimą kitoms aplinkoms. Dažniausiai tai yra susiję su transporto klausimais.

2. Kitas finansinis klausimas susijęs su mokinių dalyvavimu profesionaliuose renginiuose, kurie, tikėtina, gali labai stipriai prisidėti prie vaikų motyvacijos neformaliojo švietimo veikloms.

3. Nepatraukli materialinė viešųjų paslaugų, laisvalaikio ir sporto bazė jau yra viešai keliamas klausimas. Trūksta transporto, nėra įrangos, patalpos apleistos, nešildomos, nekokybiški instrumentai, inventorių. Skurdi materialinė bazė labai menkina neformaliojo švietimo kokybę.

Pasirinkimo laisvės ir atsakomybės aspektas

1. Išvelgtinas suaugusiųjų dominavimas, o tai neturėtų būti neformaliojo švietimo sistemoje. Kiekvienas žmogus tampa atsakingu, tik laisvai priimdamas sprendimus. Jei sprendimai yra primesti kitų, tada žmogus nesijaučia atsakingu už jų vykdymą. Vaikų interesai ir jų realizavimas nėra neformaliojo švietimo praktika, vaikai mažai patys priiminėja sprendimus inicijuoti vienas ar kitas neformaliojo švietimo veiklas.

Neformaliojo švietimo pripažinimo aspektas

1. Neformalusis švietimas nėra tinkamai įvertintas ir neturi legitimios ir pripažintos vietos Lietuvos švietimo sistemoje. Neformaliojo švietimo rezultatai tėra vaiko asmeninis reikalas, mažai ryšio turintis su formaliojo švietimo sistema. Neformalusis švietimas nėra sudėtinė baigiamojo atestato dalis, ir dažniausiai tik mažai reikšminga dalis – stojimo į universitetą asmens byloje (išskyrus išskirtinius pasiekimus). Ne mokinio dalyvavimas ir kūrybiškumas, bet matematiniai ir lingvistiniai gebėjimai apsprendžia mokinio įvertinimus ir akademinę karjerą.

2. Lietuvoje formalusis švietimas yra perversintas neformaliojo švietimo sąskaita, t.y. akademiniai pasiekimai yra svarbiau nei vaiko intelektas, intelekto įvairiapusiškumas, nes akademiniai pasiekimai ir įvertinimai, o ne intelekto įvairiapusiškumas ar intelekto įvairiapusiškumo argumentai, lems įstojimą į universitetą ar kitą akademinę instituciją, o taip pat ir į darbo rinką.

REKOMENDACIJOS

Išlaisvinti moksleivių interesus, didinti moksleivių galimybes patiems inicijuoti neformaliojo švietimo veiklas

Neformalusis švietimas yra ta vieta, kur vaikai turėtų ne tik laisvai rinktis tarp įvairiausių neformaliojo švietimo galimybių, bet ir patys jas kurti pagal savo interesus. Tuomet tikėtina didesnė mokinių motyvacija ir įsitraukimas. Yra didžiulis ir neišnaudotas moksleivių interesų ir iniciatyvumo potencialas muzikos ir šokių srityje. Tikėtina, kad iniciatyvų laisvė, ypač muzikos ir šokių veiklų srityse, gali subalansuoti dabar esamas ryškias lyčių disproporcijas neformaliojo švietimo veiklose. Interesus ir iniciatyvas galima išlaisvinti labiau orientuojantis į moksleivių aktualius poreikius, į jaunumo subkultūrų muzikas, šokius. Jaunimas pats gali susiorganizuoti, švietimo įstaigoms tereikia tam sudaryti sąlygas. Jaunimas, gaudamas galias, prisiima ir atsakomybę už tvarkos palaikymą. Taisyklės gali nusistatyti švietimo organizatoriai ir jaunimo lyderiai kartu susėdę už derybų stalo. Toks laisvos iniciatyvos ir poreikių atliepimo kelias ne tik didintų jaunimo užimtumą, tačiau ir stiprintų jo atsakomybę. Neformaliojo švietimo sistemai reikia labiau atsiverti mokinių interesams, reaguojant į jų interesus, motyvus, siekius, saviraišką.

Didinti neformaliojo švietimo patrauklumą stiprinant legitimų pripažinimą

Būtina inicijuoti švietimo dalyvių, tuo pačiu ir aukšto rango švietimo politikų, diskusiją apie neformaliojo švietimo legitimaciją, t.y. apie reglamentuotą neformaliojo švietimo pripažinimą ir įvertinimą, apie reglamentuotą ir daugiau ar mažiau privalomą mokinių dalyvavimą neformaliojo švietimo veiklose. Tokia diskusija turi aprėpti moksleivių pasiekimų *portfolio* koncepciją. Toks *portfolio*, kurį turėtų sudaryti ne tik formaliojo, bet ir neformaliojo švietimo pasiekimai bei dalyvavimo faktai, turėtų įtakos tolesnei karjerai, suteikti privalumų stojant į profesines, aukštąsias mokyklas ar universitetus, profesinės karjeros konkurencinėse situacijose. Būtina subalansuoti neformaliojo ir formaliojo švietimo santykį, kad mokinių karjerą legitimiai determinuotų ne tik formaliojo, bet ir neformaliojo švietimo pasiekimai. Užsienio šalyse jau pripažįstama, kad formalusis švietimas nėra svarbesnis už neformalųjį, kad šios dvi švietimo formos papildoma viena kitą ir būtina siekti šių dviejų švietimo formų vienvės ir legitimaus, realiai pripažinto ir vertingo, papildomumo.

Suderinti vaikų kasdienį perėjimą iš formaliojo į neformaliojo švietimo sistemas

Vaikai visų pirma turi jaustis saugūs, todėl jiems turi būti užtikrinamos geros sąlygos saugiai funkcionuoti tarp dviejų, formaliojo ir neformaliojo, švietimo sistemų. Perėjimo tarp abiejų

švietimo sistemų mechanizmo sukonstravimas turi būti vienas iš švietimo prioritetų. Šiuo metu dominuoja institucijų interesas, vaikas ir šeima turi prisitaikyti prie institucijų ritmo. Kol ši problema nebus išspręsta, kol vaiko interesai nebus svarbesni už institucijos, tol neformaliojo švietimo sistemos galimybės nebus išnaudotos, nemaža dalis bus už neformaliojo švietimo sistemos ribų. Kasdieninio perėjimo iš formaliojo į neformaliojo švietimo sistemą sunkumų išsprendimas padėtų išspręsti virtualią tokių problemų kaip nesaugumas, nuovargis, užsiėmimų nelankymas, stresas ir t.t. Perėjimo iš vienos į kitą sistemos problemos sprendimas tiesiogiai susijęs su neformaliojo švietimo legitimu pripažinimu. Akivaizdu, ši problema reikalauja atskiros institucinio funkcionavimo ir teisinės analizės, konceptualaus modeliavimo, kitų šalių patirties analizės, ko gero, ir neformaliojo švietimo koncepcijos ir įstatymų tikslinimo, kitaip tariant, visos švietimo sistemos „sujudinimo“, nes sprendimai turi būti priimti aukščiausiu lygmeniu.

Kurti struktūruotą ir tikslią neformaliojo švietimo duomenų bazę

Būtina kurti neformaliojo švietimo informacinę duomenų bazę, kurios tikslas būtų fiksuoti kiekvieno vaiko lankomumą neformaliojo švietimo sistemoje. Tuomet informacija apie neformaliojo švietimo veiklą pasirinkimus būtų tikslesnė, be to, būtų galima stebėti nelankančius užsiėmimų vaikus. Tai leistų geriau valdyti neformaliojo švietimo veiklą įvairovę, taip pat lengviau surasti užsiėmimų nelankančius vaikus, sustiprinant galimybes jiems užsiimti pagal interesus neformaliojo švietimo sistemoje. Tiksli duomenų bazė leistų labiau reprezentatyviai interesų ir poreikių tenkinimo analizei atrinkti vaikus, apklausos taptų tikslingesnės ir tikslesnės. Be to, duomenų bazė turėtų rinkti informaciją apie esamas neformaliojo švietimo veiklas. Neformaliojo švietimo užsiėmimų tipas ir turinys turi būti nusakyti tiksliai, kad būtų išvengta tyrime nustatytų persidengimų, kas neleidžia turėti tikslią informaciją apie neformaliojo švietimo veiklą turinį. Tokia duomenų bazė leistų dar tiksliau įvertinti neformaliojo švietimo veiklą lankomumo dinamiką ir jos veiksnius, atitinkamai strategiškai tiksliau planuoti neformaliojo švietimo plėtotę. Gal būt šią duomenų bazę būtų racionalu integruoti į šiuo metu jau veikiančią švietimo valdymo informacinę sistemą (SVIS), kurios paskirtis teikti oficialią informaciją apie švietimo būklę įvairiose Lietuvos švietimo institucijose.

Tobulinti neformaliojo švietimo veiklą finansavimo tvarką

Būtina tobulinti neformaliojo švietimo veiklą finansavimo tvarką, kad mokinio krepšelyje numatytos lėšos neformaliajam švietimui netaptų manipuliacijos objektu ir realiai būtų nukreiptos į neformalų švietimą. Šios problemos giluminė analizė nebuvo šio tyrimo

objektas, tačiau pavyko atskleisti, kad būtina naujai reglamentuoti neformaliojo švietimo finansavimą bendrojo lavinimo mokykloje. Rekomenduotina finansų paskirstymo principus sieti su neformaliojo švietimo veiklų plėtote mokykloje. Rekomenduotina neformaliojo švietimo lėšas nukreipti ne tiek į didelę užsiėmimų įvairovę, kiek į kelių užsiėmimų plėtotę mokykloje, o neformaliojo švietimo lėšas paskirti tų kelių mokyklos pasirinktų veiklų plėtotei. Greta esančios mokyklos turėtų rinktis nevienodas neformaliojo švietimo veiklas ir vaikams turėtų būti sudaryta galimybė eiti į kitoje mokykloje plėtojamus neformaliojo švietimo užsiėmimus, jei jo mokykloje nėra vaiko interesą atitinkančių užsiėmimų. Tuomet galima tikėtis, kad mokykla nebeišbarstys neformaliojo švietimo lėšų pedagogų krūviams papildyti, tačiau suformuos tinkamus resursus (materialines lėšas, priemones, profesionalius vadovus ir pan.) kelioms neformaliojo švietimo veikloms tinkamai organizuoti. Bent viena mokykloje nustatytų neformaliojo švietimo krypčių privalėtų būti inicijuota pačių moksleivių, kad užsiėmimai kuo labiau atitiktų vaikų poreikius ir interesus, tuo labiau tikėtinas būtų didesnis lankomumas.

Įtraukti ikimokyklinio amžiaus vaikus į neformaliojo švietimo sistemą

Yra realus ikimokyklinio amžiaus vaikų poreikis dalyvauti neformaliojo švietimo veiklose. Būtina plėtoti diskusiją apie ikimokyklinio amžiaus vaikų galimybes neformaliajame švietime. Ikimokyklinio amžiaus dalyvavimo neformaliojo švietimo veiklose galimybės dar tikrai neišnaudotos. Būtina kurti įvairias bendradarbiavimo tarp darželių ir neformaliojo švietimo įstaigų formas. Toks bendradarbiavimas būtų labai naudingas visoms švietimo dalyvių grupėms – vaikams, tėvams, pedagogams.

Didinti aktyvių pragmatinių metodų naudojimą

Kalbų mokymosi patrauklumą ženkliai padidintų aktyvių mokymosi metodų taikymas, nes pasyvūs mokymo metodai nėra patraukli mokymo forma vaikams, juolab, kad tada toks (pasyvus) mokymas labiau primena savotišką mokyklos pratimą, o ne neformaliojo švietimo veiklą. Akivaizdu, kad kalbų mokymas neformaliojo švietimo erdvėje turi turėti visiškai kitus mokymo metodus, nei mokyklose, jie turi būti labai praktiški, pragmatiški, aktyvūs. Labai tikėtina, kad naujų mokymo metodų taikymas ženkliai padidintų užsienio kalbų mokyme dalyvaujančių vaikų skaičių.

Remti moksleivių pilietines iniciatyvas ir skatinti jose dalyvauti

Pilietinės veiklos dar netapo mokinių ir jų tėvų savastimi. Tuo tarpu valstybės sėkmingas funkcionavimas neišsivaizduojamas be jaunosios kartos pilietinės ir tautinės veiklos, tam tikro rengimosi viena ar kita forma dalyvauti valstybės valdyje. Jaunimo organizacijų ir tautinės

kultūros užsiėmimų veiklos turėtų užimti svarbesnę vietą švietimo plėtotės strategijoje. Akivaizdu, kad labai reikia remti kuo daugiau ir kuo įvairesnių jaunimo organizacijų, skatinti jų atsiradimą, dalyvavimą jose. Gali būti labai įvairios jaunimo organizacijų formos, nuo socialinių (jau dabar yra gatvės vaikų globos, Big Brothers, Big Sisters ir pan. iniciatyvų), pusiau sukarintų (skautai) iki religinių ar tautinių. Būtina didinti pilietinių jaunimo organizacijų patrauklumą, tam reikia permąstyti jų koncepciją, rėmimo formas, kurių gali būti labai įvairių (žygiai, susitikimai su personalijomis, ryšiai su giminiškomis užsienio šalimis, socialinė pilietinė veikla visuomenėje ir t.t.). Labai tikslinga būtų pasitelkti nevyriausybines organizacijas vaikų pilietinėms iniciatyvoms ir jaunimo organizacijoms plėtoti. Bendradarbiavimas tarp mokyklų ir nevyriausybinių organizacijų gali būti labai efektyvus, naudingas ir mokyklai, ir vaikams ir organizacijoms. Tokie precedentai jau dabar Lietuvoje yra stebimi ir yra ypač efektingi.

Siekti visų vaikų dalyvavimo plėtojant tolerancijos ugdymo veikloje prioritetą

Specialiųjų poreikių grupės mokiniams būtinas atskiras, individualizuotas, aiškiau reglamentuotas požiūris neformaliojo švietimo prieinamumo skatinime. Būtų tikslinga įvairiapusiškai gerinti bendrojo lavinimo mokyklų materialinę bazę (mokymo priemonės, inventorių), ypač kaimų ir rajonų mokyklose, turinčiose daug specialiųjų poreikių mokinių. Taip pat rekomenduotina tobulinti neformaliojo švietimo institucijų infrastruktūrą, gerinant jų prieinamumą visų grupių specialiųjų poreikių vaikams. Skatinti kvalifikuoto neformaliojo švietimo sklaidą pačiose specializuotose specialiųjų poreikių vaikams skirtose institucijose (pensionatuose, globos namuose ir kt.). Siekiant užtikrinti neformaliojo švietimo paslaugų prieinamumą mokiniams iš nepasiturinčių šeimų, būtina užtikrinti visų šios grupės mokinių neformaliojo švietimo finansavimą ne tik bendrojo lavinimo mokyklose, bet ir neformaliojo švietimo institucijose, didinant šios grupės mokinių finansavimo kvotas. Ypač būtina įvairiomis formomis (kvalifikacijos kėlimo, patirties pasidalijimo seminarais ar pan.) remti pedagogus, sugebančius dirbti su emocijų ir elgesio sutrikimus turinčiais vaikais. Šių vaikų neformaliojo švietimo koncepcija turi būti atskirai reflektuota ir sukurta. Neformalusis švietimas yra atvirumo kitiems, tolerancijos kitoniškumui, mokėjimo kurti naujus ryšius pamatas. Atvirumo kitiems ir tolerancijos ugdymas, kaip atsvara patyčioms, visose neformaliojo užimtumo formose turi būti prioritetas. Todėl būtina suteikti dar didesnę vertę popamokiniam mokykliniam ugdymui mokykloje. Būtina kalbėti ne tik apie labiausiai motyvuotų ir skatinamų, bet apie visų iki vieno vaikų įtraukimą į švietimo veiklas. Būtina neformaliojo švietimo politikoje numatyti įvairias bendro dalyvavimo, solidarumo, tolerancijos ugdymo formas.

I neformaliojo švietimo organizavimą ir veiklas įtraukti tėvus

Neformalusis švietimas yra ta erdvė, kur tėvų dalyvavimas gali būti labai plėtojamas. Tėvų įsitraukimas pažįstant savo vaikų patirtis neformaliojo švietimo veiklose turi būti plėtojamas. Galima kurti didesnes tėvų dalyvavimo neformaliajame švietime galimybes, ne tik pasyviai būnant klausytojo ir žiūrovo vaidmenyje, bet ir ieškant aktyvaus dalyvavimo, įsitraukimo formų.

Plėtoti galimybes stiprinant materialinę bazę

Sponsoriavimas remiant vaikų dalyvavimą profesionaliuose renginiuose galėtų būti viena iš valstybės, o gal ir privataus sektoriaus, įstatymu įtvirtintu dalyku. Jei neformaliojo švietimo sistemoje muzikuojantys mokiniai nemokamai galėtų lankytis muzikos profesionalų pasirodymuose, sportininkai – aukšto lygio sportinėse varžybose, tikėtina, kad neformaliojo švietimo patrauklumas išaugtų. Labai reikalingas transportas, galintis moksleivius vežioti į renginius. Būtina apsvarstyti geltonųjų autobusiukų panaudojimo galimybes aptarnaujant neformalųjį švietimą.

Ugdyti pedagogų bendrąsias kompetencijas

Neformaliojo švietimo pedagogams derėtų turėti didesnių konfliktų sprendimo kompetencijų, kad geriau gebėtų valdyti situacijas, tuo pačiu per veiklą ir konkrečius sprendimus ugdyti pačių vaikų konfliktų sprendimų gebėjimus. Konfliktų sprendimo gebėjimai ir jų ugdymo kompetencija turėtų įeiti į neformaliojo švietimo pedagogų kompetencijų *portfolio* turinį. Užsiėmimų vadovams taip pat reikia metodinės ir motyvuojančios paramos. Jei pedagogai būtų aprūpinami tinkamomis metodinėmis priemonėmis, t.y. jei jie turėtų galimybes mokytis įvairių metodikų kaip dirbti su įvairiais vaikais, dalintis patirtimi ir idėjomis, dažnai dalyvauti įvairiuose renginiuose su vaikais, būtų aprūpinami techninėmis priemonėmis, tikėtinas didesnis pedagogų motyvuotumas darbui su „sunkiais“ vaikais.

Reflektuoti ir naujai apsibrėžti neformaliojo švietimo tikslus

Vaiko individuacijos ugdymas turėtų būti labiau akcentuojamas neformaliojo švietimo strategijose bei veiklose; vaiko orumas, interesai, individualūs talentai turėtų tapti labiau eksPLICITINIAIS, t.y. aiškiai įvardintais, suvoktais, išreikštais, legitimuotais. Vaiko socializacija ir individuacija, įvairiapusiškos asmenybės ugdymas turi tapti aiškiai išsakytu, įvardintu neformaliojo švietimo tikslu ir vertybe.

Įtraukti neformaliojo švietimo pasiekimus į atrankos į aukštąsias mokyklas kriterijų aplanką

Akivaizdu, kad kolegijų ir universitetų apsisprendimas į aukštąsias mokyklas priimti remiantis išimtinai kelių mokomųjų dalykų egzaminų balais, labai susiaurina tiek stojančiojo pasirengimo studijuoti, tiek pačių aukštųjų mokyklų tinkamo atsirinkimo galimybes. LAMA BPO (Lietuvos aukštųjų mokyklų asociacija bendrajam priėmimui organizuoti) pateiktame atrankos kriterijų sąrašė neįfigūruoja neformaliojo švietimo pasiekimai. Tuo tarpu aukštosios mokyklos tai gali ir tai daro – ne viena jų priėmimo į studijas sąlygose yra įvedusios papildomus balus už neformaliojo švietimo pasiekimus. Antai Vytauto Didžiojo universitetas yra įsivedęs papildomų balų sistemą, kurioje stojančiojo neformaliojo švietimo pasiekimai yra įvertinami papildomais balais, pridedamais prie stojamojo balo. Tačiau akivaizdu, kad tiek aukštosios mokyklos, tiek LAMA BPO dar nepakankamai yra išnaudoję neformaliojo švietimo pripažinimo stojant į aukštąją mokyklą galimybes. Būtina, kad tiek LAMA BPO, tiek aukštosios mokyklos plėstų stojamojo balo indeksą įvairiausiais neformaliojo švietimo pasiekimais. Tai leis sukurti labiau tinkamą ir patikimą atrankos į studijas sistemą, nes stojančiojo pasiekimų aplanką labiau reprezentuos jo ilgalaikį kryptingumą, motyvaciją ir apsisprendimą konkrečioms studijoms.

LITERATŪRA

1. Barkauskaitė M. Paaugliai: sociopedagoginė dinamika. Vilnius: VPU, 2001.
2. Dapkienė S. Papildomojo ugdymo formos. Šiauliai, 1998.
3. De Vaus, D.A. (1993), *Surveys in Social Research* (3rd edn.), London: UCL Press.
4. Frankland, J. and Bloor, M. (1999), Some issues arising in the systematic analysis of focus group material, In: Barbour, R. and Kitzinger, J. (eds) *Developing Focus Group Research: Politics, Theory & Practice*, London: Sage
5. Freire P. (2000). Kritinės sąmonės ugdymas. Vilnius: Tyto Alba.
6. Gage, N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. Vilnius: Alma litera, 1994. 48-88.
7. Gardner, H. Frames of mind. New York: Basic Books, 1983.
8. Juodaitytė A. (2004). Vaikystės pedagogo pasaulėžiūrinė koncepcija: "laisvojo" ugdymo kontekstas. *Pedagogika*, 70, 87-91,
9. Kaluinaitė K. V-VII klasių mokinių kūrybingumo raida diferencijuoto dailės mokymo procese: daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, edukologija, 07S). VPU, Vilnius, 2002.
10. Kurienė A. Papildomas chemijos mokymas bendrojo lavinimo mokykloje kaip pedagoginis reiškinys: daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, edukologija, 07S). VPU, Vilnius, 2002.
11. Kvieskienė, G. Pozityvioji socializacija: monografija. Vilnius, VPU, 2005.
12. Kvieskienė, G. Socializacija ir vaiko gerovė: monografija. Vilnius: VPU, 2003.
13. Kvieskienė, G. Socializacijos pedagogika. Vilnius: Baltijos kopija, 2000.
14. Makarskaitė R. Gamtotyrinės veiklos ypatumai papildomo ugdymo sistemoje: daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, edukologija, 07S). VPU, Vilnius, 1998.
15. Narkevičienė B. Gabių vaikų ugdymo sąlygų modelis ir jo raiška Lietuvoje: daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, edukologija, 07S). KTU, Kaunas, 2000.
16. Neill A.S. (1960). Summerhill: A Radical Approach to Child Rearing. New York: Hart Publishing Company.
17. Pečeliūnas R. Vaikų vokalinės kultūros ugdymo popamokiniu metu optimizavimas: daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, edukologija, 07S). ŠU, Šiauliai, 2001.
18. Polit, D.F., Beck, C.T. and Hungler, B.P. (2001), *Essentials of Nursing Research: Methods, Appraisal and Utilization*. 5th Ed., Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.
19. Ramanekienė I. Papildomasis ugdymas. Šiauliai, 2002.
20. Ratkus J. Ugdymas ir popamokinė pasaulio pažinimo veikla. Šiauliai: Litera, 2000.
21. Smith, A. Accelerated Learning in the Classroom. Network Educational Press Ltd, 1999.
22. Survutaitė D. Papildomojo ugdymo stebėsena Lietuvos bendrojo lavinimo mokykloje. *Acta pedagogica Vilnensia. Mokslo darbai*. Vilnius: VU leidykla, 2004, Nr.2, p. 164 – 170.
23. Tashakkori, A and Teddlie, C. (1998), *Mixed Methodology: Combining Qualitative & Quantitative Approaches*, Sage.
24. Teijlingen van, E., Hundley, V. (2001) The importance of pilot studies. *Social Research Update*, 35.
25. Teijlingen van, E., Rennie, A.M., Hundley, V., Graham, W. (2001), The importance of conducting and reporting pilto studies: the example of the Scottish Births Survey, *Journal of Advanced Nursing* 34: 289-295.
26. Teresevičienė, M., Oldroyd, D., Gedvilienė, G. Suaugusiųjų mokymasis. Kaunas:VDU, 2004. 29-37p.
27. Tilindienė J. Sportinė veikla kaip paauglio santykio su savimi formavimosi sąlyga: daktaro disertacija (Socialiniai mokslai, edukologija, 07S). VPU, Vilnius, 2000.
28. Watkins, Ch., Carnell, E., Lodge, C., Wagner, P., Whalley, C. *Learning about Learning*. London, New York, 2000.